

T. C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

**MÜBADELENİN EDİRNE VİLAYETİ UYGULAMASI VE
SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

AYTAÇ ÖZKAN

İstanbul, 2015

T. C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

**MÜBADELENİN EDİRNE VİLAYETİ UYGULAMASI VE
SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

AYTAÇ ÖZKAN

Danışman: YRD. DOÇ. DR. FAHRİ SOLAK

İstanbul, 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT TARİHİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS
öğrencisi AYTAÇ ÖZKAN'nın MÜBADELENİN EDİRNE VİLAYETİ UYGULAMASI VE
SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun
08.12.2015 tarih ve 2015-43/29 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu
ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 24.12.2015

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. FAHRİ SOLAK	
2.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. MURAT KORALTÜRK	
3.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. GÜLFETTİN ÇELİK	

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı	: Aytaç Özkan
Anabilim Dalı	: İktisat
Bilim Dalı	: İktisat Tarihi
Tez Danışmanı	: Yrd. Doç. Dr. Fahri Solak
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans - Aralık 2015
Anahtar Kelimeler	: Nüfus mübadelesi, fuzuli işgal, emvali metruke.

ÖZET

MÜBADELENİN EDİRNE VİLAYETİ UYGULAMASI VE SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ

Göçler sadece demografik yapıda değil, ekonomik faaliyetlerin niceliği ve niteliği üzerinde de değişimlere neden olurlar. Ancak Edirne’de Türk Yunan nüfus mübadelesinin uygulaması ve kentin sosyo ekonomik yapısında meydana getirdiği değişimler şimdiye dek incelenmemiştir. Bu çalışmada; Edirne’deki nüfus mübadelesinin yanı sıra; mübadelenin toplumsal, kültürel, demografik ve ekonomik yapıdaki etkilerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Çalışma esnasında ekonomik ve sosyal tarih araştırmalarından, istatistik çalışmalarından, Paşaili Gazetesinin haberlerinden, Edirne’ye iskân edilen mübadillerle ilgili önemli bilgiler içeren, *Edirne Merkezine İskân Gören Mübadil ve Gayri Mübadil Göçmenlere Mahsus Defter*’den yararlanılmıştır. Çalışma sürecinde Edirne’nin sosyal ve ekonomik tarihi, nüfus mübadelesine giden süreç, mübadelenin Edirne’deki uygulaması, mübadilleri üretici duruma getirmek için yapılan çalışmalar ve mübadelenin etkileri irdelenmiştir. Türkiye genelinde en fazla mübadilin Edirne’ye yerleştirildiği, 90.000 Rum’un ayrıldığı kente, 40.041 mübadilin iskân edildiği, 1914’e göre 100.000 eksilmesine karşın kent nüfusunun homojen hale geldiği, gelen mübadillerin büyük bölümü çiftçi olup köylere iskân edildiğinden tarım ve hayvancılık sektöründe azalma olmadığı gibi birçok alt üretim dalında artış yaşandığı, ancak zanaatlar, sanayi ve ticaret alanında aynı durum söz konusu olmayıp mübadele öncesine göre önemli boşlukların oluştuğu görülmüştür.

GENERAL INFORMATION

Name : Aytaç Özkan
Department : Economics
Field : Economic History
Thesis Advisor : Asst. Prof. Dr. Fahri Solak
Type & Date of Thesis : Master of Economics – December 2015
Keywords : Population exchange, unlawful detainer, abandoned goods.

ABSTRACT

THE EDİRNE PROVINCE PRACTICE OF THE POPULATION EXCHANGE AND ITS SOCIA-ECONOMIC EFFECTS

Migrations affect not only demographic constitution but also quality and quantity of economic activities. However, making population exchange and its results on socioeconomic issues in Edirne haven't been examined so far. In this study the effects of population exchange in the cultural, social, economic and demographic constitution as well as population exchange have been aimed. During the study I have made use of economic and history researches, statistics, news from the paper called Paşaili, from a document titled "*refugees and non-refugees who were settled in Edirne document*" that includes very useful information about the refugees housed in Edirne. During the study, the socioeconomic history of Edirne, road to population exchange, practise of population exchange in Edirne, studies carried out to make refugees more productive have been scrutinized. It showed us that the highest number of refugees was housed in Edirne, 40.041 refugees have been settled to the city where 90.000 Greek left, that the city became more homogenous. Despite the 100.000 decrease of population, there wasn't any decrease in agriculture and stockbreeding as most of refugees were farmers and they were settled in villages, yet the same situation didn't go for the industry and trade, with sharp decreases when compared to the pre-population exchange period.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

İÇİNDEKİLER	i
TABLolar LİSTESİ	iv
GRAFİKLER LİSTESİ	v
1. GİRİŞ	1
2. EKONOMİK VE SOSYAL AÇIDAN EDİRNE TARİHİ	6
2.1. Osmanlı Öncesi Dönemde Edirne	6
2.2. Osmanlı Döneminde Edirne	7
2.2.1. Demografik Yapı	11
2.2.2. Ekonomik Durum	17
2.3. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Edirne	23
2.4. Lozan Barış Antlaşması'nda Edirne	31
3. TÜRK YUNAN NÜFUS MÜBADELESİ	34
3.1. Balkan Savaşlarından Sonraki Nüfus Mübadeleleri	35
3.2. Lozan Konferansı'nda Nüfus Mübadelesi Meselesi	36
3.3. Türk Yunan Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol	40
3.4. Nüfus Mübadelesinin Uygulanmasına Yönelik Yasal Düzenlemeler	45
3.4.1. Muhtelit Mübadele Komisyonu	45
3.4.2. Mübadele İmar ve İskân Vekâleti	47
3.4.3. Mübadele İmar ve İskân Kanunu	48
3.4.4. İaşe Talimatnamesi	50
3.4.5. Misafirhaneler Talimatnamesi	51

3.4.6. İskân ve İmar Komisyonlarının Kuruluşuna Ait Talimatname	52
3.4.7. Muhacirlerin Kabul, Sevk ve İskânları Hakkındaki Talimatname ..	52
3.5. Mübadelenin Uygulanmasına Yönelik Yapılan Hazırlıklar	53
3.5.1. İskân Bölgelerinin Belirlenmesi	53
3.5.2. Hükümet ile Kızılay Arasındaki İşbirliği Protokolü	55
3.5.3. Mübadillerin Türkiye'ye Taşınması Konusundaki Çalışmalar	56
3.5.4. Mübadillerin Mal Kayıtları ve Tasfiye Talepnameleri	57
4. NÜFUS MÜBADELESİNİN EDİRNE'DEKİ UYGULAMASI	59
4.1. Rumların Edirne'den Ayrılmaları ve Kent Ekonomisine Etkileri	59
4.2. Edirne'deki Rum Malları ve Fuzuli İşgal Meselesi	62
4.2.1. Emvali Metrukenin Haczedilmesi	66
4.2.2. Emvali Metrukenin Kiralanması	67
4.2.3. Emvali Metrukenin Satılması	70
4.2.4. Emvali Metrukenin Onarım ve Yıkım İşlemleri	72
4.3. Mübadillerin Türkiye'ye Taşınmaları	73
4.4. Mübadillerin Edirne'ye Sevk ve İskânları	76
4.5. Mübadillerin Nüfus Kayıt İşlemleri	98
4.6. Mübadillere Yardım Çalışmaları	99
4.6.1. Edirneli Yahudilerin Mübadillere Yardımları	103
4.7. Mübadilleri Üretici Duruma Getirmek İçin Yapılan Çalışmalar	104
4.7.1. Tevzi ve Taksim Komisyonları	106
4.7.2. Terfih Talimatnameleri	107
4.7.3. Toprak Dağıtımı	110
4.7.4. Traktör Kullanımı	113
4.7.5. Pulluk ve Çift Hayvanı Dağıtımı	114
4.7.6. Tohumluk Dağıtımı	116
4.7.7. Yakacak Desteği	119
4.8. Mübadillerin Edirne'de Yaşadığı Sorunlar ve Basına Yansımaları	119
4.9. Edirne Mübadele Muhacirleri Cemiyeti	131

5. NÜFUS MÜBADELESİNİN EDİRNE’DEKİ ETKİLERİ	133
5.1. Toplumsal Etkileri	134
5.2. Kültürel Etkileri	138
5.3. Demografik Etkileri	145
5.3.1. Edirne Merkezine İskân Gören Mübadil ve Gayri Mübadil Göçmenlere Mahsus Defter	148
5.4. Ekonomik Etkileri	155
5.4.1. Tarım Alanındaki Etkileri	160
5.4.1.1. Mübadele Öncesindeki Dönemde Edirne	160
5.4.1.2. Mübadele Sonrasındaki Dönemde Edirne	168
5.4.1.3. Tarımsal Etki Analizi	176
5.4.1.3.1. Tahıl Üretiminin Karşılaştırılması	177
5.4.1.3.2. Sanayi Bitkileri Üretiminin Karşılaştırılması	180
5.4.1.3.3. Canlı Hayvan Varlığının Karşılaştırılması	183
5.4.1.3.4. İpek Böcekçiliği ve Bağcılığın Karşılaştırılması ..	185
5.4.2. Sanayi Alanındaki Etkileri	186
5.4.2.1. Edirne Sanayi Okulu Fabrikaları	192
5.4.2.2. Edirne Sebze ve Meyve Konserveçileri Şirketi	195
5.4.3. Ticaret Alanındaki Etkileri	196
6. SONUÇ	206
EKLER	214
KAYNAKÇA	281

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Edirne Vilayeti Nüfusu (1914)	17
Tablo 2: Mübadillerin Memleketleri, Nüfusları, Meslekleri ve İskân Yerleri	54
Tablo 3: Mübadillerin Yerleştirileceği Bölgeler	55
Tablo 4: Edirne Nüfusunun Bileşenleri (1914)	146
Tablo 5: İskân Yıllarına Göre Edirne'ye Yerleştirilen Mübadiller	149
Tablo 6: Göçmenlerin İskân Yerleri ve İskân Yılları	150
Tablo 7: Mübadillere Verilen Gayrimenkuller	151
Tablo 8: İskân Yerlerine Göre Mübadillere Verilen Gayrimenkuller	152
Tablo 9: Edirne'ye Yerleştirilen Mübadillerin Aile Türleri	154
Tablo 10: Edirne'de Ekilen Ürünler ve Üretim Miktarları (1909).....	162
Tablo 11: Edirne'de Ekilen Ürünler ve Üretim Miktarları (1913)	165
Tablo 12: Edirne'de Ekilen Ürünler ve Üretim Miktarları (1914)	167
Tablo 13: Edirne'de Ekilen Ürünler ve Üretim Miktarları (1927)	173
Tablo 14: Edirne'de Ekilen Ürünler ve Üretim Miktarları (1928)	174
Tablo 15: Edirne'de Ekilen Ürünler ve Üretim Miktarları (1929)	176
Tablo 16: Edirne'deki İşyeri ve Çalışan Sayısı (1927)	191
Tablo 17: Edirne Nüfusunun Mesleklere Göre Dağılımı (1927)	192
Tablo 18: 12 Yaşından Büyüklerin Mesleki Dağılımları (1927)	192
Tablo 19: Edirne'deki Tüccarlar ve Ticaret Alanları (1924)	202
Tablo 20: Edirneli Tüccar ve Sanayicilerin Dinsel Kimlikleri (1928)	205

GRAFİKLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Grafik 1: Yıllara Göre Tahıl Ürünleri Ekili Arazi (Dönüm)	179
Grafik 2: Yıllara Göre Tahıl Ürünleri Üretim Miktarları (Ton)	179
Grafik 3: Yıllara Göre Sanayi Bitkileri Ekili Arazi (Dönüm)	182
Grafik 4: Yıllara Göre Sanayi Bitkileri Üretim Miktarları (Ton)	182
Grafik 5: Yıllara Göre Toplam Ekili Araziler (Dönüm)	183
Grafik 6: Yıllara Göre Canlı Hayvan Sayıları	184

1. GİRİŞ

Göç, bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde bir yerden başka bir yere gitmesi olarak tanımlanmaktadır. Süresi, yapısı ve nedenine bakılmaksızın insanların yer değiştirmesi sonucunu doğuran bütün nüfus hareketleri bu kapsamda değerlendirilmektedir.¹ Söz konusu yer değiştirme hareketleri gönüllü ya da zorunlu sebeplerle gerçekleşebilmektedir. Silahlı çatışmalar, doğal afetler, siyasal veya ekonomik sebeplerle milyonlarca insan doğup büyüdüğü toprakları terk etmek zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla, göç kavramının içine mülteciler, sığınmacılar, ekonomik göçmenler, düzensiz göçmenler ve çeşitli sebeplerle yerinden edilmiş insan grupları dâhil edilmektedir.

Arapça kökenli bir sözcük olan ve göç manasındaki *hicretten* türeyen *muhaçir*² ise, günümüz Türkçesiyle *göçmen* olarak ifade edilmektedir. Ancak *muhaçir*, göçmen olarak adlandırılabilen diğer kişi ya da kitlelerden farklı olarak; Osmanlı'nın dağılma sürecinde Balkanlar, Kırım ve Kafkasya'dan ya bir sıcak çatışma neticesinde ya oralarda kendisine yapılan baskılar dolayısıyla ya da bir İslam ülkesi olan Osmanlı'da yaşamayı tercih etme sebepleriyle gelen ve geldiği yere bir daha dönmeyip iskâna tabi tutulan, Müslüman göçmen kimseye verilen addır.³

Tüm bu adlandırmaların dışında olarak, bir asır önce literatürümüze giren bir başka göçmen tipi de *mübadil*dir. Kelime anlamı olarak *mübadil*, değiş tokuş edilmiş, başkasının yerine getirilmiş, mübadele edilmiş, bir şeye bedel tutulmuş manasındadır.⁴

Mübadele ise; Lozan Barış Görüşmelerinde imzalanan 30 Ocak 1923 tarihli protokol çerçevesinde, hukuksal boyutu, coğrafyası, zaman aralığı, göç yolları ve araçları, taşınmazların durumu gibi meselelerin belirli esaslara oturtulmuş şekilde uygulandığı ve bunların bir komisyon aracılığıyla yürütüldüğü; göç ettirilecek nüfusun ırk, din, dil gibi bir takım niteliklerinin ve göç edilen yerler ile iskân birimlerinin daha

¹ Bülent Çiçekli, *Açıklamalı Göç ve İltica Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 2013, s. 39-40.

² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 11. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi, 1993, s. 665.

³ Tuncay Ercan Sepetçioğlu, "İki Tarihsel "Eski" Kavram, Bir Sosyo-Kültürel "Yeni" Kimlik: Mübadele Nedir, Mübadiller Kimlerdir?", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 18, Sayı: 3, Ocak 2014, s. 52.

⁴ Devellioğlu, s. 699.

evvel tespit edildiği, göçmenlerin iâşe, sağlık gibi ihtiyaçları için özel birimlerin kurulduğu, belirli kurallar çerçevesinde, İstanbul'daki Rumlar ile Batı Trakya'daki Müslümanlar hariç, Türkiye'deki Ortodokslarla Yunanistan'daki Müslümanların zorunlu ve karşılıklı değişimi demektir.⁵

Mübadilleri diğer Balkan muhacirlerinden, hatta İmparatorluğun dağılma süreciyle birlikte Kırım, Kafkasya gibi yerlerden gelen göçmenlerden ayıran en önemli özellik, mübadillerin bir kanlı çarpışma neticesinde yerlerini yurtlarını terk etmek zorunda kalan kimseler olmadığı, onların iki devletin uluslararası bir anlaşma yapmaları üzerine savaş değil de barış zamanında Türkiye'ye gelmiş olmalarıdır. Bu yüzden giderek artan biçimde mübadiller kendilerini, *“evlad-ı fatihandan olup, ata topraklarını her türlü baskı, tecavüz, yıldırmaya karşın terk etmeyip ancak bir anlaşma neticesinde buraları bırakmak durumunda kalan, dolayısıyla da diğer muhacirlerden bu şekilde ayrılan”* kişiler olarak betimleme eğilimindedirler.⁶

Türk Yunan nüfus mübadelesine ve mübadillere dair bilimsel faaliyet ve araştırmaların sayısında son yıllarda belirgin bir artış görülmektedir. Bu somut gelişmelerden hareketle; göçler, nüfus hareketleri ve özellikle de nüfus mübadelesi, sosyal bilimcilerin yadsınamaz gayretlerinin bir neticesi olarak, günümüz Türkiye'sinin popüler konuları arasına girmiş bulunmaktadır.

Önceki yüzyıllarda yaşanan göç hareketlerinin çoğunun ekonomik temelli olmasına karşın, XX. yüzyıldaki göçlerin savaş ve ihtilallerden kaynaklanan siyasi baskılar sebebiyle gerçekleştiği belirtilmektedir.⁷ Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, dünya kamuoyunda eski imparatorlukların yerini ulusal devletlerin alacağı tezi ileri sürülmüş ve bu süreçte, etnik açıdan homojen olması düşünülen bölgelerde yoğun nüfus değişimleri yaşanmıştır. Almanya, Avusturya Macaristan ve Rusya gibi dağılan imparatorluklarda büyük halk kitleleri yer değiştirmişlerdir. Türkiye ile Yunanistan arasındaki nüfus değişimi de bu bağlamda değerlendirilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün doğal bir sonucu olarak görülmüştür. Kitlelerin zorunlu yer değiştirmeleri, coğrafya ile üzerindeki halklar arasındaki uyumsuzluğun

⁵ Sepetçioğlu, s. 53.

⁶ Sepetçioğlu, s. 72.

⁷ Tevfik Güran, **İktisat Tarihi**, İstanbul: 1997, s. 152.

düzeltilmesine zemin hazırlayacak bir önlem olarak algılanmıştır. Bu gelişmeler ulus devletlerin oluşum sürecini hızlandırıcı bir faktör olmuş, dolayısıyla Lozan'daki zorunlu nüfus mübadelesi kararı, bu dönem için son derece tipik olarak yorumlanmıştır.⁸

Kurtuluş Savaşını izleyen süreçte, toplumsal yapının yeniden şekillenmesi büyük bir hız kazanmış, Ermenilerin ve Rumların gitmelerine karşılık, mübadillerin gelmesi sonucunda Türkiye Cumhuriyeti nispeten homojen bir nüfus temeli üzerinde kurulmuştur. 1913'te 15,8 milyon olan günümüz Türkiye'sinin nüfusu 1927'de 13,6 milyona gerilemiştir.⁹ Yüzyılın başlarında Türkiye sınırları içinde yaşayan her beş kişiden biri gayrimüslimken, savaştan sonra her kırk kişiden sadece biri gayrimüslim haline gelmiştir.¹⁰ Benzer şekilde 1914 yılında 251.842 olan Edirne Vilayetinin nüfusu¹¹, 1927 yılında 150.840'a¹², şehirdeki gayrimüslim oranı da % 43'ten % 4.52'ye gerilemiştir.

Bir ülkedeki nüfusla emek miktarı arasında doğrudan ilişki olduğu içindir ki; göçlerin demografik yapıda meydana getirdiği değişimler, ekonomik faaliyetleri olumlu veya olumsuz olarak etkiler. Bunun yanında işgücünün yani emeğin niteliği, bilgi ve beceri seviyesi de üretim faaliyetlerinin verimini belirler.

Bu çalışmada; Türk Yunan nüfus mübadelesi kapsamında gerçekleşen nüfus değişiminin Edirne Vilayetinin sosyal ve ekonomik yapısına etkileri incelenmiştir. Kent ekonomisi içinde çok önemli yer tutan Rumların ayrılmasının, bilgi ve becerileri farklı daha farklı olan mübadillerin gelmesinin sonuçları ayrıntılı olarak irdelenmiştir. Nüfus mübadelesi; şimdiye kadar yapılmış birçok araştırmada olduğu gibi, sadece siyasi, kronolojik ve demografik açılardan değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik etkileri bakımından analiz edilmiştir. Mübadelenin Edirne Vilayetindeki uygulamasının ve sosyo ekonomik etkilerinin daha önce hiç çalışılmamış olması çalışmaya ayrı bir özgünlük kazandırmıştır.

⁸ Çağlar Keyder, "Nüfus Mübadelesinin Türkiye Açısından Sonuçları", **Egeyi Geçerken**, Renee Hirschon (drl.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 54.

⁹ 28 Teşrin Evvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara:1929, s. 8.

¹⁰ Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1989, s. 67.

¹¹ Kemal H. Karpat, **Osmanlı Nüfusu 1830-1914**, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 356-358; Orhan Sakin, **Osmanlıda Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu**, 2. Baskı, İstanbul: Ekim Yayınları, 2008, s. 230-233.

¹² 28 Teşrin Evvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, s. 12.

Çalışmayı özgün kılan bir diğer faktör de kullanılan kaynakların orijinalliğidir. Şimdiye kadar hiçbir şekilde kullanılmamış olan iki önemli kaynak konunun aydınlatılmasına büyük katkı sağlamıştır. Bu kaynaklardan ilki; 24 Şubat 1923'te yayın hayatına başlayan, haftada iki kez okuyucuyla buluşan, Edirne'nin en çok satan ve okunan Paşaili Gazetesidir. Çalışma esnasında gazetenin Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan 1923, 1924 ve 1925 yılına ait sayıları taranmış, mübadele ile ilgili olan haber ve yazılar referans olarak kullanılmıştır. Bu kaynak sayesinde Edirne'deki mübadele sürecini ve sonuçlarını, bizzat olayları gören ve yaşayan insanların gözünden değerlendirmek mümkün olabilmıştır.

Kullanılan bir diğer kaynak da Edirne İl Özel İdaresi arşivinde bulunan, *Edirne Merkezine İskân Gören Mübadil ve Gayri Mübadil Göçmenlere Mahsus Defterdir*. Şimdiye kadar araştırmacılar tarafından kullanılmamış olan bu defter, mübadele sürecinde Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen ve Edirne Merkez İlçeye iskân edilen mübadillerle ilgili önemli bilgiler içermektedir. Mübadillere hangi gayrimenkullerin verildiğinin görülebildiği defterin en büyük eksikliği, mübadillerin mesleklerinin belirtilmemiş olmasıdır. Fakat bir mübadil ailesine verilen gayrimenkulün cinsinden mübadilin mesleğine ilişkin çıkarımlar yapılabilir.

Bu iki orijinal kaynağın yanı sıra, çalışma süresince ekonomik ve sosyal tarih araştırmalarından ve istatistiksel verilerden de yararlanılmıştır. Mübadelenin kent ekonomisine ve sosyolojisine etkilerinin analiz edildiği bölümlerde, Osmanlı Dönemine ait nüfus ve tarım sayımlarının sonuçlarıyla Cumhuriyetin ilk yıllarına ait veriler mukayese edilerek daha derinlikli sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında öncelikle, Edirne'nin Osmanlı Devleti dönemindeki ekonomik ve sosyal durumu irdelenmiş, kentin demografik ve ekonomik koşulları ortaya konmuştur. Ardından nüfus mübadelesine giden tarihsel süreç, Lozan Konferansında imzalanan mübadele sözleşmesi, Türkiye'nin mübadele uygulamasına yönelik yaptığı yasal düzenlemeler ve diğer hazırlıklar ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde, mübadelenin Edirne'deki uygulaması mercek altına alınmıştır. Özellikle bu bölümde Paşaili Gazetesinde yer alan haber ve yazılar son

derece aydınlatıcı bilgiler sağlamıştır. Rumların şehirden ayrılmaları ve bu durumun kent ekonomisine etkileri, geride kalan Rum malları ve “*fuzuli işgal*” meselesi, Yunanistan’dan gelen mübadillerin Edirne’ye sevk ve iskânları, mübadillere yönelik yardım kampanyaları, mübadilleri üretici duruma getirmek için yapılan çalışmalar ve mübadillerin Edirne’de yaşadığı sorunlar ortaya konmuştur.

Son bölümündeysen; mübadelenin Edirne’nin toplumsal ve ekonomik yapısına etkileri irdelenmiş, mübadele öncesindeki ve sonrasındaki veriler kıyaslanarak kentin yeni toplumsal dokusu ortaya konmuştur. Bu aşamada yukarıda adı geçen *Edirne Merkezine İskân Gören Mübadil ve Gayri Mübadil Göçmenlere Mahsus Defter* önemli bilgiler sağlamıştır. Mübadelenin ekonomik yapıya etkileri ise alt başlıklar halinde ele alınarak; tarım, sanayi ve ticaret alanlarındaki etkileri ayrı ayrı analiz edilmiştir. Ekonomik etkilerin irdelenmesi aşamasında 1909, 1913 ve 1914 tarım sayımlarının yanı sıra, 1924-1925 Türk Ticaret Salnamesi, Cumhuriyetin ilk yıllarına ait devlet yıllıkları kullanılmış ve böylece iki dönemin karşılaştırılması yoluna gidilmiştir.

Mübadelenin Edirne Vilayetine etkilerinin, istatistiksel veriler üzerinden analiz edildiği bu son bölümde ihtiyaç duyulan demografik bilgilere kolaylıkla erişilebilmiştir. Ekonomik etkilerin analizi aşamasında, mübadeleden önceki ve sonraki tarımsal üretime ilişkin istatistiklere ulaşma açısından da sorun yaşanmamıştır. Fakat Osmanlı Devleti’nin son yıllarına ait sanayi ve ticaret istatistikleri içinde Edirne ile ilgili verilerin olmaması nedeniyle sınai ve ticari sektörlerin mukayesesi mümkün olmamıştır. 1913 sanayi sayımında Edirne’ye ait verilerin yer almaması bu noktadaki en önemli eksiklik olmuştur. Fakat her şeye rağmen, salnamelerin yanında diğer ekonomik ve sosyal tarih etütlerinden de yararlanılmak suretiyle bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır.

2. EKONOMİK VE SOSYAL AÇIDAN EDİRNE TARİHİ

2.1. Osmanlı Öncesi Dönemde Edirne

Türkiye'nin Avrupa kıtasındaki üç kentinden biri olan Edirne, matematiksel konum olarak 41° 40' 15" kuzey enlemiyle 26° 33' 50" doğu boylamları arasında yer almaktadır. Şehir, Balkan Yarımadası'nın güneydoğu uzantısını oluşturan Trakya kesiminde, Meriç Nehri'nin sol kıyılarında, Tunca ve Arda Çaylarının Meriç'le birleştiği düzlükte kurulmuştur.¹³

Trak Kabileleri tarih öncesi dönemde, şehir merkezinin beş kilometre kuzeybatısındaki Çardaklı mevkiinde, bir şehir veya pazar yeri meydana getirmişlerdi.¹⁴ Trakların kolu olan Odrisler, M.Ö. V. yüzyıl sonlarında *Orestia* adını verdikleri ilk şehir yerleşimini kurdular. Şehir, M.Ö. IV. yüzyılda Makedonyalıların, M.Ö. 168'de ise Romalıların hâkimiyetine girdi.¹⁵ İmparator Hadrianus döneminde stratejik önemine binaen kent statüsüne yükseltildi ve *Hadrianopolis* olarak isimlendirildi.¹⁶ Ancak Geç Bizans Dönemi kaynaklarında *Orestias* şeklinde yazılmaya devam etti.¹⁷ Müslüman tarihçiler ise, *Edrenos* veya *Edrenaboli* kelimesini tercih ettiler. Şehri fetheden Osmanlı Hükümdarı I. Murat, *Edrene* ismini benimsedi. XVIII. yüzyıldan itibaren de *Edirne* olarak telaffuz edilmeye başlandı.¹⁸

Roma İmparatorluğu'nun en parlak dönemi sayılan II. ve III. yüzyıllarda, tüm Trakya kentleri gibi oldukça gelişen Hadrianopolis, Trakya Eyaleti'ne bağlı vilayetlerden olan Haemimontus'un baş şehri konumuna yükseltildi.¹⁹

¹³ Besim Darkot, "Edirne, Coğrafî Giriş", *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara: TTK. Yayınları, 1965, s. 1.

¹⁴ Şevket Aziz Kansu, "Edirne'nin Tarih Öncesine Ait Araştırmalar", *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara: TTK. Yayınları, 1965, s. 14.

¹⁵ Arif Müfid Mansel, "İlkçağda Edirne", *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara: TTK. Yayınları, 1965, s. 23.

¹⁶ Mansel, s. 23-24.

¹⁷ Semavi Eyice, "Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devre Ait Eserler", *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara TTK. Yayınları, 1965, s. 40.

¹⁸ M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne", *İslam Ansiklopedisi*, C:4, İstanbul: 1977, s. 108.

¹⁹ Eyice, s. 40.

Bizans hâkimiyeti süresince devamlı olarak istila tehditlerine maruz kalan kent bir garnizon kalesi olarak kullanılmaya devam etti. Mütemadiyen abluka, savaş ve kargaşa yaşadığı, bazen el değiştirdiği, bazen de müstevliler tarafından yakılıp yıkıldığı için; ne nüfusu arttı, ne de ekonomik yönden kalkınabildi. 378’de Alan, Hun ve Gotlardan oluşan müttefik kuvvetlerle Romalılar arasındaki kritik savaş şehrin yakınında gerçekleşti.²⁰ V. yüzyıl boyunca bütün Trakya’da olduğu gibi Edirne’de de Hun tehlikesi yaşandı. VI. yüzyıldan itibaren Avar ve Bulgar baskısını hisseden kent uzunca bir zaman işgal tehdidiyle karşı karşıya kaldı. 914’te Bulgarların eline geçtiyse de kısa süre sonra Bizans Orduları tarafından kurtarıldı. Bu tehditler üzerine, savunmaya elverişli konumunun da etkisiyle, Bizans’ın temalarından yani garnizon vilayetlerden biri haline getirildi. XI. yüzyıldan itibaren Peçenek akınlarına uğrayan şehir, 1204’te bir süreliğine Haçlı Ordularının eline geçtiyse de Bizans-Bulgar müttefik ordusu tarafından kurtarıldı.²¹

XIV. yüzyıla gelindiğinde, istikrarsızlık ve sürüp giden savaşlar nedeniyle, şehrin ekonomisi durma noktasına gelmişti. Osmanlı hâkimiyetinin hemen öncesinde Edirne, iki üç kiliseyle sekiz on mahallesi olan, on bin ile on beş bin arasında bir nüfusun yaşadığı küçük bir şehir durumundaydı.²²

2.2. Osmanlı Döneminde Edirne

XIV. yüzyılın ortalarında Bizans tahtı için yaşanan mücadeleden, Osmanlıların askeri desteğine ihtiyaç duyan Kantakuzenos’un, damadı Orhan Bey’den yardım talep etmesi, Türklerin Rumeli’deki ilk fetihlerine zemin hazırlamıştır. Kantakuzenos’a desteğe gönderilen Osmanlı komutanları, Trakya’yı tanıma imkânı bulmuşlardır.²³ 1352 yılında on bin askerle Rumeli’ye geçen Süleyman Paşa, Bizans Ordusu’na Edirne’de katılmış ve savaşı Kantakuzenos’un kazanmasında etkili olmuştur.²⁴ Zaferin ardından, Osmanlı birliklerine tahsis edilen Çimbi Kalesi’ni bir harekât üssü yaparak Rumeli’de fetihlere başlayan Süleyman Paşa, kısa sürede Gelibolu, Malkara, İpsala ve Tekirdağ’ı

²⁰ Mansel, s. 28.

²¹ Eyice, s. 41-56.

²² Gökbilgin, *Edirne*, İslam Ansiklopedisi, s. 119.

²³ Joseph Von Hammer Burgstall, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C:I, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1983, s. 139.

²⁴ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C:I, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2009, s. 190-191.

zapt etmiştir.²⁵ 1359'dan itibaren Çorlu, Misini ve Lüleburgaz alınmış, ardından da Edirne üzerine yürünmüştür. 1361'deki Sazlıdere Savaşı'nı kaybeden Edirne Tekfuru'nun İstanbul'a kaçması üzerine halk şehri Şehzade Murat'a teslim etmiştir.²⁶

Osmanlılar, fetihten sonra kentin savunmasını güçlendirmek ve nüfusunu artırmak için yoğun bir imar ve iskân faaliyetine girişmişlerdir. Balkanlarda ele geçirilen yerler Rumeli Beylerbeyliği çatısı altında örgütlenirken Edirne de Çirmen Sancağına bağlanmıştır.²⁷ Bir süre Bursa'yla birlikte çifte başkent olarak kullanılan Edirne, Ankara Savaşı'nın ardından, hazine ve resmi evrakın taşınmasıyla, *payitaht* konumuna yükselmiştir.²⁸

Rumeli'de fethedilen topraklarda tutunabilmek için idari ve kurumsal değişikliklerin yeterli olmayacağını düşünen Osmanlılar, Anadolu'dan Balkanlara nüfus transferleri yapmışlardır.²⁹ Dinamik ve dışa dönük olarak tanımlanabilecek bu iskân siyasetiyle; fethedilen bölgelerde kalıcı olmak, ıssız toprakları şenlendirmek, asi ve birbiriyle kavgalı grupları dağıtarak iç barışı sağlamak ve nihayet bölgeyi İslamlaştırmak amaçlanmıştır.³⁰ Anadolu'dan getirilen Türkmenler; kervan yolları, sefer güzergâhları, sınır bölgeleri gibi stratejik noktalara yerleştirilmişlerdir. İskân faaliyetleri sayesinde Rumeli'deki fetihler kolaylaşmış, bölgeye yerleştirilen Türkmenler bu fetihlerde itici güç olmuşlardır.³¹ Devlet bu göçü bazen zorunlu tutmuş bazen de çeşitli ayrıcalıklar tanıyarak teşvik etmiştir. Bu iskân çalışmaları sonucunda; تنها, ıssız ve harap bölgeler şenlendirilmiş, yeni üretim alanları açılmıştır. Diğer taraftan bu göç ve kolonizasyon hareketi sayesinde köylüler, yerel geleneklerin baskısından ve derebeylerin sultasından kurtarılmışlardır. Ortaya çıkan yeni mülkiyet ilişkileri geniş halk kitlelerinin devletle olan bağıını kuvvetlendirmiştir.³²

²⁵ Atsız (Hazırlayan), *Âşık Paşaoğlu Tarihi*, İstanbul: MEB. Yayınları, 1992, s. 46-48.

²⁶ Halil İnalcık, "Edirne'nin Fethi", *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara: TTK. Yayınları, 1965, s. 138 ve 159.

²⁷ M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1952, s. 17.

²⁸ Gökbilgin, *Edirne*, İslam Ansiklopedisi, s. 111.

²⁹ Ömer Lütfi Barkan, "Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *Osmanlı Devletinin Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Tetkikler Makaleler*, C:I, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2000, s. 556-557.

³⁰ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2003, s. 154.

³¹ Halil İnalcık, *Makaleler*, C:II, 2. Baskı, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2009, s. 53.

³² Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler, C:I, İstanbul: 1980, s. 288.

Rumeli'deki iskân çalışmaları, ilk fetihlerin ardından Şehzade Süleyman tarafından başlatılmıştır. Karesi Bölgesi'nde yaşayan göçerler; Gelibolu, Hayrabolu ve Tekirdağ yöresine yerleştirilmiştir. Âşık Paşazade bu ilk iskânı şöyle anlatır:

“Süleyman Paşa babası Orhan Gazi'ye haber gönderdi ki: “Devletli Sultanım! Himmetinle Rumeli fetholunmaya başladı. Kâfirleri gayet aciz oldu. Şimdi şöylece biline ki, burada fetholunan hisarlara, memleketlere mamur olmaları için Müslümanlardan çok adam gerek. Bundan dolayı bu fetholunan hisarlara koymak için yarar gazi yoldaşlardan gönderiniz” dedi. Orhan Gazi de bu sözü kabul edip gayet ferah oldu. Karesi İli'ne göçer Arap evleri gelmişti. Onları sürdüler. Rumeli'ye geçirdiler. Bir nice zaman Gelibolu bölgesinde oturdular. Süleyman Paşa da yürüdü. Tekirdağ'ın kenarına vardı. Bulduğu hisarların kimini kendine iyilikle tabi etti. Kimini yağma ile aldı. Od Gönlek Hisarını uc edindi. Hayrabolu İli'ne yürüdüler. Karesi İli'nin halkı durmadan gelir oldu. Gelenler yurt tutup gaza ile uğraşır. El hâsıl İslam askeri desteklendi. Hangi tarafa gitseler kâfirler, karşılarında duramaz oldu.”³³

Cenevizli gemicilerle anlaşılan Osmanlılar, Türkmenleri Rumeli'ye gemilerle taşımışlardır.³⁴ 1359-1360'ta fethedilen Çorlu ve Lüleburgaz'a Anadolu'nun değişik yörelerinden³⁵; Kavala, Drama ve Serez'e de Saruhan civarından getirilen göçer yörükler yerleştirilmiştir.³⁶ İskân faaliyetleri I. Bayezid döneminde de sürmüştür:

“Saruhan İli'nde göçer evler vardı. Menemen Ovası'nda kışarlardı. O ülkede tuz yasağı vardı. Onlar bu yasağı tutmazlardı. Hünkâra bildirdiler. Bayezid Han da oğlu Ertuğrul'a haber göndererek, “Menemen Ovası'nda ne kadar göçer evler varsa, zapt ederek, kullarıma ısmarla ki, tamamıyla sürüp, Filibe Ovası'na geçirsinler” dedi. Ertuğrul da, babasının emrine uyarak, bu göçer evleri kusursuz Filibe Ovası'na gönderdi. Filibe yöresine kondular.”³⁷

Bu imar ve iskân çalışmalarında, vakıf ve temlikler tesis etmek, önemli bir yöntem olarak kullanılmıştır. Fethedilen bölgelerde vakıflar ve külliyele vücuda getirerek cazip sosyal imkânlar oluşturulmuş, bu sayede iskânı amaçlanan muhite halkın

³³ Atsız, s. 48.

³⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C:I, Ankara, TTK. Basımevi, 1995, s. 166.

³⁵ Jorga, s. 201-202.

³⁶ Atsız, s. 57.

³⁷ M. Altay Köymen (Hazırlayan), **Neşri Tarihi**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983, s. 162.

yerleşmesi sonucunda yeni mahalle ve kasabalar kurulmuştur. Edirne'nin Uzunköprü İlçesi II. Murat zamanında işte bu şekilde ortaya çıkmıştır:

“Bu Ergene Köprüsü'nün yeri evvelce ormanlıktı. Çamur ve bozuktu. Haramiler durağı idi. Hiç vakit olmazdı ki orada haramiler adam öldürmesin. Sultan Murat Han Gazi hazine ve paralar harcetti. O ormanları kırdırdı, temizletti. Orada yüksek bir bina ile köprü yaptırdı. Köprü'nün iki başını mamur ettirdi. Şehir haline getirdi. İmaret, cuma mescidi yaptı. Hamam ve pazarlar yaptı. Gelen gidene, misafirlere ziyafet çekerler, nimetler pişirirler. O vakit ki imaretin kapısı açıldı, Sultan Murat Edirne'den ulemayı ve fukarayı aldı. O imarete vardı. Nice gün ziyafetler çekti. Akçalar ve floriler dağıttı. İlk yemek piştiği gün kendisi mübarek eliyle fukaraya dağıttı. Çırağını da kendisi yaktı. Yapan mimara hilat giydirdi. Çiftlik yerleri verdi. O şehrin halkını bütün vergilerden affetti.”³⁸

Rumeli'ye yerleşen dervişlere ve yoksul göçmenlere toprak ve vergi ayrıcalığı tanınmış, zaviyeler çevresinde yeni köyler kurmaları ve örgütlenmeleri sağlanmıştır. Yeni toprakların tarıma açılması üretimin artmasını netice vermiştir. Kurulan yeni toprak düzeni sayesinde, Osmanlı egemenliği fethedilen bölgelerde önemli bir sosyal direnişle karşılaşmadan yerleşmiştir.³⁹

Trakya, Doğu Bulgaristan, Meriç Vadisi ve Dobruca yöresinde XVII. yüzyıla kadar süren imar ve iskân çalışmaları neticesinde, bölgenin ekonomik ve sosyal yapısında köklü değişimler meydana gelmiştir. XVI. yüzyıla ait tahrir defterleri, Rumeli'deki etnik, dinsel ve ekonomik dönüşüm sürecini açıkça ortaya koymaktadır.⁴⁰

Osmanlı Devleti'nin eski Bizans yerleşimlerini Türk İslam şehirlerine dönüştürmesinde; üst düzey devlet görevlileri, ulema, tarikat mensupları ve ahiler etkin rol oynamışlardır. Edirne'de fetihten sonraki süreçte uygulanan yöntemler bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir.⁴¹

Edirne'ye giren ilk Osmanlılar, harabeye dönmüş, yoksullaşmış, nüfusu seyreliymiş; iki üç kiliseyle sekiz on mahallesi olan, kale içi semtiyle Mihal Köprüsü'nün

³⁸ Atsız, s. 96.

³⁹ Şevket Pamuk, **Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, 6. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s. 21.

⁴⁰ İnalcık, *Makaleler*, s. 116.

⁴¹ M.Tayyib Gökbilgin, “Edirne Şehrinin Kurucuları”, **Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara: TTK. Yayınları, 1965, s. 162.

diğer tarafındaki Aina Mahallesi sığırmış, on bin civarında insanın yaşadığı küçük bir şehirle karşılaşmışlardı.⁴² Trakların soyundan gelen halk, Roma ve Bizans döneminde Hristiyanlaşıp Rumlaşan insanlardan oluşmaktaydı.⁴³ Edirne, sulh yoluyla teslim alındığı için yerli ahaliye verilen söz gereği, kale içindeki eski yerleşim mahallerine dokunulmadı. Az sayıda Müslüman kale içine yerleşmişse de, çoğunluğunu sipahi ailelerinin oluşturduğu Türkler, kale çevresinde iskâna açılan muhitte yeni mahalleler kurdular. Önceden bağ ve bostan olan araziler, hızla birer mahalle haline geldiler.⁴⁴

İlk iskân alanı kalenin güneyinde, Tunca'nın kıyısında kurulan Debbağhane Semti oldu. Bu semt Darü'l Hadis Medresesinden dolayı zamanla bir ulema sitesine dönüştü. İkinci iskân sahası olan Kirişhane Semti, Tunca'ya kadar uzanan bahçeleriyle şehrin en gözde yeri haline geldi. Eski İmaret XIV. yüzyılın ikinci yarısında, Orta İmaret XV. yüzyılın ilk yarısında, Yeni İmaret ise XV. yüzyılın sonunda kuruldu.⁴⁵

İmar ve iskâna açılan belli başlı semtlerin Yıldırım, Muradiye, Yeni İmaret, Sultan Selim gibi adlar taşımaları, Padişahların bu iskân faaliyetlerindeki önderliğini gösterir. Diğer taraftan Malkoç Bey, Sofu Bayezid, Yakup Paşa, Şah Melek Paşa, Hacı İvaz Paşa, Umur Bey, Zağanos Subaşı, Beylerbeyi Sinan Paşa, Fahreddin Acemi, Ali Kuşçu, Hekim Lari, Şeyh Şüca, Müeyyedzade gibi ilk devrin komutanları, bilim adamları ve din büyükleri de Edirne'de kurdukları mahallelerle kentin demografik yönden dönüştürülmesinde ön ayak olmuşlardır.⁴⁶

2.2.1. Demografik Yapı

1361 ile 1829 arasındaki zaman diliminin, savaş ve istilalarla dolu tarihi içerisinde, kentin en huzurlu ve müreffeh dönemi olduğu söylenebilir. İstanbul'dan sonra Balkanlardaki en büyük Osmanlı şehri olan Edirne, fethinden 1703'teki Edirne Vakasına kadarki süreçte ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerden gelişme göstermiş, buna bağlı olarak nüfus da düzenli şekilde artmıştır.⁴⁷

⁴² Gökbilgin, *Edirne*, İslam Ansiklopedisi, s. 119.

⁴³ Osman Nuri Peremeci, **Edirne Tarihi**, İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1939, s. 318.

⁴⁴ Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi**, C:I, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995, s. 385.

⁴⁵ Gökbilgin, "Edirne", **İslam Ansiklopedisi**, C:10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 427.

⁴⁶ İsmet Parmaksızoğlu, "Edirne", **Türk Ansiklopedisi**, C:XIV, Ankara: MEB. Yayınları, 1966, s. 347.

⁴⁷ M. Tayyib Gökbilgin, **XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1952, s. 36.

1396'daki Niğbolu Savaşı'nda Osmanlılara esir düşerek bir müddet Edirne'de kalan Schiltberger; şehirde elli bin ev gördüğünü yazmıştır.⁴⁸ Bir hanede ortalama dört kişinin yaşadığı varsayılırsa, karşımıza iki yüz bin gibi bir sayı çıkar ki, Orta Çağ şehirlerinin genel durumunu göz önüne alırsak bu bilgi şüpheli hale gelir. Ayrıca otuz beş sene içerisinde şehir nüfusunun bu denli artması olası değildir. Schiltberger'in verdiği rakamın mübalağalı olduğu kesinse de kısa süre sonra kente uğrayan bir seyyahın ifadelerinden, büyüme sürecindeki tüm şehirlerin karakteristik özelliği olan canlılık ve dinamizmin, Edirne'de de yaşandığı anlaşılmaktadır. 1433'te, Kudüs'ten dönerken şehre uğrayan Bertrandon La Broquiere; Edirne'de büyük, canlı ve mamur bir şehir gördüğünü, Kapalı Çarşıda Türklerin ve Rumların yanında birçok Venedik, Ceneviz, Floransalı ve Katalan tüccarların da bulunduğunu yazmıştır.⁴⁹

XV. yüzyılda şehir halkının etnik ve dinsel kompozisyonu kesin olarak bilinmese de, hızla büyüyen Edirne'de Hristiyan nüfusun azalma sürecinde olduğu, ekonomik ve sosyal yönden bir dönüşüm yaşandığı anlaşılmaktadır. Bazı dolaylı bilgiler, yerli unsurların şehirden ayrıldıklarını, kentin etnik ve dinsel profilinin değiştiğini işaret etmektedir. XV. yüzyılın sonlarında şehirde, Hristiyanlara ruhani liderlik yapacak bir metropoliten olmaması, Hristiyan nüfusun az ve yoksul olduğunu düşündürmektedir. 1517 tarihli bir Patrik fermanında da, Edirne'nin Hristiyan cemaatinin bir Papazı yaşatacak imkânları dahi sağlayamadığı görülmektedir.⁵⁰

XVI. yüzyılın başlarında Osmanlı sınırları kuzeye doğru ilerleyince, Edirne askeri üs olma niteliğini Belgrat'a devretmiştir. Böylece daha sakin, güvenli ve istikrarlı bir ortama kavuşan kent, sonraki süreçte sadece padişahların sayfiye yeri olmakla kalmamış, ekonomik yönden de kalkınarak büyümüştür.⁵¹

XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde 3.338 Müslüman, 522 Hristiyan ve 201 Yahudi hanenin bulunduğu Edirne'de 22.335 kişi yaşıyordu.⁵² Osmanlıların eline geçtiğinde on bin civarındaki nüfusun tamamının gayrimüslim olduğu düşünüldüğünde, bir buçuk

⁴⁸ Gökbilgin, *Edirne*, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 427.

⁴⁹ Ch. Schefer (Ed.), *Bertrandon La Broquiere'in Denizası Seyahati*, İstanbul: Eren Yayınları, 2000, s. 230.

⁵⁰ Eyice, s. 63.

⁵¹ Feridun Emecen, "Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne", Nedret İşli, M. Sabri Koz (haz.) **Edirne: Serhatteki Payitaht**, İstanbul: YKY, 1998, s. 55.

⁵² Cem Behar, "**Osmanlı İmparatorluğunun ve Türkiye'nin Nüfusu 1520-1927**", Tarihi İstatistikler Dizisi, Cilt: 2, Ankara: Başbakanlık DİE Yayınları, 1996, s. 5-6.

yüzyıl zarfında kentin demografik açıdan büyük bir dönüşüm geçirdiği, nüfusun etnik ve dinsel bileşenlerinin büyük oranda değiştiği açıkça görülmektedir.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında önemli bir nüfus artışı daha meydana gelmiş, kent nüfusu yüzyılın son çeyreğinde 30.140'a ulaşmıştır.⁵³ Nitekim 1583'te Kutsal Roma İmparatoru II. Rudolf'un İstanbul'a gönderdiği elçilik heyetinde bulunan Wolf Andreas Von Stainach, nüfusa dair bir rakam vermemekle beraber, Edirne'nin Viyana büyüklüğünde bir şehir ve canlı bir ticaret merkezi olduğunu belirtmiştir.⁵⁴

XVII. yüzyıl Edirne tarihinin en parlak zaman dilimidir. I. Ahmet'ten itibaren bazı padişahlar Edirne Sarayını Topkapı Sarayına tercih etmiş ve devlet işlerini buradan yürütmüşlerdir. IV. Mehmet döneminde Edirne İstanbul'un da önüne geçmiş adeta devlet merkezi olmuştur. Edirne Vak'asından (1703) hemen önce yapılan bir sayımda, saray görevlileri ile kapıkulu askerleri hariç, şehir nüfusunun 40.000 civarında olduğu; 5.500 Müslüman, 1.000 Hristiyan ve 600 Yahudi hanenin bulunduğu kayıtlıdır. Nüfusun dinsel dağılımına bakıldığında; % 87,8 Müslümana karşın % 12,2 gayrimüslimin yaşadığı görünmektedir.⁵⁵

Edirne Vak'asından sonra III. Ahmet'in İstanbul'a yerleşmesiyle birlikte şehir eski önemini yitirmiş, şehirdeki yabancı acenteler kapanmış, tüccarlar İstanbul'a gitmiştir. Bu gelişmeler Edirne ekonomisinde büyük bir durgunluğa yol açmıştır.⁵⁶ 1745 ve 1751 depremleri şehirde büyük tahribat yapmıştır.⁵⁷ XVIII. yüzyıl boyunca gittikçe gözden düşen Edirne'nin yeniden imarı mümkün olmamış, kent sosyal ve ekonomik yönden gerilemeye devam etmiştir. XVIII. yüzyılın ortalarında Fransızların hazırladığı bir raporda Edirne'de; 15.000 Türk, 3.000 Rum, 1.000 Yahudi ve 1.000 Ermeni olmak üzere toplam 20.000 haneden bahsedilmekteyse de⁵⁸ bu rakamlar biraz şüphelidir.

⁵³ Behar, s. 5.

⁵⁴ Turgut Akpınar, "Alman Seyahatnamelerinde Edirne" Nedret İşli, M. Sabri Koz (hızl.) **Edirne: Serhatteki Payitaht**, İstanbul: YKY, 1998, s. 271.

⁵⁵ Özer Ergenç, "XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne'nin Demografik Durumu Hakkında Bazı Bilgiler", **IX. Türk Tarih Kongresi**, C:III, Ankara: 1988, s. 1419-1423.

⁵⁶ Halil Sahillioğlu, "XVIII. Yüzyılda Edirne'nin Ticari İmkânları", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, XIII. Sayı Ankara: 1968, s. 64.

⁵⁷ Peremeci, s. 26-27.

⁵⁸ Sahillioğlu, s. 60.

Carsten Niebuhr Edirne nüfusunun 1767 yılında 39.000 olduğunu belirtir ki, bu sayı 1703'teki sayım sonuçlarıyla beraber analiz edildiğinde daha makul görünmektedir.⁵⁹

XIX. yüzyılda Edirne'nin yaşadığı işgaller ve Balkanlar'daki demografik değişimler sosyal ve ekonomik yapıyı istikrarsızlaştırmış, şehir nüfusunda büyük dalgalanmalar yaşanmıştır. 1829 yılındaki Rus işgali süresince Edirne'den göç eden Müslüman halkın yerine civar köylerdeki Hristiyanlar gelip yerleşmeye, nüfusun bileşenleri Gayrimüslim unsurlar lehine değişmeye başlamıştır.⁶⁰ 1831 sayımında Edirne merkez kazada; 10.174 Müslüman ve 10.042 reaya olmak üzere toplam 20.216 erkek kişi sayılmıştır.⁶¹ Kentin 1895 yılındaki kadın erkek oranı⁶² ölçüt alınarak bir hesap yapıldığında; toplam nüfus 24.146'sı kadın olmak üzere 44.362 olup, nüfusun % 50'si gayrimüslimdir. Demografik yapıdaki değişim sadece nicelik olarak değil nitelik olarak da belirginleşmeye ve Gayrimüslimlerin, özellikle Rumların, ekonomik ve sosyal hayattaki etkinlikleri artmaya başlamıştır.⁶³

93 Harbinden önce Edirne'deki Bulgar kökenli Osmanlı vatandaşlarından biri olan, Dobri Minkov anılarında; 1870'te Edirne nüfusunun yaklaşık 80.000 olduğunu, bunun yarısından fazlasının Türk, diğer yarısının da Rum Ermeni, Yahudi ve Bulgarlardan oluştuğunu anlatmaktadır.⁶⁴ 20 Ocak 1878'de, ikinci kez Rus işgaline maruz kalan Edirne'de, işgal süresince Ruslardan cesaret alan Rum ve Bulgarlar, Müslüman halka yönelik taşkınlıklar yapmışlar, civardaki Türk köy ve kasabalarını tahrib etmişler, şehir merkezinde Türklere ait iki bin civarında evi yıkmışlardır.⁶⁵ Bu süreçte Avusturyalı, Romen ve Rus Yahudileri de kente yoğun biçimde yerleşmişlerdir. Diğer taraftan Rumlar da Edirne'yi bir Rum kenti olarak göstermek için farklı metotlar denemişlerdir.⁶⁶ Edirne mahkemelerinde görevli bir hukukçu olan Petır Karapetrov'un

⁵⁹ Akpınar, s. 274.

⁶⁰ Tosyavizade Rifat Osman, **Edirne Rehnüması**, Edirne: Türk Kütüphanecileri Derneği Edirne Şubesi Yayınları, 1994, s. 41.

⁶¹ Karpas, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, s. 225.

⁶² Karpas, s. 431.

⁶³ Karpas, s. 125. (Cem Behar, 1831 yılındaki Edirne nüfusu 44.000 olarak vermektedir. Bknz: Behar, s. 25.)

⁶⁴ Dobri Minkov, "Elli Yıl Önce Edirne", Hüseyin Mevsim (Ed.), **Bulgar Gözüyle Edirne**, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012, s. 42-45.

⁶⁵ Tosyavizade, s. 24.

⁶⁶ Andon Dimitrov, "Rus Osmanlı Savaşı Sırasında Edirne'den Kişisel Anılar", Hüseyin Mevsim (Ed.), **Bulgar Gözüyle Edirne**, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012, s. 81.

anılarında, işgal zamanında Edirneli Rum ve Ermenilerin Rus Subaylarıyla ne derece “yakın” ilişkiler kurdukları açıkça anlatılmaktadır.⁶⁷

Bu yıllarda şehir ekonomisi de neredeyse tamamen gayrimüslimlerin kontrolüne geçmişti. Rumlar bağcılık ve büyük çaplı şarap ticaretiyle, Ermeni ve Yahudilerse manifaturacılık, bakkalcılık ve ipekçilikle uğraşmaktaydı. Ancak eğitim ve servet açısından Rumlar ve Ermeniler diğerlerinden bir adım öndeydi.⁶⁸ 93 Harbinde Edirne’ye göçen Balkan muhacirleri nedeniyle şehir nüfusu yüz bini bulmuştu.⁶⁹

XIX. yüzyılın sonlarında Edirneli gayrimüslimlerin kültürel ve ekonomik yönlerden Müslümanların çok önünde olduklarına dair önemli bilgiler mevcuttur. 1885-1886 Edirne Vilayet salnamesinde, eczacıların ve eczanelerdeki hekimlerin tamamının, 1888-1889 yılı Vilayet Salnamesinde belediye hekimi hariç tüm tabiplerin, tüm eczacıların ve tüm ebelerin gayrimüslim oldukları kayıtlıdır. 1892-1893 yılı kayıtlarında sivil hekimlerin ikisi hariç tamamı gayrimüslimdir. Diş hekimleri, diplomalı eczacılar ve diplomalı tüm ebeler de gayrimüslimdir.⁷⁰ Ancak 1920 yılındaki hekimlerin listesi incelendiğinde Müslümanların oranının ciddi anlamda yükseldiği göze çarpar.⁷¹ Bu değişim II. Abdülhamit Döneminde eğitime yapılan yatırımların ve İttihatçıların uyguladığı milliyetçi politikaların bir sonucu olsa gerektir.

1870’li yıllarda Edirne’de 15 Rum Okulu varken, 1885-1886 öğretim yılında bu sayı 17’ye ulaşmıştı. Bu okullarda 51 öğretmen ve 2.275 öğrenci vardı. Yunanistan’ın Edirne Konsolosunun 1901 ve 1903 yılındaki raporlarına göre; Edirne’deki 22 Rum Okulu’nda 2.585 öğrenci kayıtlı olup 71 öğretmen görev yapmaktaydı. Şehirdeki Türk Okullarında 140 öğretmen 3.850 öğrenci, Yahudi okullarında 1.700 öğrenci 61 öğretmen, Ermeni okullarında 16 öğretmen 400 öğrenci, Bulgar okullarında 22 öğretmen 378 öğrenci, Katolik okullarında 21 öğretmen 345 öğrenci, Protestan okullarında ise 3 öğretmen 60 öğrenci eğitim öğretime devam etmekteydi.⁷² 1895 yılı

⁶⁷ Petır Karapetrov, “Yirmi Yıl Önce Edirne”, Hüseyin Mevsim (Ed.), **Bulgar Gözüyle Edirne**, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012, s. 61.

⁶⁸ Karapetrov, s. 62-68.

⁶⁹ Gökbilgin, *Edirne*, İslam Ansiklopedisi, s. 108.

⁷⁰ Ratip Kazancıgil, **Edirne’nin Sağlık ve Sosyal Yardım Tarihi (1361-2008)**, C:İ, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 1996, s. 97-101.

⁷¹ Kazancıgil, s. 154.

⁷² Evangelia Balta, “Edirne Rum Cemaati”, Nedret İşli, M. Sabri Koz (hızl.) **Edirne: Serhatteki Payitaht**, İstanbul: YKY, 1998, s. 237.

itibariyle Edirne vilayetinde toplam nüfusun % 57'si okuma yazma bilmekteydi. Bu ölçüte göre Edirne, İmparatorluk genelinde 5. sıradaydı.⁷³

Balkan Savaşlarından önce kentte; 47.287 Müslüman, 19.608 Rum, 14.469 Musevi, 4.000 Ermeni, 2.324 Bulgar olmak üzere toplam 87.000 kişi yaşıyordu.⁷⁴ Diğer bir ifadeyle; gayrimüslimler Edirne nüfusunun % 45,7'sini oluşturuyordu. Osmanlı Döneminin sonlarında nüfus dengesinin özelde Rum, genelde ise Gayrimüslim nüfus lehine hızla değiştiği görülmekteydi. 1913'te Bulgarlar tarafından kuşatıldığında Edirne'de; 52.597 asker, 106.000 sivil vardı.⁷⁵ Sivil nüfusun artmasının en önemli nedeni, Rumeli'nin değişik bölgelerinden Edirne'ye sığınan Müslüman muhacirlerdi. Nüfus yoğunluğunun artması ve kuşatma koşulları nedeniyle, temel gıda fiyatları beş on kat yükselmiş, ardından karaborsaya düşmüş ve sonunda bulunamaz olmuştu. Kuşatmanın son günlerinde ekmek süpürge tohumundan yapılıyordu. 26 Mart 1913'te şehri işgal eden Bulgarlar, Müslüman ve Rum ahali üzerinde büyük bir baskı ortamı oluşturmuşlardı.⁷⁶ 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması'yla Bulgaristan'a bırakılan Edirne, II. Balkan Savaşları esnasında konjonktürü değerlendiren Osmanlı Ordusu tarafından, 22 Temmuz 1913'te Bulgar işgalinden kurtarılmıştı.⁷⁷

1829-1913 yılları arasında uğradığı işgaller ve yaşadığı felaketler nedeniyle Edirne'nin sosyal ve ekonomik yapısı oldukça sarsılmıştır. Balkan Savaşlarından önce 87.000 olan Edirne Merkez İlçenin nüfusu 1914'te, 109.549'a yükselmiştir. Osmanlı Dâhiliye Nezaretinin Sicill-i Nüfus İdare-i Umumiyesi tarafından neşredilmiş olan *Memalik-i Osmaniye'nin 1330 Senesi Nüfus İstatistikî* isimli kaynağa göre şehirde; 53.731 Müslüman, 36.222 Rum, 4.536 Ermeni, 13.889 Musevi, 45 Rum Katolik, 478 Çingene, 648 Bulgar yaşamaktadır.⁷⁸ Kentin Yahudi nüfusunun Balkan Savaşları'nın ardından aşırı biçimde artması da dikkat çekicidir. Ayrıca Müslüman nüfus ile Rum nüfusun oranı da ilk kez 1 / 1,5 olmuştur. Aşağıdaki tabloda Edirne Vilayetinin günümüzdeki idari sınırlarına göre 1914 yılındaki demografik yapısı gösterilmiştir.

⁷³ Karpat, s. 449.

⁷⁴ Tosyavizade, s. 41.

⁷⁵ Nazmi Çağan, "Balkan Harbinde Edirne", *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara: TTK. Yayınları, 1965, s. 200.

⁷⁶ Tosyavizade, s. 78-80.

⁷⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C:IX, Ankara: TTK. Basımevi, 1996, s. 337-343.

⁷⁸ Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, s.356-358; Sakin, s. 230-233.

Tablo 1: Edirne Vilayeti Nüfusu (1914)

	Müslüman	Rum	Ermeni	Musevi	Kıpti	Bulgar	Toplam
Merkez	53.731	36.267	4.536	13.889	478	648	109.549
Mustafa Paşa	11.857	6.134		568			18.559
Seymenli	4.594	4.235	1	10			8.840
Lalapasa	13.987	1.878					15.865
Uzunköprü	26.483	13.711	81	232	349		40.856
Keşan	15.221	15.371	51	1			30.644
İpsala	11.296	7.007					18.303
Enez	5.523	3.509				234	9.226
Toplam	142.692	88.112	4.669	14.700	827	882	251.842

Kaynak: Karpas, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, s.356-358; Sakin, s. 230-233.

2.2.2. Ekonomik Durum

Edirne'nin önemli bir üretim ve ticaret merkezine dönüşerek ekonomik yönden gelişmesinde, coğrafi konumu ile Osmanlı Devleti'nin yol ağı üzerindeki yeri belirleyici olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yol sistemi, askeri, ticari ve ekonomik şartlar göz önünde bulundurularak düzenlenmiştir. Bu sistemde, Edirne'nin üzerinde bulunduğu *Orta Kol* askeri amaçlı nakliye işlerinde kullanıldığı gibi, kervan ticaretinin ve taşımacılığın da önemli bir noktası konumundadır.⁷⁹

Osmanlı Devleti'nin Avrupa coğrafyasındaki yolları İstanbul ve Gelibolu'dan başlar, Edirne'de birleşirdi. Bu noktadan itibaren birinci kol; Babadağı üzerinden Eflak ve Boğdan'a, ikinci kol; Selanik, Serez, Ohri üzerinden Adriyatik sahillerine, üçüncü kol ise; Filibe'den Tatar Pazarı'na ulaşırdı.⁸⁰

XIV. yüzyılın sonlarına doğru Bursa ve Edirne gibi şehirler, Akdeniz çevresinde yoğunlaşmış bulunan dünya ticaretinde, önem kazanmaya başlamışlardı.⁸¹ Antalya

⁷⁹ Yusuf Halaçoğlu, **Osmanlı Menzil Teşkilatı**, Osmanlı Araştırmaları II, İstanbul: 1981, s. 123.

⁸⁰ Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", Ekmeleddin İhsanoğlu (Ed.) **Osmanlı Devleti Tarihi**, C:II, İstanbul: Zaman Gazetesi Yayınları, 1999, s. 590.

⁸¹ Tabakoğlu, s. 247.

üzerinden Arabistan, Hindistan ve İran coğrafyasıyla yürütülen ticarete gittikçe öne çıkan Edirne⁸²; doğudan gelen ipeklilerin, pamuklu dokumaların ve baharatın uluslararası antrepolarından biri haline gelmeye başlamıştı. Balkanlardaki yayılma sayesinde, Osmanlı tüccarları Edirne'den kervanlara yükledikleri malları doğrudan Tuna iskelelerine nakledebiliyorlardı.⁸³ Semendire, Vidin, Niğbolu, Silistre, Rusçuk, Kili gibi Tuna İskelelerinin, İstanbul'a bağlandıkları önemli bir transit ticaret güzergâhında bulunan Edirne, XV. yüzyıldan itibaren hızlı bir kalkınma ve zenginleşme sürecine girmişti.⁸⁴ Edirne; Avlonya limanından Selanik, İstanbul ve Bursa'ya uzanarak Balkanları boydan boya kateden karayolunun da önemli bir uğrak noktasıydı.⁸⁵

Edirne ile İstanbul arasındaki ticaret; Tekirdağ Limanı'na kadar karadan, bu noktadan sonra da denizden yapılmaktaydı. Bu güzergâhtaki taşımacılık kara yoluna göre daha ekonomikti.⁸⁶ Tekirdağ ve Gelibolu Limanları, Edirne'nin adeta Akdeniz ve Avrupa'ya açılan kapıları gibiydi. Mısır, Ege Adaları ve İzmir'in ticari malları, yemiş ve hububatı Enez Limanı'na gelir, buradan *lefke* denen küçük gemilerle Meriç üzerinden İskele başına nakledilirdi. Edirne'deki bu gümrük hazineye gelir sağlayan noktalardan biriydi.⁸⁷

Edirneli tüccarlar, Orta Avrupa ve İtalya'ya bağlanan yolların kavşağında bulunmanın da avantajıyla, bu yollardan Ankara sofunu, çeşitli ipek ve baharatları götürürler, Romanya Prensliklerinden aldıkları İngiliz yünlülerini satarlardı.⁸⁸

XVI. yüzyıl başında, Balkanlar ve Orta Avrupa'ya ihracat yapan pamuklu sanayi merkezlerinden biri olan Edirne'de kumaş boyama tekniği de oldukça gelişmişti. Edirne'de üretilen mamul maddeler, ileri düzeydeki kumaş ve deri boyacılığı sebebiyle, Avrupa saraylarından büyük talep görüyordu.⁸⁹ Edirne'de lüks tüketime yönelik üretim yapanların sayısı oldukça fazlaydı. Şehirde üretilen çuha, kutnu, tafta, vala gibi yüksek

⁸² Halil İncalcık, **Devleti Aliyye**, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I, 49. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 70.

⁸³ Halil İncalcık, **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C:I, İstanbul: Eren Yayınları, 2000, s. 355.

⁸⁴ İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.I, s. 311.

⁸⁵ İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.I, s. 297.

⁸⁶ Sahillioğlu, s. 62.

⁸⁷ Parmaksızoğlu, s. 353.

⁸⁸ İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C:II, s. 613.

⁸⁹ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, C:II, s. 150.

kaliteli ve zevkli kumaşlar Hindistan'dan gelenlerle rekabet edebilecek kadar kaliteliydi.⁹⁰ Floransalı bazı şirketler de Edirne'deki acenteleri aracılığıyla, bu ticari döngüye dâhil oluyorlardı.⁹¹

Edirne Kırmızısı ile boyanan mükemmel iplikler, Avrupa pazarlarında XVIII. yüzyıla kadar ününü korumayı başarmıştı.⁹² Çok iyi saklanan ve İngiliz imalatçıların ele geçirebilmek için beş bin sterlin önerdikleri iplik boyama tekniği şöyleydi: Pamuk önce zeytinyağında, sonra hafif bir alkalide kaynatılıyor, sonra da kökboyasına batırılıyordu.⁹³ Atkı iplikleri pamuk olan, Avrupalıların *Ottoman* dedikleri ve Edirne'de dokunan *kemhalar*, giyim eşyasının yanında döşemelerde de kullanılıyordu.⁹⁴ XVI. yüzyılın sonlarında Edirne'deki nüfus artışı, piyasanın genişlemesi ve halktan gelen talep baskısıyla, ucuz ipekliler de üretilmeye başlanmıştı. Halkın bol ve ucuz ürünler talep etmesi sonucunda piyasa şartlarıyla standartlar çatışıyor, devlet görevlileriyle üreticiler karşı karşıya geliyordu.⁹⁵

XV. yüzyıldan itibaren, Balkanların en büyük köle pazarlarından biri de Edirne'de kuruluyordu. La Broquiere, 1432'deki Rumeli seyahati esnasında esir tüccarları tarafından Edirne'ye götürülen yirmi beş kişilik bir esir kafilesi görmüştü.⁹⁶ 1500'lerde Edirne pazarında satılan kölelerin ortalama fiyatları 1.500 akçe iken 1600'lerde 5.000 akçeye çıkmıştı.⁹⁷ Edirneli sermaye sahipleri tarafından satın alınan köleler el sanatlarında, ticarete ve tarım sektöründe istihdam ediliyordu. Köle pazarını canlı tutan en önemli sınıf, savaşçı kölelerin yaygın kullanımı ve yüksek alım kapasiteleri nedeniyle, yönetici zümreydi.⁹⁸

Bütün bu faktörlerin bir araya gelmesi sonucunda Edirne'nin ekonomisi büyümesi nüfus artışını da beraberinde getirmişti. H. Dernschwam 1555'te, Edirne'nin

⁹⁰ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, C:II, s. 151.

⁹¹ İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C:I, s. 285, 288, 289.

⁹² İsmail Öztürk, "Edirne'de Geleneksel Sanatlar ve Edirnekari Kırmızısı", Nedret İşli, M. Sabri Koz (hızl.) **Edirne: Serhatteki Payitaht**, İstanbul: YKY, 1998, s. 485.

⁹³ Donald Quatert, **Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s. 63-64.

⁹⁴ Kütükoğlu, s. 630.

⁹⁵ İncalcık, *Devleti Aliyye*, s. 91.

⁹⁶ İncalcık, *Makaleler*, s. 142-143.

⁹⁷ İncalcık, *Makaleler*, s. 152.

⁹⁸ İncalcık, *Makaleler*, s. 127.

her şeyi bol bir memleket olduğunu, pazarlarda her çeşit meyvenin bulunduğunu ve dört büyük fırının çalıştığını gözlemlemişti.⁹⁹

Devlet adamları tarafından ticari amaçlarla inşa ettirilen yapıların çokluğu da şehir ekonomisine olumlu katkı yapıyordu. Edirne’de XVI. yüzyılın başlarında, tüccarlara hizmet veren on altı han ve iki bedesten, son derece yüksek kapasite ile çalışmaktaydı. Rüstem Paşa Kervansarayı, Semiz Ali Paşa Çarşısı, Selimiye Arastası ve Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı şehir ekonomisini hareketlendirmekteydi.¹⁰⁰

Edirne’de zanaatlar da oldukça canlıydı. Dericilik, ayakkabıcılık, çizmecilik ve koşum takımlarına ait her türlü malzemenin üretimi gelişmiş olup, mamul eşyalar Balkanların değişik bölgelerine ihraç ediliyordu.¹⁰¹ Kaliteli sahtiyanlar bölgeye özgü bir ürün olarak, İtalya’ya yapılan ihracat kalemlerinden biriydi.¹⁰²

Dericiliğin ekonomik hayatı hareketlendirdiği Edirne’de kürkçü esnafı da gayet aktifti.¹⁰³ İstanbul’un yüklü miktarda et talep etmesi ve dericiliğin gelişmiş olması hayvancılığı kazançlı bir sektör haline getirmişti. Göçebeler ve çiftlik işletmecileri geniş sürüler besliyorlardı.¹⁰⁴

Etrafı bostan, bağ ve meyveliklerle kaplı olan Edirne’de sulama imkânları sayesinde bağ ve bahçe tarımı da gelişmişti. Bazı vakıflar, bahçecilik ve sebzeçilik karlı sektörler haline gelince, tasarrufları altındaki toprakları kiralamak isteyen girişimcilere öşür ile değil de nakit akçe karşılığı kiralıyorlardı.¹⁰⁵

Büyük sermaye sahipleri arasında zirai işletmecilik yapanlar ve hayvancılıkla uğraşanlar önemli yer tutuyordu. Bunlar yönetici sınıfa ait kimseler, yani has ve tımar sahibi beyler, sipahiler, ulema ve kapıkullarıydı.¹⁰⁶ Tereke defterlerine göre, Edirne’de en büyük kapital sahipleri; askeri sınıf mensupları, sarraf ve mücevheratçıları.¹⁰⁷

⁹⁹ Akpınar, s. 266.

¹⁰⁰ Sezgin, s. 29.

¹⁰¹ İnalçık, *Devleti Aliyye*, s. 292.

¹⁰² İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C:I, s. 320.

¹⁰³ Tabakoğlu, s. 225-226.

¹⁰⁴ Akdağ, *Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, C:II, s. 139-140.

¹⁰⁵ Akdağ, *Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, C:II, s. 141.

¹⁰⁶ İnalçık, *Devleti Aliyye*, s. 290.

¹⁰⁷ İnalçık, *Devleti Aliyye*, s. 286-289.

Edirneli tüccarlar arasında vadeli satışlar da yaygındı. Büyük servetler, mal varlıklarının büyük bir bölümünü faiz karşılığı borç veren kişilerin elindeydi. Edirne'nin kredi piyasalarıyla Eflak ve Boğdan Prenslikleri arasında bağlantı vardı. Romanyalı yatırımcılar Edirne piyasalarından yüksek miktarlarda borçlanıyordu. Borç verenler arasında Müslüman tüccarlar da önemli bir yer tutuyordu.¹⁰⁸

Ayrıca İmparatorluğun önemli ve bir o kadar da işlek darphanelerinden birisi de Edirne'deydi.¹⁰⁹

XVIII. yüzyıla kadar Edirne'deki tüccar ve sarrafların etnik ve dini dağılımı değerlendirildiğinde, Müslümanların da gayrimüslimler kadar faal oldukları anlaşılmaktadır. Daha ziyade doğu dünyasıyla ticaret yapan Müslüman tüccarların Avrupa'da doğrudan ticari yatırımlara giriştikleri de olmuştur. Batı dünyasıyla yapılan ticareti ise çoğunlukla gayrimüslim tüccarlar yürütmüştür. Zamanla Doğu ile yapılan ticaretin önemini yitirmesi ve Avrupalılar ile yapılan ticaretin piyasayı domine etmesi sonucunda gayrimüslim tüccarlar piyasayı kontrolleri altına almışlardır.¹¹⁰

XVIII. yüzyılda yaşanan olumsuzluklar ve Padişahların Edirne'yi terk etmesi kent ekonomisini durgunluğa sürüklemiş, yabancı acenteler şubelerini kapatmışlardı. Buna rağmen XVIII. yüzyılda Edirne İstanbul karayolunda günde ortalama beş kervan görülmekteydi, Şehrin en mühim ihraç maddesi yün olup, ihraç iskelesi Enez ve Marmara Ereğli'siydi. Alıcılar ise genellikle Fransızlar ve Venediklilerdi. Marsilya'ya yıllık ortalama iki bin beş yüz adet manda derisi gönderiliyordu.¹¹¹

XVIII. yüzyıldan itibaren özel bir sanayisi olmayan kentin, hemen tüm ihtiyaçları ithalat yoluyla karşılanmaya başlamıştı. Avrupa menşeli mallar İstanbul üzerinden geliyordu. En mühim ithalat kalemi Londra menşeli yünlü kumaş çeşitleriydi. Gümrük kayıtlarından anlaşıldığına göre ithalatçı tüccarlar arasında kadınlar da vardı.¹¹²

İthalat yoluyla gelen mallar, Edirne mahsulü ve mamulü maddelerle beraber yöredeki panayırlarda satılıyordu. Edirne Eyaletinde XIX. yüzyılda toplam yirmi dokuz

¹⁰⁸ Şevket Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007, s. 87.

¹⁰⁹ Kütükoğlu, s. 559.

¹¹⁰ İnalçık, *Devleti Aliyye*, s. 296.

¹¹¹ Sahillioğlu, s. 66.

¹¹² Güler Kıvrak, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Edirne Gümrüğü", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE. Tarih Bölümü, 1989), s. 37.

panayır kurulmaktaydı. Hazine bu panayır gümrüklerinden önemli miktarda gelir sağlıyordu.¹¹³ Şehrin önemli ihracat kalemleri ise manda derisi, ipek ve balmumuydu. Ülkenin en kaliteli yünleri de Edirne'deydi.¹¹⁴

Edirne'nin önemini kaybetmeye ve gerilemeye başladığı XVIII. yüzyılda, sanayi ve ticaret hayatının yerel çerçevede kaldığı, kent çevresine yönelik üretim yapılmadığı görülmektedir. Ayrıca bundan sonraki zaman diliminde bölgelerarası ya da uluslararası bir ticaretin konusu olacak kadar yoğun üretime dayalı bir sanayi dalı da gözlenmemektedir. Ancak her şeye rağmen şehir, sanayi öncesi dönemin dikkate değer büyüklüğüne ulaşmıştır.¹¹⁵

Edirne'de, sanayi inkılâbı öncesindeki ekonomilerin belirgin özelliği olan el sanatları gelişmiş ve gıda sanayi öne çıkmıştır. Fakat XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı ülkesi Avrupa fabrikalarının hammadde kaynağı ve pazarı haline gelince, el sanatlarının bir kısmı Edirne'de de terk edilmiştir.¹¹⁶

Edirne gümrük defterleri incelendiğinde, XVIII. yüzyılın sonlarında Gayrimüslim ve Müslüman tüccarların sayıları birbirine yakınken, 1805'ten sonra Edirne emtia gümrüğüne ticaret maddesi getiren tüccar sayısında Müslümanların lehine artış görülmektedir. Ancak 1827'den sonra Müslüman tüccar sayısında azalma gözlenmektedir. Özellikle 1829 yılında yaşanan savaş ve Rus işgali bu olumsuz tablonun kalıcı olmasına zemin hazırlamıştır. Bu sürecin ardından yapılan ihracatta azınlık tüccarlarının sayısı Müslümanlardan daima daha fazla görünmektedir.¹¹⁷

XIX. yüzyıl boyunca, üretim tekniğinin gelişmesine paralel olarak, Edirne'de ipek üretimi artmıştı. İpeği büyük ölçüde kendileri satın aldıkları için İngiliz konsolosları, ipek bükümündeki son teknikleri halka öğretmeye çalışmışlardı. Pamuk üretimi ise ithalattan dolayı düşmüştü. Tarımsal üretim yüzyılın ortalarına doğru artış göstermiş olsa da sonlarına doğru savaşlar nedeniyle düşmeye başlamıştı.¹¹⁸

¹¹³ Kıvrak, s. 51-52.

¹¹⁴ "Edirne", *Yurt Ansiklopedisi*, C:IV, 1982, s. 2378.

¹¹⁵ Ergenç, s. 1423-1424.

¹¹⁶ Peremeci, s. 317.

¹¹⁷ Kıvrak, s. 39.

¹¹⁸ "Edirne", *Yurt Ansiklopedisi*, s. 2378.

1895 yılı itibariyle Edirne’de on yaşın üstündeki kişiler arasında gelir getiren bir işe sahip olanların toplam nüfus içindeki oranı % 51,17 olup, bu açıdan şehir ülke genelinde on yedinci sıradaydı. Ticaret, sanayi ve el sanatları alanlarında çalışan kişilerin vilayet nüfusu içindeki oranı % 33.65 ile ülke genelinde onuncuydu. Ticaret ve tarım alanları dışındaki meslek sahibi kişilerin oranı ise genel vilayet nüfusunun % 11.12 si olup ülke genelinde yirmi dokuzuncuydu.¹¹⁹ Kişi başına düşen brüt yıllık gelir ise 108,22 kuruş olup ülke genelinde yirminci sıradaydı.¹²⁰

XX. yüzyılın başlarında, iktisadi ve mali gücü bakımından Rumeli vilayetleri arasında Selanik’ten sonra ikinci sırada olan Edirne, ülkenin geneline göre gelişmiş, sosyal ve ekonomik açıdan güçlü, nüfus yoğunluğu diğer vilayetlere göre fazla, devletin önemli miktarda vergi geliri sağladığı bir vilayet durumundaydı.¹²¹

1909-1912 arasında tüm Osmanlı vilayetlerinden hazinenin elde ettiği gelir sıralamasında İstanbul ve Aydın’dan sonra Selanik % 7.81 ile üçüncü, Edirne ise % 4,38 ile beşinci idi. Diğer yandan Edirne, hazineye en fazla pay alan vilayetler sıralamasında % 4.92 ile birinci sırada bulunmaktaydı. Yani kent hazineye verdiğiinden daha fazlasını almaktaydı.¹²²

XIX. yüzyıl boyunca Edirne’deki sanayi faaliyetlerinin durumu pek parlak değildi. Sınai üretim daha ziyade pamuk ve ipek gibi hammaddelerin işlenmesine ilişkin alanlarda yapılmaktaydı. 1886-1887 yıllarında Osmanlı İmparatorluğundaki imalathanelerin sayısı bin yüz üç adet iken, bunların elli dördü (% 4.1) Edirne’deydi.¹²³

2.3. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Edirne

Balkan Savaşları esnasında Bulgar Ordusunun işgaline uğrayan Edirne, 21 Temmuz 1913’te geri alınmıştır. Bu yıllarda Balkanlardan göç eden Müslümanların bir kısmı Edirne’ye yerleşmiştir. Diğer taraftan 1913’te imzalanan Türk Bulgar Anlaşmasıyla Edirne civarında yaşayan birçok Bulgar da Bulgaristan’a göç etmiş ve

¹¹⁹ Karpat, s. 36-37 ve 438.

¹²⁰ Karpat, s. 452-456.

¹²¹ Muharrem Öztel, “20. Yüzyıl Başlarında Rumeli Vilayetlerinin Mali Gücü (1909-1912)”, **Uluslararası II. Trakya Bölgesi Kalkınma Girişimcilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, C:II, Kırklareli Üniversitesi Yayın. 2011, s. 885.

¹²² Öztel, s. 887-888.

¹²³ “Edirne”, Yurt Ansiklopedisi, s. 2379.

bunların terk ettiği araziler Bulgaristan'dan gelen Türklere verilmiştir.¹²⁴ Bulgaristan'la yapılan bu mübadele işlemi, göç sorunlarını barışçıl yollarla çözmek amacıyla başvurulmuş ilk mübadele uygulaması olarak tarihteki yerini almıştır.¹²⁵

Edirne Balkan Savaşlarından sonra; Kırklareli, Tekirdağ ve Gelibolu'dan müteşekkil bir sınır vilayeti olmaya devam etmiştir. İtilaf Devletleri I. Dünya Savaşı'nın başlarında Edirne'yi vaat ederek Bulgaristan'ı kendi yanların çekmeyi tasarlamışlarsa da; Bulgaristan, Kırklareli'nin kuzeyi, Edirne ve Meriç yöresi karşılığında Almanya'nın yanında savaşa girmiştir.¹²⁶ İtilaf devletleri bu kez de Yunanistan'ı kendi yanlarında savaştırmak için Doğu Trakya'yı Venizelos'a vaat etmişlerdir.¹²⁷

Dünya Savaşını İtilaf Devletlerinin kazanması ve Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından, işgal endişesi yaşamaya başlayan Edirneliler, 2 Kasım 1918'de, Doğu Trakya'yı savunmak amacıyla, Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurmuşlardır. Cemiyetin, Türklerin yitirilen haklarını yeniden elde etmek amacıyla kurulduğu belirtilmiş, silahlı direnişten ziyade önceliğin diplomatik yollarla çözüm aranması olduğuna dair bir izlenim verilmiştir.¹²⁸ Fakat her ihtimale karşı silahlı direniş hazırlıkları da planlanmıştır.¹²⁹

Diğer taraftan kamuoyu oluşturmak ve bölge halkını bilinçlendirmek amacıyla, 2 Aralık 1918'den itibaren yayımlanmaya başlayan Trakya Paşaeli Gazetesi de Trakya'nın kültür ve tarihini ortaya koyarak bu toprakların Türk yurdu olduğunu ispatlamayı amaçlamıştır.¹³⁰

Yunan askerlerinin 14 Ocak 1919'dan itibaren Hadımköy-Kuleliburgaz hattındaki istasyonlara yerleşmesinden ¹³¹ dört gün sonra, Dünya Savaşı'nın galiplerinin mağluplarla imzalayacakları barış anlaşmalarını hazırlamak amacıyla toplanan Paris

¹²⁴ Yurt Ansiklopedisi, s. 2391-2393.

¹²⁵ A. Cevat Eren, **Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri**, İstanbul: Nur Gök Matbaası, 1966, s. 92.

¹²⁶ Peremeci, s. 37.

¹²⁷ "Edirne", Yurt Ansiklopedisi, s. 2380.

¹²⁸ Zekai Güner, **Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuruluşu ve Faaliyetleri**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, s. 18.

¹²⁹ Peremeci, s. 38.

¹³⁰ Bülent Atalay, **"İşgalden İstiklale Dönemin Gazetelerinde Edirne"**, **Uluslararası Balkan Ülkeleri Arşiv Kaynaklarında Edirne Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2010, s. 128. Ayrıca: Güner, s. VIII.

¹³¹ Abdurrahman Bozkurt, "Yunanistan'ın Edirne'de İşgal Uygulamalarından Örnekler (1920-1922)", **Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu Bildirileri Kitabı**, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 441.

Barış konferansında ¹³² konuşan Venizelos, “*Trakya’nın Yunanlılığının apaçık olduğunu, İstanbul’la birlikte tüm Doğu Trakya’nın da Yunanistan’a bırakılması gerektiğini*” dile getirmiştir. ¹³³

Paris Konferansından sonra Yunan askerleri şehir ve kasabalarda devriye dolaşp arama ve tutuklamalara başlarken, Edirneli Rumlar da baskı ve zulüm gördükleri gerekçesiyle Yunan ordusuna katılmışlardır. Böylece hem asker sayısı artırılmış hem de Trakya’nın işgali için zemin hazırlanmıştır. İstanbul Rum Patrikhanesi de propaganda faaliyetleri için Piskopos Yenadiyus’u bölgeye göndermiştir. Yunan hükümeti bölgede yaşayan sivil Rumlara silah dağıtımına başlamıştır. ¹³⁴

Trakya Rumlarını bu süreçte iki ayrı teşkilat yönlendirmiştir. *Yardım Komitesi* Rumlara maddi yardımda bulunurken, *Trakya Komitesi* de organize ettiği çeteler ile asayiş bozup işgale zemin hazırlamıştır. Fransızların koruyucu tutumunu değerlendiren Yunanlı subaylar, kendi kontrollerindeki yerlerde Edirneli Rumlardan çeteler kurmuş, Türkleri göç etmeye zorlamış ve yakın bir zamanda Yunan Ordusunun Trakya’yı işgale girişeceğini yayarak Edirne’de kamuoyu oluşturmuşlardır. ¹³⁵

24 Nisan 1920’de toplanan San Remo Konferansı’nda, Çatalca hattından itibaren Doğu Trakya’nın tamamının Yunanistan’a verilmesi kararlaştırılmıştır. Osmanlı Hükümetiyse bölgedeki askeri birliklere, Yunanlılarla çatışmaya girmeyerek Çatalca hattına kadar çekilmeleri talimatını vermiştir. ¹³⁶ Yunan Ordusu ciddi bir direnişle karşılaşmadan 25 Temmuz 1920’de Edirne’ye girmiştir. Bir görgü şahidi Yunan Kralı Aleksandros’un Edirne’ye geldiği 26 Temmuz gününü şöyle anlatıyor:

“*Köprüden metropolitliğe kadar tüm yol Edirnelilerle doluydu. Halk “yaşasın” diye bağıyor ve Kralla beraberindekilere çiçekler atıyordu. Olay çok büyük ve heyecan vericiydi. Heyet metropolitliğe yöneldi ve şükran ayini gerçekleştirdi... Metropolit Polikarpus’un sözleri “gözlerimin gördükleri rüya mı, yoksa gerçek mi?” cümlesiyle başlıyordu. Orada bulunan Helenlerin hiç biri gözyaşlarını tutamamıştı. Bunu belediyeadaki resepsiyon takip etti. Türk seçkinler her şekilde Yunan*

¹³² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, (Cilt 1-2: 1914-1995), 11. Baskı, İstanbul: Alkım Yayınevi, s. 145.

¹³³ Güner, s. 51.

¹³⁴ Bozkurt, s. 442.

¹³⁵ Güner, s. 105-107.

¹³⁶ Bozkurt, s. 443.

*idaresine duydukları bağlılığı ve güveni ifade ettiler. Öğleden sonra Kral, Selimiye Camiini ziyaret etti. İbadet etmekte olan Müslüman nüfus tarafından kabul gördü... Ordumuzun iyi davranışları onları sevindirmiş ve minnet duymalarına sebep olmuştu.*¹³⁷

Doğu Trakya'nın işgali sürecinde Edirne'nin etrafındaki Türk köyleri neredeyse boşalmış ve Türk ahali göç etmişti. Rum köylülerse kurtarıcılarına yardım etmek için adeta yarışıyorlardı. Bir Yunan askeri günlüğüne şunları yazmıştı:

“Artık karpuzsuz yapamıyorduk, alışmıştık! Öğlen buradan ayrıldık ve iki saat sonra boş bir Türk köyündeydik. Buranın insanları dün gitmişlerdi. Albay bir arama yapmamızı istedi. Bir de ne bulsak? Tavuklar, yumurtalar, peynir ve daha bir sürü şey. On dakika sonra düşmanca hiçbir şey kalmadı. Ben, Pezaros ve Simitopulos sadece dört tavuk ve biraz peynir aldık. Daha fazlasını ne yapalım? Daha sonra yola koyulduk. Akşamüstü saat 18.00’de iki köye daha ulaştık. Bunlar da boştu. Onlara da diğer köye olanlar oldu. Akşam mükemmel yedik!”... “Susuzluktan mahvolduk. Neşeli bir sürü Rum köyü var. Zavallı insanlar, kurtarıcılarına önce kim su verecek diye birbirlerini öldürüyorlar! Rum köylerinden geçtik. Akşam 20.00’de Maltepe’deydik. Halk bizi fener ve lambalarla karşıladı. Bayraklar flamalar, “Hristos Anesti’yi” söylüyorlardı. Akşam kilisede ayin yaptık.”¹³⁸

İşgalden sonra bir bildiri yayınlayan Yunan Yüksek Komiserliği; Edirne'nin bir Yunan şehri olduğunu söyleyerek tüm şehir halkının kendilerine yardımcı olmalarını istemiş, işbirliğine yanaşmayanların akıbetlerine dair fikir vermek amacıyla sorgusuz sualsiz tutuklamalar yaptırmış,¹³⁹ nakit, buğday, arpa, hayvan vs. köylerde buldukları her şeye el koydurtmuştur.¹⁴⁰

Yunan Hükümeti 10 Ağustos 1920’de meclisten geçirdiği kanunla, merkezi Edirne olmak üzere, Doğu ve Batı Trakya’yı genel bir valilik haline getirerek Yunanistan’a kattığını ilan etmiştir.¹⁴¹ Doğu Trakya’daki yerli Rumlar Yunan idaresine koşulsuz destek vermişlerdir.¹⁴² Edirne’deki bazı Türkler de Yunanlılara yaranma

¹³⁷ Nilüfer Erdem, **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı**, İstanbul: Derlem Yayınları, 2010, s. 264.

¹³⁸ Erdem, s. 272.

¹³⁹ Atalay, s. 130.

¹⁴⁰ Bozkurt, s. 444.

¹⁴¹ Tevfik Bıyıklıoğlu, **Trakya’da Milli Mücadele**, C:I, Ankara: TTK. Yayınları, 1987, s. 377-378.

¹⁴² Erdem, s. 277.

kaygısıyla Ahali Gazetesi'ni çıkararak köylere kadar sokmaya çalışmışlar, hatta 12 Ağustos günü Selimiye Camii'nde Müftü Efendi Venizelos'a dualar etmiştir.¹⁴³

Yunanlılar bu süreçte Trakya'da yaşayan Türkleri göç ettirip, Rumların çoğunluğunu sağlamak amacı güttüler. Sebepsiz yere Müslüman halkın üzerine ateş açmaktan çekinmediler.¹⁴⁴ Rum Çetecilerle birlikte hareket eden subaylar da işkence ve cinayet işlerine teşebbüs ettiler. Namusları lekelenen Müslüman kadın ve kızların bazıları bu lekeden kurtulabilmek için intiharı seçtiler. Ahalinin malları gasp ve talan edildi. Bu talandan Yahudiler de payına düşeni aldılar. Yerel idareciler mallarıyla birlikte sahiplerini de angarya hizmetlerinde kullandılar. Köylüler askerlerin iâşe ve konaklamalarından sorumlu tutuldu. Bu şartlara dayanamayan köylüler Çatalca'ya ve Bulgaristan'a göç ettiler. Bunların yerlerine Kafkasya ve diğer memleketlerden gelen Rumlar yerleştirildi. İşgal süresince yaklaşık altmış bin Müslüman yerlerini terk ederken bunların yerine elli bin civarında Rum bölgeye iskân edildi.¹⁴⁵

I. İnönü Zaferi'nin ardından düzenlenen Londra Konferansı'nda, Türk Heyetinin Doğu Trakya'nın boşaltılması halinde bölgede plebisit yapma teklifi Yunan delegasyonu tarafından reddedildi.¹⁴⁶ Sakarya Meydan Savaşı'nda uğradıkları hezimetin ardından intikam duygusuyla davranmaya başlayan Edirne'deki Yunan idaresi, halkın tamamen sindirilip göç ettirilmesi amacıyla, keyfi tutuklamalara hız verdi. Başta Selimiye olmak üzere şehrin bazı camilerinin minarelerine haçlar takıldı.¹⁴⁷ İşkenceden dolayı ölenlerin haddi hesabı yoktu. İşkenceden sağ çıkabilenler Epir Adası'na gönderiliyordu. Bunların sayısı beş yüzü bulmuştu. Yunan askerleri camileri basıyor, cemaati keyfi olarak tutukluyor, ezanın okunmasını ve namazın kılınmasını engelliyordu. Rum çeteciler ve askerler Müslümanlarla iyi geçinen diğer gayrimüslimlere de baskı uyguluyor, Yahudileri bile tutukluyorlardı. Ermeni gençlerinin zorla askere alınması, Ermeniler tarafından protesto edilmişti. Yunan askerleri Rum köylerinden zorla topladıkları Rum gençlerini Anadolu cephesine

¹⁴³ Edip Başer, **Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri ve Trakya Politikaları**, İstanbul: IQ Sanat Yayıncılık, 2009, s. 234-238.

¹⁴⁴ Bozkurt, s. 444.

¹⁴⁵ Veysi Akın, "Milli Mücadelede Edirne ve Çevresinde Yunan Mezalimi", **Yedi İklim**, Şubat 1994, s. 111,112.

¹⁴⁶ Parmaksızoğlu, s. 346.

¹⁴⁷ Atalay, s. 131.

gönderiyorlardı.¹⁴⁸ İngiltere Dış işleri Bakanı Lord Curzon ise 30 Mart 1922’de Avam Kamarasında yapığı konuşmasında; Yunan askerlerinin Anadolu’yu boşaltacaklarını fakat Edirne’nin Yunanlılarda kalması gerektiğini belirterek Yunanistan’ın politikalarını desteklemeye devam ediyordu.¹⁴⁹

Yunanlılar işgal süresince, Edirnelilerin mallarına ve canlarına yönelik yoğun saldırılarda bulunmuşlardır. Bu kapsamda; 60.188 adet altın, 3.931.834 nakdi evrak, 2.013 gümüş mecdi, 833.043 drahmi, 6.521.842 lira değerinde eşya gasp edilmiş, sekiz cami, yedi mektep, altı yüz yirmi dört mesken, on bir resmi bina, üç yüz yedi han, dükkân ve mağaza olmak üzere toplam dokuz yüz elli yedi bina tahrib edilmiştir. Ayrıca 22.334 araba, 242.184 hayvan, 601.256 ziraat araç gereci, 498.428 kile hububat ve zahire ile 88.156 kıyye tütün, meyve ve sebze el konulmuştur. Diğer taraftan 374 kişi katledilmiş, 180 kişi çeşitli şekillerde yaralanmış, 2.530 kişi sürülmüş, birçok kişi tecavüze uğramıştır.¹⁵⁰

Yunan kuvvetlerinin Trakya’daki Türk nüfusa yönelik kötü muameleleri, İngiliz ve Fransız diplomatik temsilciliklerinin raporlarına da yansımıştır. İngiliz temsilciliği tarafından Dışişleri Bakanlığına yollanan bir raporda; Kırklareli’nde Yunan birliklerinin aşırıya kaçan davranışlarda bulundukları, yirmi sekiz köyün harab edildiği; köy sakinlerinin yerlerinden edildiği belirtilmiştir.¹⁵¹

Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Savaşı’ndaki bozgununun ardından kaçan Yunan askerleri, Anadolu Rumlarıyla birlikte limanlara ve Doğu Trakya’ya akın etmişlerdir. Yunanistan’a gitmeyi başaramayan bazı Yunan birliklerinin de Trakya’ya geçmeleriyle birlikte bölgede tam bir kargaşa yaşanmıştır. Bu süreçte Yunanlılar Türk köylerini boşaltarak yerlerine Anadolu’dan gelen Rumları yerleştirmişlerdir. Yunan Ordusu, elinde kalan son bölge olan Doğu Trakya’yı savunma merkezi olarak planladığı için bölgeye asker sevkıyatı yoğunlaşmıştır. Ancak yaşanan bozgun askeri birliklerdeki disiplini tamamen bozduğu için, Trakya’daki Yunan Ordusu taarruz etmek bir tarafa

¹⁴⁸ Bozkurt, s. 445-447.

¹⁴⁹ Atalay, s. 132.

¹⁵⁰ Nedim İpek, **Mübadele ve Samsun**, Ankara: TTK Yayınları, 2000, s. 26.

¹⁵¹ Onur Yıldırım, **Diplomasi ve Göç, Türk Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 84.

savunma yapabilecek organizasyon ve motivasyondan dahi tamamen uzaklaşmıştır.¹⁵² Ordudaki bu panik ve karamsarlık hali sivil halka da sirayet etmiş, Trakya Rumları da Yunanistan'a kaçmaya başlamışlardır. Rumların kaçıışı o kadar yoğunlaşmıştır ki Selanik'ten her gün gelen elişer vagon ihtiyacı karşılayamaz olmuştur.¹⁵³ Bu kitlesel göçler neticesinde Anadolu ve Trakya'da sosyal ve ekonomik açılardan büyük boşluklar oluşurken, Yunanistan'da aşırı bir nüfus yığılması yaşanmıştır. Yunanistan'a kaçan Rumlar, Müslümanların yoğun olarak yaşadığı Makedonya ve Batı Trakya bölgesine yönlendirilerek Müslümanların evlerine yerleştirmişler, sokağa atılan Türklerin, hayvanları, zahireleri ve ev eşyaları Rum göçmenler tarafından yağmalanmıştır.¹⁵⁴

14-15 Ekim 1922'den itibaren yürürlüğe giren Mudanya Ateşkes Antlaşması'nda, Yunanlıların Meriç Nehri'nin batısına kadar tüm Doğu Trakya'dan 15 gün içinde çekilmeleri, yerlerine gelecek itilaf birliklerinin de bölgeyi en geç 30 gün içinde TBMM. Hükümetine teslim etmeleri kararlaştırılmıştır.¹⁵⁵

Bu aradaki süreçte, dağınık haldeki Yunan askerlerinin, Rum ve Ermeni göçmenlerin, iç ayaklanmalara karışan Abaza ve Çerkezlerin de geçmiş oldukları Trakya'da kargaşa son haddine gelmiştir.¹⁵⁶ Rum ve Çerkez çeteleri Ateşkes Antlaşmasından sonra da, Doğu Trakya'nın çeşitli bölgelerinde büyük zararlar vermeye devam etmişlerdir.¹⁵⁷ Bu günlerde Edirne'ye gelen bir muhabir; Yunan işgalinin maddi ve manevi zararlarını ifadeden aciz kalmakla birlikte, şehrin Türklere teslim kararıyla birlikte gayri Müslimlerin ve işbirlikçilerin durumunun içler acısı olduğunu ve bunların yaşadıkları yeri terk etme konusunda adeta birbirleriyle yarıştıklarını, Türklerin yağma edilir endişesiyle dükkânlarını açmadıklarını, Edirne'de Türk bayrağı bir tarafa kırmızı beyaz şeride dahi rastlamanın mümkün olmadığını, Yunanlıların tüm resmi daireleri mavi beyaza boyadıklarını yazmıştır.¹⁵⁸

¹⁵² Erdem, s. 513.

¹⁵³ Başer, s. 250-254.

¹⁵⁴ Bruce Clark, **İki Kere Yabancı, Kitlesel İnsan İhracı Modern Türkiye'yi ve Yunanistan'ı Nasıl Biçimlendirdi?** İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 115.

¹⁵⁵ İsmail Soysal, **Tarihçe ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları**, C:I, Ankara: TTK. Yayınları, 1989, s. 63-66.

¹⁵⁶ Bıyıklıoğlu, s. 450-457.

¹⁵⁷ Yıldırım, s. 112.

¹⁵⁸ Atalay, s. 136-137.

Doğu Trakya'daki tüm Hristiyanların yerlerini yurtlarını bırakıp Yunanistan'a göç etmelerini¹⁵⁹ bir görgü şahidi şu sözlerle resmediyor:

“Akşam saatleri bir tepenin üzerine çıktığımızda karşımda gördüğüm manzarayı binlerce ışıklı birer şehir sandım. Aşağıdaki ovada yan yana binlerce kamp ateşi yakılmıştı, insanlar açıkta, toprağın üzerinde uyuyorlardı.” Trakya'dan kaçıışı anlatanlar arasında genç Amerikalı gazeteci Ernest Hemingway da vardı: *“Yirmi mil boyunca dizilmiş ineklerin, öküzlerin ve her yanı çamur içindeki mandaların çektiği arabalara yüklenmiş dünyalıklarının yanı sıra yağmur altında kafalarında battaniyeleriyle düşe kalka şuursuzca yürüyen bitkin erkekler, kadınlar, çocuklar... Sürekli ilerleyebilmek için tek yapabildikleri ancak bu. Sadece doğu Trakya'dan boşaltılması beklenen iki yüz elli bin Hristiyan göçmen var. Şu anda Makedonya'da yaklaşık yarım milyon Müslüman göçmen bekliyor. Bunların beslenme sorunu nasıl halledilecek, bilen yok. Ama bir ay sonra bütün Hristiyan dünyası şu çılgılığı duyacak: Makedonya'ya gelin ve bize yardım edin”*¹⁶⁰

Yunanlı bir diplomat, Lord Curzon'a aşağıdaki satırları yazarak İngiltere'nin devreye girmesini istemiştir:

*“Kendilerini son iki yıl boyunca Yunan tebaası sanarak Yunan ordusuna hizmet edenlerin ve Yunan yönetimi ile işbirliğine girenlerin affedilmesi için Türklerin henüz bir af ilan etmeye zorlanmamış olmaları bu bahtsız insanların içinde bulundukları durumun vahametini artırıyor. Bu kişiler şimdi vatana ihanetten yargılanıp asılacaklardır”*¹⁶¹

31 Ekim 1922 tarihi itibarıyla Doğu Trakya'nın hiçbir yerinde Yunan askeri ve memuru kalmamış, bölgenin idaresi TBMM Hükümetine devredilmiştir. Fransızlardan teslim alınan Edirne'de de 25 Kasım itibarıyla Türk idaresi kurulmuştur.¹⁶² Sivil Rum ve Ermenilerin de işgalcilerle birlikte kenti terk etmelerinin ardından daha önce şehirden ayrılan Türkler geri dönmeye başlamışlardır.¹⁶³

Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasına ve halkın şehre geri dönmesine rağmen sınırdaki gerginlik bir müddet daha sürmüştür. Ankara'daki bazı komutanlar, Misakı

¹⁵⁹ Peremeci, s. 38.

¹⁶⁰ Clark, s. 54-55.

¹⁶¹ Clark, s. 57.

¹⁶² Soysal, s. 62.

¹⁶³ Kalina Peeva, “XX. Yüzyılın 20'li Yıllarında Bulgar Diplomatların Bakışından Doğu Trakya”, **Keşan Sempozyumu 2003**, Keşan Belediye Başkanlığı Yayınları, s. 250.

Milli sınırları içindeki Batı Trakya'nın Yunanistan'a bırakılamayacağını, gerekirse savaşılmaması gerektiğini söyleyerek Mustafa Kemal Paşa'ya baskı yapmışlardır. Yunanistan'da idareyi ele geçiren subaylar, Doğu Trakya'yı yeniden işgal etmeyi tasarlamışlardır. Üstelik Bulgarlar da, Ege'ye açılan koridorları olan Batı Trakya'nın kaybedilmesini hoş karşılamamışlar; Başbakan Stambolitsky Bulgaristan'ın Batı Trakya üzerinden Ege'ye doğru bir harekât başlatabileceğini ima eden konuşmalar yapmıştır.¹⁶⁴

2.4. Lozan Barış Antlaşması'nda Edirne

Mudanya Mütarekesi'nden bir hafta sonra İngiltere, Fransa ve İtalya, **“Doğuya kesin bir barış getirme amacı ile”** Ankara Hükümetini İsviçre'nin Lozan şehrinde yapılacak görüşmelere davet etmişlerdir. Türkiye'yi Dışişleri Bakanı İsmet İnönü başkanlığındaki heyetin temsil ettiği konferans, 20 Kasım 1922'de başlamış ve 24 Temmuz 1923'te barış antlaşmasının imzalanmasıyla noktalanmıştır.

Lozan Antlaşması ile Türk milleti siyasi ve hukuki bağımsızlığını tüm dünya milletlerine kabul ettirmiştir.¹⁶⁵ Batılı devletler ile Türkiye arasındaki ilişkiler yeniden düzenlenmiş, Osmanlı Devleti'nin sona erdiği, Türkiye'nin bağımsız, eşit, egemen ve onurlu bir devlet olduğu kabul edilmiştir. Mondros ve Sevr Antlaşmalarının geçersizliği onaylanmış ve Misakı Milli hedeflerine büyük ölçüde ulaşılmıştır. Diğer yandan Yunanlıların Megali İdea iddiaları da son bulmuş, Yunanistan ve Türkiye arasında denge kurularak dostluk ve işbirliği için bir zemin oluşturulmuştur.¹⁶⁶

Lozan Barış Antlaşması'yla; Mudanya Mütarekesi'nde Meriç Nehri olarak öngörülen Doğu Trakya sınırına açıklık getirilmiş,¹⁶⁷ Yunanistan'ın Anadolu'da yaptığı tahribata karşılık olarak Türkiye'ye bırakılan Karaağaç bölgesi 15 Eylül 1923 günü Türk idaresine geçmiştir.¹⁶⁸ Konferans esnasında Türk delegasyonu Batı Trakya'da bir kamuoyu yoklaması talep etmişse de bu teklif kabul görmemiş ve Batı Trakya Yunanistan'da kalmıştır.¹⁶⁹ Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki sınır hattının

¹⁶⁴ Clark, s. 115.

¹⁶⁵ Armaoğlu, s. 321.

¹⁶⁶ Soysal, s. 67-79.

¹⁶⁷ Soysal, s. 73.

¹⁶⁸ Ramazan Erhan Güllü, “Lozan Konferansında Tazminat Meselesi ve Karaağaç'ın Türkiye'ye İadesi”, İbrahim Sezgin (Ed.), **Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu Kitabı**, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 403-421.

¹⁶⁹ Soysal, s. 74.

iki tarafında 30 kilometrelik bir alanın askerden arındırılması, bölgedeki mevcut istihkâmların boşaltılması, yeni istihkâmlar yapılmaması, hiçbir askeri tesis kurulmaması, askeri malzeme deposu bulundurulmaması, askerden arındırılan Türk topraklarında iç güvenliği sağlamak ve sınırları gözetlemek amacıyla sadece beş bin kişilik bir kuvvet bulundurulması kararlaştırılmış,¹⁷⁰ Türkiye'nin İstanbul dâhil tüm Trakya'da 20.000'den fazla asker bulunduramaması teklifiye reddedilmiştir.¹⁷¹

Balkan Savaşlarından itibaren 12 yıl süresince devam eden savaşlar sadece Edirne'yi değil tüm Trakya'yı ve hatta ülkenin tamamını ekonomik ve sosyal yönlerden çökertmiş, insanların hayatlarını ve psikolojilerini alt üst etmiştir. Hiç bitmeyecek sanılan savaşın zaferle sonuçlanması ve Lozan'da onaylanması, insanlarda tarif edilmez bir mutluluk dalgası meydana getirmiş, bu bağlamda Edirne'de de bir dizi kutlama yapılmıştır. Bu etkinliklerin bir kısmı Edirne Türk Ocağı Şubesi tarafından organize edilmiş, kutlamalara halkın katılımı da son derece yüksek olmuştur.¹⁷²

Edirne Paşaili Gazetesi 25 Temmuz günü özel bir “*Sulh Nüshası*” basarak haberi şu satırlarla duyurmuştur:

*“İstiklal ve hâkimiyetimizin tanındığı sulh gününde idrak ettiğimiz mesud bayramı bütün okuyucularımıza tebrik ederiz. Bize aziz canları bahasına sulhu kazandıran istiklal şehitlerinin pak ruhları şad ve azmiyle, imanıyla bu günü yaratan büyük millet meclisi var olsun”*¹⁷³

Gazetede “*Lozan Sulhu*” başlığıyla yayımlanan makale şöyledir:

“Dünyanın en eski zamanlarından beri, şehamet ve medeniyet yollarında harikalar yaratan bir millet, yarınki nesle istiklal mücadelesinin en çetin ve en parlak sahifelerini bütün bir cihanın alkışlarına mazhar olmak suretiyle hediye etti. Ve aziz davasını hak ve fazilet davasını simsarca çiğnemek isteyen vahşi menfaatperestlere, bükülmeyen kuvveti, sarsılmayan imanı ile galebe etti. Fazilet ve vicdanı cüzdanda, hakkı da kuvvette arayan yalancı medeniyetin riyakâr efendilerine karşı galib geldi.

¹⁷⁰ M. Cemil Bilsel, **Lozan**, Cilt. II, İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1933, s. 647-649.

¹⁷¹ Y. Hikmet Bayur, “Lozan Barış Antlaşması”, **İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi**, Cilt:7, İstanbul: 1952, s. 88

¹⁷² **Paşaili**, 30 Temmuz 1339, Sayı:43, s. 1-2.

¹⁷³ **Paşaili**, 25 Temmuz 1339, Sayı:42, s. 1.

Davamız kadar meşru, davamız kadar haklı dünyada hiç bir dava yoktur. Ne kimsenin toprağında gözüümüz, ne de kazancında fikrimiz vardır. En hasis emellerine dünyanın en güzel ve en insani fikir ve nazariyelerini siper ittihaz eden hayâsız medeniyetçilerden yalnız ve yalnız hür ve müstakil bir Türkiye istiyorduk. İlan edilen milliyet esasları mahud Wilson Prensipleri, Mondros'ta mütarekeyi kabul ederek silahlarımızı teslim etmek için kifayet etmişti. Eğer düşmanlarımızda küçük bir hüsnü niyet, ufak bir hissi insani bulunda idi daha düne kadar aramızda gezen, sesleri kulaklarımızda çınlayan yüz binlerce insan bugün kara toprakların altında çürümezdi.

Fakat onlar, kahpeliklerini yaparken, neticeden emin idiler. Zira onların topu, mitralyözü, dretnotu, hülasa galebe temin edebilmek için her şeyleri vardı. Bizim ise, vesait-i müdafaa namına elimizde hiçbir şeyimiz yoktu. Silahlarımız ellerinde idi. Fakat ümitlerimiz, kendilerini rezil bir inhizama uğratan ruhu ihmal etmişlerdi.

O ruh ki; Allah'ın nusretinden emin bulunduğu için çıplak beden ile dev gibi zırhlılara galibane karşı koymuştu. O ruh ki dün Çanakkale'de bu gün de Sakarya ve İzmir'de en yüksek eserlerini tarihe mal etmiştir. İşte düşmanlarımız bu noktayı mühimsemediler. Ve zannettiller ki mermi yağmuru ile bir millet yok edilebilecektir. Lakin yapamadılar. Masa başlarında hayata ve fikr-i insaniyete çok hürmetkâr, harb meydanlarında vahşi hunhar ve katili medeniyet olan onlar bugün mağlub oldular. Biz ise çoluğumuz, çocuğumuz, aksakallı ihtiyarımız, kuvvetlimiz zayıfımızdan yar ettiğimiz iman ve hak cephemizle galib geldik. İşte imzalanan Lozan Sulhu bunu ifade ediyor..."¹⁷⁴

¹⁷⁴ Paşaili, 25 Temmuz 1339, Sayı:42, s. 1.

3. TÜRK YUNAN NÜFUS MÜBADELESİ

Osmanlı Devletinin nüfus ve iskân politikası, sistemin ihtiyaç hissettiği nitelikteki insanların gerekli yerde gerekli miktarda bulundurulması amacına yönelik olarak düzenlenmiştir. Genel anlamda bir süreklilik gösteren bu politikanın, zaman içinde siyasi, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlar doğrultusunda, üç ayrı dönemi olmuştur. Birincisi; devletin büyüdüğü, sistemin yeni fetholunan yerlere de aktarıldığı dönemdir. İkincisi; sistemin kendi iç işleyişinin öne çıktığı, üçüncüsü de siyasal coğrafyanın küçüldüğü, dışarıdan içeriye göçlerin yaşandığı dönemdir.¹⁷⁵

Küçük Kaynarca Anlaşmasından (1774) devletin yıkılışına kadar süren zaman diliminde kaybedilen coğrafyalardan Osmanlı ülkesine "*dışarıdan göçler*" yaşanmıştır. Balkanlar, Kafkasya, Dağıstan, Azerbaycan ve Girit'ten yapılan göçlerin temel sebebi can ve mal güvenliğinin olmamasıdır. Kırım Savaşı (1853-1856) öncesindeki göçler genellikle isteğe bağlı olduğu halde sonrasındaki dönemde yapılan bütün göçler mecburiyetler sonucunda yaşanmıştır. Bu kitlesel nüfus hareketleri neticesinde aydınlar, idareciler ve halk yeni sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır.¹⁷⁶

Küçük Kaynarca Anlaşmasıyla 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi arasındaki dönemde Osmanlı topraklarına göç eden Müslümanların bir buçuk milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir.¹⁷⁷

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sürecinde katledilen Balkan Müslümanlarının sayısı 260.000, göç edenlerin sayısı da 515.000 olarak hesaplanmıştır.¹⁷⁸

1912-1920 arasındaki Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşını kapsayan zaman diliminde Balkanlardan Osmanlı topraklarına göç eden muhacirlerin sayılarının 413.922 olduğu, İçişleri Bakanlığı İstatistiklerinden yola çıkılarak hesaplanmıştır.¹⁷⁹

Osmanlı Devleti'nin yitirdiği topraklar sadece siyasi coğrafyayı değil, aynı zamanda elde kalan bölgedeki, siyasi, ekonomik ve kültürel yapıyı da derinden etkilemiştir. Yaşanan göçler bu etkinin başka bölgelere de taşınmasında ve etki boyutunun artmasında önemli bir faktör olmuştur.

¹⁷⁵ Gülfettin Çelik, "Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskân Politikası", **Divan Dergisi**, Yıl:4, Sayı: 6, 1999, s. 70-71.

¹⁷⁶ Çelik, s. 98

¹⁷⁷ Çelik, s. 99-100

¹⁷⁸ Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün**, Fatma Sarıkaya (çev.), Ankara: TTK. Yayınları, 2012, s. 109-110.

¹⁷⁹ McCarthy, s. 181.

3.1. Balkan Savaşlarından Sonraki Nüfus Mübadeleleri

Fransız İhtilalinden sonra yaygınlaşan milliyetçi politikalar doğrultusunda homojen bir ulus devlet kurma çabaları, ülkeler arasında yaşanan kitlesel göçlerin en büyük nedenini oluşturmuştur. Balkan Savaşları'ndan sonraki süreçte, Yunan, Bulgar ve Sırp idaresine geçen topraklardaki Müslüman halkın, yeni idareciler tarafından potansiyel tehlike olarak görülmesine koşut olarak, Osmanlı Devletinde de yükselmekte olan milliyetçi söylemler sonucunda, gayrimüslim halk Truva Atı olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu ülkelerin idarecileri, etnik açıdan homojen bir devlet kurmak amacıyla bünyelerindeki azınlıklara karşı olumsuz tutumlar takınmışlardır. Hem İttihat ve Terakki yöneticileri hem de Yunan milliyetçileri, tek çıkar yolun etnik yönden homojen bir toplumsal yapı olduğuna inanmışlardır.

İttihatçılar Osmanlıdaki gayrimüslimlerin, Müslümanların aleyhine zenginleşerek yabancı sermayenin Osmanlı kaynaklarını sömürmesinde bir kanal haline geldiklerini iddia etmekteydiler. Bu gerekçelerle hükümet, Müslüman tüccar ve zanaatkârlara dayalı yerli bir burjuvazi oluşturmayı amaçlıyordu. Gayrimüslim girişimciler karşısında Müslüman girişimciler destekleniyor, sosyal alanda Müslüman olmayan kuruluşlara karşı boykotlar uygulanıyordu.¹⁸⁰ Yönetici kadrolarda ulusal ekonominin ancak etnik türdeşlikle sağlanacağı fikri gittikçe ağırlık kazanıyordu. Kapitülasyon ve azınlık sorunları bu bağlamda değerlendirildiği için, komşu devletlerle nüfus mübadelesi fikri bir çözüm olarak gündeme geliyordu.¹⁸¹

Balkan Savaşlarının ardından Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında 15 Kasım 1913'te Edirne'de nüfus mübadelesi üzerine bir antlaşma imzalanmıştır.¹⁸² Bu antlaşmayla Bulgaristan'daki 48.570 Müslüman ile Kırklareli ve Edirne'deki 46.774 Bulgar mübadele edilmiştir. Kısa bir süre sonra da Osmanlı ve Yunan hükümetleri arasında Makedonya ve Yunan Epiri'ndeki Müslümanların, Aydın vilayetindeki Rumlarla değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Balkan Savaşlarının doğurduğu fiili durumu yasallaştırmak amacı güden bu antlaşma, I. Dünya savaşının patlak vermesi nedeniyle

¹⁸⁰ Feroz Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizme**, 3. Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996, s. 25-60.

¹⁸¹ Yıldırım, s. 114-115.

¹⁸² **İskân Tarihçesi**, İstanbul: Hamit Matbaası, 1932, s. 5-6.

kısmen uygulanabilmiştir. Bu antlaşmalar, Lozan'daki mübadele sözleşmesine temel hazırlamış olmaları açısından son derece önemlidir.¹⁸³

3.2. Lozan Konferansı'nda Nüfus Mübadelesi Meselesi

Birinci Dünya Savaşı süresince Venizelos Hükümetinin uyguladığı baskıcı politikalara dayanamayan bazı Müslümanlar Yunanistan'dan Osmanlı topraklarına göç ederken; *Megali İdea* ülküsüne umut bağlayıp Yunan kurtarıcılarının gelmesini bekleyen Anadolu ve Trakya Rumları Yunanistan'a kitlesel bir göç girişiminde bulunmamışlardı. Ancak *Büyük Yunanistan* hayalinin 1922'de çökmesi üzerine, Anadolu ve Trakya'daki Rumlar büyük ölçüde Yunanistan'a gitmişlerdi. Yunanistan'daki Müslümanların bir kısmı da, Anadolu'dan giden Rumların ve Yunan Hükümetinin baskıları karşısında barış antlaşmasının imzalanmasını beklemeden Anadolu'ya gelmişlerdi.¹⁸⁴ Yaşanan bu kitlesel göçler, sorunun yasal bir zemine kavuşturulmasını mecburi hale getirmekteydi. Bu maksatla henüz Mudanya Mütarekesi dahi imzalanmamışken, Göç Komisyonu Başkanı Fridtjof Nansen, Milletler Cemiyeti tarafından Türk ve Yunan göçmenlerin sorunlarına çözüm üretmekle görevlendirilmişti. Venizelos, 13 Ekim 1922'de Nansen'e yolladığı telgrafta, **“nüfus transferinin barışın imzalanmasından önce gerçekleşmesini ayarlamaya çalışmasını”** rica etmişti. Nansen, iki gün sonra İtilaf devletlerinden **“mümkün olan en kısa süre içinde, barış görüşmelerinden bağımsız olarak mübadele şartlarının müzakeresi için gerekli adımların atılması”** konusunda talimat almıştı.¹⁸⁵ Ekim ayı boyunca Türkiye'de temaslarda bulunan Nansen, Anadolu'daki Rumlarla Yunanistan'daki Müslümanların isteğe bağlı olarak değiştirilmesini, İstanbul Rumlarının kapsam dışında bırakılmasını ve derhal uygulamaya geçilmesini önermişti. TBMM Hükümeti ise, mübadeleye taraftar olmakla beraber, İstanbul Rumlarını anlaşmaya dâhil etmek ve Batı Trakya Müslümanlarını dışarıda tutmak düşüncesindeydi.¹⁸⁶

Ulusal basındaki bazı gazetelerde Rumların gitmeleriyle birlikte ülke ekonomisinin gerileyeceği ve vergi kaybına uğrayacağı iddia edilirken, bazılarındaysa

¹⁸³ Yıldırım, s. 76.

¹⁸⁴ Yıldırım, s. 35-44.

¹⁸⁵ Clark, s. 59.

¹⁸⁶ Seçil Akgün, “Birkaç Amerikan Kaynağından Türk Yunan Mübadelesi Sorunu”, **III. Askeri Tarih Semineri, Türk Yunan İlişkileri**, Genel Kurmay Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1986, s. 248-249.

Hristiyanların çoğunlukla komisyonculuk ve simsarlık yaptıkları için endişelenmenin yersiz olduğu ve Rumların gitmesiyle beraber ticaretin Türklerin eline geçeceği ileri sürülüyordu. İsmet Paşa da Lozan’a hareketinden önce bir gazeteye verdiği demeçte, azınlıkların mübadelesinin en uygun yöntem olduğunu ifade etmişti.¹⁸⁷

İsmet Paşa **“bir nüfus mübadelesi yoluna gidilecekse, bu mübadele İzmir ve İstanbul’u da içine almak üzere, Türkiye’nin bütün Rum nüfusunu da kapsamalıdır”** diyordu. Venizelos da zorunlu bir mübadeleyi onaylamasına karşın, ulusal ve uluslararası siyasi nedenlerle bunun Türkler tarafından dayatılan acımasız bir süreç olduğu algısını oluşturmayı amaçlıyordu.¹⁸⁸

Lozan Konferansı’na giderken Hükümet tarafından İsmet Paşa’ya verilen talimatnamede; azınlıklar konusunda amacın mübadele olması gerektiği belirtilmişti.¹⁸⁹ Lozan’dan gelen ilk telgraflar da Türk heyetinin; İç Anadolu’daki Karamanlılar hariç, tüm Rumların koşulsuz değişimini hedeflediğini, İstanbul Rumlarına ilişkin özel bir durum düşünmediğini, Batı Trakya’da bir halk oylaması yapılarak bölgedeki Müslüman nüfusu mübadele kapsamı dışında bıraktırmak istediğini göstermekteydi.¹⁹⁰

Anadolu ve Doğu Trakya’daki Rumların büyük bölümünün daha Lozan Konferansı başlamadan Yunanistan’a gitmelerine karşın, Yunanistan’daki Türkler anlaşmanın sonuçlanmasını bekliyorlardı. Aslında Lozan’da mübadele üstüne yapılan diplomatik görüşmeler, yaşanan fiili durumu yasal hale getirme amacına yönelikti. Savaş esnasında yer değiştiren bazı göçmenlerse problemin çözüleceğini ve tekrar memleketlerine döneceklerini umuyorlardı.¹⁹¹

Lozan Konferansında mübadele konusu ilk olarak 1 Aralık 1922’de bölgesel ve askeri komisyonda görüşüldü. Burada konuşan Nansen; mübadele uygulamasının göçmenler için iyi bir çözüm olabileceğini, yakın doğuda ekonomik durumun oldukça kötü olduğunu, bir milyondan fazla insanın memleketinden ayrılıp göç ettiğini, çözümsüzlüğün iki ülke için de felaket olabileceğini, azınlıkların hızlı şekilde

¹⁸⁷ Cahide Zengin Aghatabay, **Mübadelelerin Mazlum Misafirleri, Mübadele ve Kamuoyu (1923-1930)**, İstanbul: 2009, s. 51-52.

¹⁸⁸ Yıldırım, s. 81.

¹⁸⁹ İpek, s. 28.

¹⁹⁰ Yıldırım, s. 106.

¹⁹¹ Yıldırım, s. 138.

mübadelesinin bu felaketi önleyebileceğini dile getirdi. Nansen'e göre bu sayede Türkiye'den giden Rumların bıraktıkları tarım arazileri için gerekli nüfus sağlanacak, Anadolu'dan gitmiş Rumların problemleri hafifletilecekti. Her iki ülke için de gelecek yaz hasat yapılması şarttı. Bunun için mübadelenin en azından bir kısmı üç ay içinde yapılmalıydı, aksi halde tarım mevsimi kaçırılmış olacaktı. Trakya ve Anadolu'da boşalmış köylere, Yunanistan'dan mübadele edilecek Müslümanlar yerleştirilebilir ve Rumlardan kalan araç gereçler kullanılabilirdi.¹⁹² Venizelos ise, Türkiye'de 1914 yılı itibarıyla 1.600.000 Rum yaşıyorken şimdi 500.000 Rum kaldığını, 900.000 Rum'un İzmir'in geri alınması sırasında, 200.000'in de mütarekeye kadar olan süreçte göç ettiğini, Trakya'dan Yunanistan'a gidenlerin toplam sayısının 250.000 olduğunu ileri sürmüştü.¹⁹³ Lord Curzon ve Venizelos'un İstanbul Rumlarının mübadeleden muaf tutulmasını istemelerine karşın İsmet Paşa ise bu isteğe karşı çıkmış ve İstanbul dâhil olmak üzere tüm azınlıkların mübadelesini savunmuştu.¹⁹⁴

Ankara'daki bazı milletvekilleri, mübadelenin İstanbul ve Anadolu'daki Rum ve Ermeni nüfusun yanında, Yahudileri de kapsamı gerektiğini ifade ediyorlardı. Kamuoyu, basında çıkan yazıların ve büyük mitinglerin etkisiyle, mübadeleyi gayrimüslimlerin **“geçmişteki hatalarından ötürü cezalandırılması”** olarak yorumluyordu.¹⁹⁵ İşgal yıllarındaki kötü hatıralar hafızalardaki canlılığını koruyor, gazetelerde sık sık gündeme getiriliyordu. Edirne'de yayın hayatına devam eden Paşaili Gazetesinin 6 Haziran 1923 tarihli başyazısı şöyleydi:

“Türkün kurduğu hükümetin de, dinin de milletin de onlar için kıymeti yok idi. Lakin bu kıymet vermemenin yanında Türk'ün hakkı da yok idi. İş o dereceye varmıştı ki, İstanbul'da, İzmir'de sokak ortasında serseri bir Rum'u tevkif eden polisin ardında bir sürü Rum kitlesi toplanarak polisle beraber mevkufu götüren polisi daha ziyade günahkâr gösterirlerdi. Memleketin her sahasında her şey onların iken hükümet adeta ecnebi bir muhitte addediliyordu. Sabık vatandaşlar Türk hükümetini üzerlerine çökmüş kâbus, vergilerini de fidye-i necat addediyorlardı. Biz Venizelos Efendiye çok şeyler medyunuz. Balkan

¹⁹² Seha L. Meray (Çeviren), **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, Belgeler**, Takım: I, Cilt: I, Kitap: I, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969, s. 114-127.

¹⁹³ Bilsel, s. 295; Justin McCarthy, Doğu Trakya'dan Yunanistan'a göç eden mültecilerin sayısını 256.635 olarak vermektedir: s. 324.

¹⁹⁴ Aghatabay, s. 54.

¹⁹⁵ Yıldırım, s. 111.

ittifakıyla bizi kahpece yakalayan kısaç, yaralı bir vatan parçası üzerinde bırakmakla beraber şunu kazandırmış oldu ki artık köy sığirtmacından millet meclisindeki mebusuna kadar her Türk benliğine düşerek yaşamak için mutlaka sabık vatandaşları aldatmak lazımdır. Ve işte bu nazarla der ki biz Fener hadisesini görerek onun iç yüzünü çok yakından seziyoruz. Yunan neferleri sarhoş, rezil bir surette İstanbul sokaklarını kirletirken de Fenerlilerle Rumları gördük, bu gün de görüyoruz. Fener'den Tatavla'ya kadar her dükkâna otuzar arşın Yunan bayrağı asan, her Rum dükkânına Venizelos'un tasvirini koyan, D'Esperey'in İstanbul'a girdiği gün bütün Rum kiliselerinde Türk mağlubiyetine dua ve Türk'e alenen lanet okudukları kiliselerde her Rum dini bir kutsiyeti ve manevi bir mevkii olması lazım gelen mihrap önünde papasın huzurunda başındaki fesi, koynundaki nüfus tezkeresini merasim ile yırtan, Bab-ı Âli'yi taşıyan, vapurlarda şimendiferlerde boynu bükülü kalmış zavallı Türklerin yüzüne karşı ağza alınmayan küfürleri savuran efendiler bu gün TBMM'ne sadakat ibrazında müsabakaya giyen bu efendilerden başkası değildi. Şimdi Türk olduğunu bağırان Patrik Efendi Anadolu'da bir Türk bırakılmayacağını, hepsinin doğranması Fener dinince farz olduğunu söylediği gün, bu günkü patriğin muarızı olan Damyanosi de Dimitrosi de, Koçosi de hepsi bir lisan söylüyor, bir fikir taşıyor, bir emel yaşıyordu. Acaba bu efendiler Türkleri hep eskisi gibi sersem avanak budala mı sanıyorlar ki bizimle anlaşmak yolunu aradıklarını yüzümüze karşı utanmadan söylüyorlar. ”¹⁹⁶

Türk milliyetçilerine göre başkentin kalabalık Hıristiyan nüfusu, Türkiye ekonomisine egemen olan ve bu yüzden kurtulmak gereken yabancı sermaye demektir. Hıristiyanlar, Doğu Trakya ve Batı Anadolu'yu Yunanistan'a bağlamak, İstanbul'u yeniden Bizans'a döndürmek gibi hayallerle hareket eden Yunan milliyetçi ideolojisine açık destek verdiklerinden dolayı kesinlikle gönderilmeliydi.¹⁹⁷

Lozan Konferansı'nda yürütülen mübadele müzakerelerinin sonuna doğru ortaya çıkan antlaşma taslağı, Türkiye'de ve Yunanistan'da büyük yankılar uyandırmıştır. Karadeniz kıyılarındaki büyük yerleşim yerlerinde yaşayan Rumlar süratle ayrılmaya başlamışlardır. Gümüşhane, Amasya, Tokat gibi içteki şehirlerden ayrılarak sahil kentlerinde birikmiş bulunan Rumlar ve Ermeniler de limanlarda toplanmışlardır.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Paşaili, 6 Haziran 1339, Sayı:28, s. 1.

¹⁹⁷ Clark, s. 69.

¹⁹⁸ Yıldırım, s. 133.

3.3. Türk Yunan Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol

Nüfus mübadelesiyle ilgili 1 Aralık 1922’de başlayan çalışmalar, başkanları tarafsız ülkelerden on bir alt komisyonun çalışmaları sonucunda, uzlaşmayla noktalanmıştır. Türk Yunan Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol, 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁹⁹

On dokuz maddeden oluşan, kimlerin mübadeleye dâhil ediliş kimlerin kapsam dışında bırakılacağını, mülklerin nasıl taşınıp telafinin nasıl gerçekleştirileceğini, göçü denetleyecek ve mülklerin tasfiyesini sağlayacak olan Karma Komisyonun nasıl kurulacağını ve çalışacağını açıklayan, Türk ve Yunan halklarının mübadelesine ilişkin sözleşme ve protokol şöyleydi:²⁰⁰

Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, *zorunlu* mübadelesine girişilecek, bunlardan hiç biri, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye’ye ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan’a dönerek orada yerleşemeyecekti.

Mübadele İstanbul’da oturan Rumları ve Batı Trakya’da oturan Müslümanları kapsamayacaktı. 1912 Kanunuyla sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul Belediyesi sınırları içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş bulunan bütün Rumlar, İstanbul’da oturan Rumlar sayılacaklardı.

1913 tarihli Bükreş Antlaşması’nın belirlediği sınırın doğusundaki bölgeye yerleşmiş bulunan Müslümanlar, Batı Trakya’da oturan Müslümanlar sayılacaklardı.

Mübadele kapsamındaki toprakları, 18 Ekim 1912 tarihinden sonra bırakıp gitmiş olan Rumlar ve Müslümanlar, mübadele kapsamında kabul edileceklerdi.

Sözleşmedeki *göçmenler* terimi, 18 Ekim 1912 tarihinden sonra göç etmesi gereken ya da göç etmiş bulunan bütün gerçek ya da tüzel kişileri kapsamaktaydı.

¹⁹⁹ Kemal Arı, *Büyük Mübadele (Türkiye’ye Zorunlu Göç)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 17-18.

²⁰⁰ Seha L. Meray (Çeviren), *Lozan Barış Konferansı; Tutanaklar, Belgeler*, Takım: II, Cilt: II, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1973, s. 89-95; Mübadeleyle Edirne’ye gelenlerin Yunanistan’da bıraktıkları malların kullanım haklarının sağlanması için takip etmeleri gereken yöntem, Paşaili Gazetesinin 106, 107, 108, 109, 110, 111. sayılarında yayımlanan bir izahnameyle ayrıntılı şekilde anlatılmıştır.

Yunanistan'a gönderilecek ilk kabile, aileleri Türk ülkesini daha önce bırakıp gitmiş olup da kendileri Türkiye'de alıkonulmuş bulunan Rum halkından vücutça sağlam erkeklerden oluşacaktı.

Mübadele yüzünden, Türkiye'deki Rumların ya da Yunanistan'daki Müslümanların mülkiyet haklarına ve alacaklarına zarar gelmemesine dikkat edilecekti.

Mübadele edilecek halklara mensup bir kimsenin gidişine, hangi nedenle olursa olsun, hiçbir engel çıkartılmayacaktı.

Göçmenler, bırakıp gidecekleri ülkenin uyrukluğunu yitirecek ve varış ülkesinin topraklarına ayak bastıkları anda, bu ülkenin uyrukluğunu edinmiş sayılacaklardı.

Göçmenler, her çeşit taşınır mallarını yanlarında götürmekte ya da bunları taşıtırmakta tamamen serbesttiler. Bu yüzden kendilerinden çıkış ya da giriş ya da başka herhangi bir vergi alınmayacaktı.

Taraf devletlerden birinin ülkesini bırakıp gidecek her topluluk üyesinin (camiler, tekkeler, medreseler, kiliseler, manastırlar, okullar, hastaneler, ortaklıklar, dernekler, tüzel kişiler ya da ne çeşit olursa olsun başka tesisler personelini kapsamak üzere) kendi topluluklarına ait taşınır malları yanlarında serbestçe götürmek ya da taşıtırmak hakkı vardı.

Taşıma işlerinde her iki ülke makamlarınca geniş kolaylıklar sağlanacaktı. Taşınır malların tümünü ya da bir kısmını yanlarında götüremeyecek olan göçmenler, bunları oldukları yerde bırakabilecekler, bu durumda yerel makamlar, bırakılan taşınır malların dökümünü ve değerini, ilgili göçmenin gözleri önünde saptamakla görevli olacaklardı. Göçmenin bırakacağı taşınır malların çizelgesini ve değerini gösteren tutanaklar dört nüsha olarak düzenlenecek ve bunlardan birincisi yerel makamlarca saklanacak, ikincisi tasfiye işlemine esas alınmak üzere Karma Komisyona sunulacak, üçüncüsü göç edilecek ülkenin hükümetine, dördüncüsü de göçmene verilecekti.

Göçmenlerin ve toplulukların kent ve köylerdeki taşınmaz mallarıyla, bu göçmenlerin ya da toplulukların bırakmış oldukları taşınır mallar, Karma Komisyona tasfiye edilecekti.

Mübadeleye tabi olmayan bir bölgede yerleşmiş toplulukların, mübadele kapsamı içindeki mıntikalarda bulunan din ya da hayır kurumlarına ait olan mallar da, aynı şartlar içinde tasfiye edilecekti.

Ülkelerini daha önceden bırakıp gitmiş olan ve nüfus mübadelesinin kapsamında sayılan kimselere ait taşınır ya da taşınmaz malların, Türkiye ile Yunanistan'da 18 Ekim 1912 tarihinden bu yana yürürlüğe konmuş kanunlarla her çeşit yönetmeliklere göre ya da başka herhangi bir müsadere, zorunlu satış, vb. gibi, bu mallar üzerindeki mülkiyet hakkını kısıtlayıcı nitelikte hiçbir tedbire konu olmaksızın yürütülecekti.

Karma Komisyon, mübadele kapsamındaki kişilere ait olup da, mübadele uygulanacak topraklarda bulunan ve 18 Ekim 1912'den sonra kamulaştırılmış olan mallara yeniden değer biçecek, bir zarar verilmiş olduğunu görürse, bu zararı mal sahiplerinin yararına onaracak bir tazminat saptayacak, bu tazminat, mal sahiplerinin alacak hesabına ve kamulaştıran ülke hükümetinin borç hesabına yazılacaktı.

Karma Komisyon, Yunanistan'daki vakıf mallarının ve bunlardan doğan hak ve çıkarların ve Türkiye'de Rumlara ait benzer tesislerin tasfiyesine girişirken, bu tesislerin ve ilgili bulunan özel kişilerin haklarını ve çıkarlarını tam olarak korumak amacıyla, daha önce yapılmış antlaşmalarda kabul edilmiş ilkelerden esinlenecekti.

Sözleşmenin yürürlüğe girişinden itibaren bir aylık bir süre içinde, bağıtlı tarafların her birinden dört ve I. Dünya Savaşına katılmamış devletlerin uyrukları arasından Milletler Cemiyeti Meclisince seçilecek üç üyeden oluşan ve Türkiye'de ya da Yunanistan'da toplanacak olan bir Karma Komisyon kurulacak, komisyonun başkanlığını tarafsız üç üyeden her biri sıra ile yapacaktı.

Karma Komisyon, gerekli göreceği yerlerde, bir Türk ve bir Yunanlı üye ile Karma Komisyonca atanacak tarafsız bir başkandan oluşacaktı.

Karma Komisyon; kendisine bağlı olarak çalışacak alt komisyonlar kurmaya, öngörülen göçü denetlemeye, taşınır ve taşınmaz malların tasfiyesine girişmeye, göçün ve yukarıda belirtilen tasfiyenin yol ve yöntemlerini saptamaya yetkiliydi.

Karma Komisyon, genel olarak, sözleşmenin uygulanmasında gerekli göreceği tedbirleri almağa ve bu sözleşme yüzünden ortaya çıkabilecek bütün sorunları karara bağlamaya tam yetkili olacaktı. Karma Komisyon kararları oy çokluğu ile alınacaktı.

Tasfiye edilecek mallara, haklara ve çıkarlara ilişkin bütün itirazlar Karma Komisyonca kesin olarak karara bağlanacaktı.

Karma Komisyon, ilgilileri dinledikten ya da dinlemeğe çağırdıktan sonra, tasfiye edilmesi gereken taşınmaz mallara değer biçme işlemine girişmek için tam yetkili olacaktı. Tasfiye olunacak mallara değer biçilmesinde, bunların altın para ile olan değeri esas alınacaktı.

Komisyon, ilgili mal sahibine, elinden alınan ve bulunduğu ülkenin hükümeti emrinde kalacak olan mallardan dolayı borçlu kalınan para tutarını belirten bir belge verecekti. Bu belgeler esas alınarak borçlu kalınan para tutarları, tasfiyenin yapılacağı ülke hükümetinin, göçmenin mensup olduğu hükümete karşı bir borcu olacaktı. Göçmenin, göç ettiği ülkede, kendisine borçlu bulunulan paraların karşılığında, ayrıldığı ülkede bırakmış olacağı mallarla aynı değer ve aynı nitelikte, mal alması gerekecekti.

Taraflar, mübadele edilecek halklara, gidişleri için konmuş tarihten önce yurtlarını bırakıp gitmelerine yol açacak, ya da mallarını ellerinden çıkartmak üzere doğrudan ya da dolaylı hiçbir baskıda bulunmamayı, ülkeyi bırakıp giden ya da gidecek olan göçmenleri hiçbir vergiye ya da olağanüstü bir resme bağlamamayı karşılıklı olarak taahhüt etmişlerdi.

Mübadele dışı bırakılacak bölgelerde oturanların, bu bölgelerde kalmak ya da oralara yeniden dönmek haklarıyla, Türkiye ve Yunanistan'da özgürlüklerinden ve mülkiyet haklarından serbestçe yararlanmalarına hiçbir engel çıkartılmayacaktı.

Karma Komisyon çalışmaları ve işlerin yürütülmesi için gerekli giderler, Komisyonca saptanacak oranlar içinde, ilgili Hükümetlerce karşılanacaktı.

Taraflar, sözleşmenin uygulanmasını sağlamak üzere, yasalarında gerekli değişiklikleri yapmayı taahhüt etmişlerdi. Sözleşme, antlaşmanın taraflardan her ikisince onaylanmasından hemen sonra yürürlüğe girecekti.

İmzalanan nüfus mübadelesi sözleşmesi, XIX. yüzyıldan itibaren gittikçe daha karmaşık hale gelen ve *Doğu Sorunu* olarak formüle edilen uluslararası gelişmelere

büyük bir darbe vurmuş, Osmanlı Devleti’ni içeriden parçalamayı amaçlayan ve başarılı da olan *Doğu Sorunu* böylece tarih olmuştur.²⁰¹

T.B.M.M. Hükümeti yüzyıllardan beri yabancı devletlerin içişlerimize karışılmasına zemin hazırlayan azınlıklardan kurtulmak ve misakı milli sınırları içerisinde milli devlete giden yolu açmak için bir çözüm planı olarak gördüğü Mübadele Sözleşmesinin imzalanmasıyla birlikte iki amacına da ulaşmıştır.²⁰²

Yunanlılar, mağlubiyetin ardından yaşanan kitlesel göçü, “*Küçük Asya Felaketi*” olarak adlandırmışlardır. Anadolu’daki binlerce yıllık Helen varlığına kesin şekilde son verdiği için, İstanbul’un Türklerin eline geçmesinden bile daha büyük bir felaket olarak değerlendirmişlerdir.²⁰³

Yunanistan’daki Türkler, mübadele sözleşmesine farklı tepkiler vermişlerdir. Mübadele kararını olumlu karşılayanlar, mülklerini uygun bir fiyata satabilmek için Yunan hükümetinden gerekli süreyi tanınmasını istemişlerdir. Kuzey Yunanistan’daki bazı Türkler ise, müftüler aracılığıyla Yunan Dışişleri Bakanlığı’na “*kötü Türk yönetimine dönmek istemediklerini*” belirten mektup ve dilekçeler yazarak Yunanistan’da kalmaya çalışmışlardır. Gümülcine’nin Müslüman halkı, mübadelenin zorunlu olmasını eleştiren toplu protestolar düzenlemiştir. Bazen de, Anadolu’dan gelen Yunan mültecilerle Anadolu’ya gönderilecek olan Müslümanlar, Lozan toplantılarını protesto etmek için bir araya gelmişlerdir.²⁰⁴

Mübadele Sözleşmesinin kapsamındaki kişiler, kendi devletleri nezdindeki girişimlerinin sonuçsuz kalması üzerine uluslararası kamuoyuna çeşitli dilekçelerle başvurular yapmışlardır. Atina ve Ankara’ya bireysel başvuru dilekçeleri yazmışlarsa da bunların hepsi reddedilmiştir. Ankara hükümeti, mübadele kapsamında olup da gitmek istemeyenlerden sadece milli mücadele sürecinde Türk kuvvetlerine yardım ettiğini kanıtlayabilenleri hariç tutmuştur. Başka çarelerinin olmadığını gören Türkiyeli Rumlar, mallarını satıp nakde çevirmeye çalışmışlardır. Genel olarak hükümetin önlemleri

²⁰¹ Yıldırım, s. 137.

²⁰² Salih Özkan, *Milli Devlet Olma Sürecinde Mübadele ve Niğde’ye Yapılan İskân*, Konya: Kömen Yayınları, 2010, s. 68.

²⁰³ Renée Hirschon, *Mübadele Çocukları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 7.

²⁰⁴ Yıldırım, s. 134.

başarılı olmuş ve mübadeleden kurtulmak isteyenler antlaşmanın hükümlerine uymak zorunda kalmışlardır.²⁰⁵

Mübadeleye tabi Rumlardan Türkiye’de silahaltında bulunanların derhal terhis edilerek yerel hükümetin emrine verileceği, mübadeleye tabi olmayıp da doğum tarihleri itibarıyla silahaltında bulunanların ise terhis edilmeyecekleri Milli Savunma Bakanlığı’na bildirilmiştir.²⁰⁶

Türkiye’de yaşayan Rum Ortodoks halktan bazıları mübadele uygulamasından kurtulabilmek amacıyla din değiştirip Müslüman olmuş, bazıları Müslüman bir erkekle evlenme yoluna gitmiş, bazıları da hem Müslüman olup hem de evlenmiştir. Hükümet bu girişimlere karşılık, Müslüman kadın ve erkeklerle evlenerek ihtida edenlerin veya mübadele kararından önce fiilen ihtida ederek Müslüman bir ailenin velayetine geçenlerin mübadele kapsamı dışında tutulmalarını kararlaştırmıştır.²⁰⁷

3.4. Nüfus Mübadelesinin Uygulanmasına Yönelik Yasal Düzenlemeler

3.4.1. Muhtelit Mübadele Komisyonu

Mübadele sürecinde çıkacak sorunların çözümünde Türk ve Yunan Hükümetleri adına hareket etmeye Muhtelit Komisyon yetkili kılınmıştır. Ankara Hükümeti, 17 Temmuz ve 8 Ağustos 1923 tarihinde yaptığı toplantılarda, karma komisyona ve diğer alt komisyonlara atanacak görevlileri belirleyerek komisyonun bir an evvel çalışmaya başlaması için Cemiyeti Akvam nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Eylül sonlarında Cemiyeti Akvamı temsil edecek olan tarafsız üyeler Türk hükümetine bildirilmiştir. Komisyonun merkezi, başlangıçta Selanik olarak belirlenmişse de; Yunanistan’ın önerisiyle Atina’da karar kılınmıştır. Yunanistan bu hamlesiyle, bölge Müslümanları üzerindeki baskı ve hukuksuzlukları kamuoyundan ve resmi makamların gözünden kaçırmayı hedeflemiştir.²⁰⁸

²⁰⁵ Yıldırım, s. 175-178.

²⁰⁶ Paşaili, 9 Mart 1340, Sayı:104, s. 1.

²⁰⁷ Fahriye Engili, “Mübadeleden Kurtulma Çabası Olarak: İhtida”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 28, Sayı: 45, 2009, s. 221-234.

²⁰⁸ Ercan Çelebi, “Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Oluşturulan Komisyonlardan Muhtelit Mübadele Komisyonu ve Faaliyetleri”, **Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, 2006, s. 107-108.

Karma Komisyonun daha verimli çalışabilmesi için bir takım alt komisyonlar da kurulmuştur. Birinci alt komisyon Makedonya'yı dolaşıp Müslümanların durumunu incelemek, ikinci alt komisyon ise Müslümanlara uygulanan baskıyı, el konulan malların iadesini, evlerinden çıkarılanların tekrar evlerine yerleşmelerini sağlamakla görevlendirilmiştir. Selanik, Kandiye, Drama, Hanya ve Kavala'daki tali komisyonların da Müslümanların hayat ve mallarının korunmasını sağlayıp, nakillerine nezaret etmesi kararlaştırılmıştır.²⁰⁹

Makedonyalı Müslümanlar tarafından Karma Komisyon Başkanına gönderilen aşağıdaki mektup Yunanlıların baskısına dair bir fikir vermektedir:

“Bir seneden beri Müslüman halkın malları, zahire ve hayvanlarına hükümet tarafından el konulmuş, bundan cesaret bulan yerli halk köylerde muhacirlere yapmadığını bırakmamıştır. Mübadele sözleşmesinin imzalanmasından sonra bu durumun sona ermesi gerekirken el koymalar daha da şiddetlenmiş, mallarımızın, hayvanlarımızın ve zahiremizin müsaderesine devam edilmiştir. Mübadele heyetinin gelmesi yaklaştıkça ve geldikten sonra da katlanılmaz, genel ve açık bir el koyma devresi başlamıştır. Sözleşmenin maddeleri dikkate alınmayarak mallarımız alındığı gibi emlakimizin icarına ve gelirlerine de el konulmuştur. Bu durum karşısında bize hayat hakkı kalmamıştır. Bundan dolayı hükümet nezdinde girişimlerde bulunmanızı rica ediyor her türlü kanuni hakkımızın ve hayatımızın korumasını temenni ediyoruz.”

Şikâyetlerin artması üzerine Türk heyeti Selanik'e giderek şikâyetleri dinlemiş ve Yunan Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmuştur.²¹⁰ Ancak komisyonun Selanik'e gelmesinden sonra bile Jandarmalar eşliğinde köylere gönderilen tahsildarlar, halkın elindeki ürünü ve hayvanları zorla almayı sürdürmüşlerdir. Baskılar karşısında Müslümanlar köylerini bırakarak sahil kentlerine akın etmişlerdir. Selanik'teki işletmelerin Türkleri işten çıkarmaları üzerine Müslüman halk geçim sıkıntısına ve açlık tehlikesine maruz kalmıştır. Mübadeleye tabi olmayan Batı Trakya'da da benzer uygulamalar görülmüş, Yunan hükümeti Batı Trakya'ya göçmen yerleştirmeme taahhüdüne rağmen, Türklerin evlerine göçmen yerleştirmeye ve Türkleri göçe

²⁰⁹ Çelebi, s. 114-115.

²¹⁰ Çelebi, s. 108-110.

zorlamaya devam etmiştir.²¹¹ Ayrıca servet vergisi adı altında yeni bir vergi icat ederek Türklerin mallarına el koymuştur. Rum ve Ermeni çeteciler mübadil statüsündeki Türklere saldırıp hayvanlarını gasp etmeye devam etmişlerdir. Yunanistan hükümeti, 15 Eylül 1923 tarihinden itibaren Müslümanların sahip oldukları ev eşyalarını ve sürülerini satmasını yasaklamıştır. Can güvenliği kalmayan Türkler evlerinden dışarı çıkamaz hale gelmişlerdir.²¹²

Yanya halkının Atina'daki Hollanda elçisi aracılığıyla gönderdiği 23 Ekim 1923 tarihli dilekçede; Müslümanların mallarının gasp edilerek halka zulüm yapıldığından şikâyet edilmesine, olayların Dışişleri Bakanlığı tarafından da protesto edilmesine rağmen, değişen bir şey olmamıştır. Atina'dan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir yazıda, Makedonyalı Müslümanların evlerine Rum mültecilerin iskân edildiği, Müslümanların sokaklara atıldığı, mallarının ve hayvanlarının Rumlar tarafından yağmalandığı, Dırma'nın köylerinde Türklerin katledildiği belirtilmiştir. Bu baskılar karşısında Müslüman halkın, komisyonların çalışmalarının tamamlanmasını beklemeden, hayatlarını kurtarmak için mallarını fedaya razı olup, bir an evvel Türkiye'ye iltica etmekten başka bir şey düşünmedikleri dile getirilmiştir.²¹³

3.4.2. Mübadele İmar ve İskân Vekâleti

Göçmen işleri; Kurtuluş Savaşı yıllarında Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâletine bağlı olan Muhacirin Müdüriyeti tarafından, sonrasında Nafia, Maliye, Dâhiliye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâletlerine bağlı alt kuruluşlar tarafından yürütülmüştür. Fakat tüm bu işlemler tek merkezden ve koordineli olarak yürütülmediği için verim alınamamış, sürekli olarak kargaşa ve aksaklıklar yaşanmıştır.²¹⁴

Yüzbinlerce mübadilin Türkiye'ye taşınması, beslenmesi, doğru şekilde iskân edilmesi, Rumlardan kalan evlerin tamir edilerek iskâna hazırlanması, mübadillere üretim araçları ve imkânlarının sağlanması, çok zorlu ve iyi planlanması gerekli konulardı. Yunanistan'dan gelecek mübadillerin, resmi işlemlerin tamamlanmasını beklemeden liman kentlerine akın etmeleri, Türkiye'nin taşıma işinde hızlı

²¹¹ Paşaili, 9 Kanunu Sani 1340, Sayı: 87, s. 2.

²¹² İpek, s. 31-34.

²¹³ Özkan, s. 94.

²¹⁴ İpek, s. 35.

davranmasını gerektiriyordu. Diğer taraftan Karma Komisyon da, henüz yeterli hazırlıkların yapılamamasına ve kış mevsimi olmasına rağmen, mübadillerin taşınmalarını önermekteydi. Özetle, mübadele sürecini baştan sona koordine edecek ayrı bir bakanlığa ihtiyaç vardı. Tüm bu gerekçelerle, 13 Ekim 1923 tarih ve 252 numaralı kanunla *Mübadele İmar ve İskân Vekâleti* kuruldu.²¹⁵ TBMM’de bir hafta sonra yapılan oylamayla Mübadele İmar ve İskân Vekili seçilen Mustafa Necati Bey, 6 Mart 1924’te görevi Mahmut Celal Bey’e (Bayar) devredinceye kadar beş ay görev yaptı. Bu sürede Vekâletin merkez ve taşrada teşkilatlanmasını gerçekleştirdi.²¹⁶ Vekâlet, bir Müsteşarlık ile İmar ve Mübadele Müdüriyetlerinden oluşuyordu. Mübadele Müdüriyeti; Sevkiyat, Muhacirin, İaşe, İskân ve Emakin şubelerini, İmar Müdüriyeti de; Muamelat, İnşaat ve Heyet-i Fenniye şubelerini içeriyordu. Ayrıca istatistik ve teftiş şubeleri de vardı.²¹⁷

İzmir milletvekili Mahmut Celal Bey’in ardından, 17 Temmuz 1924’te Bursa milletvekili Refet Bey İmar ve İskân Vekili olmuştur. Mübadele İmar ve İskân Vekâleti, 11 Aralık 1924’te kaldırılmış ve tüm yetkileri İçişleri Bakanlığı’na devredilmiştir.²¹⁸

3.4.3. Mübadele İmar ve İskân Kanunu

Mustafa Necati Bey ve bürokratların çalışmaları sonucunda, TBMM’de 8 Kasım 1923’te, Mübadele İmar ve İskân Bakanlığı’nın yetki ve görevlerini belirleyen, yirmi maddelik bir *Mübadele İmar ve İskân Kanunu* kabul edilmiştir.²¹⁹

Kanuna göre; Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti; halkın nakil, barınma ve iskânları, iskele ve yollarda ihtiyacı olanların iskânlarından itibaren en fazla iki ay süreyle beslenmeleri, 1912’den beri iskân muamelesi görmemiş muhacir, mülteci ve aşiretlerin ve daha sonra gelecek muhacirlerin ve tahrip edilmiş yerlerin halkından meskenleri yakılıp yıkılmış olanların iskân ve refahları, iskân yerlerinin belirlenmesi ve memleketin harap olan mahallerinin imarının gerçekleştirilmesiyle görevlendiriliyordu.

Vekâlet; Mübadele, imar ve iskâna ilişkin konularda mülkî ve askerî vasıta ve teşkilâtta yararlanmaya yetkiliydi. Askerî ve mülki memurlar Vekâlet tarafından tebliğ

²¹⁵ İskân Tarihçesi, s. 13.

²¹⁶ Arı, s. 28-29.

²¹⁷ Aghatabay, s. 98-99.

²¹⁸ Aghatabay, s. 99.

²¹⁹ **Düster**, 3. Tertip, Cilt: V, İkinci Basılış, Ankara Devlet Matbaası: 1948, s. 165-167.

edilecek işleri yapmaya mecburdu. İlgisizlik gösterenler işten el çektirilerek yargılanacak ve haklarında en ağır kanuni ceza uygulanacaktı. Bakanlık, gerekli yerlerde, yerel memurlar ve belediye üyelerinden tâli heyetler kurmaya yetkiliydi.

Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletine bağlı bulunan İskân Müdürlüğü kaldırılarak, bu müdürlüğün ve İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesinin bütün hizmet evrak ve araçları Mübadele, İmar ve İskân Vekâletine devrediliyordu. Muaveneti İçtimaiye Vekâletinin bütçesi de kanunun yayım tarihindeki bakiyesiyle beraber Mübadele İmar ve İskân Bakanlığı'na devredilecekti. Mübadele İmar ve İskân Vekâleti, maaş ve masrafları vekâlet masraflarından verilmek üzere uzman çalıştırmaya, inceleme yapmak için gereken yerlere memurlar göndermeye ve geçici hizmetler için ücretli memur çalıştırmaya yetkiliydi.

İhtiyaç görüldükçe Mübadele İmar ve İskân Vekâletinin isteği üzerine bütün gayrimenkul emvali metruke Vekâletin emrine verilecekti. Vekâlet bu malları, muhacirler ile düşman tarafından meskenleri tahrip edilen muhtaçlara vermeye ve bu mallardan hâlihazırda icar ya da işgal yoluyla yararlananları çıkartmaya yetkiliydi.

Maliye Bakanlığı, emvali metruke kiracıları tarafından peşin verilmiş kiralari, tahliye tarihine kadar olan miktarı hesapladıktan sonra kiracılara iade edecek, kiracılar tarafından kiralanan yere eklenmiş bir yer varsa komisyon tarafından bedeli takdir edilerek iade edecekti.

Mübadele İmar ve İskân Vekâleti, 1912'den itibaren yerleştirilmiş olan muhacirleri iki yıl içinde hal ve mesleklerine göre nakil ve iskâna yetkiliydi. Vekâlet, tahrip edilen yerlerin ve iskân mıntıkalarının imarını temin için devletçe verilecek teminat karşılığında bir İmar Bankası kurulmasına da yetkilendirilmişti.

1922 senesinden beri yeniden inşa edilmiş binalar 1933 mali yılı sonuna kadar emlâk vergisinden muaf olup, bu muafiyet savaş nedeniyle harap olan yerlerde 1918 senesinden itibaren yeniden inşa edilen binaları da kapsıyordu. Düşman tarafından tahrip edilen yerlerde yakılan fabrika ve tezgâhların yeniden kurulması için getirilecek makine ve araç gereçler de gümrük vergisinden muaf tutulmaktaydı.

Düşman tarafından tahrip edilen yerlerdeki emlak ve arazi sahipleri kanunun yayımlanmasından itibaren iki sene içinde başvurdukları takdirde bir defaya mahsus olmak üzere kendilerine bir tasarruf senedi verilecekti.

Özetle Mübadele İmar ve İskân Vekâletinin görevleri şunlardı: Mübadillerin taşınmalarını, yerleştirilmelerini, İhtiyaç sahibi mübadillerin belirli bir süreliğine beslenmelerini sağlamak, 1912'den beri iskân muamelesi görmemiş muhacir, mülteci ve aşiretlerle, gelecek olan muhacirlerin sorunlarını çözmek ve yerleştirmek, tahrip edilen yerlerin halkından evleri yakılıp yıkılanların iskânını sağlamak, iskân mıntıklarını belirlemek, ülkenin harap olan yerlerinin imarı için gerekli önlemleri almak.²²⁰

Mübadele İmar ve İskân Vekâletinin kurulmasının, Mübadele İmar ve İskân Kanununun kabul edilmesinin ardından, 25 Kasım 1923'te *İaşe Talimatnamesini*, 28 Kasım 1923'te *Misafirhaneler Talimatnamesini*, 29 Kasım 1923'te de *İskân ve İmar Komisyonlarının Teşkili ve Vazifelerine Ait Talimatnameyi* hazırladı.

3.4.4. İaşe Talimatnamesi

İaşe Talimatnamesi, 25 Kasım 1923'te, mübadillerin geçici beslenme sorununu bir plan dâhilinde yürütebilmek amacıyla yayımlanmıştır. Vekâletin hazırladığı bu talimatnameye göre, yerleştirilmek üzere Türkiye'ye gelecek muhtaç mübadillerin beslenmeleri için;

1. Karantina yerlerinde ekmek ve çay, akşamları sıcak yemek,
2. Karantina yerlerinden ihraç iskelelerine kadar yolda ekmek ile katık,
3. İhraç iskelelerindeki misafirhanelerde sabah ekmek, çay; akşam etli yemek,
4. Yollarda ekmek ile katık,
5. İhraç iskelelerinde ve iskân tarihinden itibaren iki ay süreyle yalnız ekmek veya un, gereğinde ise bunların bedelleri verilecekti.

Gıda cinsi ve miktarı şöyle hesap edilecekti:

²²⁰ İskân Tarihçesi, s. 13-14.

1. Ekmek: Yemeksiz ve katıksız olarak verildiğinde büyükler için 900 gram, 10 yaşından küçükler için 450 gram, sıcak yemek ile çay ve katık verildiği zaman büyükler için 500, küçükler için 250 gram.

2. Katık: Nüfus başına 160 gram zeytin.

3. Sıcak Yemek: Nüfus başına 100 gr. et, 100 gr. fasulye vesaire kurusu, 5 gr. sadeyağ, 8 gr. tuz, 10 gr. şeker, 700 gr. yemek yapmak üzere kullanılacak odun.

4. Aydınlanma ve Yakacak: Yalnız misafirhanelerde nüfus başına 30 gr. gaz ve 1000 gr. odun.

5. Emzikli anneler ve üç yaşına kadar çocuklara iki günde bir kutu teksif edilmiş şekerli süt ve hasta olan mübadillerin tedavileri, doktorların tavsiyesine göre sağlanacaktı.²²¹

3.4.5. Misafirhaneler Talimatnamesi

Misafirhaneler Talimatnamesi, 28 Kasım 1923'te, mübadillerin Türkiye'ye taşınmalarıyla beraber ortaya çıkacak barınma ve beslenme sorunlarını çözmeye yönelik olarak, yerleştirilecekleri yerlere varıncaya kadar konaklamaları için misafirhanelerin kurulması ve bu misafirhanelerin düzenli çalışması amacıyla yayımlanmıştır.²²²

Talimatname; ihraç iskelelerinde, konak yerlerinde ve iskân mıntıkalarında açılacak misafirhanelerin açılış şartları ve yönetimiyle ilgili hükümler içeriyordu. Ayrıca misafirhaneler için metruk binalardan yararlanılması, uygun olanların boşaltılması, metruk binaların yeterli olmadığı durumlarda kiralama yapılması, metruk binalardan ve askeriyeden yatak, yastık, yorgan gibi ihtiyaçların sağlanarak hiç kimsenin taş, toprak üzerinde kalmasına meydan verilmemesi, ihraç iskelelerindeki büyük misafirhanelerde Hilali Ahmer tarafından onar yataklı revirler açılarak tıbbi malzeme bulundurulması, tedavi yapılması, muhacirlerin bu misafirhanelerde en fazla 3 gün misafir edilerek bu süre içinde çay ve yemek ihtiyacının Hilali Ahmer'den, olmazsa hükümetten karşılanması gibi konuları düzenlemekteydi.

²²¹ İskân Tarihçesi, s. 17-18.

²²² İskân Tarihçesi, s. 19-20.

Talimatname doğrultusunda Edirne Karaağaç'taki Jandarma Karakol Okulu'nun eski binası da 1.000 kişilik bir misafirhaneye dönüştürülmüştü.²²³

3.4.6. İskân ve İmar Komisyonlarının Kuruluşuna Ait Talimatname

29 Kasım 1923 tarihli “*İskân ve İmar Komisyonlarının Kuruluşu ve Görevlerine Ait Talimatname*” ile tüm vilayet ve kaza merkezlerinde, vali ve kaymakamların başkanlığında birer iskân komisyonunun kurulmasına karar verilmiştir. Vilayet komisyonları bakanlığa, kaza komisyonları da vilayete bağlanmıştır. İhtiyaç hissedildiği hallerde İskân, Maliye, Sıhhiye ve Mülkiye müfettişlerine bu komisyonların çalışmalarını kontrol etme yetkisi verilmiştir.²²⁴

3.4.7. Muhacirlerin Kabul, İaşe, Sevk ve İskânları Hakkında Talimatname

9 Aralık 1923 tarihli “*Muhacirlerin Kabul, İaşe, Sevk ve İskânları Hakkındaki Talimatname*” ile muhacirlerin hangi iskelelere çıkarılacağı, sağlık ve kimlik kontrollerinin nasıl yapılacağı, sanat, meslek ve iklim koşullarına göre nerelere sevk ve iskân edilecekleri, beslenme ve tedavilerinin nasıl yapılacağı, muhacirlerin gönderildikleri yerlerdeki terk edilmiş evlerin ne şekilde tamir edileceği, bu evler eğer kiraya verilmiş veya işgal edilmişlerse nasıl boşaltılacakları, boş olanlara bekçi tutulması, iskân edilen muhacirlerin üretici hale getirilmeleri için kendilerine verilecek arazi, bağ, bahçe, zeytinlik, tohumluk, çift hayvanı ve ziraat aletleri hakkında Bakanlığa bilgi verilmesi gibi konular izah edilmiştir.²²⁵

²²³ Paşaili, 26 Mart 1340, Sayı:109, s. 1.

²²⁴ İskân Tarihçesi, s. 20-21.

²²⁵ İskân Tarihçesi, s. 21-22.

3.5. Mübadelenin Uygulanmasına Yönelik Yapılan Hazırlıklar

3.5.1. İskân Bölgelerinin Belirlenmesi

Mübadele sürecinin en önemli noktalarından birisi, Yunanistan'dan gelecek mübadillerin doğru şekilde iskân edilmelerini sağlamak olmuştur.

Mübadillerin, uğraş alanlarına göre ve en fazla ekonomik katkı sağlayabilecekleri mıntikalara yerleştirilmeleri gerekiyordu. Türkiye'de Rumlardan artakalan malların yoğun olarak bulunduğu bölgeler geleceklerin yerleştirilmeleri konusunda bir fikir verseler de bu yeterli ölçüt değildi. Yunanistan'ın hangi bölgesinden kaç kişinin geleceği, göçmenlerin ekonomik ve sosyal durumlarının ne olduğu gibi konularda kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardı.

İlk zamanlarda yapılan toplantılarda, iskân bölgeleri için en isabetli yerlerin, giden Rum nüfusun fazla olduğu İzmir yöresi ile Doğu Trakya olduğu dile getirilmiştir.²²⁶ Mübadele İmar ve İskân Vekâletinin kurulmasının ardından Mustafa Necati Bey valiliklere, *“Bölgenizde hangi tür tarım ile uğraşılmaktadır? Ne kadar emvali metruke vardır? Kaç Emvali metruke hanesi boştur? Ne kadarı boşaltılabilir? Emvali metruke arazisinin miktarı nedir?”* gibi soruların yanıtlanması istemiyle yazılar göndermiştir. Vekâletin sorularına valiliklerden gelen cevaplar doğrultusunda çalışmalar yapılmıştır.²²⁷

Fakat ciddi ve uzun analizler sonucunda belirlenmesi gereken iskân mıntıkları, hem zaman ve imkân darlığı, hem de fiili durum nedeniyle çarçabuk belirlenivermiştir.²²⁸

17 Temmuz 1923 tarihli İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesiyle, 8 iskân bölgesi tespit edilmiştir. İskân mıntıkları ile buralara yerleştirilecek mübadillerin meslekleri, nüfusları ve gelecekleri yer itibariyle dağılımları şöyle öngörülmüştür:

²²⁶ Arı, s. 50.

²²⁷ Arı s. 51.

²²⁸ İskân Tarihçesi, s. 15-16.

Tablo 2: Mübadillerin Memleketleri, Nüfusları, Meslekleri ve İskân Yerleri

İskân Yerleri	Memleketi	Nüfus	Meslek
Samsun	Drama, Kavala	30.000	Tütüncü
Adana	Serez	20.000	Tütüncü
		15.000	Çiftçi
		5.000	Zeytinci, Bağcı
Malatya	Kozana, Grabene, Naslic, Kesriye	2.500	Tütüncü
		15.000	Çiftçi, Bağcı
		5.000	Zeytinci
Amasya, Tokat, Sivas	Kayalar, Karaferye, Vodina, Alasonya, Langaza, Demirhisar, Yenice Vardar, Karacaova	3.000	Tütüncü
		25.000	Çiftçi, Bağcı
		15.000	Zeytinci
Manisa, İzmir, Menteşe, Denizli	Drama, Kavala, Selanik	4.000	Tütüncü
		20.000	Çiftçi, Bağcı
		40.000	Zeytinci
Tekirdağ, Çatalca, Niğde, Karaman	Kesendre, Poliroz, Avret Hisar, Nevrekop, Sarışaban	20.000	Tütüncü
		55.000	Çiftçi, Bağcı
		15.000	Zeytinci
Antalya, Silifke	Preveze, Yanya	15.000	Çiftçi, Bağcı
		40.000	Zeytinci
Ayvalık, Edremit, Mersin	Midilli, Girit ve Diğer Adalar	30.000	Çiftçi, Bağcı
		20.000	Zeytinci
Toplam		394.500	

Kaynak: İskân Tarihçesi, s. 18; **THAM**, III / 27, 15 Teşrini Sani 1339, s. 65.

Temmuz ayındaki ilk tespit çalışmasının ardından, iskân mıntıkalarında bazı değişikliklere gidilmiştir. Mübadele İmar ve İskân Vekâletinin yaptığı daha titiz çalışmalar sonucunda gelecek mübadillerin yerleştirileceği bölge sayısı on olarak belirlenmiştir.

Tablo 3: Mübadillerin Yerleştirileceği Bölgeler

1.Bölge	Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Amasya, Çorum
2.Bölge	Edirne , Tekfurdağı, Gelibolu, Kırkkilise, Çanakkale
3.Bölge	Balıkesir
4.Bölge	İzmir, Manisa, Afyon, Aydın, Menteşe
5.Bölge	Bursa
6.Bölge	İstanbul, Çatalca, Zonguldak
7.Bölge	İzmit, Bolu, Bilecik, Eskişehir, Kütahya
8.Bölge	Antalya, Isparta, Burdur
9.Bölge	Konya, Niğde, Kayseri, Aksaray, Kırşehir
10.Bölge	Adana, Mersin, Silifke, Kozan, Ayıntab, Maraş

Kaynak: Arı, s. 53.

3.5.2. Hükümet ile Kızılay Arasındaki İşbirliği Protokolü

Savaştan henüz çıkmış, ekonomisi perişan durumdaki bir ülke için yarım milyon insanın, taşınması ve yerleştirilmesi gerçekten büyük bir sorundu. Bu zorlukların aşılabilmesi, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarındaki çalışmalarıyla büyük yararlılıklar sağlayan Kızılay Cemiyeti'nin imkânlarından faydalanılması gündeme gelmiştir. Mübadele sürecinde Kızılay Cemiyeti'nin yapacağı katkılara ilişkin olarak, Hükûmet ile Kızılay arasında 5 Eylül 1923'te varılan mutabakata göre;

Yunanistan'daki ihraç (bindirme) iskelelerinin her birinde tam donanımlı birer sağlık ekibi bulundurulacak, taşıma esnasında gemilerdeki hastaların tedavi ve iâşeleri Kızılay tarafından sağlanacak, iskân mıntika iskelelerinde (indirme iskelesi) onar yataklı dispanserler kurulacak, ihtiyaç sahiplerine çamaşır dağıtılacaktı. Her iskelede,

hasta, ihtiyar ve çocukları iskân mıntıkalarına taşımak için, giderleri Kızılay tarafından karşılanacak olan kamyonlar bulundurulacaktı. Halkın geçici iskânı için ise Kızılay'ın İngilizlerden satın aldığı baraka ve çadırlardan yararlanılacaktı.²²⁹

Yapılan protokol gereğince, Kızılay öncelikle Yunanistan'ın ve Türkiye'nin çeşitli liman ve iskân mıntıkalarına *imdadı sıhhi heyetleri* gönderdi. Bu kapsamda görev yapan 34. Tekirdağ heyetinde Dr. Yahya Bey ile bir tabip bir eczacı dokuz memur ve hademe görev yapacaktı. Kızılay'ın elinden bulunan kamyon ve kamyonetlerle mübadillerin eşyalarından başka hasta zayıf ve yaşlılarla 12 yaşından küçük çocuklar taşınacaktı.²³⁰ Edirne'ye de bir imdadı sıhhiye heyeti gönderileceği Paşaili Gazetesi aracılığıyla şehir halkına duyurulmuştu.²³¹

3.5.3. Mübadillerin Türkiye'ye Taşınması Konusundaki Çalışmalar

Zaten var olan baskıların, şiddete ve katliamlara dönüşmesi üzerine, Yunanistan'daki Müslümanlar mübadelenin resmen uygulanmasını beklemeden iç bölgelerden sahillere doğru akın etmişlerdir. Gelişmeler, 500.000 civarındaki mübadilin Türkiye'ye taşınması işinin hızla organize edilmesini gerekli hale getirmiştir.

Halkın büyük kısmı zaten liman kentlerine yığıldığı için en makul yol deniz taşımacılığı olarak değerlendirilmiştir. Vekâlet, denizyolu hem pratik hem de ucuz olduğu için, taşıma işini ilgili şirketlere ihale etmeyi düşünmüştür. Bu bağlamda Sevkiyat Müdüriyeti tarafından, Türkiye sahillere sefer yapan tüm vapur şirketlerinin, hatta Yunanistanlı armatörlerinin bile katılabileceği belirtilen bir ihale açılmıştır.

İhalenin şartnamesine göre; Yunanistan'dan gelecek muhacirler Selanik'ten Tekfurdağı'na, Kallikratya'dan İstanbul ve Mudanya'ya, Kavala'dan İstanbul, Zonguldak, Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, İzmit, Tekfurdağı, Bandırma, Gelibolu ve Burhaniye'ye, Girit ve Kandiye'den Mersin, Silifke, Marmaris, Bodrum, Gökabad, Güllük, Ayvalık, Çanakkale ve Erdek İskelelerine taşınacaktı. Taşıma işini üstlenecek vapur şirketi bir mektup vererek teminat gösterecekti. Taşıma ücreti muhacirlerin

²²⁹ Mesut Çapa, **Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, Ankara: Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2009, s. 165-166.

²³⁰ Çapa, s. 167.

²³¹ **Paşaili**, 6 Kanunu Sani 1340, Sayı: 86, s. 2.

kendileri tarafından karşılanacak, ücret veremeyecek durumdakilerin yol paralarını hükümet ödeyecekti. İnsan, eşya ve hayvan nakliyesi için ayrı ayrı ücret belirlenecek, 8 yaşına kadar olan çocuklarla 100 kiloya kadar olan eşyadan ücret alınmayacaktı. Taşıma sırasında muhacirlerin rahat ettirilmeleri ve vapurlarda tatlı su depoları bulundurmaları zorunlu olacaktı. Ayrıca şirket, gelirinin % 20'sini de Kızılay Cemiyeti'ne bağışlayacaktı.²³²

İtalyan, Ermeni, Yunan ve Türk vapur şirketlerinin katıldığı ihaleyi, İtalyan Lloyd Tristino Şirketi kazandı. Fakat ihaleyi yabancı bir şirketin kazanması tepki çekti. Ulusal ekonominin canlanmasına katkı sağlayacak bir parasal kaynağın yurtdışına çıkışı makul değildi. Ayrıca bir ecnebi şirketinin milli olarak değerlendirilen bir konuda tercih edilmesi onur kırıcı olarak algılanmaktaydı. Diğer taraftan ulusal mesele olarak yorumlanan konularda Türkiye'nin inisiyatifi elinden kaçırmaması, dış dünyaya kendi ayakları üzerinde durabileceği imajını vermesi ve özgüven duygusunun güçlendirilmesi için mübadillerin milli imkânlarla taşınması istenmekteydi. Bu doğrultuda Türk Vapurcular Birliği'yle İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nın girişimleri etkili oldu ve ihale iptal edilerek Seyri Sefain İdaresi'yle Türk Vapurcular Birliği'ne verildi.²³³

İmzalanan sözleşmeye göre; Taşımayı yapacak vapurların sayısını ve kapasitesini İstanbul Liman İdaresi belirleyecekti. Her bir vapurun, Liman İdaresi'nden gerekli sağlık şartlarını taşıdığına dair rapor alması zorunluydu. Vapurda yolculuğun kolaylaştırılması için kamaralar, hastalar, hamile kadınlar ve çocuklara ayrılacak, güvertelere temiz su depoları yapılacak, sağlık ve beslenme sorunların çözümünde Kızılay Cemiyeti'nin rahatça çalışabilmesi için uygun ortam hazırlanacak, her gemide iki sağlık memuru ve bir doktor görev yapacaktı.²³⁴

3.5.4. Mübadillerin Mal Kayıtları ve Tasfiye Talepnameleri

Türkiye'ye gelecek mübadillerden tarımla uğraşanlara; arazi, bağ, bahçe, çift hayvanı, tohumluk, tarım aletleri, sanatkâr olanlarsa; dükkân, mağaza, imalathane, fabrika gibi üretim araçlarının verilmesi ve mübadillerin çeşitli kredilerle

²³² Aghatabay, s. 124-126.

²³³ Yıldırım, s. 217-218.

²³⁴ Arı, s. 38-43.

desteklenmeleri planlanmıştır. Ancak gelen mübadillere neyin ne miktarda verileceği, Yunanistan'daki mal varlığını gösteren kayıtları ibraz etmeleri sayesinde mümkün olabilmektedir.

Mübadele Sözleşmesine göre, mübadillerin Yunanistan'da bıraktıkları mallar Karma Komisyon tarafından tasfiye edilecek, göçmenler her türlü taşınır mallarını beraberlerinde götürmekte serbest olacak, kendilerinden herhangi bir vergi alınmayacak, mallarını götürmeye gücü olmayan muhacirler bunları bırakabilecek, bırakılan malın bir envanteri çıkarılıp değeri belirlenerek bir zabıt varakası düzenlenecekti. Dört nüsha olan bu belgenin biri yerel memurlara, biri muhtelit komisyona, biri geldiği yerin hükumetine verilecek, sonuncusu da muhacirde kalacaktı. Tasfiye Talepnamesi, mübadillerin Türkiye'ye getirmesi gereken en mühim belgeydi.²³⁵

Tasfiye talepnamesi mübadilin ifadesi üzerine doldurulacak ve şahitleriyle birlikte mahalli idare tarafından onaylanacaktı. Bu talepnamelerde emlak ve arazinin; cinsi, çeşidi, miktarı, mevki ve tapu senedine göre kıymeti yazılacaktı. Ayrıca mübadilin terk ettiği taşınır malların Türk lirası üzerinden toplam değeri belirtilecekti.

Tasfiye talepnamelerinden mübadillerin kimlik bilgileri, meslekleri, memleketleri, iskân yerleri ve ekonomik durumları hakkında bilgi edinilebilmektedir. Fakat müsadereye uğrayan mallarını belgeleyememeleri, tasfiye talepnamelerinin mübadiller tarafından yanlış ve eksik doldurulması, bazı fırsatçı mübadillerin daha fazla mal edinebilmek için yanlış beyanlarda bulunması gibi sebeplerden dolayı önemli sorunlar yaşanmıştır. Mal dağıtımı esnasında bazı mübadiller beyan ettiklerinden daha az mal alırken bazılarıysa daha fazla miktarda mal sahibi olabilmişlerdir.²³⁶

²³⁵ Meray, s. 89-95. Mübadeleyle Edirne'ye gelenlerin Yunanistan'da bıraktıkları malların kullanım haklarının sağlanması için takip etmeleri gereken yöntem, Paşaili Gazetesinin 106, 107, 108, 109, 110, 111. sayılarında yayımlanan bir izahnameyle ayrıntılı şekilde anlatılmıştır.

²³⁶ Ercan Çelebi, "Mübadillerin Yunanistan'daki Mal Kayıtları ve Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri", *ÇTTAD*, V/12, (2006/ Bahar) s. 35-46.

4. NÜFUS MÜBADELESİNİN EDİRNE'DEKİ UYGULAMASI

4.1. Rumların Edirne'den Ayrılmaları ve Kent Ekonomisine Etkileri

Nüfus mübadelesinden dokuz sene önce yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre; Edirne Vilayetinde 88.112 Osmanlı vatandaşı Rum yaşamaktaydı.²³⁷ 1920-1922 yıllarındaki işgal uygulamalarına dayanamayan birçok Müslüman, Çatalca ve Bulgaristan'a göç etmiş, bunların yerlerine de Kafkasya ve diğer memleketlerden gelen Rum göçmenler yerleştirilmişti. Bu zaman diliminde yaklaşık altmış bin Müslümanın şehri terk etmesine mukabil, bunların yerine elli bin civarında Rum Edirne'ye getirilmişti.²³⁸ Mudanya Ateşkes Antlaşmasından sonra Rumların bir kısmı Edirne'den ayrılmışsa da 1923 yılına gelindiğinde hala Edirne'de yaşamaya devam eden ciddi miktarda Rum nüfus mevcuttu.

Mübadele sürecinde Yunanistan'daki Müslümanlar için yapılan resmi işlemlerin aynısı Edirneli Rumlar için de yapılmıştır. Edirne Tasfiye Komisyonu; 1923 yılının temmuz ortalarında işe başlamış,²³⁹ 1924 yılının Mart sonlarına doğru Edirneli Rumların işlemlerini bitirmiş ve Edirne'deki Tali Mübadele Komisyonu görevlileri sevk hazırlıklarına başlamışlardır.²⁴⁰ 1924 yılının Nisan ayı süresince Edirneli Rumların sevkleri devam etmiş²⁴¹ ve 30 Nisan 1924 itibariyle sona ermiştir. Sevk işlemlerinin ardından Edirne'de görev yapan tali mübadele komisyonu şehirden ayrılmıştır.²⁴²

Edirneli Rumlar, Karaağaçtaki tren istasyonundan hareket eder etmez Yunanistan topraklarına geçtiklerinden, Türklerin Yunanistan'dan gelirken yaşadığı güvenlik endişesini hiçbir şekilde yaşamamışlardır. Bu ulaşım ve nakliye kolaylığını değerlendiren Rumlar, şehirden ayrılırken bütün mallarını, hayvanlarını, vagonlara yükleyebilecekleri her şeylerini, hatta evlerini dahi yıkarak, Yunanistan'a

²³⁷ Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, s. 356-358; Sakin, s. 230-233.

²³⁸ Veysi Akın, "Milli Mücadelede Edirne ve Çevresinde Yunan Mezalimi", *Yedi İklim*, Şubat 1994, s. 111,112.

²³⁹ **Paşaili**, 15 Temmuz 1339, Sayı: 39, s. 4.

²⁴⁰ **Paşaili**, 26 Mart 1340, Sayı: 109, s. 1.

²⁴¹ **Paşaili**, 13 Nisan 1340, Sayı: 114, s. 1; **Paşaili**, 16 Nisan 1340, Sayı: 115, s. 2.

²⁴² **Paşaili**, 30 Nisan 1340, Sayı: 119, s. 2.

taşımışlardır.²⁴³ Özellikle Karaağaç Kasabasından giden Rumların yıktıkları binalarının kiremitlerini, kerestelerini, işe yarar her şeylerini Yunanistan'a taşıdıkları yönündeki haberler yerel basında gündeme gelmiştir. Edirnelilerin düşüncelerine göre, Yunanlılar Karaağacın enkazıyla yoktan yeni bir Karaağaç meydana getirmişlerdir.²⁴⁴ Zirai aletlerini ve bütün makinelerini de beraberlerinde götürmüşlerdir.²⁴⁵ Bunun yanında Rumlara ait terk edilmiş evlerden 286 tanesinin Edirne Defterdarlığı tarafından müzayedeye satılması, ihaleyi kazananların evleri yıktırıp keresteleri tüccarlara satması ve bu tüccarların da keresteleri yüzlerce vagona yükleyip Yunanistan'a taşımaları kamuoyunda büyük bir tartışma meydana getirmiştir.²⁴⁶

Birinci Dünya savaşı yıllarında yaşanan olaylar nedeniyle Edirne'den yaklaşık 95.000 civarında bir insan kitlesi ayrılmıştır. Kent ekonomisi içinde çok önemli bir yer tutan bu kadar büyük bir kitlenin ayrılmasının ve giderken de tüm üretim araçlarını götürmesinin ne kadar büyük bir ekonomik ve sosyal boşluk meydana getireceğini kestirmek güç değildir. Zaten bu durum Paşaili Gazetesindeki haber ve yorumlara da yansımıştır. **“Rum ve Ermenilerin Trakya'dan çekilmesiyle mühim bir boşluğun hâsıl olduğu”**²⁴⁷ **“Edirne'nin her geçen gün ekonomik konumu ve ekonomik faaliyetlerinden bir parça daha kaybederek, biraz daha sarsılıp, günden güne söndüğü”**²⁴⁸ **“Edirne ekonomisinin kötüleşmesi yüzünden bazı Yahudi tüccar ve esnafın Uzunköprü'ye taşındığı”**²⁴⁹ gibi haberler gazete sütunlarında sıkça görülmüştür. Bu günlerde Edirne'deki Belçika konsolosunun Edirneli Yahudi tüccarlara dayanarak verdiği bilgilere göre; büyük ticari işleri, demir alet ve takımları, camcılık, silah, ziraat, makine ve takımlarını, işlenmiş malları vesaireyi elinde bulunduran Rum ve Ermenilerin Edirne'den ayrılmalarından sonra direkt olarak yabancı memleketlerden yapılan ithalat durmuştu. Edirne'deki küçük sermaye sahibi bazı Türk tacirler İstanbul'dan edindikleri ufak şeylerle Edirne'nin çarşısını döndürmeye çalışmaktaydı.²⁵⁰

²⁴³ Paşaili, 24 Şubat 1340, Sayı:100, s. 1.

²⁴⁴ Paşaili, 27 Nisan 1340, Sayı: 118, s. 1.

²⁴⁵ Paşaili, 30 Temmuz 1339, Sayı: 43, s. 1.

²⁴⁶ Paşaili, 11 Mayıs 1340, Sayı: 121, s. 2.

²⁴⁷ Paşaili, 30 Temmuz 1339, Sayı: 43, s. 1.

²⁴⁸ Paşaili, 22 Eylül 1340, Sayı: 158, s. 1.

²⁴⁹ Paşaili, 27 Temmuz 1340, Sayı: 142, s. 1.

²⁵⁰ Paşaili, 30 Temmuz 1340, Sayı: 43, s. 1.

Yaşanan istikrarsızlık ve kitlesel göçlerin üretim ilişkilerini tamamen bozduğu, fakirleştirdiği Edirne'nin nüfusundaki bu sert düşüş ve sermaye azlığı basında sık sık gündeme getirilmişti. Örneğin 9 Mart 1924 tarihindeki bir başyazıda; memleketin en belli başlı ve hatırı sayılı olan meselelerinden birisinin nüfussuzluk olduğundan bahsedilmekteydi. Defalarca ve çeşitli, istila ve musibetlere uğrayan Edirne, dış ve iç birçok felaketler sonucunda nüfussuzluk gibi çok feci bir dert ile karşı karşıya kalmıştı. Yüzeysel bir gözle bile olsa etrafa bakıldığında bu elim yarayı görülüp her suretle hissediliyordu. Yalnız Yunanlıların Trakya'yı işgalinden önceki nüfusla kurtuluştan sonraki nüfusu kıyaslamak konunun anlaşılması için yeterliydi. Memleketin düştüğü ve çırpınmakta olduğu bu helak edici hastalığa bir an evvel çözüm bulunmazsa siyasi, iktisadi ve milli varlığımız tehlikeye düşecekti. Türk nüfusu Trakya'da olduğu gibi Türkiye'nin her tarafında da eksilmişti. Bütün verimli topraklar terk edilmiş bir halde durmaktaydı. Ne ekecek ne biçecek hiç kimse yoktu. Bu durum karşısında yükselmek ve gelişmek için ne kadar gayretli bir şekilde çalışsak da yeterli nüfusumuz olmadığı için yeterli gelişmeyi göstermemiz mümkün değildi. Vatan ve milletin ekonomik ve siyasi varlığını koruyabilmek ancak nüfusun artması ile mümkün olabilirdi. Nüfusun çoğaldığı gün ekilmemiş tek bir santim toprak kalmayacağı gibi ekonomik duruma bağlı olarak dış siyaset de güçlenecekti. Bir neslin çok olan nüfusu o nesli her türlü refah ve saadete erdirmeye kâfiydi. Binaen aleyh bu ulvi vazifenin yöneldiği Türk gençliği, milliyetperverlik ve vatanperverlik duygularıyla dopdolu olduğu için bu durumun ne anlama geldiğini idrak etmeliydi.²⁵¹

Yine 1924 yılının kasım ayındaki bir gazete yazısında, genel bir durum değerlendirmesi yapılarak Edirne'nin ekonomik durumu şöyle anlatılmaktaydı:

“Bir zamanlar memleket ekonomisi Rum ve Ermenilerin elinde idi. Memleketin hakiki servetine sahip onlar idi. Bir Türkün dar bir sermayeyle işe başlayıp onlarla ekonomik rekabete girebilmesi imkânsız gibi bir şeydi. Lakin bu gün Rumlar mübadele, Ermenilerde yaptıkları ihanetlerden korkarak gitmişler ve memleket artık her sahada tam bağımsız olmuştur. İktisadi sahada gelişmemize hiçbir engel kalmamıştır. Ancak Rum ve Ermenilerin memleketten

²⁵¹ Paşaili, 9 Mart 1340, Sayı: 104, s. 1.

uzaklaştırılmasıyla beraber tamamen bize geçen iktisadi sahaya bu gün ecnebi unsurların yerleştiğini görüyoruz.

Mademki Rum ve Ermenilerin iktisadi sahada bıraktıkları bir boşluk vardır, onu çalışıp biz doldurmaliyiz. Kan dökerek kurtardığımız memleketimizde başkalarının kazanıp, zengin olmasına göz yummak şüphesiz büyük faciadır. Aradan bir iki sene bir zaman geçtiği halde yazık henüz daha tamamıyla gözümüz açamadık. Şu kısa müddet içinde memleketimizden uzaklaşan unsurların boşluğunu Türklerden gayri bir unsur işgal etmek üzeredir.

Maalesef Türklerin iktisat sahasında Rum ve Ermenilerden intikal edip tevarüs etmek üzere bulundukları yalnız bir sanat görüyoruz: Eski kahvehanelerin meyhanelere intikali. Bu, memleket ekonomisi için çok acı, çok feci bir hadisedir.”²⁵²

4.2. Edirne’deki Rum Malları ve Fuzuli İşgal Meselesi

Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasının ardından Yunan Ordusunun Anadolu ve Trakya’dan çekilmesiyle birlikte Rum halkın önemli bir kısmı yaşadıkları yerleri terk etmeye başlamışlardır. Rumların boşalttıkları evlerin yerel halkın işgaline uğramaması için Hükümet tüm valiliklere bir talimat göndererek, bu evlerde yeni gelecek muhacirlerin iskân edileceğini, bekçiler tutularak buraların korunmasını, çevre halkının ve mübadil olmayan muhacirlerin emval-i metrukeyi işgallerine fırsat verilmemesini bildirmiştir.²⁵³ Ancak tüm tedbirlere karşın; Rumlar tarafından terk edilen mallar, savaşın yıkımına maruz kalan halk kesimleri, memurlar, subaylar, bazı fırsatçılar ve hatta resmi daireler tarafından işgal edilmiştir.²⁵⁴ Bu durum o dönemde “*fuzuli işgal*” olarak isimlendirilmiştir.²⁵⁵

Bu konudaki en çarpıcı örneklerden biri, Başbakan Rauf Orbay ile Lozan’da bulunan İsmet Paşa’nın karşılıklı telgraflarıdır. 2 Aralık 1922’de Rauf Bey İsmet Paşa’ya çektiği telgrafta “***Batı Anadolu’da evsizler yerleştikten sonra daha 60.000 hane iskân olunabilir***” derken, 23 Ocak 1923’teki telgrafında ise daha evvel bildirilen 60.000 hanenin büyük kısmına, İstanbul’dan gelen yersiz muhacirler yerleştirildiği için

²⁵² Paşaili, 21 Teşrin Sani 1340, Sayı: 173, s. 1.

²⁵³ Aghatabay, s. 183-184.

²⁵⁴ İskân Tarihçesi, s. 16.

²⁵⁵ Paşaili, 13 Nisan 1340, Sayı: 114, s.1; Arı, s. 114-115.

bugün itibariyle bölgeye ancak 20.000 hane yerleştirilebileceğini yazmıştır. Yani; sadece 50 günlük bir zaman içerisinde Batı Anadolu’da Rumların terk ettiği malların üçte ikisi yerli nüfus tarafından işgal edilmiş ve paylaşılmıştır.²⁵⁶

Rumların 1922’de gidişi ile mübadillerin gelmeye başlaması arasında bir yılı aşkın bir sürenin bulunması fuzuli işgalleri kolaylaştırmıştır. Sadece taşınmazlar değil evlerin içindeki mallar da yoğun bir yağmaya maruz kalmış, yağmalama adeta kitlesel boyutlara ulaşmıştır. Terk edilmiş Rum evlerinin kiremitleri, demir parmaklıkları kapı ve pencere doğramaları yağmalandıktan sonra ya yerel halkın evlerinin tamiratında kullanılmış veya piyasada satılmıştır. Rumeli’den gelen bazı mübadiller kendilerine verilen evlerin dört duvardan ibaret olduğunu belirtmişlerdir.²⁵⁷

Karaağaç’taki terk edilmiş evlerin ve binaların yoğun bir şekilde tahrip edilmeleri Edirne basınına da yansımıştır. Paşaili Gazetesindeki haberlerden anlaşıldığı kadarıyla bu binaları korumakla yükümlü olan resmi daireler yetersiz veya ilgisiz kalmışlardır. Gazetenin muhabiri, **“onların hepsi birer muhacir ailesine ait olduğu halde, hala tahribatın alabildiğine devamı doğrusu şayanı dikkattir. Ait olduğu daire tahribden kurtulan beş on hanenin korunmasına çalışsa her halde çok hayırlı bir iş yapmış olacaktır”** diyerek ilgilileri göreve çağırmıştır.²⁵⁸ Rumlardan geriye kalan malların üzerinde yaşanan işgallerle ilgili olarak Ankara’ya gönderilen bir dilekçede; milletvekili, memur, subay ve eşraf ile kendi mallarını savaşta ve yangında yanmış gibi gösterenlerin, Rum emvali metrukesinde devam eden fuzuli ikametlerinin, mübadillerin ümitsizlik, yılgınlık ve perişanlığını iyice artırdığı dile getirilmiştir.²⁵⁹ Bu sorunla ilgili olarak mecliste görüşmeler yapılmış, emvali metruke üzerinde yoğun bir hırsızlığın olduğu, fakat yapanların devletin memurları olması hasebiyle etkin bir önlem alınamadığı belirtilmiştir.²⁶⁰ Paşaili Gazetesi’nde emvali metrukenin yerel halk tarafından işgaline uğrama sürecinin nasıl yaşandığını anlamamızı sağlayacak bir yazı yayımlanmıştır. *Böyle mi olmalıydı?* başlıklı bu makale şöyledir:

²⁵⁶ Ayhan Aktar, “Nüfusun Homojenleştirilmesi ve Ekonominin Türkleştirilmesi Sürecinde Bir Aşama: Türk Yunan Nüfus Mübadelesi”, **Egeyi Geçerken, 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Renee Hirschon (drl.), Müfide Pekin ve Ertuğ Altınay (çev.), 2. Baskı, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 127-128.

²⁵⁷ Aktar, s. 131-132.

²⁵⁸ **Paşaili**, 2 Kanunu Sani 1340, Sayı: 85, s. 1.

²⁵⁹ Aktar, s. 131.

²⁶⁰ Yıldırım, s. 248.

“Mübadele kapsamındaki Edirneli Rumlar Yunanistan’a sevk edilirken, al el usul emvali metrukelerine ait anahtarlarını polise teslim etmişlerdir. Boşaltılan bu yapıların kesinlikle kendiliğinden işgal olunmaması, kiralamak isteyenlerin tasfiye komisyonuna başvurmaları gerektiği halde, tasfiye kanunu gereğince hâsıl olacak anlaşmazlıkların halline memur olan daire başkanlarından bazı resmi görevliler, Rumların sevkiyle beraber gerekli makamlara bilgi vermeğe bile ihtiyaç görmeksizin, hemen emvali metruke hanelerinin kapılarını açıp fuzuli olarak binaları işgal etmişlerdir. Bu garip işi her hangi bir şahıs yapmış olsaydı kanunlar konusunda bilgisi yoktur, bilmez denir ve ihtimal mazur görülebilirdi. Fakat bizzat kanunun uygulayıcısı olan, hak ve adaleti dağıtmakla görevlendirilen bir kısım devlet memurlarının bu hareketi bizi hayretler içinde bıraktı, inanmak istemedik. Bunun üzerine ilgili kurumlardan durumu araştırdığımızda meselenin bu suretle olduğu anlaşıldı. Artık buna karşı fazla bir şey ilave etmek istemeyiz. İlgili mercilerin ehemmiyetle bu meseleyi nazarı itibara almasını bekliyoruz.”²⁶¹

Gazetede çıkan bir başka eleştiri yazısı da şöyledir:

“Elimize geçen birçok mallar hem nitelik hem de nicelik yönüyle düne göre bu gün daha kötü bir haldedir. Küçük bir bölümü hariç gayrimenkul emvali metrukenin çoğu harabeye dönmüş ve bunlar gerektiği gibi değerlendirilememiştir.”²⁶²

Edirne Defterdarı Mehmet Emin Bey’in o günlerde Paşaili Gazetesine yaptığı açıklamaya göre; Yıldırım, Kıyık, Kirişhane gibi semtlerinde çok yoğun emvali metruke bulunmaktaydı. Ancak bunların içleri boş olması nedeniyle alınmaya çalışılan tedbirlere rağmen harab olmaktan kurtarılamamıştı. Edirne’ye gelecek olan mübadillerin üretici olabilmeleri için tercihen köylere iskân edilmeleri planlandığından, şehre gelecek mübadillerin tamamına yetecek kadar ev bulunmaktaydı. Hatta daha o kadar fazla bile gelse yine de hepsine yetecek miktarda terk edilmiş ev vardı.²⁶³

Rumlardan geriye kalan malların idaresi, 13 Ekim 1923’te Mübadele İmar ve İskân Vekâleti kuruluncaya kadar Maliye Vekâleti tarafından deruhte edilmiş ve bu

²⁶¹ Paşaili, 13 Nisan 1340, Sayı: 114, s. 1.

²⁶² Paşaili, 2 Temmuz 1340, Sayı: 136, s. 1.

²⁶³ Paşaili, 2 Nisan 1340, Sayı: 111, s. 2.

malların bir kısmı gelir getirmesi amacıyla kiraya verilmiştir.²⁶⁴ Bakanlığın kurulmasından kısa bir süre sonra da Edirne Tasfiye Komisyonu 22 Ekim 1923 tarihinden itibaren tam anlamıyla çalışmalarına başlamıştır.²⁶⁵ 1924 senesinin Mayıs ayında Edirne Tasfiye Komisyonunun ilga edildiği Maliye Bakanlığı tarafından Edirne Valiliğine bildirilmiş ve bundan sonra emvali metrukeye ait tüm işlemlerin Edirne Defterdarlığı tarafından yürütüleceği bildirilmiştir.²⁶⁶

Teşkilatlanma konusunda sık sık yapılan bu değişiklikler kamuoyunda rahatsızlık oluşturmuş, emvali metruke ile ilgili işlemleri yürütmekle görevli kurumların sürekli değiştirilmesi eleştiri konusu olmuştur. Bu eleştirilere en güzel örnek Paşaili Gazetesinde **“Anlaşılmaz İşler”** başlığıyla yayımlanan bir makaledir.²⁶⁷ Bu makaleye göre; 1922 Nisanında çıkan kanun bir sene bile dolmadan değiştirilmiş ve 1923 yılında başka bir kanunla Tasfiye Komisyonları kurulmuştu. Ancak sonra da komisyonların sayısı çok görülmüş ve naiplikler ihdas edilmişti. Fakat hiçbir iş tasfiye olunamadan komisyonlar da lağvedilmişti. Kanun kayıp şahıslara ve firarilere ait işlerin, borç ve alacakların komisyonlar marifetiyle tasfiye edileceğini tasfiye mazbatalarının da mahkemeler tarafından onaylanacağını amir olmasına karşın bu süre zarfında tescil edilmiş yahut mahkemeye sunulmuş herhangi bir tasfiye mazbatası yoktu. O halde kanunun hükmü ne olacaktı? Edirne’deki Türk alacaklılar haklarını nereden ve nasıl alacaklardı? Mademki komisyonlar lağvedilmişti tasfiye işlerini kim görecekti? Yoksa tasfiye yapılmayacak mıydı? Aylardan beri ellerinde müracaat vesikası ile gezen alacaklılar ve hak sahipleri şimdi nasıl haklarını alacaklarına ilişkin endişeli bir halde yeni tebligatı gözlemekteydiler. Halk şimdiye kadar menkul ve gayrimenkul metruke için ayrı ayrı kanunlara uyuyordu. Şimden sonra ise ne yapacağını şaşırmıştı çünkü resmi bir tebliğ ile kanun yine değişmişti. Bu bağlamda gazetede çıkan **“Yapmak ve Bozmak Sitemleri”** başlıklı bir başka eleştiri yazısı da şöyledir:

“Zaman zaman icraat diye yapılan işlere dikkatle bakılırsa bütün işimiz önceden var olan bazı eser ve teşkilatı ortadan kaldırmak, yeni yeni şeyler meydana koymaktan ibarettir. Çalışmalarınızın

²⁶⁴ Arı, s. 115.

²⁶⁵ Paşaili, 23 Kanunu Sani 1340, Sayı: 91, s. 2.

²⁶⁶ Paşaili, 11 Mayıs 1340, Sayı: 121, s. 1.

²⁶⁷ Paşaili, 25 Mayıs 1340, Sayı:125, s. 1.

sonuçları bir yazar bozar tahtası manzarası görünümündedir. Genel ve özel teşkilatımızda aynı kararsızlık göze çarpar. Mazide yapılmış olanlar beğenilmez. Yeniden ihdas edilenler ise ciddi ve esaslı bir inceleme ve danışmaya dayanmadığı için doğal olarak vakitsiz doğan eksik organlı cenin gibi ömürsüz olur.

Emvali metruke işlerinin şu birkaç sene zarfında geçirdiği değişimi düşünmek kâfidir.²⁶⁸ 28 Nisan 1338 tarihinde bir kanun çıkarıldı. Komisyonlar teşkil olundu. Niyabetler ihdas kılındı. Nihayet bir emir ile hepsi ilga ve maliyeye devredildi. Emlaki Milliye Teşkilatı vücuda getirildi. Emvali metruke miktarı sıfıra varıncaya kadar bu teşkilatın daha birçok değişimlere uğraması da muhtemeldir.²⁶⁸

4.2.1. Emvali Metrukenin Haczedilmesi

Savaştan sonra Edirne'den ayrılan veya firari duruma düşen, akıbeti bilinmeyen Rumlardan geriye kalan mallar da emvali metruke kategorisinde değerlendirilmiştir. Bu firari şahısların, yerel halktan herhangi birisine mahkeme kararıyla kesinleşmiş bir borcu olması durumunda, geride bıraktığı mallar icra dairesi memurlarınca kayıt ve haciz altına alınmış ve bu malların müzayede ile satılmasından elde edilen para ile alacaklı kişiye borcu ödenmiştir.

Örneğin 15 Temmuz 1923 tarihinde Edirne İcra Dairesinden yapılan bir duyuruda Rum Çokalca mahallesinden olup ikametgâhı bilinmeyen İstavri'nin Hasan Basri Efendi'ye borcu olan meblağın ödetilmesini sağlamak için bir adet pulluğun haczedildiği, İstavri'nin bir hafta içinde borcunu ödememesi halinde hem pulluğun hem de daha önce hacz edilmiş olan tınaz makinesinin müzayedeyle satılarak borcun ödeneceği ilan olunmuştu.²⁶⁹ Bu ilandan 7 ay sonra yine Edirne İcra Daire'sinden yapılan bir duyuruda, aynı kişiden kalan Buçuk Tepe Mahallesindeki daha evvel haczedilmiş bulunan bir evin 4.800 kuruşa talibine ihale edildiği, eğer üç gün içinde ortaya çıkarak alacaklı olan Hasan Basri Efendi'ye borcunu ödemezse satışın resmen yapılacağı duyurulmuştu.²⁷⁰

²⁶⁸ Paşaili, 22 Haziran 1340, Sayı: 133, s. 1.

²⁶⁹ Paşaili, 15 Temmuz 1339, Sayı: 39, s. 4.

²⁷⁰ Paşaili, 27 Şubat 1340, Sayı: 101, s. 2.

Buna benzer bir başka olay da Hayrabolu’da yaşanmıştı. Hayrabolu İcra Dairesi’nden yapılan bir duyuruda, Haşim oğlu Osman Efendi’nin Tanaş oğlu Dimitri’den 8.898 kuruş alacağının 5 yıl önceki mahkeme kararıyla kesinleşmiş bulunduğu ve icraya intikal ettiği, borçlunun ödememesi halinde borcun tahsili bağlamında emvali menkule ve gayri menkulesinin haciz ettirileceği ilan olunmuştu.²⁷¹

4.2.2. Emvali Metrukenin Kiralanması

Edirne’de Rumlardan geriye kalan malların kiraya verilmesi işi bazen artırma bazen de fiyat takdir etme yöntemiyle yapılmış ve işlemler Edirne Defterdarlığı eliyle yürütülmüş, kiralama, müzayede ve satış işlemleri Paşaili Gazetesi tarafından da halka duyurulmuştur.²⁷² Emvali metrukenin kimlere ne şekilde kiraya verileceği konusu ise, Maliye Bakanlığı’nın Edirne Defterdarlığı’na gönderdiği bir yazıyla izah edilmiştir. Buna göre; emvali metrukeye ait meskenlerin müzayede ile kiralanacağı, *yerel memurlara, şehirde görevli subaylara*, işgal ve yangın dolayısıyla meskenleri zarar görenlere öncelik tanınacağı, fabrikalar, hanlar, hamamlar, Oteller ve büyük mağazalar müstesna olmak üzere kişilerin ikamet etmelerine müsait dükkânları işgal edenlere kira bedelinin ödetilmesiyle şimdilik yetinileceği bildirilmiştir.²⁷³

Emvali Metrukenin kiralınması konusunda bazı suiistimaller de yaşanmıştır. Sağlam ve gösterişli haneler değerinin çok çok altında kiralınmıştır. Hatta emvali metruke hanelerinden birine yerleşerek kendi evini kiraya verenler dahi olmuştur. Bu tür sorunlar dönemin gazetelerine yansımıştır. Gelişmeler üzerine İmar ve İskân Vekâleti valiliklere yazı göndererek; memur, subay, polis ve jandarma gibi devlet memurları tarafından kiralanan emvali metruke hanelerinin, sözleşmelerinin sona erdiği tarihten itibaren derhal boşaltılarak İmar ve İskân Mıntika Müdüriyetlerine devrolunması ve muhacirlere verilmesi gerektiğini bildirmiştir.²⁷⁴

Emvali metrukeden ihale yoluyla mal kiralayan bazı kiracıların müzayede şartlarına uymamaları ve diğer mallara da zarar vermeleri şikâyet konusu olmuştur. Örneğin bir Paşaili Gazetesi okuyucusu gazeteye yazdığı şikâyet mektubunda, 1924

²⁷¹ Paşaili, 9 Mart 1340, Sayı: 104, s. 2.

²⁷² Paşaili, 27 Şubat 1340, Sayı: 101, s. 2.

²⁷³ Paşaili, 9 Mart 1340, Sayı: 104, s. 1.

²⁷⁴ Aghatabay, s. 183.

senesinde köylerindeki 41 parça kesilmiş odunu satın alan kişinin satış şartlarının dışına çıkarak emvali metrukeden 200'den fazla ağacı da kestiğinden yakınmış ve Emvali Metruke İdaresinin bunu niçin görmediğini veya görmezden geldiğini sorgulamıştır.²⁷⁵ Gazetenin yöneticileri konuyu araştırmış ve bir sonraki sayıda konuyla ilgili ayrıntılı bir haber yapmışlardır. Gelen tepkiler üzerine Tasfiye Komisyonunun Edirne Niyabetinden gönderilen açıklamada, artırma yöntemiyle talibine ihale edilmiş olan 41 parça odun ve kütüklerden başka kestirmiş olduğu ağaçlar hakkında gerekli araştırmanın yapıldığı, bahsedilen mevkiideki emlak metruke bekçisinin yanıltılıp aldatıldığı, fazla ağaç kesilerek geceleri taşındığı, taşınan odunlara el konulduğu, bekçiye işten el çektirildiği, araştırmanın derinleştirilmesi üzerine odunların bir kısmının yakıldığının anlaşıldığı, bu işe cüret edenler hakkında da kanuni işlemlerin icrası bağlamında soruşturma evrakının adliyeye gönderildiği belirtilmiştir.²⁷⁶ Edirne Defterdarlığı tarafından kamuoyuna yapılan açıklamada da; Milli Emlake ait olup kiralanan dut, meyve ve sebze bahçeleriyle tarla ve bağların içinde bulunan ağaçların kuruyanlarının ve yaş ağaç dallarının kiracıları tarafından kesildiği haber verilmiş olduğundan bu gibi kuru dal ve ağaç kesimine ihtiyaç duyulursa, kiracıların bekçilere haber vermelerini ve durumun emlak idaresince incelendikten sonra dairenin izniyle kurumuş ağaçların kesilerek depolara kaldırılacağı, kiracıların hiçbir surette kuru ağaç kesip taşıyamayacakları, aksi halde devlet malına zarar verenler hakkında kanuni işlem yapılacağı bildirilmiştir.²⁷⁷

Edirne'den giden Rumlardan geriye kalan tarlalar 1924'ün Ocak ayında yerel halk tarafından kiralanmıştır. Kira bedeli olarak ovadaki tarlalardan dönüm başına 150 kuruş, bayırlık alanlardaki tarlalardan ise dönüm başına 80 kuruş icar bedeli alınmıştır. Ancak bazı kiracılar bu bedeli ödemekten kaçınmışlardır. Bu durumu çözmek için toplanan komisyon, vilayet meclisinin vermiş olduğu karara dayanarak kiralarnı ödemeyenler hakkında kanuni takibat başlatma kararı almıştır.²⁷⁸ Ağustos 1924'teyse Edirne'nin köylerindeki emvali metrukeden olan arazilerin mübadeleden gelen muhacirlere dağıtılacağından bahisle bu arazilere geçen sene kiralayarak veya izin almaksızın fuzulen işgal ve ziraat etmek üzere kullanan ahalinin, bu sene için bu

²⁷⁵ Paşaili, 16 Mart 1340, Sayı: 106, s. 1.

²⁷⁶ Paşaili, 26 Mart 1340, Sayı: 109, s. 1.

²⁷⁷ Paşaili, 28 Mayıs 1340, Sayı: 126, s. 2.

²⁷⁸ Paşaili, 20 Kanunu Sani 1340, Sayı: 90, s. 2.

arazileri hiçbir suretle ziraat ve nadas yapmamaları ve ziraat ve nadas yapanlar bulunsa bile 16 Nisan 1924 tarihli iskân kanununun 8. Maddesi gereğince ellerinden alınacağı bu hususta hiçbir surette zarar ve ziyan iddiasının kabul edilmeyeceği duyurulmuştur.²⁷⁹

Aynı günlerde İçişleri Bakanlığı'ndan işgal edilen emvali metruke hanelerinin süratle boşaltılması konusunda bir talimat geldiğinin duyulması üzerine Edirne Defterdarı Mehmet Emin Bey kamuoyuna kapsamlı bir açıklamada bulunmuştur. Aslında bu izahat Edirne'deki genel durumu son derece iyi özetlemektedir. Defterdar Bey gazeteye verdiği mülakatta; İçişleri Bakanlığından emvali metruke hanelerinin boşaltılması hakkında tebligatta bulunulduğunu, hükümetin mübadillerin hayat ve sıhhatlerine son derece önem verdiğini söyledikten sonra bazı vilayetlerde emvali metruke binaların icara verildiği için muhacirlerin açıkta kaldıklarından bakanlığa şikâyetle bulunulduğunu ve bunun üzerine tüm vilayetlerle beraber Edirne Valiliğine de bir emrin yazıldığını ifade etmiştir. Fakat durumun Edirne için farklı olduğunu; Yıldırım, Kıyık, Kirişhane gibi emvali metrukenin yoğun olmasına rağmen meskûn olmayan mahallelere bakılacak olursa yapılan birçok tedbirlere rağmen harap olmaktan kurtarılamadığını ifade etmiştir. Edirne'ye gelecek olan muhacirlerin üretici olabilmeleri için tercihen köylere iskân edileceklerini, şehre gelecek muhacir miktarı kadar hane bulunduğu gibi daha o miktarda gelecek muhacir istiabına yetecek miktarda boş hanenin mevcut olduğunu, bu sebeple icara verilen hanelerin boşalttırılmalarını gerektirecek hiçbir makul sebebin olmadığını, buna rağmen bu hanelerin boşalttırılmaları halinde bunların da kullanılmayan evler gibi harap olacaklarını söylemiştir. Diğer taraftan gelecek mübadillere tahsis edilen tarlalar ile bağların da ekim mevsiminin geçmekte olmasına binaen geçici olarak icara verildiğini belirtmiştir. Dut bahçeleri için de aynı şekilde işlem yapıldığını ve bu yönden ipek böceği yapacaklara ve sonuç olarak da ülke ekonomisine katkı sağlandığını belirtmiştir. Gelecek muhacirlerin bu sene mevsimin geçmesine binaen ekim yapamayacaklarını, arzu edenlere arazi kiralanacağını, böylece hem hazine ve hem de halkın istifadesinin sağlanacağını, aynı zamanda toprakların da metruk hale gelmemesi, tarlaların, üzüm ve dut bahçelerini işler ve tımar görürlerse muhacirlerin de geldiklerinde hazır işlenmiş ve tımar olmuş bir yere

²⁷⁹ Paşaili, 20 Ağustos 1340, Sayı: 149, s. 1.

ve bir bahçeye sahip olacaklarını belirtmiştir.²⁸⁰ Gerçekten bir hafta sonra Edirne Tasfiye Niyabeti tarafından yapılan bir duyuruyla; dönümleri beş ile yetmiş arasında olan 12 kıta sebze bahçelerinin, dutluklarıyla ve meyvelikleriyle ve meyvelerinin toplanma mevsiminin sonuna kadar topraklarından istifade edilmek üzere kiraya verileceği, bu bahçelere talip olacakların şartlarını öğrenmek ve % 10 kefalet ücretini yatırmak için tasfiye komisyonu niyabetine başvurmaları gerektiği duyurulmuştur.²⁸¹

Emvali metruke binaların içinde Ermenilere ait olanlar da vardı ve bunlar da kiralanmaktaydı. Örneğin; Edirne Milli Emlak Müdürlüğü 165 adet Ermeni hanelerini kiralamak için duyuru yapmış ve talip olanların Milli Emlak Müdürlüğüne başvurmaları gerektiğini ilan etmişti.²⁸² Bir sonraki sayıda 16 adet Ermenilere ait hane daha kiralanacağı duyurulmuştu.²⁸³ Bu ilandan 10 gün sonra yine Ermenilere ait Kaleiçi'ndeki 27 adet ev ile süpürgecilerdeki 15 adet gelir sağlayan vakfiyeye ait evler haneler müzayedeye çıkarılmıştı.²⁸⁴

4.2.3. Emvali Metrukenin Satılması

Rumlardan kalan malların satışıyla ilgili Paşaili Gazetesine yansıyan ilk haber son derece ilginç olup Haziran 1923 tarihlidir. Bu haberde, Edirne ve ilçelerindeki Rum ve Ermenilere ait şarap fiçılarının zamanla çürüyeceği için bir an evvel elden çıkarılmasına çalışıldığı ve bu doğrultuda fiçıların *Emekli Askerler Şirketine* satılmasının kararlaştırıldığı yazmaktadır.²⁸⁵

Emval-i metrukeden müzayedeye satışa çıkarılan emlak ve araziler konusunda talipler ile defterdarlık memurları arasında bazı anlaşmazlıklar da yaşanmıştır. Bu anlaşmazlıklar gazetelere yansımış hatta gazetenin muhabirleri Edirne Defterdarı Emin Bey ile görüşüp yeterli bilgi alarak halkı zaman zaman aydınlatmıştır. Bu yaşananlardan kamuoyunun bu işlemlere karşı hassas olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan açıklamalarda, ihale işlemlerinin tamamen kanuni çerçevede yapılmakta olduğu, hem toplumun hem de

²⁸⁰ Paşaili, 2 Nisan 1340, Sayı: 111, s. 2.

²⁸¹ Paşaili, 9 Nisan 1340, Sayı: 113, s. 2.

²⁸² Paşaili, 16 Teşrin Evvel 1340, Sayı: 164, s. 2.

²⁸³ Paşaili, 20 Teşrin Evvel, 1340, Sayı: 165, s. 2.

²⁸⁴ Paşaili, 20 Teşrin Sani, 1340, Sayı: 169, s. 2.

²⁸⁵ Paşaili, 25 Haziran 1339, Sayı: 33, s. 3.

hazinenin yararının gözetildiği, bazı şikâyetlerin de *“taliplerden bazılarının yolsuz müracaatlarının kabul edilmediğinden”* ileri geldiği belirtilmektedir.²⁸⁶

Edirne Milli Emlak Müdürlüğü, 1 Ocak 1925 tarihinde 129 mesken ve Kavaklı'nın Büyük Doğanca Köyündeki kömürle çalışan çift taşlı un fabrikası için ihale yapılacağını duyurmuş, taliplerin ihale şartlarını öğrenmek için müdürlüğe başvurmalarını istemiştir.²⁸⁷ Bu arada Maliye Bakanlığı müfettişleri de herhangi bir şikâyete bağlı olup olmadığı bilinmeksizin 1925 yılı başında Edirne'ye gelerek teftiş işlemlerine başlamışlardır.²⁸⁸

21 Ocak 1925'te Edirne Milli Emlak Müdürlüğü Kaleiçi'nde Ermenilerden kalan 42 adet metruk haneyi satışa çıkarmıştır.²⁸⁹ 25 Ocaktaysa Ermeni ve Rumlardan kalan 21 farklı kişiye ait sebze bahçelerinin de satılacağı ilan edilmiş, ilgililerin pey akçeleriyle birlikte Edirne Mili Emlak Müdürlüğüne başvurmaları istenmiştir.²⁹⁰

Ancak buradaki temel sorun ihale edilen bahçe ve tarlaları satın alanların veya kiralayanların yüksek düzeyli memurlar olmasıydı. Muhacirlerin aç, işsiz ve sefil dolaştıkları bir zamanda onların hakkı olan emvali metrukenin yerel memurların eline geçmesi kamuoyunun da tepkisini çekiyordu. Mübadeleyle giden Rumların boşalttıkları evler nasıl şehrin ileri gelenlerinin eline geçtiyse, tarlalar ve bahçeler de bir şekilde memurların kullanımına geçiyordu. Bu durum kamuoyunda tepkiyle karşılanıyordu. Paşaili Gazetesinde çıkan *“Memur mu Bahçıvan mı?”* başlıklı bir yazı şöyleydi:

*“Muhacirlerden birçokları sefil ve işsiz bir halde dolaşmakta iken, emvali metrukeden bahçe ve tarlalar bugün bir takım büyük mevkii işgal eden memurların icarı altında bulunmakta olduğu idarehanemize haber veriliyor. Memuriyetle ticaretin birleştirilmesi yasak olduğu halde bazı memurların özellikle muhacirlerin sefil ve işsiz dolaştıkları bir zamanda emvali metruke bahçe ve tarlaları kiralamaları doğal olarak hiç doğru olamaz. Bu hususta Dâhiliye Vekâletinin ve Vali Beyefendi'nin nazarı dikkatini celb ederiz.”*²⁹¹

²⁸⁶ Paşaili, 16 Mart 1340, Sayı: 106, s. 1; Paşaili, 19 Mart 1340, Sayı: 107, s. 1.

²⁸⁷ Paşaili, 1 Kanunu Sani 1341, Sayı: 182, s. 2.

²⁸⁸ Paşaili, 8 Kanunu Sani 1341, Sayı: 184, s. 1.

²⁸⁹ Paşaili, 21 Kanunu Sani 1341, Sayı: 186, s. 2.

²⁹⁰ Paşaili, 25 Kanunu Sani 1341, Sayı: 187, s. 2.

²⁹¹ Paşaili, 29 Kanunu Sani 1341, Sayı: 188, s. 1.

TBMM, 21 Ocak 1925 tarihinde Yunan vatandaşlarına ait gayrimenkullerin ne şekilde idare edileceklerine ve bu malların gelirinden mübadillerin ve diğer muhacirlerin nasıl pay alacaklarına ilişkin yeni bir kanuni düzenleme yapma gereği duymuştur. 543 numaralı bu kanuna göre; bugün Türkiye’de bulunmayan Yunan vatandaşlarına ait gayrimenkul mallar Maliye Bakanlığınca milli emlak gibi yönetilecekti. 1912’den önce Yunanistan’ı terk etmiş olan veya eskiden beri Yunanistan dışında ikamet eden Türk vatandaşlarına, Yunanistan’da bulunan gayrimenkul mallarını kullanmaktan men edildikleri müddetçe gayrimenkullerinin geliri oranında herkesin hakkına göre eşit olarak dağıtılacaktı. Hatta ilginç bir biçimde son derece geniş bir yetkilendirme daha yapılmış ve gerektiğinde Türkiye’deki Yunanlıların mallarını, bu kanuna dayanarak, idare etme konusunda Hükumete yetki verilmiştir.²⁹²

Edirne Milli Emlak Müdürlüğü, 1925 Şubatında Rumlardan kalan 199 meskeni daha satışa çıkarmıştır.²⁹³ Burada esas enteresan olan durum, mübadelenin neredeyse bittiği ve Edirne’ye mübadil yerleştirme sürecinin sona erdiği bir zamanda hala bu kadar çok sayıda emvali metruke hanenin bulunmasıdır. Bu durum Edirne’deki emvali metruke miktarının ne denli çok olduğu konusunda bir fikir vermektedir.

4.2.4. Emvali Metrukenin Onarım ve Yıkım İşlemleri

Nüfus Mübadelesinin 1923 yılının Kasım ayı itibarıyla resmen başlamasıyla birlikte İmar ve İskân Vekâleti, 11 Kasım 1923’te “*Tamiratı Cüz’iye Talimatnamesi*” hazırlamıştır. Böylece, Rumlardan geriye kalan binaların bakımsızlık nedeniyle tahrip olanlarını tamir ettirerek oturma elverişli hale getirilmesi amaçlanmıştır.²⁹⁴ Bu bağlamda Edirne’ye gelecek olan mübadillerin iskânı için tamiri mümkün olan binalar onarılmış, tamiri mümkün olmayan binalarsa yıkılmıştır. Yıkımın ardından sağlam parçalar yeni inşaatta veya tamiratta kullanılmış, arta kalanlar da yakacak olarak satılmıştır. Emvali metrukenin tamirâtı işlerine genelde memuriyetten emekli sivil veya asker kişiler nezaret etmişlerdir.²⁹⁵

²⁹² Paşaili, 7 Şubat 1341, Sayı: 190, s. 2.

²⁹³ Paşaili, 7 Şubat 1341, Sayı: 190, s. 2.

²⁹⁴ İskân Tarihçesi, s. 23-25.

²⁹⁵ Paşaili, 27 Şubat 1340, Sayı: 101, s. 2.

Mübadele İmar ve İskân Vekâletinden Edirne Valiliğine gönderilen bir talimatla; yıkılmaya yüz tutmuş ve hiçbir şekilde oturulmayacak durumda olan metruk hanelerin rapor tutulmak kaydıyla yıktırılması, çıkan malzemelerin satışından elde edilen gelirle de ufak tefek bir tamiratla onarılabilecek durumda olanların tamir edildikten sonra iskâna açılmaları istenmiştir.²⁹⁶ 1924 yılının Ekim ayı sonlarına kadar Edirne’de İskân Komisyonunun çalışmaları sonucunda 450 civarında terk edilmiş ev tamir edilerek mübadillerin iskânına sunulmuştur.²⁹⁷

4.3. Mübadillerin Türkiye’ye Taşınmaları

Lozan’da Mübadele Sözleşmesinin imzalanmasının ardından Selanik ve Kavala gibi liman şehirlerinde toplanmaya başlayan mübadillerin Türkiye’ye hemen taşınması mümkün olmamıştır. Hanlarda, imarethanelerde, metruk binaların bodrumlarında, ahırlarda barınmak zorunda kalan mübadillerin arasında hastalık ve ölüm oranlarının artması üzerine Kızılay Cemiyeti; Selanik, Drama, Kandiye ve Kavala’da imdadı sıhhi heyetleri oluşturmuştur. Bu ekipler, mübadillerin sağlık sorunlarıyla ilgilenmiş, bulaşıcı hastalıklara karşı aşı yapmış, açıkta kalanların barınma sorunlarını çözmek için çabalamışlardır. Diğer taraftan da 1923 sonbaharında mübadelenin başlaması, öncelikle Sakız ve Giritlilerin sonra da Selanik’tekilerin taşınması ve bunların İzmir, Trakya ve Samsuna yerleştirilmeleri planlanmıştır.²⁹⁸

Mübadelenin başlamasıyla birlikte İmar ve İskân Vekâleti; hazırlıkların tamamlandığını, gelecek mübadillerin iklim sanat ve becerilerine göre iskân edileceklerini, mübadillere hazır birer ev, becerilerine göre arazi, zeytinlik veya kredi verileceğini, mübadillerden istifade edebilmek için her türlü tedbirin alınacağını kamuoyuna duyurmuştur.²⁹⁹

Deniz yoluyla gelecek göçmenler için Selanik, Kavala, Hanya, Kandiye ve Resmo gibi sahil şehirleri bindirme iskeleleri olarak belirlenmiştir. Önce limanlara yığılan göçmenlerin, daha sonra iç kısımlara doğru uzanan bölgelerdeki halkın taşınması planlanmıştır. Şehirliler ve kasabalılar genellikle mallarını paraya

²⁹⁶ Paşaili, 23 Teşrin Evvel 1340, Sayı: 166, s. 1.

²⁹⁷ Paşaili, 23 Teşrin Evvel 1340, Sayı: 166, s. 1.

²⁹⁸ İpek, s. 44-46.

²⁹⁹ Aghatabay, s. 161.

çevirebilmişler ve nispeten daha az sorunla karşılaşmışlardır. Esas problem kırsal kesimlerde yaşanmıştır. Köylüler, hayvanlarını ve tarımsal araç gereçlerini de yanlarına almak istemişlerdir. Koyun, sığır ve keçileriyle yola çıkan bu insanlar eşek, at veya öküz arabalarına yükledikleri eşyaları ve aileleriyle bindirme iskelelerine ulaşmaya çalışmışlardır. İç bölgelerden itibaren uzun bir mesafe kat etmek zorunda kaldıkları için de büyük sorunlar yaşamışlardır.³⁰⁰ Köylü bir mübadil Selanik’e varış maceralarını şöyle anlatmaktadır:

*“Köyümüze Tekirdağ’dan ve Karadeniz’den Rumlar gelmişlerdi. Bir müddet Rumlarla aynı evde oturduk. Tarlalarımızın, ambardaki ekinlerimizin ve hayvanlarımızın yarısı bir heyet tarafından gelenlere verildi. Gelenler bizden güzel Türkçe konuşuyorlardı. Bir gün doğup büyüdüğümüz topraklara veda ederek köyümüzden ayrıldık. Biz Selanik limanına Rumların kullandığı faytonlarla gittik. Diğerleri öküz arabalarıyla. Köyümüzden yola çıkarken artık bizimkiler rahat edeceğiz diye seviniyorlardı. Babam yanına biraz para ve altın alabilmiş. Kavalalılar buraya gelirken yanlarında hayvanlarını da getirdiler ama biz kendimizi zor getirdik. Selanik’te on beş yirmi gün kiralık evlerde kaldık. Geminin gelmesini bekledik.”*³⁰¹

Mübadillerin Türkiye’de doğru şekilde iskân edilebilmeleri için vapura binmeden önce, Yunanistan’ın hangi yöresinde ne tür bir işle uğraştığı tespit edilmiştir. Zanaat sahibi bir kimsenin mesleğini herhangi bir şehirde de icra edebileceği düşüncesiyle bu bilgi toplama işi özellikle kırsal kesimden gelenler için daha titiz yapılmıştır. Ancak düşüncede doğru olan bu planın ilerleyen zamanlarda doğru şekilde uygulandığını söylemek mümkün değildir. Derlenen bu bilgiler iskân mntıklarının belirlenmesi sürecinde pek kullanılamamıştır.³⁰²

Bindirme işleminden önce Kızılay görevlileri tarafından göçmenlere çiçek, veba ve dizanteri aşılı yapılmıştır.³⁰³ Mübadillerden, İstanbul ve civarına gidenler için 400; Karadeniz, Mersin ve çevresi için 600; koyunlardan 100-150; sığırlardan 400-500

³⁰⁰ Özkan, s. 100-101.

³⁰¹ İskender Özsoy, **İki Vatan Yorgunları, Mübadele Acısını Yaşayanlar Anlatıyor**, 2. Baskı, İstanbul: 2003, s. 20.

³⁰² Arı, s. 80.

³⁰³ İpek, s. 47.

kuruş taşıma ücreti istenmiş, ödeyemeyecek durumda olanlara Vekâlet kefil olmuştur.³⁰⁴ Taşıma ücretinin Türk Lirası olarak talep edilmesi, elinde Yunan drahmisi bulunanlar için sorun olmuşsa da, Amerikalı bir girişimci açtığı döviz bürosuyla problemi çözmüştür.³⁰⁵ Mübadillerin nakilleri sırasında kendilerinden nakliyat vergisi ve haraç alındığına, vapura binerlerken Kızılay için yardım vermeye zorlandıklarına, yardımda bulunmadıkça vapur bileti alamadıklarına dair bilgiler de mevcuttur.³⁰⁶

Göçmenler, Seyri Sefain İdaresinin kiralamış olduğu Türk vapurlarıyla taşınmıştır.³⁰⁷ İndirme iskelelerinde mübadillerden şu belgeler istenmiştir:³⁰⁸

1. *Aile Kimlik Belgesi*: Binilen limanın adı, aile bireylerinin adları, ailenin toplam nüfusu, kimliğin düzenlendiği tarih yazılı, mühürlü ve onaylı belgedir.
2. *Aşı Belgesi*: Mübadillere uygulanan aşıları gösteren belgedir.
3. *Tasfiye Talepnamesi*: Ailenin Yunanistan'daki mal varlığının miktarını ve kıymetini gösteren, Karma Komisyona sunulması gereken belgenin kopyasıdır.
4. Yunan makamlarınca müsadere edilen malları ve değerlerini gösteren belge.

Sınıra yakın bölgelerde yaşayan mübadillerin pek azı sayıda karayolunu tercih etmiştir. Trenle yapılan bu yolculuk Yunan çetelerinin baskınları nedeniyle pek tercih edilmemiştir. Ancak tüm risklere rağmen Dramalılar hayvanlarını karadan sürüp Türkiye'ye getirmişlerdir.³⁰⁹

Yunanistan'dan Türkiye'ye deniz, tren ve karayolu ile toplamda, Devlet İstatistik Enstitüsü kayıtlarına göre 456.720 mübadil taşınmıştır.³¹⁰ Fakat İskân Tarihçesinde toplam mübadil sayısı 499.239 olarak görünmektedir.³¹¹ İki kaynak

³⁰⁴ Arı, s. 84.

³⁰⁵ Clark, s. 192.

³⁰⁶ Çanlı, s. 248.

³⁰⁷ Mehmet Çanlı, "Yunanistan'daki Türklerin Anadolu'ya Nakledilmesi", **Tarih ve Toplum**, Sayı: 130, 1994, s. 245.

³⁰⁸ Arı, s. 89-90.

³⁰⁹ Özkan, s. 105.

³¹⁰ Arı, s. 113.

³¹¹ İskân Tarihçesi, s. 137.

arasındaki farkın nedeni, yaklaşık 50.000 mübadilin, resmi mübadeleyi beklemeden Türkiye'ye iltica etmeleri olabilir.

Mübadillerin taşınması esnasında 269 kişi yolda, 9 kişi vapurdan indirilip misafirhaneye götürülürken, 870 kişi de misafirhanelerde ölmüştür. İskân edildikten sonra ölenlerle beraber toplam ölüm sayısı 3.819 dur.³¹²

Göçmenlerin Türkiye'ye taşınması için 1924 yılı bütçesinden harcanan para 120.800 liradır. 1923 yılında Seyri Sefain İdaresine vapur alımı için ödenen parayla beraber 720.800 lira göçmen taşıma işine ayrılmıştır. Kaç mübadilin ücretsiz taşındığına ve taşıma sonucunda elde edilen gelire dair bir bilgi yoktur. Nakliye işinin tamamen Türk tren ve vapurları tarafından yapılması, bu paranın dışarıya çıkmasını engellemiş ve sermayenin yurt içinde kalmasını sağlamıştır. O günün ekonomik koşulları düşünüldüğünde bunun önemli bir kazanç ve başarı olduğu değerlendirilmektedir.³¹³

4.4. Mübadillerin Edirne'ye Sevk ve İskânları

Mübadele sürecini süreci ana hatlarıyla dört aşamada ele almak mümkündür:

1. Mübadillerin yaşadıkları mahallerden bindirme iskelelerine taşınması,
2. Bindirme iskelelerinden boşaltma iskelelerine nakli,
3. Boşaltma iskelelerinden iskân mahallelerine taşınmaları,
4. İskân edildikleri bölgelerde üretici durumuna getirilmeleri.

Türkiye'ye taşınan mübadiller için indirme iskelelerinde tahaffuzhane ve normal olmak üzere iki tür misafirhane kurulmuştur. Gemiden inen mübadillerin temizlik ve sağlık kontrolleri, Kızılay görevlileri tarafından tahaffuzhanelerde yapılmış ve aşıları tamamlanmıştır. Ardından normal misafirhanelere alınan mübadillere çorba ve ekmek dağıtılmıştır.³¹⁴ Trakya üzerinden karayoluyla gelecek olanlar için de Edirne'de 1.000 kişilik bir misafirhane hazırlanmıştır.³¹⁵

³¹² Arı, s. 93.

³¹³ Arı, s. 93.

³¹⁴ Çapa, s. 175; Arı, s. 96.

³¹⁵ Paşaili, 25 Mayıs 1340, Sayı: 125, s. 1.

Üç gün süreyle misafirhanelerde kalan ve beslenmeleri sağlanan mübadiller, Mübadele İmar ve İskân Bakanlığınca belirlenen yerleşim bölgelerine sevk edilmişlerdir. İskân bölgelerindeki işleyişi organize etmek amacıyla da İskân ve İmar Mıntika Müdüriyetleri kurulmuştur.³¹⁶ İskân yerlerine sevk edilen mübadillerden durumu iyi olanlar kendi imkânlarıyla, diğerleri ise hükümetin temin ettiği araçlarla 12-14 aileden oluşturulan kabileler halinde yola çıkarılmışlardır.³¹⁷ Hükümetin yardımı olmaksızın kendi başının çaresine bakmak isteyenler ise; hükümetin kendisine bir yer vermesini beklemeden ve daha sonra bir yer istemeyeceklerine dair belge imzalayarak, istedikleri muhite yerleşebilmişlerdir.³¹⁸

Mübadelelenin en yoğun yaşandığı zaman dilimi 1924 yılının ilk yarısıdır. Gelenlerin miktarının artmasına paralel olarak sorunlar da büyümüştür. Kış mevsiminin çok sert geçtiği günlerde,³¹⁹ özellikle muhacirlerin iskân yerlerine taşınmaları konusundaki başarısızlık kamuoyunda da büyük yankı uyandırmıştır. Mübadillerin sevk esnasında sandığını sepetini sırtında taşımaya mecbur kaldıkları, iskân yerlerine kadar hamallık yaptıkları, eşyalarını kaybettikleri, çaldırdıkları, misafirhane diye camları kırık bir okula birbirleri üzerine istif edildikleri, İskân Müdüriyetlerinde görevli memurların işlerini baştan savma yaptıkları konusunda sert eleştiriler yapılmıştır.³²⁰

Paşaili Gazetesi'nde, 1924 yılının başından itibaren Tekirdağ İskelesine gelen ve buradan Trakya İskân Mıntikasına sevk edilen mübadillerle ilgili pek çok haber vardır. Bu haberler sayesinde, Trakya Mıntikasındaki sevk ve iskân faaliyetleri hakkında kapsamlı bilgi sahibi olunabilmektedir. Gazetede yayımlanan yetkili kişilerle yapılmış mülakatlar son derece aydınlatıcı bilgiler içermektedir. Yunanistan'ın hangi bölgesinden kaç mübadilin geldiği, mesleklerinin ne olduğu, nerelere sevk edildikleri gibi bilgiler ilk ağızdan öğrenilebilmektedir.

Gazeteye yansıyan ilk mübadele haberi 9 Ocak 1924 tarihine aittir. Haberde Giresun Vapuruyla Tekirdağ'a iskân için, 2.300 mübadilin geldiği, peyder pey gelmeye

³¹⁶ **THAM**, Sayı: 28, 15 Kanunu Evvel 1340, s. 103-104.

³¹⁷ İpek, s. 65.

³¹⁸ Fahriye Emgili, **Yunanistan'dan Mersin'e Köklerinden Koparılmış Hayatlar**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2011, s. 122-123.

³¹⁹ **Paşaili**, 27 Kanunu Sani 1340, Sayı: 92, s.1. (Ocak ayının son cuması Edirne'deki hava sıcaklığı -16 derecedi.)

³²⁰ Arı, s. 106.

devam eden muhacirlerin Tekirdağ'daki misafirhanede birkaç gün kaldıktan sonra iskân olunacak mahallere sevk olunacakları bildirilmekteydi.³²¹ Bu gelenlerden 50 hane ipekçi, gerisi ise çiftçiydiler.³²² Bu haberden dört gün sonra, Sırbistan'dan gelen mübadele kapsamı haricindeki 29 hanenin geçici olarak Karaağaçta misafir edildikten sonra, hükümet tarafından iskân edilmeyip istedikleri yerde oturmalarına izin verildiği bildirilmişti.³²³ 16 Ocak tarihli bir haberde mübadele suretiyle gelen muhacirler arasında 80 öğretmenin yola çıktığı ve bunların iskân olunacakları ve hükümet tarafından birer öğretmenliğe tayin edilecekleri yazıyordu.³²⁴

Gazetenin Tekirdağ'daki muhabiri, 20 Ocak 1924 tarihli mektubunda; şehre peyderpey gelen muhacirlerin çeşitli mıntikalarda iskân edildiklerini, halkın elden geldiği kadar çalıştığını, fakat son günlerdeki soğukların halkı ve muhacirleri ziyadesiyle müteessir ettiğini, nüfusun günden güne yoğunlaşması nedeniyle temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının gittikçe yükseldiğini, bu duruma mesken sıkıntısının da eklenmesiyle hayatı sürdürmenin iyice zorlaştığını yazmıştı.³²⁵

23 Ocak 1924 tarihine kadar, Selanik ve havalisinden Tekirdağ'a 11.370 mübadil gelmişti. Mübadele ve İskân Müdürü Ali Bey muhacirlerin iskân ve iaşeleri konusunda son derece gayretli bir şekilde çalışmaktaydı. Misafirhaneleri her gün bizzat teftiş ediyor, ihtiyaçların karşılanması için gerekenleri yapıyordu. 23 Ocak 1924 tarihine kadar Tekirdağ İskelesine çıkan muhacirlerden Tekirdağ'a 104, Saray'a 487, Mürefte'ye 139, Hayrabolu'ya 853, Çorlu'ya 1.259, Malkara'ya 3.884, Kırklareli'ye 2.419, Kırklareli'nin ilçelerine 2.226 mübadil iskân edilmek üzere sevk edilmişti.³²⁶

Paşaili Gazetesinin muhabininin Ocak ayının son haftasında Trakya Mıntıkası İmar, Mübadele ve İskân Müdürü Ali Bey ile yaptığı mülakat son derece değerli bilgiler içermektedir. Mülakatın içeriğinden anlaşıldığına göre; Tekirdağ'da emvali metrukeden harab durumdaki bir bina onarılarak misafirhane haline getirilmiş, mübadillerin sevkıyatı için de Gelibolu, Kırklareli ve Çanakkale il merkezlerinde ikişer bin kişilik

³²¹ Paşaili, 9 Kanunu Sani 1340, Sayı: 87, s. 1.

³²² Paşaili, 13 Kanunu Sani 1340, Sayı: 88, s. 2.

³²³ Paşaili, 13 Kanunu Sani 1340, Sayı: 88, s. 1.

³²⁴ Paşaili, 16 Kanunu Sani 1340, Sayı: 89, s. 1.

³²⁵ Paşaili, 20 Kanunu Sani 1340, Sayı: 90, s. 2.

³²⁶ Paşaili, 23 Kanunu Sani 1340, Sayı: 91, s. 2.

misafirhaneler kurulmuştu. Muratlı'da yedi yüz, Lüleburgaz ve Alpullu İstasyonlarında, Uzunköprü ile Keşan arasındaki Paşayığıt Köyü'nde, Keşan ile Gelibolu arasında Adilhan Köyü'nde ikişer yüz kişilik konak yerleri hazırlanmıştı. Uzunköprü'ye, bin yedi yüz elli kişilik misafirhane için gerekli binaların tamiri amacıyla, 400 liralık tahsisat gönderilmişti. Edirne Karaağaç'ta da iki bin kişilik bir misafirhanenin kurulması için tamirat masrafı olarak sekiz yüz lira ödenek gönderilmişti. Tekirdağ'da bulunan mübadillerin iskân bölgeleri Kırklareli, Babaeski, Lüleburgaz ve Pınarhisar kazaları olup, belirlenen yerlere sevk edilmişlerdi. Trakya'ya iskân edilen mübadiller Kılıkış ve Langaza halkından olup çiftçi ve tütüncüydü. Mübadillerin yerleştirildikleri yerlerdeki halk, hayvan ve zirai aletlerden yoksun olan bu muhacirlerin hayvan ve ziraat aletlerini temin edinceye kadar tarlalarını ekme işini, destekleyip imeceyle ziraat yapmalarını taahhüt etmişlerdi. Hasta olanların tedavisi için, her mıntıkaya bir memur ile hademe tayin olunmuştu. Kızılay Cemiyeti, hükümet, hastahane ve belediye doktorları her sabah uğrayarak muhacirleri ve misafirhaneleri teftiş ve hastaları muayene ederek tedavi altına alıyorlardı. Ayrıca Kızılay Cemiyeti'nin imdadı sıhhiye heyeti hastahanesi kırk yataklığa yükseltilmişti. Memleket hastanesi de muhacirler için otuz yatak hazırlamıştı. Aylarca sokak ortalarında şiddetli hava koşullarına maruz kalan muhacirlerin sağlık durumları bozulmuştu. Selanik'te bulunan muhacirler arasında dizanterinin hüküm sürdüğü anlaşıldığından mıntika dâhiline gelen muhacirlere dizanteri aşısı yapılmaya başlanmış ve civarda bulunan muhacirlere de aşı yapılması için emir verilmişti. Tekirdağ'a gerektiği kadar kolera, veba, dizanteri aşısı ulaştırılarak kazalara dağıtılmıştı. Diğer taraftan Edirne, Keşan, Kırklareli hastahanelerinde muhacirler için otuz yataklık yer ayrılmıştı. Tekirdağ misafirhanelerindeki muhacirler; dört bin küsura ulaşmış olup bunlar arasında altı kişi vefat etmişti.³²⁷

Mübadillerin iskân bölgelerine sevkleri esnasında trenlerde eşyalarının kaybolduğu da oluyordu. Örneğin Kırklareli'ye gönderilen Drama muhacirlerinden Hüseyin oğlu Agus, şehre geldiğinde üç balya, bir sandık ve bir çuval içindeki bakır kaplarından ibaret olan eşyalarını kaybetmiş, bunun üzerine Çatalca, Çorlu, Silivri ve Dedeağaç'taki makamlara müracaatta bulunmuştu. Nihayet mübadilin eşyaları Silivri Kaymakamlığı tarafından bulunmuş ve sahibine ulaştırılmıştı. Ancak eşyaların

³²⁷ Paşaili, 27 Kanunu Sani 1340, Sayı: 92, s. 2.

arasından pasaportunun çıkmamış olması mübadilin mağduriyetinin devam etmesine neden olduğu için yetkili mercilerden yardım istemeye devam etmekteydi.³²⁸

Gazete haberlerinden takip edilebildiği kadarıyla 1924 yılının Şubat ayı itibariyle henüz Edirne'ye bir iskân yapılmamıştı. 27 Şubat 1924 tarihli bir haberde, Edirne'ye iskân edilmek üzere Drama'dan 300 kişinin bir iki güne kadar geleceği, aynı zamanda muhacirlere ait 65 büyük hayvanı da beraberlerinde getirecekleri, Mart ayının ilk haftasında da 18.000 baş hayvanla beraber Rumeli'den 5.636 nüfus muhacirin geleceği duyurulmaktaydı. Bu sebeplerden dolayı Karaağaçtaki yenilenen ve kurulan misafirhanenin bütün yönleriyle hazırlandığı haber verilmekteydi. Ayrıca Drama'dan 20 hane şehirli Kıpti'nin (roman) İstanbul Mıntıka Müdürlüğü tarafından iskân edilmeleri için Edirne'ye gönderildiği ve bunların Yeni İmaret Mahallesine yerleştirildikleri yazmaktaydı.³²⁹ Gerçekten de gazetenin verdiği haber doğru çıkmış ve üç gün sonra Drama'dan gelen 356 mübadil Ortakça Köyüne iskân edilmişti. 1 Mart 1924'te İstanbul'dan gelen 44 nüfus ise merkez kazaya iskân olunmuştu.³³⁰

Mübadillerin gerek geldikleri yerlerde gerekse yolculuk esnasında bir kısım hastalıklara duçar olmaları bir başka sorundu. Bu bağlamda, Selanik ile Drama mıntıkasında lekeli humma hastalığının görülmesi üzerine, buralardan Edirne'ye iskân edilecek mübadiller hakkında gerekli koruma önlemlerinin alınması gerektiği Tekirdağ İmar ve İskân Müdürlüğünden Edirne İskân Memurluğuna bildirilmişti.³³¹ Zira Ocak ayı ortalarından beri Tekirdağ'da lekeli humma hastalığının görüldüğü ve bu hastalığı Belediye Doktoru Ziya Beyin teşhis ettiği, iki kişinin hastalığa yakalandığı, birinin hayati tehlikesinin bulunduğu ancak belediyenin bu hastalığa karşı sağlık imkânlarının ilkel olduğundan hükümetin konuyla derhal ilgilenmesi gerektiği belirtilmişti.³³²

Trakya Mıntıkası İmar ve İskân Müdürü Ali Bey'in verdiği bilgilere göre 9 Mart 1924 tarihi itibariyle imar ve iskân işlerinde genel durum şöyleydi³³³: Trakya mıntıkasına gelecek mübadillerin iskânı için harab olan boş emvali metruke

³²⁸ Paşaili, 27 Şubat 1340, Sayı: 101, s. 2.

³²⁹ Paşaili, 27 Şubat 1340, Sayı: 101, s. 1.

³³⁰ Paşaili, 2 Mart 1340, Sayı: 102, s. 1.

³³¹ Paşaili, 2 Mart 1340, Sayı: 102, s. 1.

³³² Paşaili, 23 Mart 1340, Sayı: 108, s. 2.

³³³ Paşaili, 9 Mart 1340, Sayı: 104, s. 2.

binalarından Gelibolu'da; 544 ev, 5 dükkân, 2 okul, 2 kahve ve Fırın, Keşan'da; 492 ev, Şarköy'de; 428 ev, Maydos'ta; 45 ev, Enez'de; 128 ev, İpsala'da; 63 ev, Tekirdağ'da; 118 ev ve 1 dükkân; Mürefte'de; 65 ev, Çorlu'da; 24 ev, Malkara'da; 4 ev, Hayrabolu'da; 225 ev, Saray'da; 6 ev, Kırklareli merkezde; 18 ev ve bir dükkân, Babaeski'de; 101 ev, Lüleburgaz'da; 65 ev, Lalapaşa'da; 20 ev, Havsa'da; 103 ev, Uzunköprü'de; 105 ev, Kavaklı'da 60 ev tamir edilmişti.

Trakya Mintıkasına iskân edilecekler için İstanbul'dan 300 adet tek tekerlek ve beş numara Alman sabanı alınmıştı. Bunların 30'u Saray'a, 70'i Çorlu'ya, 50'si Edirne'ye, 80'i Gelibolu'ya, geri kalan 70 tanesi de Tekirdağ'a ayrılmış ve gönderilmeye başlanmıştı. Kırklareli Vilayetine de tek tekerlekli 6 numara 120 adet pulluk gönderilmişti. Hayrabolu'da 17 tek tekerlekli pulluk, parçalarıyla beraber 100 adet boyunduruk alınmış ve mübadillere dağıtılmıştı. Malkara'ya da ayrıca 23 pulluk alınmıştı. Muhacirler için yine ayrıca 200 adet bel, 100 adet dingil, 200 adet hilal çapa, 200 adet keser çapa, İstanbul'dan satın alınarak dağıtılması planlanmaktaydı. Trakya İskân Mintıkasındaki kazalarda ve köylerde yaşayan halk iskân edilen mübadillere, imece suretiyle arazi hazırlanması ve ekilmesi işini üstlenmişlerdi. Fakat şimdiye kadar havalar müsait olmadığından çoğu yerde henüz işe başlanmamıştı. Yalnız Mürefte'de 10 dönüm, Malkara Kazasının Müsteceb Nahiyesi ile Deve İğneci ahalisi 3.293 dönüm arazi hazırlanmasını taahhüt etmişlerdi. Çorlu halkı da hazırlıklara başlamıştı. An itibariyle Tekirdağ'ın İncik 30, Barbaros 580, Gündüzlü Nahiyeleri de 220 dönüm arazi hazırlamışlardı. Hayrabolu 13 dönüm, Kırklareli'nin Bedre köyü 1.170 dönüm, Babaeski 500 dönüm yer hazırlamıştı. Pınarhisar Kazası mübadillere arazi dağıtıldığı zaman imece suretiyle nadas hazırlamaya söz vermişti. Çanakkale'nin Uzunköy Köyü dört dönüm yaz buğdayı, 4 dönüm arpa, bir buçuk dönüm burçak, 120 dönüm soğan yeri hazırlamaya başlamışlardı. Tütün için de 10 dönüm yastık yeri hazırlanmıştı.

Muhacirler için Mürefte'de 9, Malkara'da 91, Çorlu'da 32, Tekirdağ'da 25, Hayrabolu'da 41, Kırklareli'nde 45, Babaeski'de 18, Edirne'de 18, Kale'de 16, Biga'da 25 baş çift hayvanı satın alınarak dağıtılmıştı. Uzunköprü'de 30 baş, Gelibolu'da 39 baş hayvan satın alınarak sevk edilmişti. Lâpseki'de 10 adet öküz alınıp dağıtılmıştı.

Uzunköprü’de 600 kilo arpa, Kale’de 3.000 kilo tohumluk arpa alınıp dağıtımı yapılmıştı. Lâpseki’de 150 kilo yaz buğdayı satın alınarak dağıtılmıştı.

Trakya Mintıkasına;1923 yılının aralık ayında 7.605, 1924 yılının Ocak ayında 5.481, Şubat içinde ve değişik zamanlarda 2.066 nüfus mübadil gelerek iskân edilmişti. Mart ayında ise Drama’dan tren ile Uzunköprü’ye 3.138 nüfus, 883 büyükbaş hayvan, 6.889 baş küçük hayvan gelmişti. Bunlardan 33 nüfus Uzunköprü’de, 158 nüfus keza Uzunköprü’de, 2.278 Kırklareli’nde, 8 nüfus Tekirdağ’da iskân olunmuş, Dedeoğlu üzerinden Enez’e 162 nüfus gelmiş ve o civardaki köylere iskân edilmişti. Drama’dan Edirne’ye 3.784 nüfus ile 65 büyük hayvan gelmiş ve bunlardan 19 nüfus Gelibolu’ya geri kalanı ise Lalapaşa’ya iskân edilmişti.

Mart ayı başlarında Tekirdağ’dan Edirne Paşaili Gazetesi’nin yazı işlerine gönderilen bir mektupta; Tekirdağ’daki kurumlardan ve memurlardan şikâyet edilmekte, Vali İhsan Bey’in başkanlığında kurulmuş olan İskân Komisyonunun, mübadele işlemlerini pek gevşek tutmakta olduğundan yakınılmaktaydı.³³⁴

Edirne’ye gelmekte olan mübadillere İskân Müdürlüğü tarafından her sabah sıcak çay ile yemek veriliyor, iaşeleri sağlanıyor ve sonra da iskân yerlerine gönderiliyorlardı.³³⁵ Ancak göçmenlerin yerleştirilmeleri aşamasında iki temel problem ortaya çıkıyordu. Bunlardan birincisi emvali metruke olarak nitelendirilen gayrimenkullerin yerli ahali tarafından işgal edilmiş olmasıydı. Gelen mübadilin Yunanistan’da terk ettiği mallarına karşılık olarak buradaki emvali metrukeden alması öngörülmekteydi. Ancak işgalcilerin ev ve arazileri terk etmemeleri nedeniyle mübadillerin yerleştirilmesinde sorunlar yaşanıyordu. İkinci sorun ise; bu taşınmazların onarımı idi. Zira Kurtuluş Savaşı sürecinde hem işgal orduları hem de Rum çeteleri tarafından birçok yerleşim yeri yakılıp yıkılmıştı. Bunları acilen tamirata gerekiyordu. Fakat ekonomik sıkıntılar sebebiyle bu konuda pek başarılı olunamıyordu.³³⁶

Emvali metruke malların fazlalığına, arazilerin verimliliğine ve boşluğuna, coğrafi olarak yakınlığına karşın Yunanistan’dan gelen mübadiller Edirne’ye gitmek ve

³³⁴ Paşaili, 9 Mart 1340, Sayı: 104, s. 2.

³³⁵ Paşaili, 12 Mart 1340, Sayı: 105, s. 1.

³³⁶ Aghatabay, s. 178-179.

yerleşmek istememişlerdir. Bu durum şehrin ekonomisi ve geleceği açısından Edirnelileri bir hayli kaygılandırmıştır. 9 Nisan 1924 tarihinde Paşaili Gazetesi'nde çıkan *“Edirne'nin İstikbali”* başlıklı başyazıda bu endişeler tüm açıklığıyla dile getirilmiştir.³³⁷ Yazar, Edirne'nin nüfussuzluk derdiyle kıvrandığını, bunu telafi etmek için Edirne ve Trakya bölgesine yoğun olarak mübadil iskân edilmesinin şart olduğunu dile getirmiştir. Mübadillerin Trakya ve Edirne'ye yerleşmek istememelerinin en önemli nedeninin, Edirne'nin bir sınır kenti olması ve muhtemel bir savaşta yeniden benzer felaketleri yaşama korkusu olduğu anlaşılmaktadır. Yazara göre; yetmiş iki buçuk milletin en zalimi, en vahşisi olan Yunan'ın zulüm ve vahşetinden canlarını kurtaran biçareler bundan sonra huzur-u kalp ile yaşamak ve bunun için de mümkün olduğu kadar Yunan pençesinden uzak kalmak istiyorlardı. Eğer Türkiye'ye gelen mübadillere güvence verilmez ve onlar da Trakya'ya gelmekten kaçınırlarsa, sönmeye yüz tutan bu biçare Trakya'nın geleceği tehlikede demektir. Hükümetin gelenlere kesinlikle güvence vermesi, onları bundan sonra bu topraklarda mutlu ve zengin yaşayacakları konusunda ikna etmesi, onları yurtlarında huzuru kalple yaşatmak çarelerini bulması ve bu uğurda bütün vasıtalarını kullanması gerekiyordu. Böylece amaçlanan şey kendiliğinden ortaya çıkmış olacaktı. Bundan sonra Trakya'da bu günkü durağanlık, bu günkü ruhsuz günler görülmeyecekti. Bu senenin zirai hayatında % 80 oranında bir artış vardı ama çok daha fazla olabilirdi. Ancak nüfussuzluk ve vasıtasızlıktan ötürü bu mertebede kalmıştı. Trakya'nın verimli ovaları ve mahsuldar topraklarının bütün Türkiye'yi besleyebilecek bir verimliliğe sahip olmasına rağmen gözü yılgın halk yüksek teşebbüslere, daha çok çalışmaya cüret edemiyordu. Çünkü gelecekte emin değildi. Bugün bile herkeste sanki hemen harekete geçecek ve tekrar bir başka yere gidecekmiş gibi bir hal hissediliyordu. Binaen aleyh halkın ruhunu ezen bu tehlikelerden, gözlerini bürüyen endişelerinden kurtarmak çareleri oluşturulmalı, karşılıklı olarak güven duygusu meydana getirilmeliydi. Bunun için de yegâne çare Trakya'da korkunç bir surette azalan nüfusun artırılması, halkın gelecekte emin olmasıydı.

Makalede bahsedilen mübadillerin güvenlik kaygısı, muhtemelen iki kaynaktan beslenmekteydi. Birincisi Lozan Antlaşması'nın sınır güvenliğini düzenleyen maddesiydi. Zira Lozan Antlaşması'nda; Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki

³³⁷ Paşaili, 9 Nisan 1340, Sayı: 113, s. 1.

sınır hattının iki tarafında 30 kilometrelik bir alanın askerden arındırılması, bölgedeki mevcut istihkâmların boşaltılması, yeni istihkâmlar yapılmaması, hiçbir askeri tesis kurulmaması, askeri malzeme deposu bulundurulmaması, askerden arındırılan Türk topraklarında iç güvenliği sağlamak ve sınırları gözetlemek amacıyla sadece beş bin kişilik bir kuvvet bulundurulması kararlaştırılmıştı.³³⁸

Lozan Antlaşmasının bu maddesinin doğurabileceği muhtemel sorunlardan ötürü mübadiller Trakya'yı yeterince güvenli bulmuyor olabilirlerdi. Kaygıların ikinci muhtemel nedeniyse Türkiye ile Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki siyasi ve askeri güvensizlikti. Yukarıdaki bölümde bahsedildiği üzere, Mudanya Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasından sonraki günlerde dahi Ankara'daki bazı komutanlar, Misakı Milli sınırları içindeki Batı Trakya'nın Yunanistan'a bırakılamayacağını, gerekirse bunun için savaşılması gerektiğini savunuyorlardı. Yunanistan'da ise idareyi ellerinde tutan subaylar, Doğu Trakya'yı yeniden işgal planları yapıyorlardı. Üstüne üstlük Bulgarlar da, Ege'ye açılan koridorları olan Batı Trakya'nın kaybedilmesini hoş karşılamıyorlardı. Başbakan Stambolitsky, Bulgaristan'ın Batı Trakya üzerinden Egeye doğru bir harekât başlatabileceğini ima eden konuşmalar yapıyordu.³³⁹

İşte mübadiller muhtemelen bu gibi bilgilerin, biraz da abartılarak, kulaktan kulağa yayılması nedeniyle yeni bir felakete maruz kalmamak için Trakya ve Edirne gibi sınır hattına yakın bölgelerden ziyade Anadolu'ya yani iç kısımlara yerleşerek geleceklerinden emin olmak istiyorlar ve Trakya'ya yerleşmekten imtina ediyorlardı.

Edirne Vilayetinin imar ve iskân kadrosu; İmar ve İskân Müdürü Rıza Bey, sevk ve iâşe memuru Mehmet Ali Bey, iskân memuru Sadrettin Bey, kâtip Necmi Bey, misafirhane memuru Mahmut Efendi, kâtip ve hesap memuru Enver Efendi, Uzunköprü ve Kavaklı iskân memuru Galip Bey, seyyar sevk ve iskân ve iâşe memuru Şefik Bey, Uzunköprü misafirhane memuru, sevk memuru ve kâtibinden oluşmaktaydı.³⁴⁰

İndirme iskelelerinden iskân mıntikalarına taşınan mübadiller için en mühim konu daimi olarak barınabilecekleri bir ev verilmesi olmuştur. Mübadelenin sonbahar ve

³³⁸ Bilsel, s. 647-649.

³³⁹ Clark, s. 115.

³⁴⁰ Paşaili, 13 Nisan 1340, Sayı: 114, s. 1.

kış mevsiminde başladığı düşünülür ve o yılki kış mevsimi esnasında yoğun kar yağışları gerçekleştiği dikkate alınırsa bu işlemin ne kadar hayati olduğu daha iyi anlaşılır. Mübadillere verilecek evler hakkındaki 16 Nisan 1924 tarihli kanuna göre; mübadillere Yunanistan'dan getirdikleri tasarruf senetlerinde kayıtlı olan değerin beşte biri oranında mal verilecekti. Eğer emlak sahibinin varlıklarının değeri 50.000 liradan fazla ise beşte dördü için mübadele işlemlerinin sonuna kadar beklenecekti. Mal talebinde bulunan mübadiller resmi belge göstermek zorundaydılar. Eğer gerçeğe uymayan beyanlarla herhangi bir taşınmaza sahip oldukları anlaşılırsa buraları derhâl boşaltacaklardı. Verilecek mal terk edilen malların çeşidi ve bulunduğu yer dikkate alınarak iskân edildikleri yerden, eğer o mıntıkada aynı değerde gayrimenkul yoksa kıymeti göz önünde bulundurularak başka bir çeşit gayrimenkul verilecekti.³⁴¹

6 Temmuz 1924'te düzenlenen "*Tevzi Talimatnamesi*" ile mübadillere verilecek ev konusu daha açık şekilde tarif edilmiştir. Buna göre; her bir aileye aile fertlerini barındırmaya yetecek kapasitede emvali metrukeden bir ev verilecekti. Zorunlu durumlarda evlilik bağıyla birbirine bağlı ve aralarında nikâh bağı olan aileler bir hanede toplanabilecekti. Bir mahalleye sevk edilen muhacir sayısı oradaki hane sayısından fazlaysa bu mübadiller başka yerlere sevk edileceklerdi. İskân işlemine tabi tutulan muhacir köylerinde bir demirci, bir arabacı, bir nalbant, marangoz, vesaire çeşitli esnaftan birer kişi ile bir de öğretmen bulundurulacaktı. Mesleklerine göre birer ev ve dükkân verilecekti. Sanatkârlara araç, gereç ve sermayenin yanı sıra çiftçi ailelerine verilenin yarısı kadar da arazi veya ağaç verilecekti.³⁴²

Türkiye'ye gelen mübadiller emvali metrukeden sayılan Rumların evlerine yerleştirilirken, mümkün olan en kısa sürede olabildiğince fazla sayıdaki insanı bir çatı altına yerleştirmek amaçlandığından, bazen büyük bir Rum evine iki ailenin yerleştirildiği de olmuştur. Dolayısıyla mübadillerin Yunanistan'da bıraktıkları eve muadil bir ev verebilmek her zaman mümkün olmamıştır. Bu durum yetkililerin konut sayısının yetersizliği yüzünden mecbur kaldıkları bir çözüm yöntemi olarak değerlendirilebilir.³⁴³ Fakat Edirne Vilayetindeki emvali metruke miktarının bolluğu bu

³⁴¹ **Düstur**, 3. Tertib, 5. Cilt, Ankara: 1948, s. 430-432.

³⁴² İskân Tarihçesi, s. 29-32.

³⁴³ Arı, s. 123.

tür sıkıntıların yaşanmasını engellemiş, her gelen mübadile iyi veya kötü başını sokabileceği bir ev verilebilmiştir.

Edirne İmar ve İskân Müdürü Mehmet Rıza Bey'in 14 Mayıs 1924 tarihinde muhacir işleri hakkında Paşaili Gazetesi aracılığıyla kamuoyuna yaptığı bilgilendirme, mübadele sürecini özetlemesi açısından son derece bilgilendiricidir. Bu beyanata göre; Edirne Vilayetine yerleştirilmek üzere belirlenmiş mübadil miktarı 10.000 nüfus olup şimdiye kadar 6.552 mübadil gelmişti. Edirne'ye gelen bu muhacirlerden ortalama olarak her 5 nüfus bir haneye yerleştirilmişlerdi. Hali hazırda gelecek mübadiller için 1.017 ev daha mevcuttu. Henüz tamir edilip İskân ve İmar Müdürlüğüne teslim edilen fakat iskân edilmemiş hanelerin, korunması için sorumlu bekçiler marifetiyle hassasiyet gösterilmekteydi. Şimdiye kadar gelen bu mübadillerden Edirne Merkezine 89 nüfus yerleştirilmiş, geri kalanları ise köy ve ilçelere iskân edilmişti. Bu mübadillerin aşağı yukarı tamamı çiftçi olup sadece birkaç nüfus zanaat sahibi mübadil vardı.³⁴⁴

Edirne'deki iskân sürecini yöneten ekibin başındaki en yetkili memurun verdiği bu bilgiler Edirne'deki mübadele sürecine dair yaşananların nitelik ve nicelik bakımından bir özeti gibidir. Anlaşıldığı kadarıyla Edirne'ye 10.000 civarında mübadilin iskânı planlanmaktaydı. Yukarıdaki bölümlerde geçtiği üzere Edirne'den 95.000 civarında nüfusun ayrıldığı düşünüldüğünde gelecek kitlenin gidenlerin 1/8'i olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca gidenler içerisinde şehirli nüfusun ve zanaat erbabının çokluğuna karşın gelenlerin hemen hepsinin çiftçi olması da Edirne'nin bundan sonraki ekonomik geleceği açısından önemli ipuçları vermektedir. Bunu destekleyen bir bilgi de gelen 6.552 mübadilden sadece 89 nüfus Edirne merkeze diğerleriye köylere yerleştirilmiş olmasıdır. Ayrıca gelecek mübadiller için 1.017 hanenin hazır olduğu düşünülürse giden Rum nüfusla doğru orantılı olarak Edirne'de son derece bol miktarda emvali metruke bulunduğu anlaşılmaktadır.

Mübadele İmar ve İskân Vekâletinden 14 Mayıs 1924'te Edirne'ye gönderilen bir genelgeyle düşman tarafından meskenleri yakılıp yıkılan muhtaç durumdaki aileler ile mübadillerden, işgal ettikleri emvali metrukeden ötürü kira alınmaması

³⁴⁴ Paşaili, 14 Mayıs 1340, Sayı: 122, s. 1.

bildirilmiştir.³⁴⁵ Yine aynı günlerde, Karma Komisyonun aldığı bir kararla, mübadillerin belediye vergisinden de muaf oldukları haberi şehirde duyulmuştur.³⁴⁶

1924 yılının 1 Nisan ile 15 Mayıs arasındaki 45 günlük zaman diliminde Trakya mıntıkasına toplam 6.358 kişi iskân edilmiştir. Bu mübadillerden Tekirdağ'a 19, Mürefte'ye 1.610, İncik nahiyesine 20, Malkara'ya 89, Çorluya 182, Saray Kazasına 134, Şarköy'e 885, Kırklareli'ne 213, Lüleburgaz'a 211, Babaeski'ye 111, Edirne'ye 7, Uzunköprü'ye 35, Kavaklıya ise 1.654 kişi yerleştirilmiştir.³⁴⁷ İskân edilen mübadillerin iâşeleri iki ay boyunca İmar ve İskân Vekâleti tarafından karşılanmıştır. Ancak ister çiftçi isterse sanatkâr olsun bir mübadil ailesinin bu kadar kısa bir zaman zarfında kendi geçimini sağlayacak duruma gelmesi pek mümkün olmadığından, İskân Kanununa 22 Nisan 1924'te ilave edilen bir maddeyle; mübadiller arasında yardıma muhtaç olanların tespit edilip, yerleştirildikleri yerlerde mahsullerini temin edinceye kadar iâşelerinin karşılanması, yetim dul ve kimsesiz kadınlar ile acizlerin iâşe sürelerinin darüleytam veya darülacezeye sevklerine kadar sürdürülmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar 1924 yılının Mayıs ayında bir genelge ile Valiliklere bildirilmiştir.³⁴⁸

1924 senesinin Mayıs ayı sonunda ilginç bir olay yaşanmıştır. Yunanistan'ın Yenişehir Kasabasında yaşayan İhsan Muhammed Raif isimli bir çiftçi mübadil Paşaili Gazetesine yazdığı mektupta, *“sahibi bulunduğu harman makinesini memleketin parlak olan zirai geleceğini dikkate alarak Edirne vilayetine nakletmeye karar verdiğini ve bu hususta Karma Komisyondan da izin aldığını söyleyerek, hangi şehirlerde makineye ihtiyacın fazla olduğu ve ne miktar ekim yapıldığını”* sormuştur. Bu mektubu aynen yayınlayan gazetenin yazı işleri de, bu girişimci ruhlu mübadili Edirne'ye davet ederek; Trakya'nın bir ziraat memleketi, bir çiftçi diyarı olduğunu, halkının çalışkan olduğunu, Trakya halkının bu sene olanca kuvvetini toprağa verdiğini, önündeki yemekliğine varıncaya kadar her şeyini toprağa ektiğini, canavar sürülerinin güzel memleketimizi terk ederken çiftçinin zirai aletlerini ve hayvanlarını diğer her şeyi gibi sürüp götürmeseydi, şimdi Trakya'da tohum atılmadık bir karış bile toprağın kalmayacağını söylemiştir. Devamında bütün bu noksanlara rağmen halkın imece ve

³⁴⁵ Paşaili, 14 Mayıs 1340, Sayı: 122, s. 1.

³⁴⁶ Paşaili, 11 Mayıs 1340, Sayı: 121, s. 1.

³⁴⁷ Paşaili, 25 Mayıs 1340, Sayı: 125, s. 1.

³⁴⁸ İpek, s. 57.

çeşitli şekillerde gücünün yettiği kadar toprağa lazım gelen ehemmiyeti verdiğini, yine aynı vasıta ve şartlar altında hasadını, harmanını yapacağını, orağını biçecek, harmanını dögecek makinesinin olmadığını belirtmiştir. Trakya'ya gelmek isteyen bu çiftçinin, ekim alanları geniş vasıtası ise eksik böyle bir muhit içinde makinesi sayesinde hem halkın araç konusundaki ihtiyacını gidereceğini hem de kendi refahını temin edebileceğini dile getirmiştir. Bu cevabi nitelikteki sözlerden sonra yazar yine Trakya'nın en büyük dertlerinden birinin nüfussuzluk olduğuna değinmiştir. Bölge defalarca işgale maruz kaldığı için, bu illerde Türk nüfusu azalmıştı. Şüphesiz bu günkü nüfus ile yapılan gayretler ve himmetler muhacir gelişiyile birlikte çok ziyade artacak ve memleketimiz hakiki bir çiftçi ve ticaret diyarı olacaktı. Ancak; Edirne'nin sınır hattında bulunmasından dolayı endişelenen muhacirlerin bu hususta düşman propagandalarına aldanmamalarını, hepsinin asılsız ve yalan olduğunu ileri sürüyordu. Ankara veya Sivas nasıl güvenli bölgeler ise Türkiye'nin kopmaz parçası olan Edirne de aynı suretle her türlü şüpheler ve endişelerden varesteydi. Edirne'ye yan gözle bakmak isteyenlerin gözünü çıkarmaya genç Türk milletinin muktedir olduğu vurgulanıyor, geniş arazilerin ve meraların olduğu söylenerek mübadillerin katiyyen endişelenmemeleri ve Edirne'ye yerleşmeleri tavsiye ediliyordu.³⁴⁹

Mayısın son haftasında da iskân için Edirne'ye gelen 235 mübadilin, 133'ü Kırıkk'ı, 102'si ise Yıldırım'da iskân edilmişlerdir. Kırıkk'ta iskân olunan muhacirlerin tamamı tütün işçisi olup tütün imalathanelerinde görevlendirilerek işe başlamışlardı. Yıldırıma iskân olunanlar ise büberci, çanakçı ve çömlekçiydiler.³⁵⁰

4 Haziran 1924'te Edirneli Rumlardan geriye kalıp da fuzuli olarak işgal edilen binaların tahliyesi için girişimde bulunulmuştur.³⁵¹ Ancak fuzuli olarak emvali metrukeyi işgal etmiş olanların, çeşitli gerekçeler üreterek girdikleri yerlerden çıkmamak için direndikleri de görülmüştür. Bu gibi hallerde tahliye işinden sorumlu memurlar ve komisyonlar doğal olarak bazı zorluklarla karşılaşmışlardır.³⁵²

³⁴⁹ Paşaili, 28 Mayıs 1340, Sayı: 126, s. 1.

³⁵⁰ Paşaili, 1 Haziran 1340, Sayı: 127, s. 1.

³⁵¹ Paşaili, 4 Haziran 1340, Sayı: 128, s. 1.

³⁵² İskân Tarihçesi, s. 16.

Mübadele sürecinin sonuna yaklaşılmasına karşın Edirne'ye iskân edilen mübadillerin sayısının hala son derece az olması bölge halkında bir rahatsızlık ve huzursuzluk meydana getirmiştir. Boşalan arazilerin ve evlerin çokluğu ve boşluğu karşısında iskân edilenlerin yetersizliği sık sık dile getirilmiştir. Bu bağlamda 25 Haziran 1924'te Paşaili Gazetesinde çıkan bir yazıda bu durum ayrıntılı olarak ele alınmıştır. **“Muhacir İsteriz”** başlığıyla yayımlanan yazıda; mübadele meselesinin sona ermek üzere olduğundan bahisle, üç dört ay sonra ne Yunanistan'dan memleketimize, ne de memleketimizden Yunanistan'a gidecek Türk ve Rum hiç kimsenin kalmayacağı, ancak Edirne vilayetine iskân için sevk edilmiş olan muhacir miktarının boş kalan evlerin, tarlaların, meraların belki yüzde birini bile dolduramadığı belirtilmiştir. Trakya'nın ve bilhassa Edirne Vilayetinin en birinci ve en elim derdinin nüfussuzluk olduğu, nüfus gelirse bunun ticarete de ziraata da olumlu yansıtacağı aksi halde Trakya'nın manen değilse bile maddeten ölmeye mahkûm olduğu öne sürülmüştür. Nüfussuzluğun feci sonuçlarının her gün parça parça hissedildiği, bakımsızlık yüzünden bağların, bahçelerin, güzelliklerinden her gün bir kısmını kaybettikleri, boş evlerden her gün bir tanesinin devrildiği yazılmıştır. Kurtuluştan beri her gün birkaç evin harab olmasıyla Edirne'nin günden güne küçüldüğü ve adeta çevreden başlayan bulaşıcı bir hastalığın yavaş yavaş şehrin merkezine doğru önüne gelen her binayı istisnasız yıkarak devirerek ilerlediği belirtilmiştir. Edirne'nin nüfussuzluk dolayısıyla güzelliğini ve ma'muriyetini her gün parça parça kaybettiği, şimdiye kadar boş evlerin, bağların, bahçelerin harab olmadan muhacir gelecek ve tekrar eski güzelliklerini kazanabilecekler ümidiyle insanların teselli olmalarına rağmen, bütün bu beklentilerden hemen hemen hiç birisi gerçekleşmediği için büyük bir endişeye kapıldıkları dile getirilmiştir. Trakya'nın ve özellikle de Edirne'nin nüfus boşluğunu dolduracak miktarda mübadil istediği ısrarla dile getirilmiş, Yunanlıların Batı Trakya'da nüfus dengesini değiştirmek için devamlı göçmen iskânıyla uğraşmalarına karşın bizim Doğu Trakya'yı nüfussuz bırakarak harabeye dönmesine meydan vermemizin doğru olmadığı belirtilmiştir. Tüm bunlardan sonra yazar mübadelenin şu son günlerinde kalabalık bir muhacir kfilesinin Edirne'ye iskân edilmesinin çok doğru bir hamle olacağını, aksi takdirde Trakya'nın zamanla bir çöl haline geleceğini iddia etmiştir. Hükümetin bu durumu ehemmiyetle göz önünde bulundurmasını, Trakya'da nüfusun artmasına çalışmasını, bir an evvel

muhacir iskân etmesini, aynı zamanda da gelecek muhacirleri Trakya’da yerleşmekten endişe etmemeleri konusunda güvence vermesini istemiştir.³⁵³

Gazetede çıkan bu yazıların ne denli tesirli olduğunu tam anlamıyla bilebilmek mümkün değildir. Ancak haberden bir hafta sonra Edirne’ye 54 hane mübadil yerleştirilmiştir.³⁵⁴ Yine birkaç gün sonra şehre 179 nüfus daha gelmiş ve tamamı Karaağaç’a yerleştirilmiştir.³⁵⁵ 12 Temmuzda da 40 hane muhacir gelmiş ve Havsa’ya iskân edilmiştir.³⁵⁶ Birkaç gün sonra ise 333 nüfus muhacir daha gelmiştir.³⁵⁷ 21 ve 22 Temmuzda şehre gelen 291 mübadil daha Edirne ve civarına iskân edilmiştir.³⁵⁸

Edirne Valisi Abdullah Sabri Bey 1924 senesinin Ağustos ayında, İçişleri Bakanı Recep Peker ile görüşmek üzere İstanbul’a gitmiştir. Bu görüşmede, şehrin ihtiyaçlarının karşılanması yanında özellikle nüfus boşluğunun doldurulması için Edirne Vilayetine mübadil iskânı meselesini gündeme getirmiştir.³⁵⁹

Diğer taraftan Edirneli mübadillerden oluşan bir heyet, Mübadele Cemiyeti kongresinde alınan kararları hükumete arz etmek üzere Ankara’ya gitmeyi kararlaştırmıştır. Bu heyet; gerek Yunanistan’da gerek memleketimizde mübadillerin maruz kaldıkları muameleleri, mübadele sözleşmesinin uygulanmadığını, muhacirlerin haklarına saygı gösterilmediğini belgeleriyle hükumete bildirme kararı almıştır.³⁶⁰

1924 senesinin Ağustos ayının başlarından itibaren Edirne’ye iskân olunmak üzere yeniden muhacir gelmeye başlamıştır. Gelen muhacirler Karacaoğlu’lu olup hemen hepsi çiftçi, kozacı, büberci ve bir kısmı da sanatkârdılar. 9 Ağustos akşamına kadar 231 hanede 948 nüfus mübadil gelmiş olup Karaağaç, Yıldırım ve Kirişhaneye yerleştirilmişlerdi. Bu muhacirler beraberlerinde 130 baş koyun, 4 büyük hayvan ile ev eşyalarını da tamamen getirmişlerdi. Ayrıca İskân Mıntıkası Müdüriyeti tarafından Serez kasaba ve civar köylerinden gelen 600 hane muhacirin de Edirne’ye iskân için

³⁵³ Paşaili, 25 Haziran 1340, Sayı: 134, s. 1.

³⁵⁴ Paşaili, 2 Temmuz 1340, Sayı: 136, s. 1.

³⁵⁵ Paşaili, 6 Temmuz 1340, Sayı: 137, s. 1.

³⁵⁶ Paşaili, 13 Temmuz 1340, Sayı: 139, s. 1.

³⁵⁷ Paşaili, 20 Temmuz 1340, Sayı: 140, s. 1.

³⁵⁸ Paşaili, 23 Temmuz 1340, Sayı: 141, s. 1.

³⁵⁹ Paşaili, 20 Ağustos 1340, Sayı: 149, s. 1.

³⁶⁰ Paşaili, 3 Ağustos 1340, Sayı: 144, s. 2.

gönderileceği haber verilmekteydi.³⁶¹ Bir hafta sonra bu haberin doğruluğu anlaşılmış ve Edirne merkez kazaya iskân edilmek üzere Serez ahalisinden 700 hane muhacirin Selanik'ten hareket ettiği duyulmuştu. Bu mübadillerin kale içindeki emvali metruke binalarına yerleştirilecekleri bildirilmişti.³⁶²

23 Ağustosta Serezli 130 nüfus mübadil daha gelmişti. Bu muhacirler hasırcı, sepetçi ve kalaycıydılar. Edirne merkez kazasıyla mülhakatına iskân olunmuşlardı.³⁶³ 27 Ağustosta Serez muhacirlerinden 21 hanede 97 nüfus daha Edirne'ye gelmişti. Ayrıca bu günlerde 270 hane muhacirin daha Tekirdağ'dan Edirne'ye sevk edildiği haber verilmişti. Bunlar sepetçi muhacirlerden olup Bosna köyündeki penceresiz camsız evlere iskân edilmişlerdi. Diğer taraftan Edirne Merkez Kazaya iskân olunmak üzere Selanik muhacirlerinden 470 hane daha Tekirdağ Limanına indirilmişti.³⁶⁴

Edirne'nin sosyolojik yapısının hızla değiştiği mübadele sürecinde yerlilerle; kente yeni iskân edilmiş, kimisi henüz Türkçe bile bilmeyen mübadiller arasında uyum sorunları da görülmekte ve oluşan gerginlikler kavgalara neden olabilmekteydi. Ancak bu gibi hallerde mağdur olan taraf doğal olarak sayıca az ve muhitin yabancıları olan mübadillerdi. Örneğin Bosna köyünde yaşayan Bekir oğlu İsmail ile Ahırköy muhacirlerinden Ahmet oğlu Mustafa arasında saman çuvalları meselesinden dolayı kavga çıkmış ve İsmail Mustafa'ya sopa ile vurarak başından yaralamıştı.³⁶⁵

Mübadillerin kendi aralarında veya yerel memurlarla, emvali metruke evlerin ve dükkânların dağıtımında ve kullanımında bazı anlaşmazlıklar da oluyordu. **“Haksızlık Tevali Ediyor”** başlığıyla birinci sayfadan verilen bir habere göre, 1924 yılının Ağustos ayında Paşaili Gazetesine gelen, Edirne'nin kurtuluşundan sonra Uzunköprü'nün Zaluf nahiyesine yerleşen Langaza'lı Mehmet Emin Efendi, emvali metruke hanelerinden bir ev ve dükkân kiralayarak bakkal işletmeye başlamıştı. Nahiye muhacir iskânına başlanınca, kendisinin de mübadeleye tabi olmasına ve ihtiyacı karşılayacak başka birçok ev ve dükkânlar bulunmasına rağmen, her nedense onun kiraladığı eve ve dükkâna başka bir muhacir ailesinin iskânı nahiye erkânınca

³⁶¹ Paşaili, 10 Ağustos 1340, Sayı: 146, s. 1.

³⁶² Paşaili, 17 Ağustos 1340, Sayı: 148, s. 1.

³⁶³ Paşaili, 25 Ağustos 1340, Sayı: 150, s. 1.

³⁶⁴ Paşaili, 28 Ağustos 1340, Sayı: 151, s. 1.

³⁶⁵ Paşaili, 28 Ağustos 1340, Sayı: 151, s. 1.

uygun görülmüştü. Bunun üzerine bir dilekçe ile Uzunköprü Kaymakamlığı'na müracaat etmiş ancak gösterdiği gerekçeler kabul görmemişti. Kendisine, ektiği mahsulatı toplaması, evden ve dükkândan taşınması için 23 gün mühlet verilmişti. Ardından bir anda 13 gün daha mühlet olmasına rağmen dükkânı ve evi tahliye etmesi bildirilmişti. Buna karşılık Kaymakamlığın vermiş olduğu sürenin dolmadığını söylemişse de zor kullanılarak tahliye edilmişti. Mehmet Emin Efendi öncelikle mübadil olduğunu, her muhacir gibi kendisinin de iskân hakkının bulunduğunu, ayrıca kendi yerine iskân edilen muhacir ailesinin zaten daha önceden iskân görmüş olduğunu, ancak yerleştirildiği evini beğenmediği için tekrar iskân edildiğini ileri sürmüştü. Kaymakamlığın vermiş olduğu mühleti nahiyenin hangi hak ve yetkiyle kısaltabildiğini sorguluyor, bunca boş veya muhacir olmayanlar tarafından meskûn evler ve dükkânlar dururken kendisinin oturduğu eve başka bir muhacir yerleştirmenin kendisine karşı kasıtlı bir davranış olduğunu iddia ediyordu.³⁶⁶

Benzer bir haber bir hafta sonraki gazetenin birinci sayfasında **“Muhacir İskânında Bir Haksızlık”** başlığıyla verilmekteydi. Buna göre, 15 gün önce Edirne'ye mübadele suretiyle gelen Karacaova muhacirlerinden Ali Hafız ve Mustafa Hüseyin namında iki muhacir, iskân esnasındaki haksızlıktan şikâyet etmekteydiler. İddialarına göre, Edirne'ye geldiklerinde İskân Komisyonu tarafından Kirişhane ve Yıldırım semtlerine yerleştirilmişler ancak ellerinde bulunan emlak ve arazi beyannameleri göz önüne alınmaksızın Yunanistan'da küçük bir ev sahibi bulunan bir muhacire konak gibi bir ev verilirken, büyük ve mükemmel bir ev sahibi muhacire ise iki odalı bir hane verilmişti. Doğal olarak bu muamelenin haksız olduğunu düşünerek gazete aracılığıyla ilgili makamlardan çözüm istemekteydiler.³⁶⁷

Bir başka örnek de Drama muhacirlerinden Osman oğlu Hasan Ağa isminde yetmişlik bir ihtiyardı. Drama'dan mübadeleyle geldikten sonra Kavaklının Hasırcı Arnavut Köyüne iskân edilmiş, daha sonra da 10 yaşındaki çocuğunun eğitimi için Edirne'ye gelmişti. Kendi ifadesiyle bir aya yakın bir süredir sokak köşelerinde sürünmekteydi. Oğlunu yatılı olarak okutmak niyetiyle müracaat ettiği okullar yaşının uygun olmadığı gerekçesiyle isteğini kabul etmemişlerdi. Edirne'ye iskân edilmesi için

³⁶⁶ Paşaili, 3 Ağustos 1340, Sayı: 144, s. 1.

³⁶⁷ Paşaili, 10 Ağustos 1340, Sayı: 146, s. 1.

ilgili müdürlüğe dilekçe vermiş ise de dilekçesi 25 gün önce Uzunköprü'ye gitmiş ve bir daha da cevap gelmemişti. Bu müddet zarfında yiyecek yardımı da yapılmamıştı. Ve şimdi ihtiyar muhacir soruyordu: ***“Acaba Kavaklı iskân memuru dilekçeme cevap verinceye kadar ben burada aç mı kalacağım.”***³⁶⁸

1924 Eylülünün ilk haftasında Edirne'ye toplamda 444 hane mübadil gelmiş ve iskân edilmişlerdi. Bu mübadiller arasında çiftçi, tüccar, tuhafiyeci, saraç, keresteci, attar, kunduracı, kahveci ve iki tane de muallim vardı.³⁶⁹

Trakya Mintıkası İmar ve İskân Müdürü Ali Bey'in *“Muhacir İşleri”* hakkında Paşaili Gazetesi'ne verdiği bilgilere göre Edirne'ye iskân edilecek mübadil miktarında bir artış olduğu anlaşılmaktadır:

*“Edirne'ye iskân edilmek üzere 250 hane Serez'in şehirli halkından, 100 hane de Serez'in köylü halkından mübadil gönderilmiştir. Ayrıca daha 76 hane kasabalı ve 90 hane de Serez'in kasaba ve köyleri halkından muhacir sevk edilmek üzeredir. Bugün Teşvikiye Vapuruyla gelmiş olan Kayalar'lı ve Debre köylerinden 1.500 mübadilin de iskân yerleri Edirne'dir. Şimdiye kadar Trakya'ya iskân edilen Drama, Kalkış ve Langaza mübadilleri çiftçilik, çalışkanlık ve gayret konusunda öne çıkmışlardır. Şarköy ve Mürefte civarına yerleştirilen Mayadağ mübadilleri de çok çalışkan olup az bir zaman zarfında üretici denilecek bir hale gelmişlerdir. Şimdiye kadar gelen mübadillerin çoğunluğu ziraat ehlinde olup genellikle bağcı, kozacı, tütüncü ve bibercidir. Ziraat mevsiminde gelen muhacirler ziraatta bulunmuşlar ve yazlık mahsulatları da şayanı memnuniyet derecede yetiştirilmiştir. Şimdi muhacirine tevzi edilmek üzere Trakya için tohumluk satın almak üzere 25.000 liralık tahsisat gelmiştir. Yakında satın alımda bulunularak dağıtımına başlanacaktır. Yine muhacirlere dağıtılmak olunmak üzere 500 pulluk gelmiştir ki Trakya vilayetlerindeki muhacirlere dağıtılmak üzere mahallerine gönderilmiştir. Her tarafta arazi dağıtım komisyonları oluşturularak çalışmalara başlanmıştır.”*³⁷⁰

Edirne Merkez Kazaya 11 Eylül 1924 tarihi itibariyle; 825 hanede 3.126 nüfus mübadil daha yerleştirilmişti. Serez, Drama, Karacaova, Yenice Vardar ve civar köylerinden gelen bu muhacirler tamamen çiftçi olup, özellikle bübercilik ve kozacılıkla

³⁶⁸ Paşaili, 27 Teşrin Evvel 1340, Sayı: 167, s. 2.

³⁶⁹ Paşaili, 8 Eylül 1340, Sayı: 154, s. 1.

³⁷⁰ Paşaili, 8 Eylül 1340, Sayı: 154, s. 2.

uğraşmaktaydılar. Sadece Serez'in merkez kasabasından gelenlerin az bir kısmı sanatkârdı.³⁷¹ Aynı tarihli gazetede, yakında Kayalar ve Serez'in köylerinden 168 hane daha geleceği, bu mübadillerin Edirne ve civarında iskân edilecekleri haber verilmekteydi. Kayalar Kazasından olan muhacirlerin büyük çoğunluğu bahçıvan, bağcı ve çiftçi olup diğerleri çiftçi amelesiydiler.³⁷²

Edirne'deki mübadil sayısının hızla arttığı bu günlerde İmar ve İskân Vekâleti Edirne'deki muhacirlerin sağlık durumlarını takip etmek için bir doktor ile bir sıhhiye memuru tayin etme kararı almıştır.³⁷³ Ekimin ikinci haftasında Karaağaç misafirhanesindeki mübadillerden ihtiyar bir kadın eceliyle, bir kız çocuğu da bağırsak vereminden vefat etmiştir.³⁷⁴ 1925 yılı başında muhacirlerin sağlık sorunlarını çözebilmek amacıyla Doktor İsmail Saib Bey Edirne İskân Tabibi olarak tayin edilmiş ve görevine başlamıştır.³⁷⁵

1924 Kasımından itibaren İstanbul gazetelerinde Türkiye'ye gelen mübadiller arasındaki telefât miktarını gösteren cetveller yayımlanmıştır. İstatistiklerde, Edirne'ye yerleştirilen 1.800 haneyi aşkın mübadil arasında telefât miktarının % 8 den az olduğu görülmektedir. Diğer şehirlerle kıyaslandığında Edirne'ye yerleştirilen mübadiller arasındaki telefât miktarının daha az olduğu anlaşılmaktadır.³⁷⁶

Eylülün üçüncü haftasında Serez ve köylerinden gelen 705 mübadil Edirne Merkez kasabasına iskân edilmiştir.³⁷⁷ Selanik'ten de 1300 çiftçi ve büberci mübadilin hareket ettikleri ve Edirne'ye iskân edilecekleri bildirilmiştir.³⁷⁸ Edirne'deki mübadil nüfusunun artmasına paralel olarak Serezli muhacirler Eylül sonlarında Türk Ocağı salonunda toplanarak bir ihtiyar heyeti seçmişlerdir. Ayrıca bir de Mübadil Muhacirler Cemiyetinin kurulacağı haber alınmıştır.³⁷⁹

³⁷¹ Paşaili, 11 Eylül 1340, Sayı: 155, s. 1.

³⁷² Paşaili, 11 Eylül 1340, Sayı: 155, s. 1.

³⁷³ Paşaili, 15 Eylül 1340, Sayı: 156, s. 1.

³⁷⁴ Paşaili, 16 Teşrin Evvel 1340, Sayı: 164, s. 1.

³⁷⁵ Paşaili, 12 Şubat 1341, Sayı: 191, s. 2.

³⁷⁶ Paşaili, 10 Teşrin Sani 1340, Sayı: 170, s. 2.

³⁷⁷ Paşaili, 22 Eylül 1340, Sayı: 158, s. 1.

³⁷⁸ Paşaili, 22 Eylül 1340, Sayı: 158, s. 1.

³⁷⁹ Paşaili, 1 Teşrin Evvel 1340, Sayı: 160, s. 1.

Mübadeleyle gelenlerin arasında doğal olarak hali vakti yerinde olan aileler de vardı. Bu durumda olan 50 hane, Kaleiçi Semtinde Rumlardan kalan evlere yerleştirilmişlerdi. Diğer taraftan Edirne'ye gelen mübadil sayısındaki artışa binaen Emvali metrukenin tamiratına da hız verilmişti. Bu maksatla Defterdar Emin Beyin başkanlığında kurulan komisyon Kıyık, Yıldırım, Kirişhane ve Karaağaç Semtlerinde küçük şekilde tamire muhtaç 1.000 evin tamir edilmesi için çalışmalara başlanmıştı.³⁸⁰

Yukarıdaki bilgilerden, şehirden çok büyük bir nüfus kitlesinin ayrılmış olmasının sonucu olarak, Edirne'deki emvali metruke miktarının çok fazla olduğu sonucu çıkarılabilmektedir. Zira yapılan bunca iskândan sonra bile küçük tamiratlarla iskâna hazır olabilecek 1.000 evin varlığı, Edirne'deki emvali metrukenin ne denli çok olduğuna dair güçlü bir göstergedir. Bunun yanında fuzuli işgale uğrayanların, harap olup yıkılanların, oturulamayacak durumda olanların varlığı da göz önünde bulundurulduğunda durum daha net olarak anlaşılmaktadır.

25 Eylül ile 9 Ekim arasında Edirne'ye toplamda 1.000 civarında muhacir gelmiştir.³⁸¹ Dırma'dan gelen 60 mübadil sınırdan geçerken yanlarında 1.200 civarında koyun da getirmişlerdir.³⁸²

Edirne'ye yılın ilk karı 16 Kasım 1924'te düşmüştür.³⁸³ Havaaların iyiden iyiye soğumasıyla birlikte çaresiz durumda kalan mübadiller, üşümek için çeşitli yolar aramaya başlamışlardır. Isınabilmek için emvali metrukeye ait binalardan odun, tahta, kereste vs. keserken yakalananlar olmuş ve bunlar mahkemeye sevk edilmişlerdir.³⁸⁴

Edirne Milli Emlak Müdürlüğü, 1924 senesinin Aralık ayında bir duyuru yaparak, tasarruf belgeleri karşılığında mülk alacak mübadillerin, 16 Nisan 1924 tarihli kanunun 2. maddesi uyarınca tasarruf belgelerini gösteren evrakları ve dilekçeleriyle birlikte başvuruda bulunmaları gerektiğini bildirmiştir.³⁸⁵

³⁸⁰ **Paşaili**, 1 Teşrini Evvel 1340, Sayı: 160, s. 1.

³⁸¹ **Paşaili**, 9 Teşrini Evvel, 1340, Sayı: 162, s. 1.

³⁸² **Paşaili**, 23 Teşrini Evvel 1340, Sayı: 166, s. 1.

³⁸³ **Paşaili**, 17 Teşrini Sani 1340, Sayı: 172, s. 1.

³⁸⁴ **Paşaili**, 28 Kanunu Evvel 1340, Sayı: 181, s. 2.

³⁸⁵ **Paşaili**, 15 Kanunu Evvel 1340, Sayı: 178, s. 2.

1925 yılının Ocak ayına gelindiğinde, soğukların iyice artmasıyla birlikte mübadillerin sorunları da büyümüştür. Beslenme ve barınma yönünden desteğe muhtaç mübadillere dağıtılmak üzere, bir miktar ödeneğin Edirne Defterdarlığına gönderilmesine rağmen, dağıtım listelerinin hazırlanmaması nedeniyle mübadillere bir türlü dağıtılmaması tepkilere neden olmuştur. 21 Ocak 1925 tarihli bir gazete haberine göre, muhacirler soğuk kış gününde Mübadele Cemiyeti binasının önünde perişan bir halde toplanarak memurları harekete geçirmeye çalışmışlardır. Haberi yapan muhabir ise bu konuyla ilgili olarak Valinin devreye girmesi ve problemi çözerek mübadillerin ihtiyaçlarının giderilmesi gerektiğini yazmıştır.³⁸⁶

Olaydan bir hafta sonra, Paşaili Gazetesinde Emin Necmeddin imzasıyla yayımlanan bir analiz yazısında, mübadele süreci ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirme yazısında; her yerde olduğu gibi Edirne’de de muhacirler meselesinin başlı başına bir facia olduğu vurgulanmıştır. Karaağaca yerleştirilen mübadillerin çoğunun aç kaldıklarından, bahçelerden ele geçirebildikleri lahanaları yiyerek iki üç gün boyunca açlığını gidermeye çalışan ve bu yüzden hastalanarak ölen muhacirlerin varlığından bahsedilmiştir. Her şeye rağmen Trakya’ya yerleştirilen muhacirlerin Anadolu’ya yerleştirilenlerden genel anlamda daha iyi durumda bulundukları, hiç olmazsa başlarını sokacak bir ev sahibi olabildikleri, aynı zamanda hükümetin iyi kötü bunları iaseye çabaladığı dile getirilmiştir. Ancak hükümetin desteğe muhtaç olan mübadilleri ölmeyecek derecede yaşatan yardımlarının yeterli olmadığı belirtilmiştir. Türk Ocaklarının da bu güncel soruna ilgisiz kaldığından da yakınılmıştır. Şehre iskân edilen mübadillerin üretici duruma getirilemedikleri bir yana açlıktan dahi tam anlamıyla kurtarılamadıkları vurgulandıktan sonra, tüm bunlara rağmen Edirne’ye daha çok nüfus lazım olduğu yinelenmiştir.³⁸⁷ **“Muhacirlerimiz”** başlıklı bu yazıya, iki hafta sonra Kırklareli’ne yerleştirilen mübadillerden bir cevap yazısı gelmiştir. Kırklareli’nde viran ve öldürücü misafirhanelerde titreşen muhacirler namına Mustafa Natık imzasıyla gazetenin yazı işlerine gönderilen bu mektup, iskân sürecini ve karşılaşılan zorlukları bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir:

³⁸⁶ Paşaili, 21 Kanunu Sani 1341, Sayı: 186, s. 1.

³⁸⁷ Paşaili, 29 Kanunu Sani 1341, Sayı: 188, s. 1.

“Gazetenizde Muhacirlerimiz başlıklı makaleyi büyük bir dikkatle okuduk. Bu makalede, Karaağaca yerleştirilen muhacirlerin çoğunun aç olduğundan, bahçelerden ele geçirebildikleri lahanaları yiyerek 2-3 gün için açlıklarını gidermeye çalıştıklarından ve bu yüzden terki hayat eylediklerinden bahsedilmektedir. Evet, Kırklareli’ndeki mübadillerin hal ve vaziyeti tasvir ettiğiniz vaziyetten daha beterdir. Zira burada Karaağaç’ta olduğu gibi sebze bahçesi de yoktur. Kırklareli’ne hele son kafiye olarak gelen muhacirler açlık ve bakımsızlık yüzünden her gün ikiye üçer ölmektedirler.

Yine aynı makalenizde “vakia Trakya’ımızda yerleştirilen muhacirler Anadolu’ya iskân edilenlerden, hiç şüphesiz daha müreffektirler, hiç olmazsa başlarını sokacak bir ev sahibi olabilmışlardır” deniliyor, hâlbuki Kırklareli’nde bunun aksi sabittir. Bugün Kırklareli’nde terk edilmiş evler var olduğu halde 50-60 hane hala iskân olunamamış, başlarını değil, hatta ayaklarını bile sokacak bir yer bile gösterilememiştir.

Muhacirlerin çektiği bu sefalet kâfi gelmezmiş gibi şubatın ikinci salı günü, Karakaş Mahallesinde ve Postahane karşısındaki muhacir misafirhanesine İskân Müdürü Mahmut Nuri, İskân Amiri Feyzi ve Komiser Hüseyin Efendiler gidip, misafirhanede yaşayan Dırma mübadillerinden 80 yaşlarındaki Osman Ağayı ve askerde şehid olmuş oğlunun iki biçare yetimini ve yine aynı köyden şehit olarak vefat eden İbiş’in karısını iki yavrusuyla beraber yağmur yağarken eşyalarıyla birlikte sokak ve çamur içine atmışlardır.”³⁸⁸

Devlet İstatistik Enstitüsü Yıllığına göre; Edirne’ye toplam olarak 40.041 mübadil yerleştirilmiştir.³⁸⁹

Tüm mübadele süresince Türkiye’ye toplamda kaç kişinin gelip yerleştiği konusunda farklı rakamlar verilmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre toplam mübadil sayısı 456.720 iken,³⁹⁰ İskân Tarihçesi bu sayıyı 499.239 olarak göstermektedir.³⁹¹ Aynı kaynağa göre, mübadillere dağıtılan toplam ev adedi 88.700

³⁸⁸ Paşaili, 12 Şubat 1341, Sayı: 191, s. 1.

³⁸⁹ Arı, s. 113.

³⁹⁰ Arı, s. 113.

³⁹¹ İskân Tarihçesi, s. 137.

olup bunun haricinde 172.029 kişi de mübadele kapsamı dışında olduğu halde emvali metrukeden sayılan evlere yerleştirilmiştir.³⁹²

Türkiye genelinde en çok mübadilin yerleştirildiği vilayet Edirne olmuştur. Trakya bölgesine yerleştirilen toplam mübadillerin yarısı Edirne'ye iskân olunmuştur. Edirne'den sonra en çok iskân gören iller Balıkesir ve İstanbul'dur. Edirne'ye yapılan yoğun iskânın en büyük nedeni elbette şehirden giden 95.000 civarındaki çok büyük bir insan kitlesinin geride bıraktıkları malların fazlalığıdır. Coğrafi yakınlık ve benzerlik ise hem avantaj hem de dezavantaj olarak değerlendirilebilir. Zira nakliye işinde bir avantaj olmasına karşın, sınır şehirlerinde yaşanan güvenlik endişesi bir dezavantaj olarak görölmüş ve bu durum yerel basına da sık sık yansımıştır.

İmar ve İskan Vekaleti eliyle yürütölen iskan işlemleri, başından itibaren mübadilleri ekonomik yönden sisteme entegre edecek bir plandan yoksun, rastgele ve üstünkörü bir şekilde yürütölmüştür. Hatta bazen gelen mübadiller arasında kura çekilerek iskân mahalline gönderilenlere bile rastlanmıştır.³⁹³ İskân çalışmalarının başından itibaren, biraz da şartların zorlamasıyla, aceleye getirilmesi; kâğıt üzerinde yapılan planlamalara çoğu kez uyulamaması sonucunu doğurmuştur. Yetkililerin mübadillerin iskânıyla ilgili olarak benimsediği aceleci ve rastgele politikalar, iskân esnasında ve sonrasında büyük bir boşluk oluşturmuş ve ilerleyen zamanlarda mübadiller sosyal ve ekonomik ilişkiler yönünden sıkıntılara maruz kalmışlardır.³⁹⁴

4.5. Mübadillerin Nüfus Kayıt İşlemleri

Mübadillerin kayıt işlemleri; İmar ve İskân Vekâletinin yeni kurulması, tam teşkilatlanamadan yoğun bir göç dalgasının başlaması gibi sebeplerden dolayı, sağlıklı olarak yapılamamıştır. Mübadillerin sevk ve iskânları uzun zaman aldığı, iskân bölgelerine sevk edilen bazı mübadillerin yerlerini terk ederek akrabalarının yaşadığı bölgelere gittiği, bazılarının da iskân yerlerinin değiştirilmesini talep ettiği için mübadiller uzun süre nüfusa kayıt olamamışlardır.³⁹⁵

³⁹² İskân Tarihçesi, s. 137-138.

³⁹³ Yıldırım, s. 242.

³⁹⁴ Yıldırım, s. 251-252.

³⁹⁵ İskân Tarihçesi, s. 34.

Nüfus kayıt işlemlerindeki işlemlerin yapılış biçimini izah etmek amacıyla bir talimatname hazırlanarak vilayetlere gönderilmiştir. Bu talimatnamede mübadillerin nüfus kayıt işlemlerinin aşağıdaki esaslara göre yapılması istenmiştir:

1. Türkiye'ye gelen mübadiller, Mübadele İmar ve İskân Müdürlüklerince kesin şekilde iskân edilmedikçe nüfus siciline kayıtları yapılmayacaktır.

2. Mübadele ve İskân Müdürlükleri, mıntıkları dâhilindeki köy ve mahallelere yerleştirdikleri şahısları bir deftere kaydederek Nüfus İdaresine göndereceklerdir.

3. Nüfus sicil memurları bu defterleri kontrol ettikten sonra mahalle ve köylerde yoklama yaparak büyük küçük tüm erkek nüfusu bizzat göreceklerdir. Memurun karşısına gelemeyecek kadar hasta olanlar, kasaba ve köy dışında olanlar da gıyaben tescil edilerek, düzenlenen defterler nüfus tescil memurlar tarafından müsvedde defterlerine kayıt edildikten ve hiçbir şahsın saklı, gizli veya kaydolmamış olmadığı deftere not edildikten sonra mahalle veya köy ihtiyar heyetlerince onaylanacaktır.

4. Bu müsvedde defterler derhal esas sicile geçirilerek esas sicillerde doğum tarihleri açıkça yazılıp onaylanacaktır.

5. Kendi istekleriyle iskân bölgeleri haricine yerleşen mübadillerin isimleri, Mübadele ve İskân Müdüriyetlerince nüfus dairelerine bildirilecektir.

6. Mübadiller nüfus hüviyet cüzdanları hazırlanıncaya kadar Mübadele ve İskân memurlarından alacakları geçici belgeler ile seyahat edebileceklerdir. Nüfus hüviyet cüzdanları hazır olduğunda bu geçici belgeler iptal edilecektir.³⁹⁶

4.6. Mübadillere Yardım Çalışmaları

Mübadillere yardım çalışmaları, Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 yılında yayınladığı yardım beyannamesiyle başlamıştır. Tüm İslam Âlemine yönelik bu beyannamede; Balkanlarda yaşayan Müslümanların çektikleri sıkıntıların hafifletilebilmesi ve dertlerine çare olunması için Hilali Ahmer (Kızılay) Cemiyetinin faaliyetlerine destek çağrısında bulunulmuştur. Bu çağrı yankı bulmuş; yurtiçinden, yurtdışından, farklı din ve kültürlerdeki insanlardan yardımlar gelmiştir. Papa'nın İstanbul vekili Philip, 9 Aralık 1923'te 5.000 liralık yardım çekini M. Kemal Paşa'ya

³⁹⁶ Aghatabay, s. 188-189.

göndermiştir. Mısır'daki Türk esnaflarının 8.755 liralık yardımları 15 Eylül 1923'te Ankara'ya ulaşmıştır.³⁹⁷ Hint Müslümanları da 6.979 lira yardım göndermiştir.³⁹⁸

Ülke genelinde toplanan bağışların göçmenlerin ihtiyaçları için kullanılması, eksik kalan miktarın da Vekâlet tarafından karşılanması konusunda, İmar ve İskân Vekâletiyle Kızılay Cemiyeti arasında 6 Mart 1924 tarihinde bir İtilafname imzalanmıştır.³⁹⁹ Türkiye'ye gelen yarım milyona yakın mübadilin içinde bulundukları zor şartları kolaylaştırmak amacıyla değişik yardım kuruluşları ve gazeteler de yardım kampanyaları düzenlemişlerdir. Bu kampanyalarda Kızılay Cemiyetiyle birlikte kurulan diğer yardım dernekleri de aktif rol oynamışlardır.⁴⁰⁰

Halktan da pek çok kişi göçmenlerin perişan halleri karşısında ayni ve nakdi yardımda bulunmuştur. Şehirlerin önde gelen kişileri kampanyalara katılmıştır. İstanbul Musevileri de hahamhane önderliğinde bu faaliyetlere katılmışlardır. Basının kampanyaları gündeme getirmesi halkın dikkatini çekmiş, pek çok şehirde, mahallelerde ve çarşılarında kurulan heyetler aracılığıyla ayni ve nakdi yardım toplanmıştır. Kızılay Cemiyeti gazetelere *“Muhacirine yardım için Hilali Ahmere iane veriniz”* şeklinde ilanlar vermiş ve tüm şubeleri etkin olarak harekete geçirmiştir. Ayrıca geliri göçmenlere olmak üzere sinema gösterileri piyesler, konserler düzenlenmiş, kartpostallar ve pullar basılmıştır. 1924 yılının mayıs ayına kadar halktan toplanan ve Kızılay Cemiyetince göçmenlere dağıtılması için Vekâlete ulaştırılan yardımın dökümü şöyledir: 132.085 liralık ceket, pantolon ve kaput, 52.715 liralık kadın erkek ve çocuk çamaşırı, 8.008 liralık ayakkabı, 7.003 liralık çorap, 64.722 liralık battaniye, 10.289 liralık yatak takımı, 7.594 liralık çeşitli elbiselik malzeme, 69.646 liralık çeşitli erzak, 28.000 liralık tıbbi malzeme, 36.500 liralık kamyon kamyonet ve otomobil, 10.236 liralık büyük ve küçük boy çadır, 44.620 liralık tahta, 38.465 liralık lata ve kadrin, 71*75 liralık oluklu sac levha, 325.800 lira değerinde baraka, 33.547 liralık hastane ve aşevi malzemesi vs. olmak üzere tüm yardımların parasala değerinin toplamı 1.020.726

³⁹⁷ Kürşat Kurtulgan, **Balkan Muhacirlerinin Konya Vilayetine İskânı**, Konya: Çizgi Kitabevi, 2010, s. 47.

³⁹⁸ İpek, s. 61.

³⁹⁹ İpek, s. 61.

⁴⁰⁰ **THAM**, 15 Kânunu Evvel 1339, s. 114-116.

liradır. Toplam olarak, Türkiye Kızılay Cemiyeti 1923, 1924 ve 1925 yıllarında mübadiller için 616.767 lira harcamıştır.⁴⁰¹

Kızılay Cemiyeti'nin Edirne Şubesi, Paşaili Gazetesine 6 Ocak 1924'te verdiği ilanda; Yunanistan'dan gelmekte olan mübadillerin; iâşe, ibate ve sair tüm hayati ihtiyaçlarının karşılanmasında, yerleştirilmelerinde ve evlerinin hazırlanmasında kullanılmak üzere, merkezdeki ve kazalardaki şubelerde makbuz karşılığında yardım toplanacağını duyurmuştur.⁴⁰²

16 Ocak 1924 tarihinde, mübadillerin yaşadıkları zorluklar tasvir edilerek Kızılay Cemiyeti'ne bağış çağrısında bulunulmuştur. **“Mühim Bir Vazife”** başlığını taşıyan bu yazıda; gazete sütunlarında her gün gelen muhacirlerle ilgili haberlere rastlandığı, **“mübadeleten şu kadar bin muhacir gelerek filan yere ihraç edildi”, veya “şu kadar muhacir vapurlara bindirilerek gönderildi”** gibi haberlerin Edirneliler üzerinde yoğun bir ilgi uyandırdığı ve insanların kalplerinin için için sızladığı belirtiliyordu. Bu haberlerin her birinin derununda yurdundan göçe mecbur kalmış binlerce Müslümanın karakışta içine düştüğü sefalet ve açlık gizliydi. Memleketinden ayrı bıraktırılan bu zavallılar; ezilen ruhları, bunalan beyinleri, kaybolan vücudları, elden giden malları ile çır çıplak bir halde Anavatana geliyorlardı. Herkes, sabah kalktığında midesini ısıtacak bir tas çorba ile bir parça ekmek, bir mangal ateş ve gece yatacak bir yatak yorgan bulabiliyordu. Lakin bu zavallılar, bu biçareler yerlerinden yurtlarından mahrum olarak tamamıyla bir yoksulluk felaketi ve perişanlığıyla karşılaşılıyorlardı. Şimdi, onları yaşatmak, onları her suretle müreffeh kılmak ve hiç olmazsa bu kış kıyamet gününde hayatlarını muhafaza edebilmek en birinci en mühim bir vazife idi. İşte bunun için hamiyet perver Edirneliler bu mühim ve vatani ve vicdani vazifeye davet ediliyordu. Gelecek olan mübadillerin Edirne'de bütün çıplaklığıyla kendini gösteren **“nüfussuzluk”** illetine çare olacağı, ileride de Türklüğün gelişmesini ve yücelmesini sağlayacağı belirtiliyordu. Bizim kanımızdan, canımızdan ve ırkımızdan olan bu kardeşlerimizin sıkıntılarının bir nebze de olsa hafifletilmesi için Kızılay Cemiyetine en küçük bir meblağ dahi olsa yardımda bulunulması isteniyordu. Hicretin en acı ve elemli anlarını yaşayan Edirne halkının, önceki yıllarda bu felaketleri bizzat

⁴⁰¹ Arı, s. 100-102.

⁴⁰² Paşaili, 6 Kanunu Sani 1340, Sayı: 86, s. 2.

görüp yaşadığı için durumun vahametini daha iyi kavrayarak gelecek muhacirlere bütün mevcudiyetleriyle yardıma koşmanın en birinci vazife olduğu vurgulanıyordu.⁴⁰³

Mübadele Komisyonunun faaliyete başlamasının ardından, değişik bölgelerden Tekirdağ’a gelen on bin civarındaki mübadile yardım için **“Muhacirine Yardım Cemiyeti”** tarafından bir komisyon seçilip çalışmalara başlamıştır. Bu komisyonun başkanlığını Tekirdağ Müftüsü üstlenmiş, diğer azalar da ikişer kişilik guruplara ayrılarak Tekirdağ’ın kasaba ve köylerindeki halkı yardıma teşvik için harekete geçmişler ve ahali tarafından son derece sıcak karşılanmışlardır. Bu heyetler vasıtasıyla muhacirler için yaklaşık 700 kilo mısır, 200 kıyye tarhana, iki bin beş yüz lira değerinde buğday ve arpa, 80 lira da nakit bağış toplanmıştır.⁴⁰⁴

Edirne Belediye Meclisi aldığı yeni bir kararla, şehre gelen bazı ürünlerden geçiş vergisi almaya başlamış ve bu vergi gelirinin bir kısmının Edirne’ye iskân edilecek mübadiller için kullanılacağını ilan edilmiştir.⁴⁰⁵ Edirne’nin Keşan ilçesine gelecek muhacirler için 300 kişilik tam teşekküllü bir misafirhane hazırlanarak, mübadillerin iâşelerinin bir kısmı ilçe halkı tarafından taahhüt edilmiştir.⁴⁰⁶ Uzunköprü’de de gelmekte olan mübadillere halk fevkalade surette yardımlarda bulunmuştur. İskân yerlerine gönderilen mübadilleri vatandaşlar bizzat kendi araçlarıyla ve karşılıksız olarak taşımışlardır.⁴⁰⁷

İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti, 2-14 yaş aralığındaki yetim mübadil çocuklara dağıtılmak üzere Edirne Valiliğine çamaşır ve elbise göndermiştir.⁴⁰⁸ Ayrıca Edirne Mübadele Muhacirleri Cemiyeti tarafından, **“Yunanistan’dan anavatana kavuşan muhacir kardeşlerimizden hasta ve malul biçarelere yardım etmek ve kışın bu şiddetli anlarında onları soğuktan ölümden muhafazaya çalışmak için”** düzenlenen müsamere yoğun ilgiyle karşılanmıştır.⁴⁰⁹

⁴⁰³ Paşaili, 16 Kanunu Sani, 1340, Sayı: 89, s. 1.

⁴⁰⁴ Paşaili, 26 Kanunu Evvel, 1339, Sayı: 83, s. 2.

⁴⁰⁵ Paşaili, 6 Kanunu Sani 1340, Sayı: 86, s. 1.

⁴⁰⁶ Paşaili, 13 Kanunu Sani 1340, Sayı: 88, s. 1.

⁴⁰⁷ Paşaili, 12 Mart 1340, Sayı: 105, s. 1.

⁴⁰⁸ Paşaili, 30 Mart 1340, Sayı: 110, s. 1.

⁴⁰⁹ Paşaili, 21 Kanunu Sani 1341, Sayı: 186, s. 1; Paşaili, 2 Şubat 1341, Sayı: 189, s. 2.

4.6.1. Edirneli Yahudilerin Mübadillere Yardımları

Türkiye'ye gelen zor durumdaki mübadillerin ihtiyaçlarının çeşitli yardım faaliyetleriyle karşılanmaya çalışıldığı bu günlerde Tekirdağ, Mersin ve Anadolu'nun değişik limanlarındaki bazı Yahudi girişimciler iskelelere tezgâh açarak, mübadillerin ceplerindeki drahmileri çok düşük fiyattan Türk Lirasına çevirip büyük kazanç sağlamışlardır. Piyasa değeri üç kûsur kuruş olan bir drahmîyi, muhacirlerden altmış paraya hatta kırk paraya toplamışlardır. Gazeteler, Hükümetin ve Kızılay Cemiyetinin bu soruna bir çözüm üretmesini ve derhal bu insafsız sarrafların muhacirleri haraca kesmemeleri için ne lazımsa yapılmasını istemişlerdir. Paşaili Gazetesi bu haberi okuyucularına *“Yahudilerin Muhacirlerimize Yardımı !”* başlığıyla duyurmuştur.⁴¹⁰

Mübadele günlerinde bazı Yahudi yazarlar, dindaşlarını mübadillere yapılan yardım çalışmalarına katılmaya çağıran yazılar kaleme almışlarsa da, bu çağrı Edirne kamuoyu tarafından şüpheyle karşılanmıştır. Bu yazarların, işgal dönemindeki mitinglerde kendi milletleri namına Yunan yönetimine sadakat gösterisinde bulunmuş olmaları, yardım çağrılarını şüpheli hale getirmiştir. Şartların değişmesiyle birlikte Türk milliyetçilerine bir gösteriş ve saf Türk halkını da sözde tatmin maksadıyla bu şekilde davrandıkları düşünülmüştür. Yardım çağrısına temkinli yaklaşmayı tercih eden Türkler, Yahudilerin ekonomik durumlarıyla doğru orantılı olarak yardımda bulunup bulunmayacaklarına göre bir kanaat sahibi olacaklarını belirtmişlerdir.⁴¹¹

Edirne Yahudi cemaatinin ileri gelenleri, mübadiller yararına olmak üzere, şubat ayı sonlarında bir müsamere düzenlemişlerdir. Edirne Valisiyle birlikte, sınır komutanı, defterdar, polis müdürü ve öğretmenlerin katıldığı bu toplantıda, katılımcılar bin lira bağışta bulunmuşlardır. Ancak muhabir bu miktarın büyük bölümünün Türkler tarafından bağışlandığını bildirmiştir.⁴¹²

Edirneli Yahudi tüccarlar, daha önce bağış konusunda değişik toplantılarda verdikleri sözleri tutmadıkları gerekçesiyle, gazete sütunlarında sık sık eleştirilmişlerdir. Kızılay Cemiyetinin, toplanan bağış miktarı ile bağışçıların isimlerini yayımladığı

⁴¹⁰ Paşaili, 13 Kanunu Sani 1340, Sayı: 88, s. 1; Paşaili 5 Mart 1340, Sayı: 103, s. 1.

⁴¹¹ Paşaili, 2 Kanunu Sani 1340, Sayı: 85, s. 1.

⁴¹² Paşaili, 2 Mart 1340, Sayı: 102, s. 1.

listelerden kimin ne kadar yardımda bulunduğu izlenmiştir. Son derece zengin olan Yahudi işadamlarının bile asla on liradan fazla vermedikleri, bazısının sekiz veya yedi lira verdikleri, çoğunun ise ancak beş lira bağışladıkları dile getirilmiştir. Bu durum kamuoyunda hem bir alay hem de eleştiri konusu olmuştur.⁴¹³

Musevi kulübünde, mart ayı başlarında Edirne Kızılay Cemiyeti yararına düzenlenen müsamerede 28.050 kuruş toplanmış ve bu meblağ Edirne Musevi Kulüpleri temsilcileri tarafından teslim edilmiştir. Yine bu meblağın 100 liraya yakın kısmının Türkler tarafından verildiğini kaydeden muhabir, Yahudilerin ballandıra ballandıra anlattıkları bu bağış miktarının aslında yetersiz olduğunu ileri sürmüştür.⁴¹⁴

Kızılay Cemiyetinin Uzunköprü Şubesine de on dokuz Musevi vatandaş, mübadillere destek amacıyla, yirmi beş bin yedi yüz kuruş (250,7 lira) bağış yapmıştır. Fakat halkın çok yakından tanıdığı ve gelir düzeylerini bildiği bu kişilerin yaptıkları bağış miktarı oldukça düşük bulunmuştur. Kamuoyunda, bu bağışların göstermelik ve tepkileri önlemeye yönelik olduğu, genel olarak Yahudi toplumunun mübadillerin dramına lakayt kaldıkları şeklinde bir algı oluşmuştur.⁴¹⁵

4.7. Mübadilleri Üretici Duruma Getirmek İçin Yapılan Çalışmalar

Mübadiller; savaşlar ve işgaller nedeniyle demografik yapısı değişmiş, üretim ilişkileri, ticaret ağı ve ekonomik yapısı darmadağın olmuş, son derece sıkıntılı bir ülkeye gelmişlerdir. Bu duruma karşı alınabilecek en acil önlem, mübadilleri bir an evvel üretici durumuna geçirmek olmuştur. Böylece, boş haldeki ekilebilir toprakların işletmeye açılması, ülkenin toplam üretim kapasitesinin artırılması ve göçmenlerin yardıma almaksızın yaşamlarını sürdürebilmeleri amaçlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti için mübadele yıllarında öncelikli amaç; son on yılda ekonomik ve sosyal

⁴¹³ Paşaili, 5 Mart 1340, Sayı: 103, s. 1.

⁴¹⁴ Paşaili, 12 Mart 1340, Sayı: 105, s. 2; Paşaili, 30 Mart 1340, Sayı: 110, s. 1. (Bu tarihte Edirne Erkek Lisesi Müdürünün maaşı 3.500 kuruş, edebiyat öğretmeninin maaşı 2.500 kuruş, matematik öğretmeninin maaşı 1.700 kuruş, Fransızca öğretmeninin maaşı 1.500 kuruş, Kız Lisesi öğretmeninin maaşı 1.500 kuruş, ilkokul öğretmenlerinin maaşı 1.000 kuruştur. Kız Öğretmen Okulu Müdür Yardımcısının maaşı 3.000 kuruştur.)

⁴¹⁵ Paşaili, 23 Kanunu Sani 1340, Sayı: 91, s. 2.

bünyeyi yıpratıcı savaşlar nedeniyle aksayan üretim faaliyetlerini, yeni gelen göçmenlerin iş gücünden de yararlanarak canlandırmak olmuştur.⁴¹⁶

Türkiye'ye taşınan mübadiller, henüz daha iskân bölgelerine dağıtılmadan, kendi tarımsal uğraş alanları tespit edilmiş ve buna göre bir planlama yapılmaya çalışılmıştı. Gelen mübadillerin % 90'ı, giden Rumların ise sadece % 35'i tarımsal üreticiydi.⁴¹⁷ Yani gelenlerin Yunanistan'da bıraktıkları tarım arazileri, gidenlerin Türkiye'de bıraktıklarından oransal olarak fazlaydı. Ancak sayısal olarak gidenlerin gelenlerden üç kat daha fazla olması, toplam arazi miktarını aşağı yukarı eşitliyordu. Gidenlerin % 65'inin şehirli yani değişik meslek ve zanaat kollarına mensup oldukları düşünüldüğünde, ayrıldıkları şehirlerde fazla miktarda ev, mağaza, atölye ve dükkân bıraktıkları sonucuna ulaşılabilmektedir. Edirne merkez kazadaki emvali metrukenin fazlalığı da bu durumu teyit etmektedir.

İskân bölgelerine gönderilen mübadillerin yeni yerlerinde üretici durumuna getirilmeleri için üretim vasıtalarının en kısa sürede dağıtımı gerekmiştir. Bu konuda akla gelen ilk kaynaklar ise, Rumlardan geriye kalan tarla, bağ, bahçe, değirmen, fabrika, tarımsal aletler ve atölye tezgâhları olmuştur. Gelenlerin büyük çoğunluğunun çiftçi olmaları nedeniyle, çiftçi mübadillere tarım arazisi dağıtımına öncelik verilmiştir. Tarım mevsimi geçmeden göçmenleri üretime dâhil etme düşüncesi, yetkilileri eldeki imkânları hızlı bir şekilde gözden geçirmeye zorlamıştır. Türkiye'den giden Rumların geride bıraktığı malların gelecek olan mübadillere tahsisi konusu, mübadele sözleşmesinde hüküm altına alınmış olmasına rağmen, emvali metrukenin önemli bir kısmının yerel eşrafın, fırsatçı ve açığöz kimselerin eline geçmesi sorun olmuştur. Rumlardan geriye kalan malların yerli halkın tahribatına uğraması, bağların bozulması, bahçelerin yakılması, tarlalardaki ürünlerin hasat edilmesi gibi gerekçelerle, şehirlerdeki yetkililer, hem gelir sağlamak hem de tahribatı engellemek amacıyla bu taşınmazları kiraya vermişlerdir. Ancak yeni iskân edilen mübadillere verilmek istenen bu malların bir kısmı, kiracılardan yükselen güçlü itirazlar nedeniyle geriye alınamamıştır.⁴¹⁸

⁴¹⁶ Çağlar Keyder, **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)**, Ankara: Yurt Yayınları, 1982, s. 35.

⁴¹⁷ Keyder, s. 43.

⁴¹⁸ Arı, s. 132-133.

4.7.1. Tevzi ve Taksim Komisyonları

Mübadiller, iskânlarına göre istihkaklı ve istihkaksız olmak üzere iki kısımda değerlendirilmişlerdir. Karma Komisyon tarafından Yunanistan’da bıraktıkları mallara karşılık olarak tasfiye talepnameşi verilmiş olanlara *istihkaklı mübadil* denmiş ve bunlar mallarının eşdeğerlilikleri tespit edilerek tefviz işleminden yararlanmışlardır. Elllerinde tasfiye talepnameşi olmayan *istihkaksız mübadiller* ise ancak 1926’da çıkarılan borçlanma kanununa göre arazi alabilmişlerdir.⁴¹⁹

Rumlar tarafından terk edilmiş arazi ve evlerin mübadillere dağıtımı konusu, 6 Temmuz 1924 tarihli “*emval-i gayrimenkule-i metrukenin kanunen hakkı iskânı haiz muhacirine tevziini mübeyyin talimatname*” ile tarif edilmiştir. Talimatnamede, öncelikle bir “*tevzi ve taksim komisyonunun*” kurulması karara bağlanmıştır. Vali veya Kaymakamın başkanlığında kurulacak bu komisyonda, İmar ve İskân Mıntika Müdüriyetinden, Umuru Tasarrufiye Müdüriyetinden, Maliyeden, Fen ve Ziraat Müdüriyetinden birer memur, bir ölçücü ve bir de kâtip görev yapacaktı. Muhacirlerden veya yerli halktan yetenekli kişiler de komisyon çalışmalarına yardımcı olacaklardı. Öncelikle terk edilmiş arazilerin ve dağıtılacak toprakların sınırları çizilecekti. Tevzi ve taksim komisyonu, çevre köylerin ve yörenin ihtiyar heyetleri huzurunda tapu kayıtlarına göre emlak, arazi, bahçe, Arsa, baltalık ve otlak sınırlarını belirleyecek, bu tespit esnasında eğer ihtiyar heyetleri ve bilirkişiler tarafından bir itiraz gelirse resmi kayıtlar incelenecekti. Eğer resmi kayıtlar anlaşmazlığın giderilmesi için yeterli olmazsa, komisyon nihai kararını resmi belgeye göre vermek, sınırları tespit etmek ve paylaşmak yetkisine sahip olacaktı. Ölçümlerden sonra sınırları belirlenen toprak parçasının, yöredeki bilirkişilere danışılarak kaç haneden kaç kişiyi besleyebilecek olduğunun hesabı yapılarak, aile başına her türden ne kadar arazi düşeceği belirlenecek ve kura ile dağıtım yapılacaktı. Bir aile ortalama beş kişi kabul edilerek araziler verimine göre yüksek orta düşük olmak üzere üç kısma ayrılacaktı. Yüksek verimli olanlar 50-75 dönüm, orta verimli olanlar 75-100 dönüm, düşük verimli olanlar ise 100-140 dönüm olarak dağıtılacaktı. Aileler bu üç gruptan birini tercih edeceklerdi.

⁴¹⁹ Emgili, s. 188.

Tütün arazileri de verimine göre iki kısma ayrılacak ve beş kişilik bir aileye birinci derecedeki Samsun Bafra havalisinde 12-15 dönüm, İzmir ve İzmit civarında ise 15-20 dönüm arazi dağıtılacaktı. Sebze bahçeleri, büyük kentler ve şehir yakınlarında 5-10 dönüm, şehir dışında ise 10-15 dönüm yine beş kişilik bir aileye verilecekti. Bağlar, dutluklar ve zeytinlikler de benze şekilde dağıtılacaktı. Eğer aile efradı beş kişiden az ise her bir noksan nüfus için ağaç ve arazi dağıtımında azaltıma gidilecekti. Dağıtım sonuçları “*Arazi Tevzi Defterlerine*” kaydedilecekti.

Muhacirler arasında eğer ziraatçı, doktor, veteriner gibi uzman kişiler varsa bunlar diğerlerinden birer misli fazla arazi alacaklardı. Karşılığında bu kişiler, uzmanlık alanlardaki işlerde köylülere sağlık, tarım ve ekonomik konularda yardımcı olacaklardı. Eğer şehirlerde iskânı tercih ederler veya bu görevlerinin yapmaktan imtina ederlerse fazladan verilmiş olan arazi geri alınacaktı. Bir köyde bu uzman kişilerden birden fazla varsa bu kişiler istedikleri köyde yerleştirilebilecekti. Bu kişilerin Yunanistan’da malları olmasa bile aynı kategoride değerlendirileceklerdi.⁴²⁰

Kâğıt üzerinde oluşturulan bu plana uygulamada tamamen uyulduğunu ve hedeflenen amaçlara ulaşılabildiğini söylemek zordur. Buna rağmen, 88.700 mübadil ailesi bu dağıtımdan yararlanmıştır. Bu ailelere 5.000.000 dönüm arazi, 4.300.00 adet zeytin, incir ve meyve ağacı dağıtımı yapılmıştır.⁴²¹

4.7.2. Terfih Talimatnameleri

Mübadillere arazi dağıtımında izlenecek ilkelerin belirlenmesinin ardından, çeşitli tarım araç gereçlerine ihtiyaç duyulmuştur. Mübadillerin Türkiye’ye gelirken yanlarında taşımaları mümkün olan her şeyi getirebilmelerinin önünde yasal bir engel olmamasına rağmen, Yunan Hükümetinin el koyması ve nakliye konusundaki zorluklar nedeniyle, bu yasal durum pratikte pek bir işe yaramamıştır.⁴²² Bu noktada devreye giren Türk Hükümeti, bahar ayları geçmeden mübadillerin toprağı ekmelerini sağlayabilmek için, bütçeden pay ayırmanın yanında Rumların Türkiye’yi terk ederken bırakmış oldukları taşınabilir malları da değerlendirmiştir. İskân edilen göçmenlerin

⁴²⁰ **Düstur**, 3. Tertib, 5. Cilt, Ankara: 1948, s. 648-654.

⁴²¹ İskân Tarihçesi, s. 138.

⁴²² Aghatabay, s. 195.

tohumluk ihtiyaçlarının temini için; buğday, mısır, arpa, darı, burçak gibi tarım ürünleri kullanılmıştır. Diğerk taraftan yerel yetkililerin de yönlendirmeleriyle, bu toprakların yerli köylüler tarafından imece usulüyle sürölüp ekilmesi yolun gidilmiştir.⁴²³

İhtiyaç sahibi mübadillere tohumluk çift hayvanı ve ziraat aletlerinin temin ve dağıtımını işlemlerine *terfi*h denmiş, dağıtımın sistematik bir biçimde yapılabilmesi amacıyla bir talimatname hazırlanmıştır⁴²⁴. Bu talimatnameyle; iskân işlemine tabi tutulan mübadillerden yardıma muhtaç olanlara;

- 1- Çift hayvanı bulunmayan ailelere durumuna göre bir veya iki baş hayvan,
- 2- Kendilerine tahsis edilen arazi miktarına ve ihtiyaç durumuna göre, satmayacaklarına ve ihtiyaç dışında kullanmayacaklarına dair ihtiyar heyetlerinden kefaletname getirmeleri karşılığında, aynen veya bedelen zirai alet ve tohumluk,
- 3- Eğer bu yardım mal değil de para olarak yapılacaksa; her bir aileye, zirai aletler için 50, tohumluk için 75, çift hayvanları içinse 100 liraya kadar para,
- 4- İhtiyacı olanların listelerinin hazırlanması ve mal olarak yapılacak yardımların temin edilmesiyle ilgili İmar ve İskân Komisyonlarının görevlendirilmesi,
- 5- Yardımların bedeli karşılığında mübadil ailelerden borç senedi alınması, geri ödemenin bir yıl sonra başlatılması ve beş yıl içinde on taksit halinde geri ödenmesi esasları kabul edilmiştir.

Talimatnamede, mübadillere yönelik planlanan uygulamaların faizsiz borç verme işlemi olduğu söylenebilir. Bu uygulamamalarla sadece tüketen, atıl bir kitleyle beraber, boş bekleyen tarım arazilerini de değlendirmek ve üretim kapasitesini artırarak hem ölke ekonomisini hem de sürekli iaşee edilmeye muhtaç olan göçmen ailelerini kalkındırmak amaçlanmıştır. Fakat bazı göçmenlerin yazdığı mektuplardan, uygulamada bazı sıkıntıların olduğu ve yapılanların mübadilleri tatmin etmediği anlaşılmaktadır. Örneğinin bir mübadil 12 Nisan 1924'te babasında yazdığı bir mektupta şuu eleştirileri dile getirmektedir:

*“Kırk okka arpa için üç dört hatta on gün kadar hükümet
kapısında dolaşıttan başka, bu verilecek en adi, bağ budamaya mahsus*

⁴²³ Arı, s. 144.

⁴²⁴ İskân Tarihçesi, s. 27-28.

bir bıçak için bile kefalet-i müteselsile senetler yapmak, bilmem daha neler neler. Hem gülünecek hem de ağlanacak ifadeler. Bunların doğru olduğunu kendi gözlerinizle de göreceksiniz. İki ay kadar evvel saban verdiler, hala öküz vermediler. Bunların hepsi taksitle geri ödenmek şartıyla veriliyor. Aksi halde zamanında borcunu ödeyemeyenin derhal sığırı ve hazırı satılır. Teessürüm çoğaldı.” “Muhacirlere şimdi verilen her bir haneye kırkar okka arpa, kırkar okka buğday tohumluk olmak üzere birer bağ bıçkısı ve birer öküzsüz pulluk.”⁴²⁵

Sermaye ve imkânları olmadığı için çalışmaya başlayamamış, zor durumda olan sanatkâr mübadiller de vardı. Bu zümrenin de sorunlarını çözmek isteyen Hükümet, 30 Nisan 1924 tarihli genelgeyle, sanatkâr göçmenlere kredi ve sermaye sağlama konusunda önemli bir adım atmıştır. “*Sanatkâr Muhacirlere Tavizen Verilecek Alat ve Edevat ve Sermaye Hakkındaki Talimatname*” ye göre;

Her bir sanatkâr için, mesleğine göre geçici bir dükkân veya Fırın veya imalathane olarak kullanabileceği bir mekân, eğer bir ailede birden fazla sanatkâr bulunuyorsa hepsi için tek bir bina verilecekti. Bu bina için kendilerinden kira alınmayacak, bina geçici bir süreliğine verilecekti. Bu sanatkârlar içinde ihtiyaç sahibi olanlara verilmesi gereken araç gereçler mıntika müdürlerinin başkanlığındaki bir komisyon tarafından temin edilip dağıtılacaktı. Duvarcı, oduncu, mermerci, taşçı, kömürcüye azami 25 lira; dülgere ve siliciye azami 40 lira; çaycı, aynacı ve berberlere azami 50 lira; tenekeci, sıvacı, sıraç, nalbant, bakırcı, döşemeci, terzi hallaç ve vuruculara azami 75 lira; kayıkçı ve balıkçılara 100 lira; demirci, dökümcü, aşçı, kunduracı ve kasaba 100 lira; ağaç tornacısı, marangoz, doğramacı, oymacı ve ağaç modelcisine 125 lira; araba yapımcısına, dokumacı, tesviyeci ve Fırıncıya da azami 150 lira verilecekti. Adı geçmeyen sanatkârlara da mesleki ihtiyaçlarına göre komisyonların belirleyeceği oranlarda yardım edilecekti. Sayılan mesleklerde usta değil de kalfa olanlara, bu oranların yarısı kadar verilecekti. Listeler köylerin ihtiyar heyetlerince hazırlanacak, imar ve iskân müdürleri veya vilayet müdürlerince de tasdik edilecekti. Mübadiller kendilerine verilecek aletleri satmayacaklarına dair kefaletname verecekler, araç gereçlerin bedellerini üç senede ve altı taksitte Ziraat Bankasına ödeyeceklerdi.⁴²⁶

⁴²⁵ Arı, s. 145.

⁴²⁶ Düstur, 3. Tertip, Cilt: 5, Ankara 1948, s. 1142-1145.

Mübadiller iskân tarihlerinden itibaren iki yıl süreyle her türlü vergiden, hukuki işlemlerde alınan harçlardan ve belediye vergilerinden de muaf tutulmuşlardır.⁴²⁷ Mübadele İmar ve İskân Vekâleti, yukarıdaki talimatnamelerde tanımlanan işlemleri Ziraat Bankası aracılığıyla yürütmüştür. Mübadillere verilen krediler, banka şubeleri aracılığıyla verilmiş ve tahsil edilmiştir. Satın alınacak malzemelerle ilgili olarak da İmar ve İskân Komisyonları önce gazetelere ilan vermişler ardından da malzemeleri satın alma yoluna gitmişlerdir. Fakat zamanın kısıtlı olması, teşkilatlanmanın sağlıklı şekilde yapılamaması ve memur sayısındaki yetersizlik gibi nedenlerden dolayı planlanan işlemler sağlıklı olarak yapılamamıştır.⁴²⁸

4.7.3. Toprak Dağıtımı

Rumlardan kalan toprakların mübadillerin Yunanistan'da bıraktıklarından daha az olması, zaman darlığı ve teşkilatlanma eksikliği gibi sebeplerden dolayı, toprak ve mal dağıtımı planlandığı gibi uygulanamamıştır. Şartların da zorlamasıyla ilk aşamada yalnızca bir kısmının verilmesi yoluna gidilmiştir. En azından bir miktar mal verilerek mübadillerin bir an önce üretim faaliyetlerine katılmaları ve kendi geçimlerini sağlar duruma gelmeleri amaçlanmıştır. Mübadele uygulamasının sonundaysa, hangi ülkede ne kadar mal kaldığının kesin tespitinin ardından malların kesin tasfiyesi planlanmıştır.⁴²⁹

Mübadillerin iskânı ve toprak dağıtımı esnasında yapılan en kritik hata, mübadillerin uğraş alanları dışındaki mıntıkalara yerleştirilmelerinden kaynaklanan ürün kaybı olmuştur. Ayrıca mübadillerin geride bıraktıkları mallardan yazılı olmayanlarının değerinin belirlenmesi gerekliliği, mal dağıtım sürecinin uzamasına neden olmuştur. Diğer taraftan mübadillerin beraberlerinde getirdikleri mal bildirim beyannamelerinin dikkate alınmadığı durumlar da yaşanmıştır. Bir mübadil sürece dair yaşananları şöyle özetlemektedir: ***“Getirdiğimiz beyannamelere karşılık olarak para vermeye kalktılar. Ama hiçbir zaman geçerli olmadı. Babam karşılığını alamadı. Malı olmayanlara da mal verdiler.”*** Mübadillerin toprak dağıtımı esnasında mallarının tam karşılığını alamamalarındaki bir başka etken de, dil bilmedikleri için durumlarını

⁴²⁷ İpek, s. 133.

⁴²⁸ İskân Tarihçesi, s.28 ve s. 131.

⁴²⁹ İskân Tarihçesi, s. 29-32.

anlatamamaları olmuştur. Örneğin Mersin’de ve Bursa’da toprak dağıtımı esnasında Türkçe bilmeyen Giritli mübadiller bilenlerden daha az mal almışlardır.⁴³⁰

Bu belirsizlik ve kargaşa ortamında Türkiye’ye gelen bir mübadil, kendinden sonra gelecek olan ailesinin de benzer sıkıntıları yaşamaması için babasına şu tavsiyelerde bulunmuştur:

“İstediğiniz bir şehirde ikamet edebilmek için arazileri tamamen satıp gelmek lazım. Çünkü tefrik edilen mıntıkadan başka bir yerde iskân ettirmezler. Saniyen araziye mukabil sadece arazi verirler, mağaza vesaire vermezler. Salisen Bursa’ya gelen muhacirlere tatbik edildiğine nazaran miktar itibariyle verirler, kıymet nazarı itibara alınmaz. Rabian benim fikrim; mümkün ise vasati bir fiyatla her şeyi satıp gelmektir. Burada her şey ucuz... Hülasa; arzu ettiğiniz mahalde ve arzu ettiğiniz şerait dâhilinde iskân etmek fikrinde iseniz, para ile geliniz. Oradaki düşük fiyatlara bakmayınız. Burada öyle araziler vardır ki, binlerce dönümünü beş altı bin liraya almak mümkün oluyor. Hâlbuki bize nerede olsa verecekleri 150-200 dönümdür.”... “Hayatta her şey ve amil-i mutlak; para. Gelen muhacirlerden oldukça paralı olanlar, o kadar büyük istikbal, suhulet ve muavenete mazhar oluyorlar ki, şayan-ı hayrettir. Mesela iskân mıntıkası isterse Diyarbakır çölünde olsun. Bursa, İzmir ve nereye olursa olsun gider oraya ve oranın memurlarına, “Ben hükûmetten hiçbir şey istemiyorum. Yalnız evleri harab olan filan köyde bana arazi veriniz. Hane inşası vesaire her husus bana ait” der. Bir yahut iki azami mükellef saymakla bahşişte bulunursa şeker gibi ömrü oluyor. Ah felek. Mamafih beyanname ile de gelirsен ayrı vaziyet. Yalnız parasızlara mahsus olan o kabaca muamele: “İskân mıntikanız filan yerdir. Bir yere kımıldamayacaksın” Ama harab imiş. Ne olursa olsun.”⁴³¹

Pek çok yerde azınlıklara ait emvali metrukeden arazileri ve taşınmazları yerli ahalinin sahiplenmek istediği görülmüştür.⁴³² Diğer yandan köylere farklı tarihlerde gelen ve iskân edilen göçmenler arasında da mülkiyet tartışmaları yaşandığı olmuştur. Köye önceden iskân edilenler, kendilerine tahsis edilen tarlaların dışında atıl durumdaki araziye de imkânları nisbetinde işlemeye çalışmışlardır. Daha sonra iskân edilenler ise

⁴³⁰ Emgili, s. 186-187.

⁴³¹ Arı, s. 140-142.

⁴³² Arı, s. 138.

geldikten sonra eski mübadillerin işledikleri bu arazileri sahiplenmeye çalışmışlar veya ilk gelenler sonrakilere verilen bu arazileri işlemeye devam etmek istemişlerdir.⁴³³

1923-1933 yıllarını kapsayan bir çalışmaya göre mübadillere hane başına ortalama 40 dönüm kültür toprağı dağıtılmıştır.⁴³⁴ Göçmenlere dağıtılan ortalama toprak miktarı, Türkiye'deki ortalama toprak mülkiyetine göre azımsanacak bir miktar değildir. Nitekim 1927'de yapılan bir araştırmaya göre, Türkiye'de hane başına işlenen toprak miktarı ortalamasının, bölgesel farklılıklar olmakla birlikte, 25 dönüm civarında olduğu tespit edilmiştir.⁴³⁵ Ancak toprağın küçük parçalar halinde taksim edilmesi arazinin verimini azaltıcı bir etken olmuştur.⁴³⁶

Fabrikaların dağıtımına ilişkin öngörülen kurallar ise neredeyse hiç uygulanamamıştır. Bu belirsizlik ortamında fabrikalara ilgi azalmıştır. Her şeye karşın bir şekilde dağıtılan fabrikalar ise ortaklar arasında yaşanan anlaşmazlıkla nedeniyle büyük oranda verimsiz kalmış ve işletilememiştir.⁴³⁷

Gayrimenkul dağıtımı esnasında yanında onaylı tasfiye talepnameşi bulunmayan mübadiller için kendilerini tanıyan başka mübadillerin şahitliklerine başvurulduğu da olmuştur. Eğer iskân edildiği köyde kendisini tanıyan birileri yoksa başka bir köy ve kazada kendisini tanıyan birilerinin şahadeti alınmıştır.⁴³⁸

Edirne'ye iskân edilen mübadillerin de bir an önce üretici duruma getirilmeleri ve kendi geçimlerini sağlayabilmeleri amacıyla 26 Mart 1924 tarihi itibarıyla *Muhacirlere Arazi Dağıtım Komisyonu* kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır.⁴³⁹ Benzer bir durum Çorlu'da da yaşanmış ve aynı günlerde evli her bir çift başına emvali metrukenen arazi ve her bir nüfusa da birer dönüm bağ dağıtımına başlanmıştır.⁴⁴⁰

⁴³³ İpek, s. 110.

⁴³⁴ Cevat Geray, *Türkiye'de Göç Ve Göçmenler Meselesi*, İstanbul: Nur Gök Matbaası, 1962, s. 56.

⁴³⁵ Keyder, s. 26.

⁴³⁶ İskân Tarihçesi, s. 46.

⁴³⁷ İskân Tarihçesi, s. 48.

⁴³⁸ Özkan, s. 136.

⁴³⁹ Paşaili, 26 Mart 1340, Sayı: 109, s. 1.

⁴⁴⁰ Paşaili, 19 Mart 1340, Sayı: 107, s. 1.

Temmuz 1924 itibariyle Yıldırım Semtinde iskân ettirilmiş olan Karacaova muhacirlerine Arazi Dağıtım Komisyonu eliyle 570 dönüm arazi dağıtılmış ve muhacirler mevsim şartlarına uygun olan ürün ekimine başlamışlardır.⁴⁴¹

Karaağaç'ta iskân olunacak muhacirlere ise arazi dağıtımı için kurulmuş bulunan komisyon ancak 19 Temmuzda çalışmaya başlayabilmiştir.⁴⁴² 30 Temmuzda mübadillere dağıtılacak arazilerin tespit ve ölçüm işlemlerini yapacak memurlar tayin edilerek işbaşı yapmışlardır.⁴⁴³ Babaeski Arazi Dağıtım Komisyonunun işe başlaması ise ancak 1924 Ekiminin sonunda olmuştur.⁴⁴⁴

Diğer yandan Edirne'ye iskân edilen çiftçi mübadillere rehberlik hizmeti vermesi için İmar Vekâleti bir ziraat uzmanı tayin etme kararı almıştır.⁴⁴⁵

Ayrıca, ziraat bankaları aracılığıyla ileride çiftçilerin gelirinden kesilmek suretiyle arazi işlettirilmesine dair bir tebligat da yayımlamıştır.⁴⁴⁶

4.7.4. Traktör Kullanımı

Edirne Ziraat Müdürlüğünün hazırlamış olduğu raporu göz önünde bulunduran İktisat Vekâleti, ihtiyaç sahibi çiftçilerin arazilerini sürebilmeleri için, bedeli ileride gelirlerinden kesilmek kaydıyla, 10 adet traktörün satın alımına karar vermiştir.⁴⁴⁷ Bu traktörlerin borcunun üç senede ve üç eşit taksitte ödeneceği duyurulmuş, bakanlık ihtiyacı olan çiftçilerin isim listesini Edirne Ziraat Müdüriyetinden istemiştir.⁴⁴⁸ 3 ay sonra 5 adet Fordson marka traktör, Ziraat Bankası tarafından şehre getirilmiş, traktörlerin satış şartları ve kullanım bilgileri halka açıklanmıştır.⁴⁴⁹

1924 senesi başlarında İmar Vekâletinin Edirne İskân Müdürlüğüne gönderdiği bir genelgede, çiftçilik yapan mübadillerden her bir çiftçi ailesi için elli lira karşılığında traktör satın alınacağı, arızalanan traktörlerin demirhane ve tamirhanelerde az bir

⁴⁴¹ Paşaili, 13 Temmuz 1340, Sayı: 139, s. 1.

⁴⁴² Paşaili, 20 Temmuz 1340, Sayı: 140, s. 1.

⁴⁴³ Paşaili, 30 Temmuz 1340, Sayı: 143, s. 1.

⁴⁴⁴ Paşaili, 30 Teşrin Evvel 1340, Sayı: 168, s. 2.

⁴⁴⁵ Paşaili, 16 Kanunu Sani 1340, Sayı: 89, s. 1.

⁴⁴⁶ Paşaili, 27 Kanunu Sani 1340, Sayı: 92, s. 1.

⁴⁴⁷ Paşaili, 13 Kanunu Sani 1340, Sayı: 88, s. 1.

⁴⁴⁸ Paşaili, 20 Kanunu Sani 1340, Sayı: 90, s. 2.

⁴⁴⁹ Paşaili, 23 Nisan 1340, Sayı: 117, s. 1.

masrafla tamir edileceği, traktörlerin muhacir aileleri arasında ortak olarak kullanılacağı bildirilmiştir.⁴⁵⁰ 1924 yılının sonbaharında Edirne'ye iskân edilen mübadillere dağıtılan tarlaları nadas yapmak üzere İmar ve İskân İdaresi tarafından Edirne'ye bir adet Fordson traktör gönderilmiştir.⁴⁵¹

Traktör kullanımı konusunda karşılaşılan sorunlardan birisi yakıt meselesi olmuştur. Ziraat Müdürlüğü bu konuda öncülük ederek çiftçilerin yakıt ihtiyaçlarını karşılamıştır. Ancak traktörler için verilen yakıtın bazen ihtiyaçtan fazla dağıtıldığı ve amacı dışında kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu tür usulsüzlüklerin ortaya çıkması üzerine; yakıtın gümrük vergisi çok olduğundan ve bu vergiye karşı verilen özel teşvik yetmediğinden her isteyene istediği kadar verilmemesi, gerçek ihtiyacın tespit edilmesi, verilen yakıtın yerinde kullanımının sağlanması, aksi takdirde satanlar veya özel işlerinde kullananlar hakkında derhal kanuni işlemlere başlanacağı, takibatta bulunmayan memurların da şiddetle cezalandırılacakları bir genelgeyle Edirne Ziraat Müdürlüğüne tebliğ edilmiştir.⁴⁵²

4.7.5. Pulluk ve Çift Hayvanı Dağıtımı

1924 yılının Mart ayında, Edirne'deki ihtiyaç sahibi çiftçilere ücretsiz olarak dağıtılmak üzere, 515 adet tek tekerlekli çift kollu Rudsak marka pulluk satın alınacağı ve Ziraat Müdürlüğü tarafından halka dağıtılacağı duyurulmuştur.⁴⁵³ 27 Nisan 1924 tarihli Paşaili Gazetesinde, ihtiyaç sahibi oldukları onaylanan Edirneli çiftçilere ücretsiz olarak dağıtılacak olan bu pullukların İstanbul'a geldiği, teslim almak ve Edirne'ye sevk etmek üzere Edirne Ziraat Müdürü Ziya Bey'in İstanbul'a gittiği haber verilmiştir.⁴⁵⁴ Nihayet Mayıs ayının sonunda 150 adet pulluk Uzunköprü'ye, 50 adet pulluk da Kavaklı'ya gönderilmiştir.⁴⁵⁵ Ayrıca İmar Vekâleti'nin de mübadillere dağıtmak üzere, her biri 1.174 kuruştan Rodulof Fabrikasının imalatı olan 10.000 pulluk satın almaya karar verdiği duyulmuştur. Pullukların satın alımı konusunda, Vekâlet ile Alat ve

⁴⁵⁰ Paşaili, 24 Şubat 1340, Sayı: 100, s. 2.

⁴⁵¹ Paşaili, 10 Teşrinî Sani 1340, Sayı: 170, s. 1.

⁴⁵² Paşaili, 27 Temmuz 1340, Sayı: 142, s. 1.

⁴⁵³ Paşaili, 16 Mart 1340, Sayı: 106, s. 1; Paşaili, 23 Mart 1340, Sayı: 108, s. 1.

⁴⁵⁴ Paşaili, 27 Nisan 1340, Sayı: 118, s. 1.

⁴⁵⁵ Paşaili, 28 Mayıs 1340, Sayı: 126, s. 1.

Edevat ve Levazımı Ziraiye Türk Anonim Şirketi'nin kurucularından ve Rodulof Fabrikasının da vekili olan Nuri Aziz Bey arasında bir anlaşma imzalanmıştır.⁴⁵⁶

Diğer yandan çiftçi mübadillerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 1924 senesinin Mart ayında 18 çift sığır satın alınmıştır. Bu hayvanların iskân olunan muhacirlere verilmesi ve muhacir geldikçe peyderpey satın alınıp dağıtılmaya devam edilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁵⁷

1924 Haziranında da Ziraat Vekâleti Edirne Ziraat Müdürlüğüne çift hayvanı ve zirai aletler satın alımı için 40.000 lira, çiftçilere borç vermek için de 15.000 lira ödenek göndermiştir.⁴⁵⁸ Temmuz ayındaysa, kurulacak özel komisyon aracılığıyla Ziraat Bankası tarafından 40.000 lira tutarında sığır satın alınacağı, bunların Edirneli ihtiyaç sahibi çiftçilere, ileride gelirlerinden kesilmek kaydıyla satılacağı duyurulmuştur.⁴⁵⁹ Eylül başında çift hayvanlarının Ziraat Bankası aracılığıyla satın alınıp, borç senedi karşılığında çiftçilere dağıtımının uygun olduğu ve gereğinin yapılması için çalışmalara başlanması Ziraat Vekâleti tarafından tebliğ edilmiştir.⁴⁶⁰

1 Ekim 1924 itibariyle Edirne vilayetindeki ihtiyaç sahibi çiftçilere 329 adet çift hayvanının dağıtımı yapılmıştır. Kurulan özel komisyon tarafından hayvan satın alınabilmesi için bir miktar tahsisat bulunması hasebiyle bir miktar daha hayvan satın alınması ve dağıtılması kararlaştırılmıştır.⁴⁶¹ Bu plan çerçevesinde aralık ayında Ziraat Vekâleti adına Edirne'de kurulmuş bulunan özel komisyon eliyle Bulgaristan'dan satın alınan 10 adet damızlık boğa da Edirne Valiliği tarafından belirlenen köylere dağıtılmıştır.⁴⁶² Edirne'nin Sırsındığı nahiyesinde de ihtiyaç sahibi çiftçilere özel komisyon eliyle 32 baş hayvan alınmış ve dağıtılmıştır. Diğer kaza ve nahiyeledeki ihtiyaç sahipleri için de peyderpey satın alınacağı ve dağıtımın süreceği duyurulmuştur.⁴⁶³ Tüm bu destekleme çalışmalarının yanında Edirne'deki ihtiyaç sahibi

⁴⁵⁶ Paşaili, 18 Haziran 1340, Sayı: 132, s. 1; Paşaili, 18 Haziran 1340, Sayı: 132, s. 1.

⁴⁵⁷ Paşaili, 5 Mart 1340, Sayı: 109, s. 1.

⁴⁵⁸ Paşaili, 18 Haziran 1340, Sayı: 132, s. 1.

⁴⁵⁹ Paşaili, 23 Temmuz 1340, Sayı: 141, s. 1.

⁴⁶⁰ Paşaili, 1 Eylül 1340, Sayı: 152, s. 1.

⁴⁶¹ Paşaili, 1 Teşrin Evvel 1340, Sayı: 160, s. 1.

⁴⁶² Paşaili, 19 Kanunu Evvel 1340, Sayı: 179, s. 1.

⁴⁶³ Paşaili, 27 Temmuz 1340, Sayı: 142, s. 1.

çiftçilere dağıtılmak üzere gönderilen 44.500 lira ödenek de Ziraat Bankası vasıtasıyla çiftçilere nakit olarak dağıtılmıştır.⁴⁶⁴

Fakat Ziraat Vekâleti'nin bunca gayretine rağmen mübadillerin ve çiftçilerin hem cahilliklerini hem şiddetli nakit ihtiyacı içinde olmalarını fırsata çevirmek isteyen açık göz tüccarlar da vardı. Örneğin bu günlerde Çanakkale'de yayımlanan Örnek Gazetesinde “*Yahudi Dolapları*” başlığıyla çıkan bir yazıda, bazı Yahudi tüccarlardan bahsediliyordu. Yunan bandıralı büyükçe bir kayığın Çanakkale, Gelibolu Lâpseki, Karabiga iskeleleri arasında dolaştığı, Gelibolu ve Karabiga iskelesinde yüz bulamayınca Çanakkale iskelesine yanaştığı yazıyordu. Bu kocaman kayığın pek yaman Kavalalı bir de tüccarı vardı. Bu tüccar havanın sıcak gitmesinden dolayı dört beş türlü şapka değiştiren bir Yahudi'ydi. Çanakkale iskelesine yanaştığında başına fes giymektedir. Gelibolu'nun ne kadar banker ve zengin Yahudi tüccarları var ise bu Yahudi tüccarın arkasında pervane gibi dolaşıyorlardı. Bu Yahudinin Kavala'da ve daha Yunanistan'ın mühim memleketlerinde sözünün hatırı sayılır olduğu durumdan anlaşılmaktaydı. Yurtlarından mübadele dolayısıyla hicret eden zavallı muhacirlerin çift hayvanatını ve sairesini gasp eden bu hıznarlara bugün memleketimizdeki zürrain elinden sığır ve çift hayvanatı kitaba uydurularak alınıp bu zengin Yahudi'nin simsarları tarafından kayığa dolduruluyordu. Gelibolu, Çanakkale, Karabiga iskeleleri bu mahallin ihtiyacından fazla hayvanı yoktur diye bu habisleri kovarken, kendini bilmeyen ve daha doğrusu Yahudilerin sermayesiyle pek çok roller çeviren bir takım zavallılar kollarını açarak, çiftçilerimizin çift hayvanlarını, işe yaramayacak diyerekten pek ucuz fiyatlarla alarak bu zengin Yahudi'nin emrinde bulunan kayığa yükletiyorlardı. Ziraat Vekâleti muhacirlere çift hayvanı satın almak üzere para gönderiyordu ama satın alınarak muhacirlere dağıtılan hayvanlar böylece düşman diyarına akıp gidiyordu. En sonunda Çanakkale Valiliği durumdan haberdar olarak bu duruma müdahale etmişti.⁴⁶⁵

4.7.6. Tohumluk Dağıtımı

Bunlardan başka Edirneli çiftçilere tohumluk desteği de yapılmıştır. 1924 yılının Şubat ayında Ziraat Bankası tarafından ihtiyaç sahibi çiftçilere dağıtılmak üzere

⁴⁶⁴ Paşaili, 20 Teşrin Evvel 1340, Sayı: 165, s. 1.

⁴⁶⁵ Paşaili, 1 Eylül 1340, Sayı: 152, s. 1.

140,5 ton arpa satın alınmıştır.⁴⁶⁶ Satın alınan bu tohumluk arpaların hem mübadillere hem de Edirneli çiftçilere dağıtımına Mart ayında başlanmıştır.⁴⁶⁷ Lalapaşa, Havsa ve Sırpsındığı'nda da çiftçilere yemlik ve yemeklik arpa dağıtılacağı haber verilmiştir.⁴⁶⁸

Mart ayı ortalarında bir yandan tohumluk arpa dağıtımı sürerken diğer taraftan da çiftçilere dağıtılmak üzere yakında Trakya'ya 80 ton tohumluk patates getirileceği ve kilosu 9 kuruştan dağıtılacağı gazete haberlerine yansımıştır.⁴⁶⁹ Bir hafta sonra da Edirne Vilayeti adına 50 ton patates tohumunun sevk edildiği İstanbul'daki Ziraat Baş Müdüriyetinden tebliği edildiği duyurulmuştur.⁴⁷⁰ Ancak bu konuda ağır davranılması bazı endişeleri de beraberinde getirmiştir. Çünkü ekim mevsimi geçmek üzere olduğu halde tohumluk patatesler hala gelmemişti. Bu yüzden halk ***“acaba bu patatesler çiftçilere tohumluk değil de yemeklik mi verilecek? Yemeklik ise ona diyeceğimiz yok, fakat tohumluk ise ziraat mevsimi geçiyor ”*** diye serzenişte bulunmaya başlamıştı.⁴⁷¹ Nihayet nisan ayının sonuna doğru 10.000 kilo Macaristan malı, 10.000 kilo da İtalyan malı patates tohumu, Ziraat Bankası aracılığıyla, ileride gelirinden kesilmek kaydıyla, faizsiz olarak ve kilosu 10 kuruş üzerinden dağıtılmaya başlanmıştır.⁴⁷²

Edirne Ziraat Müdürlüğü Mayıs ayı sonlarında çiftçilere teşvik amacıyla ayrıca tohumluk susam da dağıtılacağını ve ihtiyacı olanların Ziraat Müdürlüğü'ne başvurmaları gerektiğini duyurmuştur.⁴⁷³

1924 yazında Trakya Mıntıkasına iskân olunan mübadillerin tohumluk ihtiyaçlarının karşılanması için bir miktar ödeneğin İmar ve İskân Vekâletinden Mıntika Müdürlüğüne gönderildiği, Mıntika Müdürlüğünün de Edirneli mübadillere yetecek miktarı belirlemek için ihtiyacı gösteren bilgi cetvelinin kendisine gönderilmesini talep ettiği bildirilmiştir.⁴⁷⁴ Eylül sonlarına doğru da Edirne vilayeti dâhiline iskân edilmiş olan mübadillere dağıtılmak üzere, tohumluk arpa ve buğday satın alınacağı haber

⁴⁶⁶ Paşaili, 24 Şubat 1340, Sayı: 100, s. 1.

⁴⁶⁷ Paşaili, 5 Mart 1340, Sayı: 103, s. 1.

⁴⁶⁸ Paşaili, 23 Mart 1340, Sayı: 108, s. 1.

⁴⁶⁹ Paşaili, 19 Mart 1340, Sayı: 107, s. 1.

⁴⁷⁰ Paşaili, 23 Mart 1340, Sayı: 108, s. 1.

⁴⁷¹ Paşaili, 6 Nisan 1340, Sayı: 112, s. 1.

⁴⁷² Paşaili, 23 Nisan 1340, Sayı: 117, s. 1.

⁴⁷³ Paşaili, 25 Mayıs 1340, Sayı: 125, s. 1. Paşaili, 4 Haziran 1340, Sayı: 128, s. 2.

⁴⁷⁴ Paşaili, 13 Temmuz 1340, Sayı: 139, s. 1.

verilmiştir.⁴⁷⁵ Kasım ayı sonlarında, tohumluğa ihtiyacı olan çiftçi cetvellerinin komisyonca incelendiği, gelen 40.000 liralık ödenekle tohumluk buğday satın alınarak ihtiyacı olan çiftçilere, 3 sene içinde ve faizsiz ödemek şartıyla, dağıtım yapılacağı duyurulduktan sonra mübadiller için ayrıca tohumluk dağıtılmıştır.⁴⁷⁶ Edirne Ziraat Müdürlüğü ekilecek tohumların kalite ve verimini artırmak için de, çiftçilerin tohumlarını kalbur makineleriyle ilaçlamaları için, böcek öldürme etkisi olan göz taşı (Pentahidrat) dağıtımını yapmıştır.⁴⁷⁷

Bu arada Edirne Ziraat Okulu da faaliyetlerine devam etmekteydi. 1924 Ağustos ayı itibariyle okula devam eden 70 öğrenci olup, yeni eğitim öğretim yılında 50 öğrencinin daha kayıt edilecekti.⁴⁷⁸ Ayrıca Edirneli çiftçiler de kendi aralarında dayanışmayı sağlamak amacıyla Çiftçiler Derneği ismiyle bir cemiyetin kurulmasına girişmişler ve bir encümen heyeti seçmişlerdi.⁴⁷⁹

1924 yılının Nisan ayında Paşaili gazetesinde çıkan bir makalede, Edirne’de o zamana kadarki tarımsal faaliyetlerin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Bu makalede; son senelerin felaketli günlerinden önce Trakya’nın zirai konularda diğer vilayetlerden ileri bir noktada olduğuna ancak savaş ve işgal yıllarının, her konuda olduğu gibi, zirai alanlarda da derin yaralar açtığına, Trakya’nın işgalden kurtuluşundan sonra çiftçilerin her türlü zirai aletlerden mahrum ve yardıma muhtaç bir hale geldiğine, bu yeni süreçte en önemli görevin Ziraat İdaresine düştüğüne değinilmiştir. Bu bağlamda Edirne Ziraat Müdürü Ziya Bey’in üstün gayretleri, hükümetin teşvik ve yardımlarının Edirneli çiftçileri harekete geçirdiği, bu sene sadece Edirne’de ekilen arazinin geçen sene bütün Trakya’da ekilmiş olan alanların toplamına denk belki de daha fazla olduğu belirtilmiştir. Ziraat Müdürlüğünün desteğe muhtaç çiftçilere ücretsiz olarak dağıttığı pulluklar ve ileride ödenmek üzere verdiği hayvanlar yalnız köylünün memnun olmasıyla kalmamış olup, hasat mevsiminde yapılacak üretim ile memleketin ekonomik hayatında önemli değişikliklere zemin hazırlayacaktır. Doğal olarak da bu durumdan hem millet hem de devlet karlı çıkacaktır. Ziraat Müdüriyetinin memlekette

⁴⁷⁵ Paşaili, 22 Eylül 1340, Sayı: 158, s. 1.

⁴⁷⁶ Paşaili, 21 Teşrinî Sani 1340, Sayı: 173, s. 1.

⁴⁷⁷ Paşaili, 30 Teşrinî Evvel 1340, Sayı: 168, s. 2. Paşaili, 21 Teşrinî Sani 1340, Sayı: 173, s. 1.

⁴⁷⁸ Paşaili, 6 Ağustos 1340, Sayı: 145, s. 1.

⁴⁷⁹ Paşaili, 23 Kanunu Evvel 1340, Sayı: 180, s. 1.

sönmeye yüz tutan bağcılık ve meyve ağaçları hakkındaki çalışmaları ve girişimleriyle bu çiftçiliğin gelişimi konusunda da önemli gayretler olmuştur. Bu konuda da üstün gayretleri görülen Ziraat Müdürü Ziya Bey'in çalışmaları tüm Edirneliler tarafında takdirle karşılanmıştır.⁴⁸⁰

1924 Haziranının ortalarına kadar Edirne Vilayetine 1.883 ailede 5.734 nüfus mübadil yerleştirilmiştir. İskân edilen mübadiller kendilerine hükümet tarafından tohumluk olarak verilen 47.869 kilo arpa, 8.810 kilo mısır, 50 kilo buğday, 60 kilo fasulye, 45 kilo mercimek, 2.000 kilo susam ekmişlerdir. Ayrıca hükümet tarafından muhacirlere 272 kutu ipek böceği tohumu, 151 adet pulluk, 55 çift hayvanı dağıtılmış ve imece suretiyle de 8.558 dönüm nadas yapılmıştır. Muhacirler tütün ekiminde büyük bir başarı göstererek beraberlerine getirmiş oldukları tütün tohumlarıyla 1.156 dönüm arazi ettikleri gibi aynı zamanda 115 dönüm de bostan ekmişlerdir.⁴⁸¹ Türkiye genelindeyse bu çalışmalar kapsamında çiftçi mübadillere 7.618.000 kilo tohumluk çeşitli zahire türü, 27.501 adet pulluk, 41.253 adet muhtelif tarımsal aletler, 12 traktör, 19.070 kilo kükürt ve göztaş, 22.994 baş çift hayvanı dağıtılmıştır.⁴⁸²

4.7.7. Yakacak Desteği

Aralık ayıyla beraber soğukların etkisini hissettirmesi üzerine fakir ve ihtiyaç sahibi mübadillere kışlık odun, kömür tedarik edemeyenlere bazı şartlar çerçevesinde yakacak bedeli dağıtımına başlanmıştır. Ailedeki kişi sayısı kaç olursa olsun 4 ay müddetle her ay için 5 lira verilmesi kararlaştırılmıştır. Eğer muhtaç olmayanlara, yardıma muhtaç iken üretici duruma geçen zanaat sahiplerine, çiftçilere ve kışın tesiri olmayan yerlere iskân edilen ihtiyaç sahiplerine de yakacak bedeli verildiği tespit edilirse bu paranın veren görevlilere ödeteleceği de kamuoyuna duyurulmuştur.⁴⁸³

4.8. Mübadillerin Edirne'de Yaşadığı Sorunlar ve Basına Yansımaları

Mübadiller Türkiye'ye büyük gruplar halinde taşınmaya başladığında, gerekli hazırlıkların tamamlanmamış olması ve ülkenin içinde bulunduğu imkânsızlıklar

⁴⁸⁰ Paşaili, 16 Nisan 1340, Sayı 115, s. 1.

⁴⁸¹ Paşaili, 18 Haziran 1340, Sayı: 132, s. 1.

⁴⁸² İskân Tarihçesi, s. 139.

⁴⁸³ Paşaili, 8 Kanunu Evvel 1340, Sayı: 177, s. 1.

sebebiyle, bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Mübadele sürecinde karşılaşılan sorunların en iyi takip edilebildiği kaynaklardan biri de basında çıkan yazı ve haberlerdir. Mübadillerin taşınmaları, iskân edilmeleri ve üretici duruma geçirilmeleri için yapılan çalışmalar esnasındaki aksaklıklar ve yaşanan trajediler kamuoyunun konuya ilgisinin artmasına zemin hazırlamıştır. Yetkililerin ilgisizliği nedeniyle göçmenlerin sahipsiz kaldıkları, memurların beceriksizlikleri ve acemiliklerinin yanında mübadillere kötü davrandıkları yönündeki yakınmalar gittikçe artmıştır.⁴⁸⁴

Mübadillerin Türkiye'ye taşınması aşamasında, bazı vapur sahiplerinin iskelelere indirdikleri muhacirlerden taşıma ücreti talep etmeleri tepkiyle karşılanmış, Paşaili Gazetesi'nde bu sorunla ilgili eleştirel haber ve yorumlar kaleme alınmıştır. Örneğin, Selanik'ten iki bin beş yüz muhaciri Tekirdağ İskelesi'ne indiren Sakarya Vapuru'nun sahipleri, hükümet yetkililerinin onayının olduğunu söyleyerek yolcuların her birinden elli kuruş taşıma ücreti tahsil etmişlerdir. Bu durum karşısında haberi yazan muhabir; *“zulüm ve vahşetten yakasını kurtaran bu aziz kardeşlerimizin kendi memleketimizde soyulmasına asla göz yumamayız. Bu olayın sorumluları yetkili merciler tarafından şiddetle cezalandırılmalıdır”* diyerek olaya tepki göstermişlerdir.⁴⁸⁵

Tren yoluyla gelen bazı mübadillerin eşyalarını kaybettikleri de olmuştur. Drama muhacirlerinden Hüseyin oğlu Ağuş Kırklareli'ye gelirken, üç balya ve bir sandık ile çuval içindeki bakır kaplarını kaybetmiştir. Bunun üzerine Çatalca, Çorlu, Silivri Kaymakamlıklarına ve Dedeoğlu Müftülüğüne dilekçeler yazmıştı. Neticede Silivri Kaymakamı konuyla ilgilenerek kayıp eşyaları buldurmuştur.⁴⁸⁶

Mübadillerin karşı karşıya kaldıkları en ağır sorunlardan birisi de sağlık problemleri olmuştur. Nitekim Havza'ya yerleştirilen göçmenlerin durumundan bahsedilen bir gazete haberinde, *“o soğuk mevsimde, derme çatma çadırlar içinde barınmaya çalışan mübadillerin büyük kısmının sıtmaya yakalandıkları ve hastalığın*

⁴⁸⁴ Arı, s. 148.

⁴⁸⁵ Paşaili, 2 Kanunu Sani 1340, Sayı: 85, s. 1.

⁴⁸⁶ Paşaili, 27 Şubat 1340, Sayı: 101, s. 2.

olanca hızıyla devam ettiği” bilgisi yer almıştır. Vekâlet bu konuda önlem almakta gecikmiş ve hastalıkla mücadeleye ancak 1924 sonunda başlayabilmiştir.⁴⁸⁷

Türkiye’deki iskelelere indirildikten sonra misafirhanelere yerleştirilen mübadillerin durumlarının vahametine ilişkin haberlere de rastlanmıştır. İstanbul Ahırkapı’daki misafirhanede kalmakta olan muhacirlerden, 15 gün içinde 21’i çocuk olmak üzere 38 kişinin ölmesi, yaşanan trajediye bir örnektir.⁴⁸⁸ Karaağaç Misafirhanesi’ndeki bazı mübadiller de bağırsak vereminden ölmüş ve bu durum yerel basına yansımıştır.⁴⁸⁹ Tekirdağ İmar ve İskân Müdürlüğü, Edirne İskân Memurluğuna gönderdiği bir tebliğle, Selanik ve Drama mıntıkasında tifüs hastalığı görüldüğünden, buralardan gelecek muhacirler hakkında bir karantina uygulamasının gerekeceği bildirilmiştir.⁴⁹⁰ Edirne’de görülebilecek salgın hastalıklara karşı da bazı önlemler alınmıştır. Bu kapsamda, Edirne Hükümet Tabipliğinde görevli bir doktor tarafından **“Muhacir Salgınları”** başlığıyla kaleme alınan bir yazıda, gelen mübadiller arasında görülmesi muhtemel bulaşıcı hastalıklar ayrıntılı bir bilgilendirme yapılmıştır.⁴⁹¹ Ayrıca Edirneli mübadillerin sağlık sorunlarıyla ilgilenmek üzere Edirne İskân Tabipliği tesis edilmiş ve bir doktor tayin edilmiştir.⁴⁹²

Yetkili mercilerin aldıkları önlemlere rağmen mübadillerin iskân edildikleri mahallelerdeki sağlığa aykırı ortamlar hastalıkların yayılmasını kolaylaştırmaktaydı. Kirişhane Semti’nin Rum Mahallesine yerleştirilen muhacirler, çeşmenin suyolu patladığı için su ihtiyaçlarını bu kaynaktan temin ediyorlar ve bu esnada suyun içindeki sülükler gözle görülebiliyordu.⁴⁹³

1924 yılının sonlarına doğru İstanbul gazetelerinde mübadeleyle gelen muhacirler arasındaki telefât miktarını gösteren tablolar yayınlanmaya başlamıştır. Diğer vilayetlere göre Edirne’ye yerleştirilen muhacirler arasındaki telefât miktarı daha

⁴⁸⁷ Arı, s. 150-151.

⁴⁸⁸ Aghatabay, s. 210.

⁴⁸⁹ **Paşaili**, 16 Teşrinî Evvel 1340, Sayı: 164, s. 2.

⁴⁹⁰ **Paşaili**, 2 Mart 1340, Sayı: 102, s. 1.

⁴⁹¹ **Paşaili**, 16 Mart 1340, Sayı: 106, s. 1.

⁴⁹² **Paşaili**, 12 Şubat 1340, Sayı: 191, s. 2.

⁴⁹³ **Paşaili**, 18 Mayıs 1340, Sayı: 123, s. 2.

azdır. 1924 yılının Kasım ayı itibariyle Edirne'ye 1.800 mübadil hanesi iskân edilmiş olup, telefât miktarı % 8 den aşağı daha düşüktür.⁴⁹⁴

Yunanistan'dan Türkiye'ye taşınan mübadillerden Trakya'ya iskân edilmek üzere ayrılan muhacirler Edirne'ye gelmek istememişler ve bu konuda bir direnç göstermişlerdir. Bu direncin en başta gelen nedeni güvenlik endişesi olmuştur. Mübadiller, bir sınır kenti olan Edirne'nin yeniden işgale uğraması ve benzer acıların tekrar yaşanması ihtimalinden ötürü bölgeye yerleşmek istememişlerdir. Ancak Trakya'nın ve Edirne'nin nüfusundaki büyük düşüş nedeniyle bölgenin ekonomik, sosyal ve siyasal geleceğinin risk altında olduğunu düşünenler Edirne ve Trakya'ya yoğun bir nüfus kitlesinin iskân edilmesini savunmuşlardır. Yerel basın bu problemin çözümü için geliştirdiği formül ise, hükümetin gelen mübadillere teminat vermesi ve güvenliklerini sağlayacağı konusunda onları ikna etmesi esasına dayanmıştır. Eğer yetkililer her halükarda bölge halkının güvenliğini sağlamak konusunda güvence verirler ve mübadillerin bölgeye yerleşmelerini sağlarlar ise nüfus artacak ve bu sayede bölgenin ekonomik ve siyasal güvenliği sağlanmış olacaktır.⁴⁹⁵

1924 yılının Mayıs ayı ortalarına gelinmiş olmasına rağmen tüm Edirne Vilayetine sadece 6.552 mübadil iskân edilmiş olması nüfus konusundaki bu endişeyi daha da kuvvetlendirmiştir.⁴⁹⁶ Edirne'ye iskân edilen mübadillerin sayıca azlığı şehirde büyük bir rahatsızlık oluşturmuştur. Bu günlerde Paşaili Gazetesinde **“Muhacir İsteriz”** başlığıyla çıkan bir yazı şöyledir:

“Nüfus mübadelesinin bitmek üzere olmasına ve üç dört ay sonra ne Yunanistan'dan Türkiye'ye ne de Türkiye'den Yunanistan'a gidecek Türk ve Rum hiç kimse kalmayacak olmasına rağmen Edirne'ye iskân için sevk edilmiş olan mübadil miktarı o kadar az, o kadar az ki boş kalan evlerin, tarlaların, meraların belki % 1'ini bile dolduramamıştır.

Hiç şüphesiz, Trakya ve bilhassa Edirne'nin en birinci ve en elim derdi nüfussuzluktur. Trakya-Edirne insan istiyor, insan olursa ticaret de olur ziraat da. Fakat bu derde çare bulunmazsa Trakya manen değilse bile maddeten ölmeye mahkûmdur. Nüfussuzluğun feci

⁴⁹⁴ Paşaili, 10 Teşrinî Sani 1340, Sayı: 170, s. 2.

⁴⁹⁵ Paşaili, 9 Nisan 1340, Sayı: 113, s. 1.

⁴⁹⁶ Paşaili, 14 Mayıs 1340, Sayı: 122, s. 1.

sonuçlarını her gün parça parça his etmekteyiz. Bakımsızlık yüzünden bağlar, bahçeler, güzelliklerinden her gün bir kısmını kaybediyor, boş evlerden her gün bir tanesi devriliyor. İşte bunlar insansızlığın doğurduğu feci akıbetlerdir. Kurtuluştan beri çok önlemler alınmasına rağmen her gün birkaç ev harab olmak suretiyle Edirne günden güne küçülüyor ve adeta muhitten başlayan sâri bir illet yavaş yavaş şehrin merkezine doğru önüne gelen her binayı devirerek ilerliyor. Boş duran binalar kış günleri bir orman vazifesini görüyor. Yani netice itibariyle koca Edirne nüfussuzluk sebebiyle ma'muriyetini her gün parça parça kaybediyor.

Şimdiye kadar boş evler bağlar bahçeler mahv ve harab olmadan muhacir gelecek ve tekrar eski güzelliklerini kazanabilecekler ümidiyle müteselli oluyor idik. Fakat şimdiye kadar olan bütün bu intizarlardan hemen hemen hiç birisinin tahakkuk ettiğini göremediğimiz için büyük bir helecan ve endişe içinde yaşıyoruz. El hâsıl Trakya ve özellikle Edirne nüfus boşluğunu dolduracak muhacir istiyor. Yunanlılar Batı Trakya'mıza nüfuslarını artırmak için sürekli olarak muhacir iskânıyla meşgul iken bizim Doğu Trakya'yı nüfussuz bırakarak harabeye dönmesine meydan vermemiz ne dereceye kadar doğrudur?

Ahali mübadelesinin şu son günlerinde yoğun bir muhacir kafilesinin sevk ve iskânı her halde memleketimizin istikbali açısından çok uygun olacaktır. Yoksa Trakya insandan hali bir çöl haline gelmeye namzettir. Hükümet bu ciheti ehemmiyetle göz önünde bulundurarak Trakya'da nüfusun artırılmasına çalışmalı ve bir an evvel muhacir iskân etmelidir. Aynı zamanda gelecek muhacirler de Trakya'da iskânlarından dolayı endişeye mahal olmadığı hakkında temin ve tatmin olunmalıdır.⁴⁹⁷

Edirne'den ayrılan Rumlar kendilerine ait binaları yıkıp, kiremit ve kerestelerini tren istasyonundan vagonlara yükleyerek Yunanistan'a taşımışlar ve yeni ülkelerinde inşa etmeye başladıkları binalarda kullanmışlardır. Edirne'de yıkılan binaların fazlalığından dolayı kent tam bir harabe görünümü almıştır.⁴⁹⁸ Özellikle Karaağaçtaki emvali metruke binaları çok yoğun şekilde tahrip edilmiştir. Paşaili Gazetesinin muhabiri, **“onların hepsi birer muhacir ailesine tahsisli olduğu halde tahribatın alabildiğine devamı doğrusu şayanı dikkattir. Yetkililer tahripten kurtulan**

⁴⁹⁷ Paşaili, 25 Haziran 1340, Sayı: 134, s. 1.

⁴⁹⁸ Paşaili, 27 Nisan 1340, Sayı: 118, s. 1.

*beş on hanenin olsun düzgün şekilde korunmasına çalışsa çok hayırlı bir iş yapmış olacaktır”*⁴⁹⁹ diyerek yetkililerin dikkatini çekmeye çalışmıştır.

Mübadillerin Edirne’ye iskânı sürecinde yaşanan önemli sorunlardan biri de Rumların şehirden ayrılmalarını müteakip yaşanan fuzuli işgal olmuştur. Yunanistan’a sevk edilen Rumlar, şehirden ayrılırken emvali metrukelerine ait anahtarları polise teslim etmişlerdir. Rumlardan kalan bu binaların hiç kimse tarafından kesinlikle işgal edilmemesi, kiralamak isteyenlerin tasfiye komisyonuna başvurmaları gerektiği kararlaştırılmasına rağmen süreç planlandığı gibi yönetilememiştir. İşin ilginç olan yanı ise Tasfiye Kanununu uygulamak ve süreci yönetmekle yükümlü bazı memurların, gerekli kurumlara bilgi vermeye gerek görmeksizin emvali metruke hanelerinin kapılarını açıp fuzuli olarak binaları işgal etmeleri olmuştur.⁵⁰⁰ Mübadillerin açıkta kaldıklarına ilişkin şikâyetlerin artması üzerine, İçişleri Bakanlığı işgal edilen emvali metruke hanelerin derhal boşaltılması konusunda tüm vilayetlerle birlikte Edirne Valiliğine de bir tebliğ göndermiştir. Bu gelişme üzerine açıklama yapma ihtiyacı duyan Edirne Defterdarlığı, Edirne’nin durumunun farklı olduğunu belirtmiştir. Açıklamalara göre; Yıldırım, Kıyık, Kirişhane gibi emvali metrukenin yoğun bulunduğu ancak meskûn olmayan mahallelerde binalar alınan tüm önlemlere rağmen harap olmaktan kurtarılamamıştır. Şehre gelmesi beklenen muhacirler, üretici olabilmeleri için köylere iskân edileceklerinden, Edirne merkez kazaya gelecek muhacir miktarı kadar hane bulunduğu gibi daha o miktarda gelecek mübadillere yetecek kadar boş ev mevcuttur. Bunun içindir ki icara verilen hanelerin tahliye ettirilmesine hiçbir şekilde gerek görülmemektedir. Eğer boşaltılırlarsa bunların da gayri meskûn haneler gibi harap olacaklarından çekinilmiştir.⁵⁰¹

Mübadele sürecinin yönetimindeki aksaklıklar ve organizasyondaki bozukluklar basında sık sık eleştir konusu olmuştur. *“Anlaşılmaz İşler”* başlığıyla çıkan bir değerlendirme yazısında; teşkilatlanma konusundaki beceriksizliklerin sıradan halkın dahi fark edebileceği derecede problemli olduğu, emvali metruke işlerinin iki seneden beri sürekli değiştiği vurgulanmaktaydı. 1922 Nisanında çıkan kanun bir sene

⁴⁹⁹ Paşaili, 2 Kanunu Sani 1340, Sayı: 85, s. 1.

⁵⁰⁰ Paşaili, 13 Nisan 1340, Sayı: 114, s. 1.

⁵⁰¹ Paşaili, 2 Nisan 1340, Sayı: 111, s. 2.

bile uygulanamadan 1923'te yeni bir kanunla tasfiye komisyonları kurulmuş, bir süre sonra komisyonların sayısı çok görülerek naipliklerin ihdasıyla komisyon sayılara azaltılmıştı. Ancak hiçbir iş tasfiye olunamadan komisyonlar kaldırılmıştı. Kanunun kayıp kişilerden ve firarilerden alacaklı olanların bu alçaklarını komisyonlar ve mahkemeler eliyle tahsil edeceklerini söylemesine rağmen şimdiye kadar bu iş de başarılamamıştı. Türk alacaklılar haklarını nerde arayacak, tasfiye işlemlerini hangi kurum yürütecekti? Halk şimdi yeni bir açıklama ve uygulama beklemekteydi.⁵⁰²

Bu bağlamda gazetede yayımlanan bir başka eleştiri yazısı da *“Yapmak ve Bozmak Sitemleri”* başlığını taşıyordu. Makalenin yazarına göre, bütün mesaimiz önceden var olan eser ve kurumları ortadan kaldırıp yeni yeni şeyler meydana koymaktan ibaretti. Çalışmalarımızın sonucu bir yazar bozar tahtası manzarası görünümündeydi. Genel ve özel teşkilatımızda da aynı kararsızlık göze çarpıyordu. Eskiden yapılanlar beğenilmeyip yerlerine yeni kurumlar ihdas edilmesine rağmen bunlar da kapsamlı bilimsel çalışmalara dayanmadığından kısa ömürlü oluyorlardı. Gideceği yön belli olmayan pusulasız ve amaçsız bir gemi gibiydik. Emvali metruke işlerinin birkaç sene içine geçirdiği değişimler bu duruma güzel bir örnekti. Bu bağlamda, 28 Nisan 1922 tarihinde bir kanun çıkarılmış ve sonradan genişletilmişti. Komisyonlar ve naiplikler kurulmuştu. Ancak hepsi bir emir ile kaldırılarak Maliyeye devredilip Milli Emlak teşkilatı kurulmuştu. Emvali metruke miktarı sıfırlanıncaya kadar bu teşkilatın daha birçok değişimlere maruz kalacağı tahmin edilmekteydi.⁵⁰³

Bir hafta sonra çıkan bir başka yazıda da; Rumların ayrılmalarıyla beraber Edirne'nin harabeye döndüğü, elimize geçen birçok gayrimenkulün nitelik ve nicelik yönünden düne göre daha kötü bir halde olduğu, birkaç istisna dışında gayrimenkul emvali metrukenin çoğunun harab olduğu dile getiriliyordu.⁵⁰⁴

Mübadillerin Edirne'ye iskânları aşamasında ev, dükkân, arazi dağıtımı ve paylaşımı konusunda haksızlığa uğradığını düşünen mübadiller Paşaili Gazetesi aracılığıyla sorunlarını kamuoyuyla paylaşıp yetkilerin dikkatini çekmeye

⁵⁰² Paşaili, 25 Mayıs 1340, Sayı: 125, s. 1.

⁵⁰³ Paşaili, 22 Haziran 1340, Sayı: 133, s. 1.

⁵⁰⁴ Paşaili, 2 Temmuz 1340, Sayı: 136, s. 1.

çalışmışlardır.⁵⁰⁵ 29 Ocak 1925 tarihli Paşaili Gazetesinde, mübadillerin iskân sürecini ve Edirne'ye iskân edilenlerin durumlarının değerlendirildiği, **“Muhacirlerimiz”** başlıklı bir analiz yazısı yayımlanmıştır. Bu yazı şöyledir:

“Doğrusunu söylemek lazım gelirse her yerde olduğu gibi Edirne’imizde de muhacirler meselesi başlı başına bir faciadır. Geçen gün bir arkadaş anlatıyordu: “Karaağaca iskân edilen muhacirlerin çoğu açmış. Bahçelerden ele geçirebildikleri lahanaları yiyerek iki üç gün açlığı gidermeye çalışan ve bu yüzden hastalanarak terk-i hayat eden muhacirler varmış!” Ne elim ve ne feci bir haber... Yunan zulmünden korkarak anavatana getirdiğimiz bu biçareleri demek ki şimdi de açlığa mahkûm ettik. Gerçi Trakya’mıza yerleştirilen muhacirler Anadolu’ya yerleştirilenlerden hiç şüphesiz daha müreffehler. Hiç olmazsa başlarını sokacak bir ev sahibi olabilmişlerdir. Aynı zamanda hükümet iyi kötü bunları bir zamandan beri iâşeye çabalıyor. Lakin bize kalırsa sadece hükümetin desteğe muhtaç muhacirlerimizi ölmeyecek derecede yaşatan yardımı kâfi değildir. Maalesef söyleyelim ki bu muhacirler yukarıda izah ettiğimiz vecihle hakikaten açlıktan kurtarılmadıkları gibi şimdiye kadar Türk ocağımız da bu zavallılarla alakadar olmamıştır. Hiç olmazsa bu biçarelere bir gün bir sıcak çorba vermek bile cidden büyük bir yardımdır. Gerçi ocağımızın birçok noksanları vardır. Bittabi bunlar ikmale çalışılıyorsa da her şeyden evvel memlekete nüfus lazımdır. Binaen aleyh ocağımızın her suretle bu muhacir kardeşlerimizle alakadar olmasını temenni ederiz.”⁵⁰⁶

Muhacirlerden birçoğu sefil ve işsiz bir halde dolaşıyorken, emvali metrukeden bahçe ve tarlalar bir takım büyük mevkii işgal eden memurlar tarafından kiralanmış durumdaydı. O günün şartlarında bir devlet memurunun ticaretle de uğraşması yasak olduğu halde özellikle muhacirlerin sefil ve işsiz dolaştıkları bir zamanda emvali metruke bahçe ve tarlaları kiralamaları kamuoyunda eleştirilere neden olmaktaydı.⁵⁰⁷

1924 yazının çok sıcak ve kurak geçiyor olması da bir başka sorundu. Haziran ayının ilk haftasında ortalama hava sıcaklığı güneşte 48, gölgede 32 olarak ölçülmüştü. Merkez kazadaki çiftçilerin kışlık ekimleri kuraklık yüzünden kısmen yanmış, eğer

⁵⁰⁵ **Paşaili**, 3 Ağustos 1340, Sayı: 144, s.1; **Paşaili**, 10 Ağustos 1340, Sayı: 146, s.1; **Paşaili**, 27 Teşrin Evvel 1340, Sayı: 167, s.2.

⁵⁰⁶ **Paşaili**, 29 Kanunu Sani 1341, Sayı: 188, s. 1.

⁵⁰⁷ **Paşaili**, 29 Kanunu Sani 1341, Sayı: 188, s. 1.

yağmur yağmazsa yazlık ekimleri de tehlikeye girmişti. Çiftçiler yağmur yağması için dua etmekteydiler.⁵⁰⁸ Nihayet 9 ve 10 Haziranda gelen yağmurlar çiftçileri bir hayli sevindirmişti.⁵⁰⁹ Ancak temmuz ayı da son derece sıcak geçmişti. 1 Temmuz 1924 günü ortalama sıcaklık güneşte 43, gölgede 27 derece olarak ölçülmüştü.⁵¹⁰

Edirne'nin diğer ilçelerinde de aşağı yukarı benzer durumlar ve benzer sorunlar yaşanmıştı. Örneğin Uzunköprü kaza merkezindeki emvali metruke binalar da neredeyse tamamen harab bir haldeydi. Sadece devlet memurlarının oturdukları emvali metruke evler tahripten korunmuş olup iskâna elverişli bir durumdaydı.⁵¹¹

Uzunköprü'deki en temel sorun ise, iskân edilen mübadilleri üretici duruma getirebilmek için gerekli üretim araçlarının yokluğuuydu. Burada emvali metrukeden 13.961 dönüm tarla, 2.761 dönüm bağ, 17 dönüm dutluk ve 2.000 dönüm boş toprak ile 178 adet çeşitli emlak vardı. Uzunköprü kazasından ayrılan 10.357 nüfus Rum'a karşılık 1 Eylül 1924 itibariyle 777 hanede 3.414 muhacir gelmişti. Harap haldeki emvali metruke binaları içerisinde 300 evin onarılıp iskâna elverişli duruma getirilmesi planlanıyordu. İskân edilen mübadillerin çoğunluğu çiftçi olup, Yunanlıların talanından dolayı, yanlarında canlarından başka hiçbir şey getirememişlerdi. Muhacirlere 35.000 kilo kadar tohumluk verilerek kısmen üretici bir hale getirilmelerine çalışılmış ise de havaların kurak gitmesi yüzünden hiç verim alamamışlardı. En temel ihtiyaç zirai alet ve çift hayvanı olmasına karşın gönderilen ödenek oldukça yetersiz kalmıştı. Eğer muhacirlere çift hayvanı verilmezse müstahsil bir hale gelebilmeleri pek mümkün görülmemekteydi.⁵¹² Zira Yunanlılar Uzunköprü'den çekilirken hayvan, araba ve zirai alet namına bir şey bırakmamışlardı. Uzunköprü ve köylerinde mübadillerin durumu başka yerlere oranla iyiydi. Hepsi iskân edilmişler kişisel serveti planlar da üretici duruma gelmişlerdi. Ancak Hükümetin mali yardımı çok yetersiz kalmaktaydı. Mesela Ziraat Bankasından tohumluk bedeli olarak 4-5 lira para alan mübadillerin bakkallara ve sobacı dükkânlarına koştuğu görülmekteydi. Halk yakacak tedarikinde ve nadas yapımında mübadillere hayli yardımcı oluyordu. Ancak Kavaklı'nın Hasırcı, Arnavut ve

⁵⁰⁸ Paşaili, 8 Haziran 1340, Sayı: 129, s. 1.

⁵⁰⁹ Paşaili, 11 Haziran 1340, Sayı: 130, s. 1.

⁵¹⁰ Paşaili, 2 Temmuz 1340, Sayı: 136, s. 1.

⁵¹¹ Paşaili, 27 Temmuz 1340, Sayı: 142, s. 1.

⁵¹² Paşaili, 1 Eylül 1340, Sayı: 152, s. 1.

Küplü köylerindeki 4.000 civarında mübadilin durumları çok kötüydü. Çoğu penceresiz, kapısız, bir çatı altında yaşamaktaydı. Fakir olduklarından yapılan küçük yardımlar sefalet ve perişanlıklarının önünü alamıyordu.⁵¹³

Kavaklı'ya da oldukça fazla miktarda mübadil iskân edilmesine rağmen üretim aletleri konusunda durum Uzunköprü'dekinin aynıydı. İlçe halkı muhacirlerin çalışmadığından şikâyet ediyorsa da kamuoyu bu durumu yeni gelmiş olmalarına bağlıyor ve zamanla yeni yerlerini daha fazla çalışacaklarını dile getiriyordu.⁵¹⁴

1924 yılının Eylül ayı itibariyle Kırklareli'ne 15.000 civarında mübadil yerleştirilmişti. Merkez kasabada iskâna elverişli ve tamire ihtiyaç duyan daha birçok ev vardı. Yunanlıların çekilirken yaptığı tahribat sebebiyle harap durumdaki evlerin tamirine başlanmış olup gelecek mübadillerin buralara iskânı planlanmaktaydı.⁵¹⁵ Kasım ayındaki aşırı soğuklar üzerine emvali metrukeden on beş ev yıkılmış ve keresteleri yakacak olarak muhtaç ailelere dağıtılmıştı. Kışın şiddetlenmesine rağmen hala yüzlerce muhacir, civar köylerde boş evler olmasına karşın, misafirhanelerde titreşerek iskânlarını bekliyordu.⁵¹⁶

Kırklareli'nin viran ve öldürücü misafirhanelerinde titreşen muhacirler adına Paşaili Gazetesine mektup yazan Mustafa Natık isimli bir mübadil, içinde bulundukları durumu şu sözlerle anlatmıştı:

“29 Ocak tarihli gazetenizde yayımlanan “Muhacirlerimiz” başlıklı makaleyi büyük bir dikkatle okuduk. Bu makalede, Karaağaca iskân edilen muhacirlerin çoğunluğunun aç olduğu, bahçelerden ele geçirebildikleri lahanaları yiyerek iki üç gün için de olsa açlıklarını gidermeye çalıştıkları ve bu yüzden öldükleri yazmaktadır. Kırklareli'ndeki mübadillerin vaziyeti tasvir ettiğiniz vaziyetten daha beterdir. Zira burada Karaağaç'ta olduğu gibi sebze bahçesi de yoktur. Kırklareli'ne hele son kafile olarak gelen muhacirler açlık ve bakımsızlık yüzünden her gün ikişer üçer ölmektedirler.

⁵¹³ Paşaili, 15 Kanunu Evvel 1340, Sayı: 178, s. 2.

⁵¹⁴ Paşaili, 4 Eylül 1340, Sayı: 153, s. 1.

⁵¹⁵ Paşaili, 15 Eylül 1340, Sayı: 156, s. 1.

⁵¹⁶ Paşaili, 25 Teşrini Sani 1340, Sayı: 174, s. 1.

Yine aynı makalede, Trakya'ya isken edilen mübadillerin Anadolu'ya iskân edilenlere göre daha müreffeh oldukları, hiç olmazsa başlarını sokacak bir evlerinin bulunduğu yazıyor. Hâlbuki Kırklareli'nde bunun aksi sabittir. Bugün Kırklareli'nde metruke haneler bulunduğu halde elli altmış hane hala iskân edilmemiş, başlarını değil ayaklarını bile sokacak bir yer gösterilememiştir. Muhacirlerin çektiği bu sefalet kâfi gelmemiş gibi, İskân Müdürü Mahmut Nuri, İskân Amiri Feyzi ve Komiser Hüseyin Efendiler misafirhaneye gelerek, Drama mübadillerinden 80 yaşındaki Osman Ağayı ve askerde şehid olmuş oğlunun iki yetimini, kocası şehit olarak vefat eden bir kadın ile iki yavrusunu yağmur yağarken eşyalarıyla birlikte sokağa ve çamurun içine atmışlardır.

Ayrıntılı olarak anlattığım Kırklareli'ndeki muhacirlerin bu durumlarının, ilgili ve yetkililerin dikkatini çeker ümidiyle, gazetenizin bir köşesine dercini rica ederim."⁵¹⁷

1924 yılının Eylül ayı itibariyle Babaeski'ye de 300 hane mübadil iskân edilmişti. İlk gelen mübadiller çift hayvanı edinmişler ve kışlık ekimlerini yaparak üretici duruma gelebilmişlerdi. Mübadillerin ihtiyaç duyduğu hayvanların bir kısmı hükümetin desteğiyle bir kısmı da kendileri tarafından temin edilmişti. Babaeski'ye yerleşen mübadiller toprağın oldukça verimli olduğunu ve birkaç sene içinde zengin olacaklarını ifade ediyorlardı. Babaeski'de muhacir iskânına müsait birçok boş arazi olmakla beraber binalar çok azdı. Emvali metruke evlerin mübadillere tahsisi gerekirken, on civarında ev subaylar ve memurların işgalinde bulunup tahliye ettirilememişti. Bu sebeple üç mübadil hanesi iki aydan beri camide kalmaktaydı.⁵¹⁸

Tekirdağ'daki emvali metruke binalarının hemen hepsi, diğer yerlerde olduğu gibi, tahribe uğramıştı. Her gün Tekirdağ iskelesine çeşitli vapurlarla çok sayıda mübadil çıkarıldığı için misafirhaneler yeterli gelmediğinden mübadiller okul ve camilerde misafir ediliyordu. Burada da subayların ve devlet memurlarının işgalinde bulunan emvali metruke evler vardı. Bu evler mübadillere tahsisli olduğu halde, tahliye

⁵¹⁷ Paşaili, 12 Şubat 1341, Sayı: 191, s. 1.

⁵¹⁸ Paşaili, 18 Eylül 1340, Sayı: 157, s. 2.

için yetkililerin girişimleri sonuçsuz kalıyordu. Bir emvali metruke evin üç dört muhacire verildiği dahi oluyordu.⁵¹⁹

Silivri’de emvali metrukeden yüzlerce mağaza olmasına rağmen kiralamak isteyenler çıktığı halde kiralanmayarak iki yıldır kapalı tutuluyordu. Bu mağazalardan bazılarını da bir takım nüfuzlu kişiler kullanıyorlardı. Kullanılmayanlar ise zamanla harap olmaktaydı.⁵²⁰

Çorludaki emvali metruke bağlar da sahipsizlik yüzünden mahvolmaktaydı. Bu bağlar halka bir sene gibi kısa müddetlerle icara verilmiş olduğundan halk yalnız mahsulünü almayı düşünüyor, ziraat memurlarının yönlendirmelerine rağmen gerekli önlemleri almıyordu. Doğal olarak da bir önceki yıla göre bağların verimi yarı yarıya düşmüştü. Böyle giderse sahipsizlik ve bakımsızlık yüzünden bütün bağların mahvolması kaçınılmaz görünmekteydi.⁵²¹

1924 Ekiminde, TBMM’nin açılmasından hemen önceki hafta, Trakya’nın sorunlarının ve Edirne halkının Meclisten beklentilerinin sıralandığı bir yazıda muhacirlerin üretici bir hale getirilebilmeleri konusunda işlerin çok yavaş ve plansız yürütüldüğüne dikkat çekilmiştir.⁵²²

Kışın sert yüzünü göstermesiyle birlikte bazı mübadiller üşümek için emvali metruke binalara balta ile girerek yakacak kereste keserken yakalanmışlardı. Yakalanan mübadiller derdest edilerek evraklarıyla beraber mahkemeye gönderilmişlerdi.⁵²³

İskân edildikleri muhite gerek ekonomik gerekse sosyal yönden intibak edemeyen bazı mübadiller, ülke içinde yeni bir göç hareketi başlatmışlardır. Bu gelişme üzerine, İmar ve İskân Vekâleti, iskân işlemlerinde ortaya çıkabilecek kargaşayı önlemeye yönelik bir genelge yayımlamıştır. Bu genelgede, iskân yerlerini terk eden

⁵¹⁹ Paşaili, 8 Eylül 1340, Sayı: 154, s. 1.

⁵²⁰ Paşaili, 28 Ağustos 1340, Sayı: 151, s. 1.

⁵²¹ Paşaili, 25 Eylül 1340, Sayı: 159, s. 1.

⁵²² Paşaili, 20 Teşrinî Evvel 1340, Sayı: 165, s. 1.

⁵²³ Paşaili, 28 Kanunu Evvel 1340, Sayı: 181, s. 2.

ailelerin tekrar iskân hakkına sahip olmadıkları belirtilerek, iskân hakkından vazgeçtiklerine dair bir taahhüt belgesi vermeleri istenmiştir.⁵²⁴

Mübadillerin Türkiye'ye taşınmasıyla beraber başlayan zorlu süreçte tüm sorumluluğun üzerine yüklendiği İmar ve İskân Vekâleti, iyi niyetli çabalarına rağmen bir dizi imkânsızlık, zaman kısıtlılığı, memur eksikliği, ekonomik kaynak yetersizliği gibi nedenlerden dolayı eleştirilerin hedefinde olmuştur. 1924'ün Ekim ve Kasım aylarında mecliste iskân işleriyle ilgili sert tartışmalar yaşanmış, sırasıyla bakanlık yapan Mustafa Necati, Mahmut Celal ve Refet Beylere sert sorular yöneltilmiştir.⁵²⁵ Tartışmaların Mübadele İmar ve İskân Vekâleti'nin faaliyetlerinde yoğunlaşması üzerine, 11 Aralık 1924'te bu bakanlık kaldırılarak, görev ve yetkileri Dâhiliye Vekâletine bağlı olarak kurulan İskân İşleri Genel Müdürlüğüne devredilmiştir.⁵²⁶

Süreçte yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen iskân işlemi gören mübadillerin büyük kısmı yerleştirildikleri yerlerde ekonomik ve sosyal bünyeye uyum sağlamışlar ve kısa süre içerisinde üretim faaliyetlerine katılmışlardır. Gerek tarımsal alanlarda gerekse küçük el sanatlarında Türkiye'nin üretimine ve milli gelirine katkı yapmışlardır. Elbette Yunanistan'daki sosyo ekonomik ve kültürel durumlarına kısa sürede yeniden ulaştıklarını söylemek zordur. Ancak süreç içerisinde mübadillerin bulundukları yeni memleketlerine uyum sağladıkları, zorlukları aştıkları, toplumsal ve ekonomik çevreye intibak ederek gelişimine katkı yaptıkları görülmüştür.⁵²⁷

4.9. Edirne Mübadele Muhacirleri Cemiyeti

İskân sürecinde yaşadıkları sorunlara çözüm arayan mübadiller, 1924 senesinin sonlarına doğru, kendi içlerinden bir *Muhacir Heyeti* seçerek Ankara'ya gönderme kararı almışlardır. Bu heyet; mübadillerin maruz kaldıkları kötü muameleleri, mübadele sözleşmesinin uygulanmadığını, muhacirlerin haklarının göz ardı edildiğini ve bu haklara saygı gösterilmediğini belgeleriyle hükümete sunma kararı almışlardır.⁵²⁸

⁵²⁴ İskân Tarihçesi, s. 35-38.

⁵²⁵ Aghatabay, s. 213-214.

⁵²⁶ Düstur, 3. Tertip, Cilt: 6, Ankara Başvekâlet Matbaası: 1934, s. 37.

⁵²⁷ Arı, s. 158.

⁵²⁸ Paşaili, 3 Ağustos 1340, Sayı: 144, s. 2.

Edirne'deki mübadil nüfusunun artmasına paralel olarak Serez'den gelen muhacirler, eylül sonlarında Türk Ocağı Edirne Şubesi'nin Salonunda toplanarak bir ihtiyar heyeti seçmişlerdir. Ayrıca bir de Mübadil Muhacirler Cemiyetinin kurulması gündeme gelmiştir.⁵²⁹ Mübadele Cemiyeti İdare Heyetine kâtip olarak Serezli Ferit Bey, aza olarak da Hasan Efendi, Tevfik Bey, Mahmut Efendi, Haşim Cevdet Bey, Muallim İbrahim Efendi, Karacaova'lı Mehmet Sabri Bey ve Mahmut Efendiler seçilmiştir.⁵³⁰

Kuruluşunun ardından çalışmalara başlayan *Mübadele Muhacirleri Cemiyeti*, yardıma muhtaç mübadiller yararına bir müsamere düzenlenmesini kararlaştırmıştır.⁵³¹ Bu etkinlik; ***“Yunanistan’dan anavatana kavuşan muhacir kardeşlerimizden hasta ve malul biçarelere yardım etmek ve kışın bu şiddetli anlarında onları soğuktan ölümden muhafazaya çalışmak için tertip edilen büyük ve muhteşem müsamere”*** sözleriyle kamuoyuna duyurmuştur. Halkın müsamereye yoğun ilgi göstermesi üzerine müsamere programı daha da genişletilmiştir.⁵³²

İstanbul'daki mübadiller de Türkiye genelenindeki mübadillerin sorunlarını gündeme getirmek amacıyla toplantılar düzenlemişlerdir. Bu bağlamda 1925 yılının şubat ayında, mübadillerin sorunlarını görüşmek üzere İstanbul'da toplanacak olan Mübadil Muhacirler Kongresi'ne, Edirne Mübadele Muhacirleri Cemiyeti'nin de temsilci göndermesi kararlaştırılmıştır.⁵³³ Yapılan toplantıda İstanbul'daki kongreye, Edirne mübadillerini Muallim İbrahim Efendi'nin temsil etmesi kararlaştırılmıştır.⁵³⁴

⁵²⁹ Paşaili, 1 Teşrin Evvel 1340, Sayı: 160, s. 1.

⁵³⁰ Paşaili, 1 Kanunu Sani 1341, Sayı: 182, s. 1.

⁵³¹ Paşaili, 21 Kanunu Sani 1341, Sayı: 186, s. 1.

⁵³² Paşaili, 2 Şubat 1341, Sayı: 189, s. 2.

⁵³³ Paşaili, 12 Şubat 1341, Sayı: 191, s. 1.

⁵³⁴ Paşaili, 16 Şubat 1341, Sayı: 192, s. 1.

5. NÜFUS MÜBADELESİNİN EDİRNE'DEKİ ETKİLERİ

Toplumsal yapıyı şekillendiren faktörlerden biri olan göçler; sosyal, ekonomik ve siyasal değişimlere kaynaklık ederler. Göç hareketleri sonucunda, farklı özelliklere sahip toplulukların karşılaşması ve kaynaşmasıyla birlikte yeni yapılanmalar ortaya çıkar.⁵³⁵ Bu süreçte göçmenlerle yerli halk arasındaki ortak kültürel öğelerin çokluğu iki toplumsal grubun kaynaşma sürecini olumlu şekilde etkiler. Eğer göçler bir ülkenin sosyal, ekonomik ve siyasi değişiklik dönemine rast gelirse, kimlikel ve toplumsal değişimler daha da hızlanır.⁵³⁶ Türkiye'de de Kurtuluş Savaşını takip eden süreçte, toplumsal yapının yeniden şekillenmesinin büyük bir hız kazandığı, Osmanlı dönemine göre toplumsal ve ekonomik dinamiklerin daha canlı ve çeşitli olduğu görülür.

Göçmenler, iskân edildiği ülke halkıyla ortak kültürel değerleri paylaşıp dahi birkaç kuşak boyunca kendini farklı ve kısmen dışlanmış hissederler. Göçmen çocukları, *dışlanmış* ve *muhacir* olmaktan kurtulabilmek için mal, mülk ve mevki edinebilmek, toplum içinde yükselmek ve saygınlık kazanma arayışına girerler. Bu süreçte yeni ülkelerine aşırı bağlılık gösterebilir ve aşırı milliyetçi bir düşünce dünyasına kayabilirler. Göç alan ülkelerde, ekonomik veya akademik olarak yükselmiş, elit sınıfa geçmiş göçmen nesillerine fazlaca rastlanmakta, elit ve yönetici sınıfa dâhil olma durumu, göçmenlerin uyumlarını kolaylaştırıcı bir etki yapmaktadır.⁵³⁷

Cumhuriyetin ilk yıllarında mübadil olmak; köklerinden, memleketinden ve hatıralarından koparılmış olmak demektir. Zorunlu bir göçe tabi tutulan bu insanlara memleketlerini bırakıp yeni bir ülkeye gitmek isteyip istemedikleri de sorulmamıştır. Yoksulluk, açlık, evsizlik, kültürel farklılıklar gibi altından kalkılması zor durumlarla yüzleşmek zorunda kalmaları onlarda derin travmalara neden olmuştur. Bütün ekonomik birikimlerini ve kültürel değerlerini Yunanistan'da bırakarak yeni bir ülkeye yerleşen mübadiller, doğal çevrelerini bir anda yitirmişler, yeni dâhil oldukları coğrafyada tüm bunları yeniden kazanmak zorunda kalmışlardır.⁵³⁸

⁵³⁵ Kemal Karpat, **Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, Timaş Yayınları, İstanbul: 2010, s. 21.

⁵³⁶ Karpat, *Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, s. 63.

⁵³⁷ Karpat, *Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, s. 22.

⁵³⁸ Arı, s. 165.

1926 yılına gelindiğinde mübadillerin iskân işlemleri büyük ölçüde bitmiştir. Mübadiller, taşınma ve yerleştirme aşamasındaki bazı sorunlara rağmen, kendilerine sağlanan kolaylık ve imkânlar sayesinde büyük ölçüde üretici duruma gelmişler, devletten yardım almadan kendi yaşamlarını sürdürebilme noktasına gelmişlerdir. Bundan sonraki süreçte toplumsal ve ekonomik dokuya uyum süreci başlamıştır.

5.1. Toplumsal Etkileri

Milliyetçilik; kendini millet olarak gören ve devlete hâkim olan grupların, milli kültürlerini, dillerini ve geçmişlerini abartarak, tarihi kendi görüşlerine uygun yazarak yücelten bir ideolojidir. 20. yüzyıl milliyetçi ideolojilerin son derece popüler hale geldiği bir zaman dilimi olmuştur.⁵³⁹ Birinci Dünya Savaşının ardından, dünya kamuoyunda eski imparatorlukların yerini ulusal devletlerin alacağı tezi ileri sürülmüş ve bu süreçte, etnik açıdan homojen olması düşünülen bölgelerde yoğun nüfus değişimleri yaşanmıştır. Almanya, Avusturya Macaristan ve Rusya gibi dağılan imparatorluklarda büyük halk kitleleri yer değiştirmişlerdir. Türkiye ile Yunanistan arasındaki nüfus değişimi de bu bağlamda değerlendirilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün doğal bir sonucu olarak görülmüştür. Kitlelerin zorunlu yer değiştirmeleri, coğrafya ile üzerindeki halklar arasındaki uyumsuzluğun düzeltilmesine zemin hazırlayacak bir önlem olarak algılanmıştır. Bu gelişmeler ulus devletlerin oluşum sürecini hızlandırıcı bir faktör olmuş, dolayısıyla Lozan'daki zorunlu nüfus mübadelesi kararı, bu dönem için son derece tipik olarak yorumlanmıştır.⁵⁴⁰

XIX. yüzyıldan itibaren Kırım, Kafkas ve Balkan coğrafyalarından gelen göçmenlerle birlikte Türkiye coğrafyasındaki Türkleşme ve millileşme süreci hızlanmıştır. Göçmenler Anadolu'ya gelişlerini yabancı bir ülkeye sığınma olarak değil, anavatana dönüş olarak değerlendirmişlerdir. Geldikleri ülkelerde maruz kaldıkları milliyetçi baskılar, anavatana döndüklerinde muhacirlerdeki milli hisleri tahrik etmenin yanında buradaki gayrimüslimlere karşı da olumsuz düşünceler doğurmuştur.⁵⁴¹

⁵³⁹ Karpat, *Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, s. 36.

⁵⁴⁰ Çağlar Keyder, "Nüfus Mübadelesinin Türkiye Açısından Sonuçları", *Egeyi Geçerken*, Renee Hirschon (drl.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 54.

⁵⁴¹ Karpat, *Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, s. 56.

Türkiye Cumhuriyeti son yüzyıldaki göçlerin şekillendirdiği bir toplumsal yapıya sahiptir.⁵⁴² Kurtuluş Savaşı ve sonrasındaki süreçte azınlıkların Türkiye’den ayrılmaları, toplumsal yapıda homojenleşmeyi tasarlayanlar için bir fırsat sağlamış ve yöneticilerin öngördükleri toplumsal amaçlar ile ulusçuluk ilkesine uygun gelişmelere zemin hazırlamıştır. Rum ve Ermenilerin Türkiye’yi terk etmelerinin ardından, Türkiye’ye getirilen yarım milyon mübadille birlikte nüfusun homojenleştirilmesi konusunda önemli bir aşama sağlanmıştır. On iki milyon civarındaki ülke nüfusuna, aynı dili konuşan, aynı kültürü paylaşan yarım milyon insanın eklenmesi, yeni bir kimlik kazandırılmak istenen toplumsal yapının şekillendirmesinde önemli bir etken olmuştur.⁵⁴³ Ermenilerin ve Rumların Türkiye’den ayrılmaları ve mübadillerin gelmesi sonucunda Türkiye Cumhuriyeti nispeten homojen bir nüfus temeli üzerinde kurulmuştur.⁵⁴⁴ Nitekim 1927 nüfus sayımında, Türkiye’deki gayrimüslim nüfusun toplam nüfusa oranının sadece % 2.64 olduğu görünmektedir.⁵⁴⁵

Cumhuriyetin ilk yıllarında Edirne’deki toplumsal değişimle, Türkiye genelindeki toplumsal değişim arasında büyük benzerlik vardır. 1914 istatistiklerine göre Edirne’de yaşayan 251.842 kişinin 108.363 kişisi gayrimüslimdir. Diğer bir ifadeyle; Edirne nüfusunun % 43’ü gayrimüslimlerden oluşmaktadır.⁵⁴⁶ 1927 nüfus sayımında ise Edirne’deki gayrimüslim oranı % 4.52 olmuştur. Tüm bu veriler Edirne nüfusunun da Türkiye nüfusuna paralel bir şekilde homojenleştiğini göstermektedir. Fakat 1927 yılı istatistiklerinde ilginç olan bir durum da, Edirne’deki Müslüman oranının % 95.48 olmasına karşın, anadili Türkçe olanların oranının %93.22 olmasıdır.⁵⁴⁷ Yani nüfusun bir kısmı Müslüman olmasına rağmen ana dilleri Türkçe değildir. Bu durum Drama, Serez ve Gevgili bölgesinden gelip Edirne’ye yerleşen mübadillerin Türkçe biliyor olmalarına karşın, Yunanistan’ın Makedonya bölgesinden gelen Karacaova’lıların Türkçe değil Makedonca konuşmalarıyla açıklanmaktadır.⁵⁴⁸

⁵⁴² Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün, Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı*, Ankara: 2012, s. 356.

⁵⁴³ Arı, s. 163.

⁵⁴⁴ Keyder, *Nüfus Mübadelesinin Türkiye Açısından Sonuçları*, s. 53

⁵⁴⁵ 28 Teşrin Evvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, s. 30.

⁵⁴⁶ Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s. 356-357-358

⁵⁴⁷ 28 Teşrin Evvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, s. 61.

⁵⁴⁸ Mustafa Hatipler, *“Kafîle-i Mazluminin Hikâyesi ya da Edirne’de Mübadil Olmak”*, 1. **Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, Edirne: Edirne Valiliği Yayınları, 2003, s. 228.

Mübadillerin iskân edilmelerinin ardından, toplumsal yapıda bir dizi sorunla karşılaşmıştır. Toplumsal ve kültürel ortamlarıyla beraber ekonomik kazanımlarını da yitirerek desteğe muhtaç bir halde Türkiye'ye gelen mübadillerde yaşanan bu travmanın psikolojik sorunlara neden olabileceği de tahmin edilebilir. İskân aşamasında belirli yörelere serpiştirilmeleri yerel halk ile aralarında uyum ve kaynaşma konusunda sıkıntılar doğurmuş, ortaya çıkan gerginlikler bazen çatışmalara yol açmıştır. Yerli halkın yararlanamadığı yararlanabildiği haklardan, göçmenlerin doğrudan ve karşılıksız olarak yararlanabilmeleri kıskançlık duygularını körüklemiş, geçimsizliklere neden olmuştur. Yerlilerin, göçmenlere ayrılan otlaklara ve sulara sahip çıkma, ağaçlarını kesme ya da hayvanlarına yedirme, topraklarını zorla sürme gibi olaylara rastlanmıştır. Bazen de yerli halk, göçmenler aleyhine propaganda yaparak onları göçe zorlamıştır.⁵⁴⁹

Tekirdağ gibi, eski göçmenlerin yoğun olduğu bir şehirde bile, halkın mübadilleri dışladıkları olmuştur. 1916 Drama doğumlu bir mübadil, ***“Tekirdağ’ın yerli halkı başta bizi pekiyi karşılamadı. Bu yabanlar geldiler, en güzel evlere yerleştiler diye bize ters baktılar”*** demiştir.⁵⁵⁰ Fakat münferit olaylardan yola çıkarak genelleme yapmak doğru değildir. Zira elimizde mübadillerle yerli halk arasında yoğun bir anlaşmazlık yaşandığına dair pek bir bilgi yoktur. Tam tersine yerli halkın mübadillere yardımcı olmak ve acılarını hafifletmek istediklerine dair daha fazla bilgi mevcuttur. Örneğin Tekirdağ’da görev yapan Trakya İskân Mıntıkası Müdürü Ali Bey, Paşaili Gazetesine verdiği bir mülakatta; mübadillerin tarım aletlerini tedarik edinceye kadar arazilerini ekebilmeleri için Tekirdağ halkının imece suretiyle tarım yapacaklarına dair söz verdiklerini,⁵⁵¹ İncik Nahiyesinin 30, Barbaros Nahiyesinin 580, Gündüzlü Nahiyesinin 220, Hayrabolu Kazasının 13, Kırklareli’nin Bedre Köyünün 1.170, Babaeski’nin 500 dönüm yer hazırladığını, Çanakkale’nin Uzunköy halkının 4 dönüm yaz buğdayı, 4 dönüm arpa, 1,5 dönüm burçak, 120 dönüm soğan yeri hazırlamaya başladıklarını, tütün için de 10 dönüm yastık yeri hazırlandığını belirtmiştir.⁵⁵²

Tüm bu somut bilgilerden yola çıkıldığında, göçün acılarını daha önceki senelerde bir şekilde yaşamış insanlardan oluşan Trakya şehirlerinde yerli halk ile

⁵⁴⁹ ARI, s. 166-167.

⁵⁵⁰ İskender Özsoy, **İki Vatan Yorgunları, Mübadele Acısını Yaşayanlar Anlatıyor**, İstanbul: 2003, s. 202.

⁵⁵¹ Paşaili, 27 Kanunu Sani 1340, Sayı: 92, s. 2.

⁵⁵² Paşaili, 9 Mart 1340, Sayı: 104, s. 2.

mübadiller arasında ciddi bir sürtüşmenin yaşanmadığı söylenebilir. Ancak her şeye rağmen münferit olaylar da görülmüştür. Edirne'nin sosyolojik yapısının hızla değiştiği mübadele sürecinde, yerlilerle kente yeni iskân edilmiş, kimisi henüz Türkçe bile bilmeyen mübadiller arasında uyum sorunları görülmüş ve gerginlikler kavgalara neden olmuştur. Ancak bu gibi hallerde mağdur olanlar, sayıca az ve muhitin yabancıları olan mübadiller olmuştur. Örneğin Bosna köyünde yaşayan Bekir oğlu İsmail ile Ahırköy muhacirlerinden Ahmet oğlu Mustafa arasında saman çuvalları meselesinden dolayı kavga çıkmış ve İsmail Mustafa'ya sopa ile vurarak başından yaralamıştı.⁵⁵³

Emvali metrukenin dağıtımında ve kullanımında yaşanan bazı anlaşmazlıklar basına yansıyor. “**Haksızlıklar Tevali Ediyor**” başlıklı bir habere göre; Edirne'nin kurtuluşundan sonra Uzunköprü'nün Zaluf nahiyesine yerleşen Langaza'lı Mehmet Emin Efendi, emvali metruke hanelerinden bir ev ve dükkân kiralayarak bakkal işletmeye başlamıştı. Nahiye muhacir iskânına başlanınca, kendisinin de mübadeleye tabi olmasına ve ihtiyacı karşılayacak başka birçok ev ve dükkânlar bulunmasına rağmen, her nedense onun kiraladığı eve ve dükkâna başka bir muhacir ailesi yerleştirilmişti. Bunun üzerine bir dilekçe ile Kaymakamlığa başvurmuşsa da, 23 gün içinde ektiği mahsulatı toplaması, evden ve dükkândan taşınması söylenmişti. Ancak daha sonra aniden sürenin dolmasına daha 13 gün olmasına rağmen dükkânı ve evi tahliye etmesi bildirilmiş, sürenin dolmadığını söylemesine rağmen zorla tahliye edilmişti. Mehmet Emin Efendi her mübadil gibi kendisinin de iskân hakkının bulunduğunu, ayrıca kendi yerine iskân edilen muhacir ailesinin zaten daha önceden iskân görmüş olduğunu, ancak yerleştirildiği evini beğenmediği için tekrar iskân edildiğini ileri sürmüştü. Kaymakamlığın vermiş olduğu mühleti nahiyein hangi hak ve yetkiyle kısaltabildiğini sorguluyor, bunca boş veya muhacir olmayanlar tarafından meskûn evler ve dükkânlar dururken kendisinin oturduğu eve bir muhacir yerleştirmenin kendisine karşı kasıtlı bir davranış olduğunu iddia ediyordu.⁵⁵⁴

Benzer bir haber bir hafta sonraki gazetenin birinci sayfasında “**Muhacir İskânında Bir Haksızlık**” başlığıyla verilmekteydi. Buna göre, 15 gün önce Edirne'ye mübadele suretiyle gelen Karacaova muhacirlerinden Ali Hafız ve Mustafa Hüseyin

⁵⁵³ Paşaili, 28 Ağustos 1340, Sayı: 151, s. 1.

⁵⁵⁴ Paşaili, 3 Ağustos 1340, Sayı: 144, s. 1.

namında iki muhacir, iskân esnasındaki haksızlıktan şikâyet etmekteydiler. İddialarına göre, Edirne'ye geldiklerinde İskân Komisyonu tarafından Kirişhane ve Yıldırım semtlerine yerleştirilmişler ancak ellerinde bulunan emlak ve arazi beyannameleri göz önüne alınmaksızın Yunanistan'da küçük bir ev sahibi bulunan bir muhacire konak gibi bir ev verilirken, büyük ve mükemmel bir ev sahibi muhacire ise iki odalı bir hane verilmişti. Doğal olarak bu muamelenin haksız olduğunu düşünerek gazete aracılığıyla ilgili makamlardan çözüm istemektedirler.⁵⁵⁵

Sonuç olarak, Anadolu'nun bazı yerlerinde yaşanan olumsuzlukların aksine, Edirne'nin yerli halkıyla şehre iskân edilen mübadiller arasında ciddi bir ayrışmanın veya tartışmanın yaşandığını söylemek güçtür. Bu olumlu tablonun ortaya çıkmasının nedenleri tahmin edilebilmektedir. Kuvvetle muhtemeldir ki, Edirne halkının büyük bir kısmının göçlerin ve işgallerin acısını yaşamış olması ve şehirdeki emvali metrukenin son derece fazla olması, çıkabilecek tartışmaları önlemiştir.

5.2. Kültürel Etkileri

Yukarıda değinildiği üzere, mübadillerin Türkiye'nin yerli halkı tarafından yadırganmasının sebeplerinden biri, mal dağıtımında mübadillere tanınan haklar, diğeri de dil faktörüydü. Mübadillerin büyük kısmı Türkçe konuşsalar da yerli halk ile belirgin bir şive farklılığı göze çarpıyordu. Bu şivede “h” sesini yutarak veya farklı bir şekilde telaffuz etmek yaygındı. Konuşmanın akışı içerisinde farklı duygular ve heyecanlar, “*abe*”, “*abe mari*”, “*breh*”, “*kızan*”, “*kızancık*” gibi kelimelerle ifade ediliyordu. Bu dil etkisi zamanla yerli halkın konuşmaların da yansıyacaktı.⁵⁵⁶

Fakat esas mesele Kuzey Yunanistan'dan gelenlerin bir kısmının Yunanca, Makedonca veya Ulah'ça konuşmalarıydı. Çünkü mübadele milliyet esasına göre değil din esasına göre yapılmıştı. Bundan dolayı Türkçe bilmeyenler yerli halk tarafından yadırganmakta ve dışlanmaktaydı. Bu sebeple birinci kuşak mübadiller büyük sorunlarla karşılaşmışlardı. Edirne'ye; Drama, Serez ve Gevgili'den gelenler Türkçe bilmekteydiler. Fakat Karacaovalılar Makedonca konuşuyorlardı. Bunlar zamanla Türkçe öğrendiler ve yerleşik dile de farklı bir şive kazandırdılar. Karacaovalılar şive

⁵⁵⁵ Paşaili, 10 Ağustos 1340, Sayı: 146, s. 1.

⁵⁵⁶ Arı, s. 172.

farkının yanı sıra Makedoncada kullandıkları bazı kelimeleri de Türkçeye sokmuşlardır. “*Pelvan, kızancık, kızan, abe, abe mari, meret vs.*” Zaman içinde birçok Türkçe kelimeyi de Makedoncaya taşımışlardır.⁵⁵⁷

Türkçe bilmeyen Edirne’deki mübadiller gerek devlet gerekse özel sektörde işe alınmamışlar, sivil toplum örgütlerinden ve devlet memuriyetinden uzak bırakılmışlardır. Aynı sebepten dolayı ticaret yapamamış ve para kazanamamışlardır. Dertlerini yetkililere anlatamadıkları için iskân aşamasında mal dağıtımı esansında mallarının karşılığı almakta da zorlanmışlardır.⁵⁵⁸

Bu dil farklılığı Edirne’de Anadolu’dakinden çok daha az tepkiyle karşılanmıştı. Anadolu’nun bazı yerlerinde iskân edildikleri mahallin yerli halkı tarafından *tango, yaban, bitli muhacir, gâvur tohumu, yarım gâvur* gibi son derece ağır şekilde nitelenmişlerdir.⁵⁵⁹ Mersine iskân edilen Selanikli bir mübadil; “***Muhacir derlerdi, istemezler, bizi gâvur gibi görürlerdi***” derken bir başka mübadil de; “***Gâvurların malları hep onlara kalsın diye istemezlerdi muhacir milletini. Gâvur gibi sanarlar***” demiştir.⁵⁶⁰ Bu gibi ithamlara karşın bazı mübadiller de kendilerini, “***Gâvur dediler, Yunan bozması dediler. Hâlbuki biz leventlerin torunlarıyız. Barbarosların, Turgutların torunlarıyız***” diyerek savunmuşlardı.⁵⁶¹

Türkçe bilmeyen mübadiller resmi dairelerde dertlerini tam olarak anlatamadıkları için Yunanca veya Makedonca konuşmak zorunda kalıyordu. Ancak bu durum yakın zamanda Yunan işgalinin yaşandığı topraklarda kötü anıları hala taze olan insanlar arasında tepkilere neden olmaktaydı. Okula giden çocukların üzerinde de bu durum büyük bir baskı oluşturunuyordu. Eskiden orduda görev yapmış olan öğretmenlerine ve arkadaşlarına kendilerini anlatmak ve isbat etmek zorunda kalıyorlar, öğretmenlerinin sordukları veya anlattıklarını anlayamıyor, sorulara yanıt veremiyor bunun neticesinde kulakları çekiliyor, azarlanıyorlardı.⁵⁶²

⁵⁵⁷ Güngör Mazlum, “Mübadil Kent Edirne”, **Mübadil Kentler: Türkiye**, Müfide Pekin (Ed.), 1. Baskı, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, 2013, s. 166.

⁵⁵⁸ Mazlum, s.165; Emgili, s. 228.

⁵⁵⁹ Özsoy, s. 173.

⁵⁶⁰ Emgili, s. 235.

⁵⁶¹ Emgili, s. 244.

⁵⁶² Gökaçtı, s. 282.

Karşılaştıkları sorunlar karşısında bazı mübadiller, yeni yerlerinde misafir gibi davranıyor ve sürekli bir geri dönüş umudu taşıyorlardı. Edirne'nin K1yık semtinde bir mübadil, çiftçilik yapmak için hayvan almak isteyince bir büyüğü ona **“Sülman! Sakın almayasın. Ben konuştum, birkaç güne kadar dönüyoruz inşallah”** demişti.⁵⁶³

Mübadillerde geldikleri topraklara karşı derin bir hasret duygusu da hissedilmektedir. Edirneli İdris Kâhya dönüp dolaşıp **“Hüseyin gideyim Karacaova'ya, bıraktığım koyunları, kuzuları, şöyle bir dağın yamacına yayayım, çoban kebesini bir kuşanayım, köpekler etrafımda durmadan bağırp çağırıp koşuşturup dursunlar. Sonra başımı bir taşa koyarak uzanıp yatayım. Ve öylece öleyim”** diyordu.⁵⁶⁴

İşin ilginç tarafı Yunanistan'a gidenler içinde aynı geriye dönüş umudunun hep taze kalmış olmasıydı. Yurtlarından koparılmalarından sonra büyük bir şok ve güvensizlik hali yaşayan mübadiller yeni şartlara uyum sağlamakta isteksiz görünüyorlar ve bir gün yurtlarına döneceklerini umut ediyorlardı.⁵⁶⁵

Bu sorunlar ancak ikinci kuşak mübadillerin sosyal hayata girmeye başlamalarıyla aşılabilmiştir. Bu aşamadan sonra Edirne'de mübadiller kendilerini hissettirmeye başlamışlardır. Ticarete sosyal yaşamda siyasette ve her yerde. Örneğin Edirne'nin Belediye başkanlığı yapan Güngör Mazlum ve Cengiz Varnatopu ikinci kuşak mübadillerdendir. Mustafa Hatipler de ikinci kuşak mübadillerden olup Edirne Belediye Başkan Adayı olarak seçimlerde yarışmış ve ciddi bir destek görmüştür.⁵⁶⁶

Göçmenlerden oluşan köylerde mübadiller uzun süre toplumsal özelliklerini devam ettirmişlerdir. Yerli halk ile mübadiller birbirlerine kız vermemişlerdir. Mübadillerin birbirleriyle evlilikleri onların toplum ile bütünleşmelerini engellemiş kendi içlerinde kimlik oluşturmalarına neden olmuştur.⁵⁶⁷

Yunanistan'daki hayat biçiminden ve maddi kültürel öğelerden taşınan ve yeni topluma aktarılan değerler ilk başlarda tümüyle göçmenin yaşam tarzını belirlerken yerlilerle tanışıp yeni kültürün etki alanına girdikçe bir kısmı terkedilmiştir. Bir kısmı

⁵⁶³ Hatipler, s. 229.

⁵⁶⁴ Hatipler, s. 232.

⁵⁶⁵ Renee Hirschon, **Mübadele Çocukları**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005, s. 41.

⁵⁶⁶ Mazlum, s. 165.

⁵⁶⁷ Emgili, s. 236.

terk edilmiş, yeni tanışılan kültür öğeleri aşama aşama benimsenmiş bir kısmı da etkileşim sonucunda yeni bir içeriğe kavuşmuştur.⁵⁶⁸

Farklı grupların ilk kez karşılaştıkları durumlarda olduğu gibi mübadillerle yerliler arasında da birbirini beğenmemek ve kendi kültürünü diğerinden üstün görme eğilimi görülmektedir. Birbirlerinin adetlerini beğenmemekte ve göçmenlerin özellikle düğün gelenekleriyle dalga geçmekteydiler.⁵⁶⁹

Anadolu’da taşra şehirlerine iskân edilen mübadillerin yerli halk tarafından yadırganan bir başka özellikleri ise yaz aylarında toplu olarak pikniğe gitmeleri ve buralarda sazlı sözlü eğlenceler düzenlemeleriydi. Bu eğlenceleri kış aylarında ise harem selamlık anlayışına uymaya çalışarak evlerde düzenliyorlardı. Çalma ve söyleme yeteneği olanların söylediği Balkan Türküleri ise her zaman birinci sırada geliyordu.⁵⁷⁰

Türkiye’den Yunanistan’a giden Rum mübadiller ile Yunanlılar arasında da benzer bir durum vardı. Anadolu’dan giden Rumlar yerli Yunanlıları beğenmiyor, **“Bunlar hiçbir şey bilmez”, “Nasıl davranmaları gerektiğini bilmiyorlar”, Nasıl konuşulacağını bilmiyorlar”, “Hiç terbiye almamışlar”** şeklinde küçümsüyorlardı. Yunanistan’daki birçok gelişmeyi kendilerinin başlattığı iddia ediyorlardı. İşin ilginç yanı yerli Yunanlıların da bunları teyit etmesiydi. **“Biz buraya gelmeden önce ne haldeydi onlar. Sayemizde gözleri açıldı. Nasıl yemek yeneceğini, nasıl giyinileceğini bile bilmiyorlardı. Salamura balık ve çiğ sebze yiyorlardı. Onlara her şeyi biz öğrettik.”** Kendilerinden önce Yunanlı köylülerinin parayı bilmediklerini ve kullanmadıklarını söyleyerek dalga geçiyorlardı: **“Bakkaldan bir avuç pirinç almak için tavukların arkasından yumurta toplarlar. Ancak burada şehirde öğreniyorlar paranın ne olduğunu!”** Anadolu’dan gidenler Yunanlıları kültürsüz, kaba ve görgüsüz olarak tanımlıyorlardı. Onlara çoğunlukla çoban veya köylü budalalar diyorlardı. Yerlilerin davranışlarını eleştirilip lafı bağlamak için kullandıkları en tipik söz, **“Ne bekleyebilirsin ki, dağdan gelmiş bunlar”** olmaktadır.⁵⁷¹

⁵⁶⁸ Arı, s. 169

⁵⁶⁹ Arı, s. 169.

⁵⁷⁰ Gökaçtı, s. 284-285.

⁵⁷¹ Hirschon, *Mübadile Çocukları*, s. 28,29, 30.

Benzer bir durum Türkiye'ye gelen mübadillerde de vardı. Avrupalılıkları ile övünüyor, daha kültürlü, görgülü ve bilgili olmakla övünüyorlardı. Bir mübadilin; **“Sizler Yunanistan’dan ne getirdiniz?”** sorusunu soran bir tarihçiye verdiği cevap aslında her şeyi özetlemektedir: **“Ne getirdik var mı? Medeniyet getirdik.”**⁵⁷²

Edirneli mübadillerde dikkat çeken bir başka özellik ise çoğunluğunun lakap kullanmasıydı. İnsanlar o gün lakaplarıyla anıldıkları gibi bugün de bu alışkanlık devam etmektedir. İkinci kuşak mübadillerden ve Edirne'nin eski belediye başkanlarından Güngör Mazlum bu konuyla ilgili şu tespitleri yapmaktadır:

*“Ben 11 yaşıma kadar Kirişhane semtinde yaşadım. Bizova köyünden gelen mübadillerin yaşadığı bu mahallede insanların hep lakapları ile anıldığını gördüm. Halen de lakapları ile anılmaktadırlar. Örnek verecek olursak; Sarpar Ali, Caca Ramiz, Kusa Süleyman, Kısa Belo Yusuf, Beyaz Sino Mustafa, Oğul Ciro Mehmet, Mazne Hüseyin, Düz Serko Rafet, Bico Hasan.” Bu kelimelerin bir kısmının manası varken bir kısmı herhangi bir anlam taşımamaktadır. 1934 senesinden önce soyadı kanunu olmadığı için mübadiller soyadının yerini lakaplarla dolduruyorlardı. Aileler ise daha değişik biçimde tarif ediliyorlardı. Örneğin Halil Ağayçe. Burada aile reisinin isinden türetilen kelimeyle Halil Ağanın eşi kastedilmektedir. Nereye gidiyorsunuz sorusuna “Halil Ağayçelere” dediğinizde Halil Aga'nın ailesi, eşi kastedilmektedir. 1934 yılında soyadı kanunu çıktığında mübadillerin bir kısmı lakaplarına yakın soyadı almışlardır. Mesela bizim lakabımız Mazne. Bizimkiler mazlum soyadını almışlar. Lakabı Serko olan aileye serçe soyadı verilmiş. Bazı aileler de geldikleri köyün, kasabanın, vilayetin veya bölgenin ismini soyadı olarak almayı tercih etmiştir. Örneğin; Vodinalı, Kayalar, Prodron, Kılış, Srayıştanlı, Gabrişten, Nutya, Kustirna, Kustülüpçe, Gülvodina, Sıbiska, Dramalı, Rodoplu, Karacaova, Doksatlı, Selanik, Gevgiliden, İslatine vs.”*⁵⁷³

Mübadiller kendilerine özgü bazı adet, gelenek ve görenekleriyle beraber yaşam tarzlarını da Türkiye'ye aktarmışlardır. Yerli halkın yüzyıllardan beri geleneksel olarak kullandıkları yöntemleri göçmenlerin aktardıklarıyla kıyasladıktan sonra kendi metotlarının daha geri veya pratik olmaması gibi nedenlerle yeni tanıştıkları kültürel öğeleri güncel yaşamda kullanmaya başladıkları görülmüştür. Mübadillerle yerliler

⁵⁷² Emgili, s. 246.

⁵⁷³ Mazlum, s. 164-165.

arasındaki bu kültürel alışveriş iki grubu birbirlerine yakınlaştırmış ve sonuçta yerli kültürün ağır bastığı bir sentez ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda mübadillerin yerli halka tanıttığı ve aktardığı kültürel unsurlara fazlaca rastlanmaktadır. Örneğin, mübadele öncesinden Edirne çevresinde iki tekerlekli kağnı arabaları veya dört tekerlekli öküz ve manda arabaları yayginken, Rumeli’de yaygın olarak kullanılan dört tekerlekli at arabalarını Edirne’ye mübadiller getirmiştir. Bu arabalar muhacir arabası denmesi de bu sebeptendir. Mübadele öncesinde Edirne yöresinde çift sürerken inek, öküz veya manda koşuluyordu. Mübadele göçmenlerinin Edirne’ye iskânın ardından tarla sürerken ve ekerken atların da kullanılmaya başlandığı görülmektedir.⁵⁷⁴

Özellikle hızlı hareket edebiliyor olması bu arabaların yerliler tarafından da tercih edilmesini sağlamıştır. Kağnılar kullanılmış ama yerli halk arasında muhacir arabası da yaygınlaşmıştır. Bu arabalar da sadece atlar koşulabildiği için o dönemde at ve arabaların koşum yapım tekniklerinde önemli bir değişim gözlenmiştir. Bunun sonucunda buğday ekiminde sığır ya da mandaların yanında atlar da koşulmaya başlanmıştır. Bu eğilim buğday ekiminde yeni yöntemleri doğurmuştur. Tarla sürmeye yarayan araç gereçler nitelik ve biçim değiştirmişlerdir. Bununla beraber göçmenler sayesinde tütün ve patates ekimi yerliler arasında yaygınlık kazanmıştır.⁵⁷⁵

Edirne’ye İskân edilen bir Karacaova’lı bir mübadil ailesinde dünyaya gelen ikinci kuşak mübadillerden Edirneli Mustafa Hatipler, mübadillerin günlük yaşantısı ve gelenekleriyle ilgili şunları aktarmaktadır:

“Evlerin kireçle badana edilmeye başlanması da Edirne’ye mübadillerin gelişiyle birlikte olmuştur. Mübadillerin kıyafet hususunda da yerli halka etkileri olmuştur. Yerli erkekler ceket ve pantolon giydikleri halde mübadil erkekler elyete ve potur giymişlerdir. Mübadil kadınlarda ev dışı örtünmenin genellikle çarşaf, yeldirme ve başörtüsüyle yapıldığı, başörtülerinin çene ve gözaltından bağlandığı gözlenmiştir. Kadınlar evde entari sokakta çarşaf giyer. Misafirlğe gidince tülbent denilen ipekten dokunmuş oyalı yemeniler takılır. Ev içinde ziynet diye bir şey takılmaz ancak kulaklarda mutlaka altın çeyrek küpeler, boyuna da beşlik altınlar takılır. Bürümcük tabir edilen iç giysiler giyilir.

⁵⁷⁴ Mazlum, s. 166.

⁵⁷⁵ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi, Ekonomik Kültürel Temeller**, İstanbul: Alfa Yayınları, 1996, s. 97.

Gelin kıyafeti olarak, mavi atlas üzerine sırma işlemeli bir gelinlik elbisesi yapılır, ya da bu elbise bazen kadife kumaş üstüne sırma işlemeli olur. Düğünlerde kına gecesi yapılır. Geline kına yakılır. Mübadillerin kınaya özel bir ilgisi vardır. Gecedan kına yakılır, tutsun diye bazen rastıklanır öylece sabahlanır. Gelinin çeyizi dualarla evinden çıkarılır. Bir at arabasına yüklenerek gelin gideceği eve taşınır. Çeyiz alma işinin en kritik görevi erkek tarafının ailesinden küçük birine verilir. O görev de kızın kendi işlediği Mushaf'a konmuş Kur'an-ı Kerim'dir. Erkek tarafını temsil eden çocuk çeyizle beraber Mushaf'ı da taşır. Ben de dayımın oğlunun evliliğinde böyle bir çeyiz almaya gitmiş ve Karaağaçtan Yıldırım'a kadar at arabasının üzerinde çeyizle birlikte Mushaf'a konmuş Kur'anı kerimi taşımıştım.

Mübadiller İslam dininin Sünni mezhebindendirler. Kullandıkları isimlerde özellikle ehli beyte karşı büyük bir sevgi ve saygı besledikleri anlaşılmaktadır. Bu durum anlatılan menkıbelere de yansımıştır. Bu menkıbelerde Hz. Ali'nin kılıcı ve Hayber'in fethi hep bir numaradır. Diğer dini menkıbeler de anlatılır. Kısası Enbiya hikâyeleri, Nuh'un gemisi, Zülfikar, Kerbela Vakası vs. Mübadiller arsında halk hikâyeleri de anlatılır. Özellikle Aliş'in Hikâyesi, Recep'in hikâyesi, Kapitani hikâyesi bunlardan bazılarıdır. Ayrıca Arzu ile Kamber, Geyik Avı, Yunus Emre, Ferhat ile Şirin, Leyla ile mecnun hikâyeleri anlatılır.”⁵⁷⁶

Mübadiller arasında Mustafa Kemal Atatürk'e karşı ayrı bir hayranlık ve sevgi besledikleri görülmektedir. Onlara göre Atatürk, memleketi Yunan zulmünden kurtaran adamdır. Diğer taraftan Atatürk'ün Selanikli olması da ayrı bir aralarında bağ kurmalarının nedenidir. İlerleyen süreçte bu hayranlık ve bağlılık sosyal ve siyasal bir renge bürünecektir. Bu bağlamda mübadillerin yapılan devrimleri içtenlikle benimsedikleri ve siyasal tercih olarak da Atatürk'ün partisi olarak gördükleri Cumhuriyet Halk Partisine yakın durdukları gözlenmiştir.⁵⁷⁷

Mübadillerin bir kısmı da gittikleri yerlerde daha sağlıklı yöntemlerle ekmek yapmayı ve bunu fırınlarda pişirmeyi tanıtmışlardır. Bu sayede bazı yerliler arpa ve çavdar unuyla mayalamaksızın yaptıkları ekmekleri ocakta pişirmekten vazgeçmiş, buğday unundan yapılan ve mayalanarak fırınlarda pişirilen ekmekler yapmaya

⁵⁷⁶ Hatipler, s. 228.

⁵⁷⁷ Emgili, s. 240-241.

başlamışlardır.⁵⁷⁸ Bunun yanında farklı yemekler, çorbalar ve özellikle de hamur işi böreklerle yerli halkın mutfak kültürünün zenginleşmesine katkıda bulunmuşlardır.⁵⁷⁹

Mübadillerin ev yapım teknikleri de yerlileri etkilemiştir. Düz damlı evler yerine üç köşeli damları ve geniş pencereli hava ve ışık alan evleri yapmışlar ve bu da yerli halkın tercihlerini etkilemiştir. Tüm bunların yanında elbette mübadillerin de yerli halktan transfer ettiği birçok kültürel unsura rastlanmaktadır. Örneğin daha önce bilmedikleri mandayı ilk kez Anadolu’da görmüşlerdir. Çünkü hem iklime daha uygun hem de etinden sütünden yararlanıldığı gibi yük taşınma işinde de kullanılabiliyordu.⁵⁸⁰

Mübadele göçmenleri arasında balık, zeytinyağı ve keçi eti yeme alışkanlığı oldukça yaygındı. Ot çeşitlerinden ve kırlarda bulunan gelincik, ebegümeci, hindibağ, ezbergan gibi otlardan yemekler yapıyorlardı.⁵⁸¹

5.3. Demografik Etkileri

XIX. yüzyıldaki işgaller ve Balkanlardaki demografik değişimler, Edirne nüfusunda büyük dalgalanmalar oluşturmuştur. 1829’da Rus ordularının işgaline uğrayan Edirne’den göç eden Müslümanların yerine, civar köylerdeki Hristiyanların yerleşmesiyle birlikte nüfusun etnik ve dinsel dağılım oranları değişmeye, nüfus dengesi Gayrimüslim unsurlar lehine gelişmeye başlamıştır.⁵⁸²

Balkan Savaşlarından önce Edirne Merkez İlçede; 47.287 Müslüman, 19.608 Rum, 14.469 Musevi, 4.000 Ermeni, 2.324 Bulgar olmak üzere toplam 87.000 kişi yaşıyordu.⁵⁸³ Diğer bir ifadeyle; şehir nüfusunun % 54,3’ü Müslüman % 45,7’si ise gayrimüslimlerden oluşmaktaydı.

Nüfus mübadelesinden önceki son nüfus sayımı 1914 yılında, Osmanlı Dâhiliye Nezareti tarafından yaptırılmıştır. Bu çalışmaya göre Edirne nüfusunun bileşenleri aşağıdaki tabloda ayrıntılı şekilde gösterilmiştir:

⁵⁷⁸ Arı, s. 171.

⁵⁷⁹ Mazlum, s. 166-167.

⁵⁸⁰ Arı, s. 171.

⁵⁸¹ Arı, s. 172.

⁵⁸² Tosyavizade, s. 41.

⁵⁸³ Tosyavizade, s. 41.

Tablo 4: Edirne Nüfusunun Bileşenleri (1914)

	Müslüman	Rum	Ermeni	Musevi	Kıpti	Bulgar	Toplam
Merkez	53.731	36.267	4.536	13.889	478	648	109.549
Mustafapaşa	11.857	6.134		568			18.559
Seymenli	4.594	4.235	1	10			8.840
Lalapaşa	13.987	1.878					15.865
Uzunköprü	26.483	13.711	81	232	349		40.856
Keşan	15.221	15.371	51	1			30.644
İpsala	11.296	7.007					18.303
Enez	5.523	3.509				234	9.226
Toplam	142.692	88.112	4.669	14.700	827	882	251.842

Kaynak: Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, s. 356-358, Sakin, s. 230-233.

1920-1922 yılları arasında Edirne’yi işgal eden Yunanistan, Müslüman halkı göç ettirerek, Rum çoğunluğu sağlamak amacını gütmüştür.⁵⁸⁴ Bu süreçte yaklaşık altmış bin Müslüman göç etmiş ve bunların yerine elli bin civarında Rum Edirne’ye yerleştirilmiştir.⁵⁸⁵ Ancak Kurtuluş Savaşı’nın zaferle sonuçlanmasının ardından Doğu Trakya’daki tüm Hristiyanlar yerlerini yurtlarını bırakıp Yunanistan’a kaçmışlardır.⁵⁸⁶ Bu rakamın iki yüz elli bin civarında olduğu sanılmaktadır.⁵⁸⁷ Rum ve Ermenilerin işgalcilerle birlikte Edirne’yi terk etmelerinin ardından, daha önce şehirden ayrılan Türkler geri dönmüşlerdir.⁵⁸⁸

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk resmi nüfus sayımı 1927’de yapıldığı için, nüfus mübadelesinin hemen öncesine ve sonrasına ilişkin resmi herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yani Yunanistan’a mübadeleyle Edirne’den tam olarak kaç nüfusun gittiği ve geride ne kadar nüfusun kaldığı bilinmemektedir.

⁵⁸⁴ Bozkurt, s. 444.

⁵⁸⁵ Veysi Akın, “*Milli Mücadelede Edirne ve Çevresinde Yunan Mezalimi*”, *Yedi İklim*, Şubat 1994, s. 111-112.

⁵⁸⁶ Başer, s. 250-254; Peremeci, s. 38.

⁵⁸⁷ Clark, s. 54-55.

⁵⁸⁸ Kalina Peeva, “XX. Yüzyılın 20’li Yıllarında Bulgar Diplomatların Bakışından Doğu Trakya”, *Keşan Sempozyumu*, 2003: Keşan Belediye Başkanlığı Yayınları, s. 250.

Ancak 1914 yılında Edirne Vilayetinde 88.112 Rum'un ve 4.669 Ermeni'nin yaşadığı düşünüldüğünde mübadeleyle giden Rumların ve ayrılan Ermenilerin toplam sayısının 93.000 civarında olduğu söylenebilir.⁵⁸⁹ Buna karşılık Devlet İstatistik Enstitüsü'nün verilerine göre Edirne'ye iskân gören mübadillerin toplam sayısı da 40.041'dir.⁵⁹⁰

1927 yılında yapılan genel nüfus sayımında, Edirne Vilayetinin toplam nüfusu 150.840⁵⁹¹ ve mübadele sürecinde Edirne'ye iskân edilen mübadillerin sayısı da 40.041 olduğuna göre; bu yıllarda Edirne Vilayetinde yaşayan her dört kişiden birisi mübadildir. Yine Edirne'de 1927 yılı sonuçlarına göre, yabancı memleketlerde doğanların toplam sayısının 35.195 olması⁵⁹² ve şehir nüfusunun 23.29'unun da Avrupa memleketlerinde doğmuş olmaları⁵⁹³ yaklaşık olarak bu rakamları doğrulamaktadır.

1914 sayımında 109.549 kişinin yaşadığı Edirne şehir merkezinde 1927'ye gelindiğinde 34.528 kişi kalmıştı.⁵⁹⁴ Bu rakamlar merkez ilçede oluşan kırımın büyüklüğünü göstermesinin yanında Yunanistan'dan gelen mübadillerin özellikle köylere iskân edildiğini de düşündürmektedir.

Edirne Merkezine İskân Gören Mübadil ve Gayri Mübadil Göçmenlere Mahsus Defter kapsamında şehir merkezine yerleştirilen toplam mübadil sayısının da 6000 civarında olduğu anlaşılmaktadır.

1927 yılındaki sonuçlara göre Edirne nüfusunun sadece % 4.52'si gayrimüslimlerden oluşmaktadır.⁵⁹⁵ 1914 itibariyle Edirne nüfusunun % 43,4'ünün gayrimüslim olduğu⁵⁹⁶ düşünüldüğünde; şehrin demografik yapısının köklü bir değişim geçirdiği ve toplumsal yapının homojen hale geldiği anlaşılmaktadır.

⁵⁸⁹ Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s. 356-358; Sakin, s. 230-233.

⁵⁹⁰ Arı, s. 113.

⁵⁹¹ 28 Teşrini Evvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, s. 12.

⁵⁹² 28 Teşrini Evvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, s. 36.

⁵⁹³ 28 Teşrini Evvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, s. 65.

⁵⁹⁴ 28 Teşrini Evvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, s. 17.

⁵⁹⁵ 28 Teşrini Evvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, s. 61.

⁵⁹⁶ Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s. 356-358; Sakin, s. 230-233.

5.3.1. “Edirne Merkezine İskân Gören Mübadil ve Gayri Mübadil Göçmenlere Mahsus Defter”

Edirne Merkez İlçeye yerleştirilen mübadillerle ilgili en önemli bilgi kaynaklarından biri, Edirne İl Özel İdaresi arşivinde bulunan, *Edirne Merkezine İskân Gören Mübadil ve Gayri Mübadil Göçmenlere Mahsus Defter*’dir. Şimdiye kadar araştırmacıların dikkatini çekmemiş olan bu defter, mübadele sürecinde Yunanistan’dan Türkiye’ye gelen ve Edirne Merkez İlçeye iskân edilen mübadillerle ilgili önemli bilgiler içermektedir. Her ne kadar mübadele kapsamında olmayan yerlerden gelen göçmenler de bu deftere kayıt edilmiş ise de bunların sayısı oldukça azdır. Defterdeki göçmenlerin hemen hemen tamamını mübadil aileleri oluşturmaktadır. Araştırmalar esnasında defterin orijinaline ulaşılammış olup, Edirne İl Özel İdaresi Arşivinde bulunan ve harf devrimi yıllarında yapıldığı anlaşılan bir nüshasından yararlanılmıştır.

Edirne Merkezine İskân Gören Mübadil ve Gayri Mübadil Göçmenlere Mahsus Defter; sayfa numarası, ailelerin sıra numarası, ailedeki bireylerin isimleri ve birbirleriyle olan akrabalık dereceleri, göçmenin nerden geldiği, nereye iskân edildiği, iskân yılı ve göçmene verilen gayrimenkul ile bu gayrimenkulün hane ve milli emlak numarası başlıklarından oluşmaktadır.

Defterde 1.774 evde yaşayan 1978 aile kayıtlıdır. Yani bazı evlerde birden fazla aile beraber şekilde yaşamaktadır. Kayıtlı toplam göçmen sayısı 7.082’dir. Bu göçmenlerin 3.497’si erkek, 3.585’i kadındır. Defterin çözümü ve tam dökümü Ek 1’de gösterilmiştir. Aşağıdaki paragraflarda, defterin içeriğindeki bilgilerin süzülmesi sonucunda elde edilen bilgiler tablolar halinde sunulacak ve buradan yola çıkılarak analizler yapılacaktır.

Tablo 5’te; iskân yıllarına göre, Edirne’ye gelen ve yerleştirilen aile sayılarıyla, erkek ve kadın sayıları verilmiştir. Tablo incelendiğinde, mübadele sürecinin resmen başlamasından önceki iki yılda çok az sayıda göçmenin geldiği, iskân işlemlerinin en yoğun yapıldığı yıl olan 1924’te 5.308 kişinin iskân edildiği, 1925, 1926, 1927 yıllarında Edirne’ye aşağı yukarı aynı sayıda göçmen yerleştirildiği, 1928 yılından sonra ise sadece 7 ailenin geldiği görülmektedir. Toplamdaysa 1922-1960 yılları arasında

Edirne Merkez ilçeye 7.082 kişinin iskân edildiği görülmektedir. 1774 evde 1.978 ailenin yaşadığı yani bazen birden fazla mübadil ailesinin aynı eve yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 5: İskân Yıllarına Göre Edirne'ye Yerleştirilen Mübadiller

İskân Yılı	Aile Sayısı	Kişi Sayısı	Erkek	Kadın
1922	6	25	13	12
1923	11	53	24	29
1924	1.318	5.308	2.690	2.618
1925	110	464	203	261
1926	173	654	292	362
1927	135	496	232	264
1928	14	61	33	28
1929	4	7	4	3
1930	1	5	2	3
1932	1	5	2	3
1960	1	4	2	2
Toplam	1.774	7.082	3.497	3.585

Tablo 6'da göçmenlerin iskân yerlerine ve iskân yıllarına ilişkin istatistiksel veriler ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Edirne Merkez İlçeye iskân edilen mübadillerin yerleştirildikleri semtler ve iskân yılları incelendiğinde; en yoğun iskânın 1924 yılında ve Yıldırım Semtine yapıldığı görülmektedir. Mübadillerin yoğun olarak iskân edildikleri diğer semtler ise Kıyık, Kirişhane ve Karaağaç olmuştur. Toplam 7.082 göçmenin 5.633'ünün bu dört semte yerleştirildikleri belirlenmiştir.

Henüz daha mübadele sözleşmesi imzalanmadan yani mübadele süreci resmen başlamadan önce, 1922 yılında gelen 25 göçmen ailesinin Yıldırım, Kaleiçi ve Karaağaç'a iskân edildiği ortaya çıkmaktadır.

Mübadele süreci olarak kabul edebileceğimiz 1924, 1925, 1926 ve 1927 yıllarından sonra da Edirne'ye iskânların yaşandığı fakat bunların sayılarının çok az olduğu belirlenmiştir.

Tablo 6: Göçmenlerin İskân Yerleri ve İskân Yılları

İskân Yeri	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1932	1960	Toplam
Kaleiçi		13	325	50	91	139	17	3		5		643
Karaağaç		26	849	91	31	81	6					1.084
Kıyık			1.225	59	90	17	5					1.396
Kirişhane			1.062	107	120	75	8	4				1.376
Saraçhane					3							3
Yelli Burgaz			404	96	185	94	15		5		4	803
Yıldırım	25	14	1.443	61	134	90	10					1.777
Toplam	25	53	5.308	464	654	496	61	7	5	5	4	7.082

Edirne Merkez İlçeye iskân edilen mübadillerin geldikleri yerler ve yerleştirildikleri mahalleler ayrıntılı olarak incelendiğinde; toplam 7.082 göçmenin 2.321'inin Karacaova'lı, 1.382'sinin Serez'li oldukları görülmüştür. Diğer bir ifadeyle Edirne merkez ilçeye yerleştirilenlerin yarısı Karacaova ve Serez'den gelenlerden oluşmaktadır. Karacaovalılar yoğun olarak Kıyık, Kirişhane ve Yıldırım mahallelerine iskân edilirken, Serezliler ise Kaleiçi, Kıyık ve Yıldırıma iskân edilmişlerdir.

Tablo 7'de; Edirne'ye yerleştirilen 1.774 göçmen ailesinden kaç tanesine hangi tür gayrimenkulün verildiği gösterilmiştir. Bu bağlamda 4 aileye, tasfiye taleplerinin olmaması ya da memleketlerinde herhangi bir mal varlıklarının bulunmaması nedeniyle, hiçbir gayrimenkulün verilmediği anlaşılmaktadır. Geri kalan 1.770 göçmen ailesine mutlaka en az bir gayrimenkul verilmiştir. Sadece ev verilen aile sayısı 1.616'dır. Bunların 3 tanesine borç senedi karşılığında ev verilmiştir. Toplamdaysa 1761 aileye ev verildiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan bir miktar gayrimenkul aldıkları halde hala alacaklı olan ailelere de rastlanmıştır. Tablodaki veriler incelendiğinde; 153 aileye, dükkân, fırın, han, otel, yağhane, böceklik, değirmen,

çömlekhane gibi ticari bir gayrimenkulün verildiği görülmektedir. Bu ailelerin, doğal olarak, esnaf oldukları düşünülmektedir.

Tablo 7: Mübadillere Verilen Gayrimenkuller

Gayrimenkulün Cinsi	Aile Sayısı
Hiçbir Şey	4
Sadece Ev	1.613
Krediyle Ev	3
Ev ve Dükkân	128
Ev ve Fırın	3
Ev ve Han	1
Ev, Dükkân, Otel, Fırın, Bahçe	1
Ev ve Yağhane	2
Ev ve Arsa	1
Ev, Dükkân ve Bahçe	1
Ev ve Böceklik	1
Ev ve Değirmen	1
Ev ve Çömlekhane	1
Sadece Dükkân	7
Ev, Dükkân ve Ahır	2
Dükkân ve Değirmen	1
İki Dükkân ve Ev	3
Sadece Fırın	1

Tablo 8’de, Edirne merkez ilçeye iskân edilen göçmen ailelerinden kaç tanesine; hangi mahallede, hangi gayrimenkullerin verildiği gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde, emvali metruke evlerinin en yoğun olduğu ve buna bağlı olarak da göçmenlere en fazla evin verildiği semtin Yıldırım olduğu ve burada 431 göçmen ailesine ev verildiği görülmektedir. Yıldırım Semtini sırasıyla, Kıyık (332) ve Kirişhane

(322) mahalleleri izlemektedir. Diğer taraftan göçmenlere en fazla dükkân ve ticarethane verilen semtin Kaleiçi olduğu, dolayısıyla da emvali metruke dükkânların en fazla burada olduğu diğer bir ifadeyle ticaretle uğraşan Rum nüfusun Kaleiçi’nde yoğun olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Kaleiçi Semtini, verilen dükkânların yoğunluğu açısından, sırasıyla Yelli Burgaz, Kıyık ve Kirişhane semtleri izlemektedir. Verilen gayrimenkullerin niteliğinden ekonomik durumu daha yüksek olan mübadillerin bu mahallelere yerleştirildikleri sonucuna da ulaşılabilmektedir. Ayrıca defterin içeriğinden mübadillerin içerisinde en müreffeh olanlarının Serezliler olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 8: İskân Yerlerine Göre Mübadillere Verilen Gayrimenkuller

İskân Yerleri ve Verilen Gayrimenkuller	Mübadil Aile Sayısı
Kaleiçi	175
Ev, Dükkân	56
Ev, Fırın	1
Hiç bir şey	1
İki Dükkân ve Ev	2
Ev, dükkân, otel, bahçe, fırın	1
Dükkân	2
Ev	111
Ev, Yağhane	1
Karaağaç	258
Ev, Dükkân	8
Ev, Fırın	1
Ev	249
Kıyık	356
Dükkân, Değirmen	1
Ev, dükkân	18
Hiç bir şey	2
İki Dükkân ve Ev	1
Dükkân	1

Ev	332
Ev, Yağhane	1
Kirişhane	340
Ev, Dükkân, Ahır	2
Ev, Dükkân	15
Hiç bir şey	1
Ev	322
Saraçhane	1
Ev, Dükkân	1
Yelli Burgaz	201
Ev, Arsa	1
Ev, Dükkân, Bahçe	1
Ev, Dükkân	24
Ev, Fırın	1
Dükkân	3
Ev	171
Yıldırım	443
Ev, Böceklik	1
Ev, Çömlekhane	1
Ev, Değirmen	1
Ev, Dükkân	6
Fırın	1
Ev, Han	1
Dükkân	1
Ev	431

Son olarak defterdeki bilgilerden yola çıkılarak, mübadillerin aile türleri analiz edilecektir. Tablo 9’da gösterildiği üzere mübadiller arasında en yaygın aile türü anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile olup bu tür ailelerden 1.038 adet tespit edilmiştir.

Ayrıca kocasından dul kalan büyükannelerden herhangi birisinin yanlarında yaşadığı 163 adet, karısından dul kalan dedelerden herhangi birisinin yanlarında yaşadığı 16 adet aile belirlenmiştir.

Göçmenler arasında çift eşlilik son derece ender görülen bir vaka olup, çift eşli sadece 4 aileye rastlanmıştır.

Kocasından dul kalan annelerin çocuklarıyla birlikte yaşadıkları aile sayısının 268, karısından dul kalan babaların çocuklarıyla birlikte yaşadıkları aile sayısının ise 39 olduğu görülmüştür.

Anne ve babalarının olmayıp da kardeşlerin bir arada yaşadığı aile sayısı 29'dur. Yaşamını tek başına sürdürenlerin sayısı ise 25'tir.

188 evde iki aile beraber yaşamaktadır. Diğer bir ifadeyle beraber iskân edilen ve hayatlarını birlikte sürdüren aile sayısı toplamda 376'dır. 8 evde ise üç aile beraber yaşamaktadırlar. Yani bir evde iki veya üç aile beraber yaşayanlar ayrı ayrı hesaplandığında Edirne'ye iskân edilen göçmen ailelerinin toplam sayısının 1978 olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 9: Edirne'ye Yerleştirilen Mübadillerin Aile Türleri

Mübadil Ailelerin Türleri	Aile Sayısı
Çekirdek Aile	1.034
İki Eşli Aile	4
Dul Olan Büyükanneyle Beraber Yaşayan Aile	163
Dul Olan Dedeyle Beraber Yaşayan Aile	16
Dul Olan Anne ve Çocuklarından Oluşan Aile	268
Dul Olan Baba ve Çocuklarından Oluşan Aile	39
Anne-Babası Olmayıp Beraber Yaşayan Kardeşlerden Oluşan Aile	29
İki Aile Birlikte İskân Edilen Aile	376
Üç Aile Birlikte İskân Edilen Aile	24
Yalnız-Tek Başına Yaşayanların Sayısı	25

5.4. Ekonomik Etkileri

Bir ülkenin toplam nüfusuyla o ülkedeki emek miktarı arasında doğrudan ilişki vardır. Bu sebeple, göçlerin demografik yapıda meydana getirdiği değişimler, ekonomik faaliyetleri olumlu veya olumsuz olarak etkiler. Çünkü emek, en önemli üretim faktörlerinden biridir. İnsan emeği olmaksızın herhangi bir malın veya hizmetin üretilmesi mümkün değildir. Bunun yanında işgücünün yani emeğin niteliği, bilgi ve beceri seviyesi de üretim faaliyetlerinin verimini belirlemektedir.⁵⁹⁷

Günümüz Türkiye'sinin nüfusu 1913'te 15,8 milyonken, 1927'ye gelindiğinde ancak 13,6 milyona erebilmiştir. Nüfustaki bu düşüş, savaş kayıpları ve azınlıkların ayrılmalarından kaynaklanmıştır.⁵⁹⁸ Yok olan nüfusun çoğunluğunu 18-50 yaş arasındaki erkekler oluşturduğu için bu kaybın ekonomik etkisi daha da büyük olmuştur.⁵⁹⁹ Savaşın ardından tüm ekonomik alanlar, özellikle tarım sektörü, emek kıtlığıyla karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca belirtilen zaman diliminde nüfusun bileşenlerinde de çok büyük bir değişim yaşanmıştır. XX. yüzyıl başlarında Türkiye sınırları içinde yaşayan her beş kişiden biri gayrimüslimken, savaştan sonra her kırk kişiden biri gayrimüslim haline gelmiştir.⁶⁰⁰

Türkiye genelindeki ekonomik ve sosyal değişim ile Edirne'deki değişim arasında da büyük bir paralellik görülmektedir. I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki süreçte Edirne'den, 95.000 civarında bir nüfus kitlesinin gitmesi ve giden unsurların da kent ekonomisini ayakta tutan gruplar olması şehrin ekonomik yapısını alt üst etmiştir.

Nüfus mübadelesi kapsamında, Edirneli Rumların Yunanistan'a sevk işlemleri 30 Nisan 1924 itibariyle tamamlanmıştır.⁶⁰¹ Yunanistan'a trenlerle nakledilen Rumlar, şehirden ayrılırken bütün mallarını, hayvanlarını, vagonlara yükleyebilecekleri her şeylerini hatta evlerini dahi yıkarak taşımışlardır.⁶⁰² Yıkılan her binanın kiremit ve keresteleri, Edirne istasyonundan vagonlara yüklenerek Yunanistan'a gönderilmiştir.⁶⁰³

⁵⁹⁷ Zeynel Dinler, **İktisada Giriş**, 12. Baskı, Bursa: 2006, s. 15.

⁵⁹⁸ Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, s. 43.

⁵⁹⁹ Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, s. 38.

⁶⁰⁰ Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, s. 67.

⁶⁰¹ **Paşaili**, 30 Nisan 1340, Sayı: 119, s. 2.

⁶⁰² **Paşaili**, 24 Şubat 1340, Sayı: 100, s. 1.

⁶⁰³ **Paşaili**, 27 Nisan 1340, Sayı: 118, s. 1.

Şehri terk eden Rumlar, zirai aletlerini ve bütün makinelerini de beraberlerinde götürmüşlerdi.⁶⁰⁴

Kent ekonomisi içinde çok önemli bir yer tutan büyük bir kitlenin şehirden ayrılmasının ve giderken de tüm üretim araçlarını götürmesinin meydana getireceği ekonomik ve sosyal boşluğun büyüklüğünü kestirmek güç değildir. Edirne ekonomisinin tüm birimlerinde yaşanan sarsıntı, Paşaili Gazetesi'ne bütün çıplaklığıyla yansımıştır. **“Rum ve Ermenilerin Trakya’dan çekilmesiyle mühim bir boşluğun hâsıl olduğu”,**⁶⁰⁵ **“Edirne’nin her geçen gün ekonomik konumu ve ekonomik faaliyetlerinden bir parça daha kaybederek, biraz daha sarsılıp, günden güne söndüğü”,**⁶⁰⁶ **“Edirne ekonomisinin kötüleşmesi yüzünden bazı Yahudi tüccar ve esnafın Uzunköprü’ye taşındığı”**⁶⁰⁷ haberleri gazete sütunlarında sıkça görülmüştür.

O günlerde Edirne’deki Belçika konsolosunun, Edirneli Yahudi tüccarlara dayanarak verdiği bilgilere göre; büyük ticari işleri, demir alet ve takımları, cam, silah, ziraat makineleri ve işlenmiş malları elinde bulunduran Rum ve Ermenilerin Edirne’den ayrılmalarından sonra, yabancı ülkelerden yapılan ithalat tamamen durmuştu. Küçük sermaye sahibi bazı Türk tacirler İstanbul’dan edindikleri ufak tefek şeylerle Edirne çarşısını beslemeye çalışıyorlardı.⁶⁰⁸

Şehrin nüfusundaki bu sert düşüşe koşut olarak meydana gelen emek ve sermaye kıtlığının doğurduğu sorunlar yerel basında sık sık gündeme geliyordu. Örneğin 9 Mart 1924 tarihinde Paşaili Gazetesi’ndeki bir yazıda; ülkenin en temel sorunlardan birisinin **“nüfussuzluk”** olduğu dile getiriliyordu. Yazara göre; defalarca işgal edilen ve musibetlere uğrayan Edirne, bu felaketler sonucunda **“nüfussuzluk”** gibi çok feci bir dert ile karşı karşıya kalmıştı. Bu durum nereye bakılırsa bakılsın hemen hissediliyordu. Yunanlıların Trakya’yı işgalinden önceki nüfus ile kurtuluştan sonraki nüfus miktarını kıyaslamak, sorunun büyüklüğünün kavranması için yeterliydi. Ülkenin düştüğü ve çırpınmakta olduğu bu helak edici hastalığa bir an evvel çözüm bulunmazsa

⁶⁰⁴ Paşaili, 30 Temmuz 1340, Sayı: 43, s. 1.

⁶⁰⁵ Paşaili, 30 Temmuz 1340, Sayı: 43, s. 1.

⁶⁰⁶ Paşaili, 22 Eylül 1340, Sayı: 158, s. 1.

⁶⁰⁷ Paşaili, 27 Temmuz 1340, Sayı: 142, s. 1.

⁶⁰⁸ Paşaili, 30 Temmuz 1339, Sayı: 43, s. 1.

siyasi, iktisadi ve milli varlığımız tehlikeye düşecekti. Şehrin bütün verimli topraklar terk edilmiş bir haldeydi. Ekip biçecek kimsecikler yoktu.⁶⁰⁹

Mübadele yıllarında Edirne'nin içinde bulunduğu ekonomik durum, 21 Kasım 1924 tarihli Paşaili Gazetesi'nde şöyle anlatılmıştı:

“Bir zamanlar memleket ekonomisi Rum ve Ermenilerin elindeydi. Memleketin hakiki servetine sahip onlar idi. Bir Türkün dar bir sermayeyle işe başlayıp onlarla ekonomik rekabete girişebilmesi imkânsız gibi bir şeydi. Lakin bu gün Rumlar mübadele, Ermeniler de yaptıkları ihanetlerden ötürü gitmişler ve memleket artık her sahada tam bağımsız olmuştur. İktisadi sahada gelişmemize hiçbir engel kalmamıştır. Ancak Rum ve Ermenilerin memlekette uzaklaştırılmasıyla beraber tamamen bize geçen iktisadi sahaya bu gün ecnebi unsurların yerleştiğini görüyoruz.

Mademki Rum ve Ermenilerin iktisadi sahada bıraktıkları bir boşluk vardır, onu çalışıp biz doldurmaliyiz. Kan dökerek düşmandan kurtardığımız memleketimizde başkalarının kazanıp, zengin olmasına göz yummak şüphesiz büyük faciadır. Aradan bir iki sene bir zaman geçtiği halde yazık henüz daha tamamıyla gözümüz açamadık. Şu kısa müddet içinde memleketimizden uzaklaşan unsurların boşluğunu Türklere gayri bir unsur işgal etmek üzeredir. Maalesef Türklerin iktisat sahasında Rum ve Ermenilerden intikal edip tevarüs etmek üzere bulundukları yalnız bir sanat görüyoruz. O da eski kahvehanelerin meyhanelere intikali. Bu, memleket ekonomisi için çok acı, çok feci bir hadisedir.”⁶¹⁰

Edirne'den ayrılan Rumların geride bıraktıkları mallar; memurlar, subaylar, mağdur halk kesimleri, bazı fırsatçılar ve hatta resmi daireler tarafından işgal edilmiş⁶¹¹ ve bu durum o dönemde *fuzuli işgal* olarak isimlendirilmiştir.⁶¹² Paşaili Gazetesi'nde yayımlanan, **“Fuzuli İşgal Nasıl Gerçekleşti?”** başlıklı bir makalede yazar, emvali metrukenin işgal ediliş sürecini şöyle anlatmıştır:

“Mübadele kapsamındaki Edirneli Rumlar, Yunanistan'a sevk edilirken emvali metrukelerine ait anahtarları polise teslim etmişlerdir.

⁶⁰⁹ Paşaili, 9 Mart 1340, Sayı: 104, s. 1.

⁶¹⁰ Paşaili, 21 Teşrinî Sani 1340, Sayı: 173, s. 1.

⁶¹¹ İskân Tarihçesi, s. 16.

⁶¹² Arı, s. 114-115; Paşaili, 13 Nisan 1340, Sayı: 114, s. 1.

Boşaltılan bu yapıların kesinlikle kendiliğinden işgal olunmaması, kiralamak isteyenlerin tasfiye komisyonuna başvurmaları gerektiği bildirildiği halde; tasfiye kanunu gereğince hâsıl olacak anlaşmazlıkları çözmekle görevli daire başkanlarından bazı resmi görevliler, Rumların seykiyle beraber gerekli makamlara bilgi vermeğe bile ihtiyaç görmeksizin, hemen emvali metruke hanelerinin kapılarını açıp fuzuli olarak binaları işgal etmişlerdir.

Bu garip işi her hangi bir şahıs yapmış olsaydı kanunlar konusunda bilgisi yoktur denir ve mazur görülebilirdi. Fakat bizzat kanunun uygulayıcısı olan, hak ve adaleti dağıtmakla görevlendirilen bir kısım devlet memurlarının bu hareketi bizi hayretler içinde bıraktı, inanmak istemedik. Bunun üzerine ilgili kurumlardan durumu araştırdığımızda meselenin bu suretle olduğu anlaşıldı. Artık buna karşı fazla bir şey ilave etmek istemeyiz. İlgili mercilerin bu meseleyi ehemmiyetle nazarı itibara almasını bekliyoruz.”⁶¹³

Sadece taşınmazlar değil evlerin içindeki mallar da yoğun bir yağmaya maruz kalmış, bu yağmalama işlemi adeta kitlesel boyutlara ulaşmıştır. Terk edilmiş Rum evlerinin kiremitleri, demir parmaklıkları, kapı ve pencere doğramaları yağmalandıktan sonra, ya yerel halkın evlerinin tamiratında kullanılmış veya piyasada paraya çevrilmiştir. Bazı mübadiller, kendilerine verilen evlerin sadece dört duvardan ibaret olduğunu belirtmişlerdir.⁶¹⁴ Paşaili Gazetesindeki bir başka eleştiri yazısı bu durumu doğrular niteliktedir: ***“Elimize geçen birçok mallar hem nitelik hem de nicelik yönüyle düne göre daha kötü bir haldedir. Küçük bir bölümü hariç, gayrimenkul emvali metrukenin çoğu harabeye dönmüş ve gerektiği gibi değerlendirilememiştir.”***⁶¹⁵

Nüfus mübadelesi sonucunda demografik yapının nitelik ve nicelik açısından değişimi ekonomik faaliyetleri de değiştirmiş; üretim, ticaret ve hizmet sektöründe yeni bir yapılanma meydana gelmiştir. Gidenler ile gelenlerin sektörel dağılımları, bilgi ve becerileri arasındaki farklılıklar ekonomik yapıyı yeniden şekillendirmiştir. Ortaya çıkan sermaye eksikliği, ekonomik büyümeye engel olacak boyutlarda hissedilmiştir. Rumların ayrılmaları sebebiyle atıl kalan zirai ve sınai işletmeler olumsuz etkiler doğurmuştur. Göçmenler memleketlerindeki ticari imkânlarını, üretim araçlarını, finans

⁶¹³ Paşaili, 13 Nisan 1340, Sayı: 114, s. 1.

⁶¹⁴ Aktar, s. 131-132.

⁶¹⁵ Paşaili, 2 Temmuz 1340, Sayı: 136, s. 1.

kaynaklarını yeni yerlerine aktaramamışlardır. Ekonomik ilişkiler ağını ve düzenini tekrardan kurana kadar geçen süre ekonomik kayıplara neden olmuştur.⁶¹⁶ Ancak her şeye rağmen Keyder, iskân sürecinde Trakya bölgesinin diğer bölgelere oranla daha düzenli şekilde ele alındığı kanaatindedir.⁶¹⁷

Edirne'ye yerleştirilen mübadiller; üretim ilişkileri, ticaret ağı ve tüm ekonomik yapısı alt üst olmuş bir şehirle karşılaşmışlardır. Şehrin demografik yapısındaki değişimin yanında 95.000 civarında bir nüfusun ayrılmış olması işgücü ve sermaye konusunda büyük bir boşluk meydana getirmiştir. Bu boşluğu doldurmak için alınan en acil önlem, iskân edilen mübadilleri bir an evvel üretici durumuna geçirmek olmuştur. Böylece, boş haldeki ekilebilir toprakların işletmeye açılması, kentin üretim kapasitesinin artırılması ve göçmenlerin yardım almaksızın yaşamlarını sürdürebilmeleri hedeflenmiştir. Bu süreçteki öncelikli amaç aksayan üretim faaliyetlerini, mübadillerin iş gücünden de yararlanarak, canlandırmak olmuştur.⁶¹⁸

Nüfus mübadelesinin Edirne ekonomisinde meydana getirdiği etkileri tam ve doğru olarak kavrayabilmek için, derinlikli biçimde analiz etmek gerekir. Bu analizi yapabilmek için de, şehrin mübadeleden önceki ve mübadeleden sonraki ekonomik durumunu, istatistiksel veriler ışığında incelemek zorunludur.

Nüfus mübadelesi sürecinde Edirne'deki zirai, sınai ve ticari alanlardaki değişimi anlayabilmek için, XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki veriler öncesi ve sonrasıyla mukayese edilmelidir.

Belirtilen amaç doğrultusunda, aşağıdaki bölümlerde şehirdeki ekonomik faaliyetler bütüncü altına alınacak, mübadeleden önceki ve sonraki istatistiksel veriler sektörel bazda tahlil edilecektir. Böylece zirai, sınai ve ticari faaliyetlerdeki değişimin izleri sürülecek ve mübadelenin Edirne ekonomisindeki etkileri ortaya konmaya çalışılacaktır.

⁶¹⁶ Arı, s. 173.

⁶¹⁷ Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, s. 39.

⁶¹⁸ Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, s. 35.

5.4.1. Tarım Alanındaki Etkileri

Edirne'ye hayat veren Meriç Irmağı'nın etrafı; tarım yapmaya son derece elverişli, alüvyonlu topraklarla çevrilidir. Edirne yakınlarında Meriç ile birleşen Arda ve Tunca Irmaklarının etrafı da benzer özellikler gösterir. Edirne Vilayetinin ortasında, Ergene Çayı'nın suladığı Ergene Havzası yer alır. Ergene Ovası, Türkiye'nin en büyük ovalarından biridir.

XIX. yüzyılda, bugüne göre daha fazla zirai çeşitlilik gösteren Edirne, İstanbul'un tahıl ambarı ve mandırası durumundadır. 1870'te İstanbul'u Edirne üzerinden Avrupa'ya bağlayan Şark Demiryolunun ve 1894'te de İstanbul'u Gümölcine üzerinden Selanik'e bağlayan demiryolu hattının hizmete girişi kent ekonomisinin canlanmasına zemin hazırlamıştır.⁶¹⁹ Demiryollarıyla birlikte hat boyunca yoğunlaşan mandıralar yıllar yılı İstanbul'u beslemiştir.⁶²⁰ Edirne'deki tarımsal faaliyetler, İstanbul pazarına yakınlığı ve nakliye imkânlarının fazlalığı sayesinde, diğer bölgelere göre daha erken ticarileşmiştir.⁶²¹

5.4.1.1. Mübadele Öncesindeki Dönemde Edirne

Osmanlı Dönemi tarım istatistiklerinde, Edirne'nin zirai durumunu aydınlatan çok değerli bilgiler mevcuttur. Bu istatistiklerden ilki 1909 Tarım Sayımıdır.⁶²²

1909 Sayımı öncesinde verilerin derlenmesi amacıyla; Orman, Meadin ve Ziraat Nezareti tarafından tüm kazalara gönderilen formların çoğunluğu ticaret odaları ile belediye meclislerince, bir bölümü ise mal, tapu ve nüfus memurlarından oluşan komisyonlar tarafından doldurulmuştur. Formlara doldurulmasında mal, tapu ve vergi kayıtlarından yararlanılmıştır.

Ancak diğer ülkelerde tarım istatistiklerinin düzenlenmesinde izlenen yöntemden farklı olarak ekili arazi miktarı yerine gayrisafi üretimden alınan öşür

⁶¹⁹ “Edirne”, Yurt Ansiklopedisi, s. 2393.

⁶²⁰ “Edirne”, Yurt Ansiklopedisi, s. 2406.

⁶²¹ Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, s. 35.

⁶²² Tevfik Güran “Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914”, Tarihi İstatistikler Dizisi, Cilt: 3, Ankara: DİE Matbaası, 1997.

vergisine dayanılarak önce üretim miktarlarının, daha sonra ekili arazi miktarlarının tahmini yapılmıştır.

Bu yüzden tablolardaki üretim miktarlarıyla ilgili rakamların, muhtemelen % 30'lara varan oranda daha düşük gösterilmiş olan ekili arazi miktarlarına göre daha sağlıklı veriler olarak görülmesi gerektiği ve bir iyi ürün yılı olmamasına rağmen ziraî verim düzeyinin olduğundan çok daha yüksek görüldüğü ifade edilmektedir. İstatistiklerde yer alan veriler, esas itibariyle yetersiz tekniklerle toplanmış birer tahmin niteliğindedir.

1909 Tarım Sayımında; Merkez İlçe, Uzunköprü, Havsa, Enez ve İpsala kazalarından ibaret olan Edirne Vilayetindeki toplam tahıl ekili arazi 696.040 dönüm olup, ekilen başlıca tahıl türleri buğday, arpa, yulaf, çavdar, kaplıca darı, mısır ve burçaktır. Pirinç üretimi söz konusu değildir. Toplam tahıl ekili arazinin % 66'sını buğday, % 34'ünü de buğday dışındaki tahıllar kaplamaktadır. Diğer bir ifadeyle tahıl ekili her 3 dönümün yaklaşık 2 dönümü buğdaya ayrılmıştır. Buğdaydan sonra en çok ekilen tahıl türleri, mısır ve arpadır. En az ekilen tür ise burçaktır. (Bakınız: Tablo 10)

1909 sayımındaki veriler Edirne'deki tüm araziden 21.665 ton buğday elde edildiğini göstermektedir. Bu durumda 1 dönümden 47 kg. verim alınmıştır. Ekilen arazi miktarıyla doğru orantılı olarak; buğdaydan sonra en çok ürün mısır ile arpadan elde edilmiştir. 1 dönüm mısırdan 105 kg., 1 dönüm arpadan ise 89 kg. ürün biçilmiştir. En az ürün elde edilen tahıl türü ise burçaktır. Burçak, yulaf ve arpa daha ziyade hayvan yemi olarak, darı ise boza yapımıyla kuşyemi olarak kullanılmıştır.

Tahıl ürünleri dışında ekilen baklagiller ve köklü bitkiler incelendiğinde; 240 dönüm nohuttan 20 ton, 2.000 dönüm fasulyeden 102 ton, 525 dönüm bakladan 8 ton, 550 dönüm mercimekten 29 ton, 300 dönüm patatesten de 28 ton ürün elde edildiği anlaşılmaktadır.

Bunların yanında kentteki tarım arazilerinin 3.000 dönümüne pamuk, 400 dönümüne keten, 28.200 dönümüne susam, 2.200 dönümüne de tütün ekilmiştir. Afyon üretimi yoktur.

Tablo 10: Edirne’de Ekilen Ürünler ve Üretim Miktarları (1909)

Ekilen Ürünün Cinsi	Ekili Arazi (Dönüm)	Üretim Miktarı (Ton)
Buğday	460.000	21.665
Arpa	70.650	6.290
Yulaf	24.800	2.121
Çavdar	37.000	3.258
Kaplıca	18.600	954
Darı	9.040	440
Mısır	71.000	7.460
Burçak	4.950	623
Nohut	240	20
Fasulye	2.000	102
Bakla	525	8
Mercimek	550	29
Patates	300	28
Pamuk	3.000	?
Keten	400	?
Susam	28.200	?
Tütün	2.200	?

Kaynak: Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 30, 32, 40, 42, 50.

1909 tarım sayımı sonuçlarına göre şehirdeki meyve ağaçlarından, 15 ton kestane, 38 ton ceviz, 33 ton erik, 30 ton elma, 33 ton armut, 271 ton kayısı, 40 ton badem elde edilmiştir. İncir, limon ve portakal üretiminin olmadığı kentte 770 ton da diğer meyvelerden toplanmıştır.⁶²³

1909 yılı itibarıyla Edirne’deki bağlık arazilerin toplam miktarı 49.535 dönüm olup bu bağlardan 4.284 ton üzüm toplanmıştır. Ancak üzüm üretim miktarlarına bakıldığında Tekirdağ ile yaklaşık aynı miktarda bağlık araziye sahip olan Edirne’deki üzüm üretiminin Tekirdağ’dakinin yarısından bile daha az olduğu, dolayısıyla

⁶²³ Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 60.

Edirne'deki bağcılığın Tekirdağ'dan daha geride olduğu anlaşılmaktadır. Trakya'da en çok bağlık alanın Kırklareli'nde ancak en fazla üretimin Gelibolu'da olduğu görülmektedir. Fakat verim ve kalite olarak Tekirdağ tüm Trakya vilayetlerinin önünde görünmektedir.⁶²⁴

Şehirde ipekböcekçiliği de yapılmaktadır. 9.202 kutu ipekböceği tohumunun açıldığı Edirne'de 593 ton yaş koza üretimi yapılmış,⁶²⁵ 10.253 adet arı kovanından 66 ton bal süzölmüştür.⁶²⁶

Tarımsal faaliyetlerin yanında Edirne'de hayvancılık da önemli bir yer tutmaktadır. Büyükbaş hayvan olarak en çok yetiştirilen hayvanın domuz olması kent nüfusunun bileşenleriyle doğrudan ilgilidir. 36.244 domuzun yanında 30.967 koşu öküzü, 24.338 sığır, 9.198 koşu mandası, 7.554 adet de manda sayılmıştır. Çeki hayvanı olarak şehirde; 14.244 at, 9.462 eşek, 347 katır ve 215 deve vardır.⁶²⁷ Küçükbaş hayvan olarak 654.774 koyun ve 191.506 kıl keçisi mevcuttur. Beslenen tüm hayvanlardan toplam 5.933 ton süt, 856 ton yün, 69 ton keçi kılı elde edilmiştir.⁶²⁸

Balkan Savaşlarının ardından yapılan **1913 Tarım Sayımında** Edirne Vilayeti; Merkez İlçe, Uzunköprü, Havsa ve Lalapaşa kazalarından ibaret kabul edilmiştir. 1909 sayımında var olan Enez ve İpsala ilçeleri diğer ilçelere dâhil edilmiştir.

1913 verilerine göre; Edirne'deki tahıl ekili arazilerin toplamı 323.717 dönümdür. Çiftçilerin en çok ettikleri tahıl buğdaydır. Buğday ekili olan 168.449 dönüm toplam tahıl ekili arazilerin yarısından fazla etmektedir. Elde edilen buğday miktarı 23.625 ton, dönüm başına verim ise 140 kilodur. 80.873 dönüm arpadan 13.171 ton, 45.286 dönüm mısırdan 1.174 ton, 11.346 dönüm kaplıcadan 1.068 ton, 7.218 dönüm yulaftan 911 ton, 3.683 dönüm darıdan 269 ton, 4.213 dönüm kuşyeminden 225 ton, 2.649 dönüm çavdardan da 235 ton ürün elde edilmiştir. (Bakınız: Tablo 11)

⁶²⁴ Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 67.

⁶²⁵ Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 68.

⁶²⁶ Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 69.

⁶²⁷ Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 72-73.

⁶²⁸ Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 76.

Baklagillerin ekildiği arazi ve üretim miktarından yola çıkılarak üretimin yerel ihtiyaçların karşılanması amacıyla yönelik olduğu görülmektedir. Baklagiller ekili arazi sadece 4.297 dönümdür. Üstelik bunun 2.240 dönümü, bir tahıl türü de sayılan, burçak ekilidir. 2.240 dönüm burçaktan 542 ton, 1.256 dönüm bakladan 140 ton, 419 dönüm fasulyeden 96 ton, 345 dönüm nohuttan 45 ton, 37 dönüm mercimekten de 4 ton ürün alınmıştır. Börülce, bezelye ve fiğ ekimi yapılmamıştır.

Edirne’de tahıl ve baklagiller ekiminden başka patates, soğan, sarımsak gibi yumru bitkiler de ekilmiştir. 300 dönüm patatesten 385 ton, 445 dönüm soğandan 598 ton, 640 dönüm sarımsaktan 68 ton ürün elde edilmiştir.

Sınai bitkilerin ekili olduğu toplam arazi 3.665 dönüm olup, en çok ekilen sınai bitki türü susamdır. 1.678 dönüm susamdan 51 ton, 1.306 dönüm ketenden 151 ton, 438 dönüm tütünden 9 ton, 243 dönüm pamuktan 36 ton, 23 dönüm pancardan 12 ton ürün elde edilmiştir. Kenevir, afyon, anason vb. ekimine rastlanmamıştır.

En çok üretilen meyvenin dut olmasının ipekböcekçiliği ile doğrudan ilgisi vardır. Meyve ağaçlarından 2.467 ton dutun yanında, 477 ton kayısı, 385 ton erik, 305 ton elma, 205 ton armut, 65 ton ceviz, 37 ton badem ve 18 ton nar toplanmıştır.⁶²⁹ Toplam koza üretimi de 21 ton olarak gerçekleşmiştir.⁶³⁰ Bağlık arazilerin toplam miktarı 21.997 dönüm olup 4.071 ton üzüm toplanmıştır.⁶³¹ 3.718 adet arı kovanı olan Edirne’de 70 ton bal ve 3 ton bal mumu üretilmiştir.⁶³²

Çiftlik hayvanı olarak 9.846 sığır, 8.746 koşu öküzü, 2.477 koşu mandası, 2.623 manda olmak üzere toplam 23.692 adet büyükbaş hayvan vardır. 161.465 koyun ve 31.969 kıl keçisi olmak üzere 193.434 adet de küçükbaş hayvan vardır. Ayrıca vilayet kapsamında 4.568 at, 2.538 eşek, 1.752 domuz, 610 katır ve 30 deve de sayılmıştır.⁶³³

⁶²⁹ Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 127.

⁶³⁰ Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 135.

⁶³¹ Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 134.

⁶³² Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 138.

⁶³³ Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 140-142.

Hayvan ürünlerinin üretim miktarları incelendiğinde en çok inek sütü elde edilmiş olup toplamı 3.816 tondur. Ayrıca 1.762 ton koyun sütü, 1.806 ton manda sütü ve 1.602 ton da keçi sütü sağılmıştı. Diğer taraftan koyunlardan 147 ton yapağı, keçilerden de 16 ton keçi kılı kırılmıştı.⁶³⁴

Tablo 11: Edirne’de Ekilen Ürünler ve Üretim Miktarları (1913)

Ekilen Ürünün Cinsi	Ekili Arazi (Dönüm)	Üretim Miktarı (Ton)
Buğday	168.449	23.625
Arpa	80.873	13.171
Yulaf	7.218	911
Çavdar	2.649	235
Kaplıca	11.346	1.068
Darı	3.683	269
Mısır	45.286	1.174
Kuşyemi	4.213	225
Nohut	345	45
Fasulye	419	96
Bakla	1.256	140
Mercimek	37	4
Burçak	2.240	542
Patates	300	385
Pamuk	243	36
Keten	1.306	151
Susam	1.678	51
Tütün	438	9
Pancar	23	12
Soğan	445	598
Sarımsak	640	68
Havuç	3	2

Kaynak: Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 87, 89, 97, 99, 107, 109, 117.

⁶³⁴ Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 144.

1914 Tarım Sayımı verilerine göre; Edirne'deki tahıl ekili arazilerin toplamı 295.353 dönümdü. En çok ekilen tahıl buğday olup 120.154 dönüme tekabül etmekteydi ki bu toplam tahıl ekili arazilerin yarısından daha azdı. Elde edilen buğday miktarı 10.365 ton olup dönüm başına verim 86.2 kg. idi. 82.148 dönüm arpadan 13.858 ton, 64.617 dönüm mısırdan 5.343 ton, 9.441 dönüm kaplıcadan 1.252 ton, 7.720 dönüm yulaftan 1.160 ton, 5.578 dönüm darıdan 1.710 ton, 398 dönüm kuşyeminden 52 ton, 5.297 dönüm çavdardan 442 ton ürün elde edilmişti. Şehir dışına satılan tahıl yoktu.⁶³⁵ Yani üretim yerel ihtiyaçların karşılanması için yapılıyordu. (Bakınız: Tablo 12)

Baklagillerin ekildiği toplam arazi 3.698 dönümdü. Üstelik baklagil ekili olarak kayıtlı arazinin 2.290 dönümü aynı zamanda bir tahıl türü de sayılan burçak ekili topraktı. Baklagil ekili arazi miktarının azlığı üretimin yerel ihtiyaçların temin edilmesine yönelik olduğunu düşündürmektedir. Nitekim 1914 yılında Edirne dışına satılan herhangi baklagil türünün olmaması bu yargıyı doğrular niteliktedir.⁶³⁶ 2.290 dönüm burçaktan 401 ton, 182 dönüm bakladan 25 ton, 622 dönüm fasulyeden 79 ton, 432 dönüm nohuttan 56 ton, 121 dönüm mercimekten 6 ton, 42 dönüm bezelyeden 3 ton, 9 dönüm fiğden de 3 ton ürün alınmıştır.

Patates, soğan, sarımsak gibi köklü bitkilerin ekili olduğu arazinin miktarı 1.258 dönüm olup oldukça azdır. Yukarıda belirtildiği gibi ekili arazinin azlığından ve 1914 senesinde Edirne dışına hiçbir köklü bitki ürünü ihraç edilmemesinden⁶³⁷ üretimin yerel ihtiyaçların temini için yapıldığı sonucu çıkmaktadır. 756 dönüm patatesten 488 ton, 436 dönüm soğandan 487 ton, 66 dönüm sarımsaktan da 13 ton ürün elde dilmiştir. Pancar ve havuç ekimi yapılmamıştır.

Sınai bitkilerin ekili olduğu toplam arazinin 2.827 dönüm olduğu görülmektedir. Köklü bitki, baklagiller ve yumru bitki ekiminde olduğu gibi sınai bitkililerin ekimi de yerel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olup, 1914 yılında Edirne dışına satılan herhangi bir sınai bitki olmamıştır.⁶³⁸

⁶³⁵ Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 169.

⁶³⁶ Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 181.

⁶³⁷ Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 189.

⁶³⁸ Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 200.

En çok ekilen sınai bitki türü susam olup 1.528 dönümden 55 ton susam elde edilmiştir. Susamdan sonra en çok ekilen sınai bitki türü tütündür. 845 dönüm tütünden 53 ton ürün alınmıştır. Bunun yanında ekilen diğer sınai bitkiler pamuk ve ketendir.

Tablo 12: Edirne’de Ekilen Ürünler ve Üretim Miktarları (1914)

Ekilen Ürünün Cinsi	Ekili Arazi (Dönüm)	Üretim Miktarı (Ton)
Buğday	120.154	10.365
Arpa	82.148	13.858
Yulaf	7.720	1.160
Çavdar	5.297	442
Kaplıca	9.441	1.252
Darı	5.578	1.710
Mısır	64.617	5.343
Kuşyemi	398	52
Nohut	432	56
Fasulye	622	79
Bakla	182	25
Mercimek	121	6
Burçak	2.290	401
Bezelye	42	3
Fiğ	9	3
Patates	756	488
Pamuk	244	8
Keten	210	15
Susam	1.528	55
Tütün	845	53
Soğan	436	487
Sarımsak	66	13

Kaynak: Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 159, 161, 171, 173, 183, 185,190, 192.

1914 itibariyle Edirne Vilayeti'nde toplam 9.000 erik, 5.000 ceviz, 5.000 badem, 3.000 armut, 2.000 elma, 1.000 kayısı, 1.000 vişne ve kiraz, 4.000 de çeşitli türlerde meyve ağacı vardı. Bu ağaçlardan; 37 ton ceviz, 36 ton badem, 27 ton vişne ve kiraz, 7 ton erik, 6 ton armut, 5 ton elma, 3 ton kayısı, 2 ton fındık, 1 ton nar ve 34 ton da diğer çeşitli meyvelerden toplanmıştı.⁶³⁹

1914 verilerine göre; Edirne'deki bağlık alanların toplamı 21.479 dönüm olup 3.829 ton üzüm toplanmıştı.⁶⁴⁰ 2.940 dönüm dutluk araziden 2.442 kutu ipekböceği tohumu açılmış ve 84 ton yaş koza üretimi yapılmıştı.⁶⁴¹

Tarımsal faaliyetlerin yanında Edirne'de hayvancılık da önemli bir yer tutmaktaydı. 3.961 adet arı kovani olan Edirne'de 47 ton bal ve 2 ton da bal mumu üretilmişti.⁶⁴²

Büyükbaş hayvan olarak 12.972 sığır, 12.010 koşu öküzü, 3.359 koşu mandası, 3.630 manda, 1.750 adet de domuz mevcuttu. Küçükbaş hayvan olarak ise 226.701 koyun ve 54.996 kıl keçisi vardı. Ayrıca vilayet kapsamında 3.451 at, 3.381 eşek, 880 katır sayılmıştı. Beslenen bu hayvanlardan; 9.043 ton süt, 215 ton yün, 45 ton keçi kılı, 24.859 koyun derisi, 8.087 adet keçi derisi, 820 adet de sığır derisi elde edilmişti.⁶⁴³ Bu ürünlerden 36 ton yün ile 3 ton keçi kılı şehir dışına satılmıştı.⁶⁴⁴

540.282 adet kümes hayvanından 12.322 adet yumurta elde edilmiş ve bu yumurtaların 3.500 adedi Edirne dışına satılmıştı.⁶⁴⁵

5.4.1.2. Mübadele Sonrasındaki Dönemde Edirne

Edirne'ye yerleştirilen mübadillerin üretici durumuna getirilmeleri için üretim vasıtalarının dağıtımı gerekmiş ve bu bağlamda Rumlardan geriye kalan tarla, bağ, bahçe, değirmen, fabrika, tarımsal aletler, atölye tezgâhları ilk akla gelen kaynaklar olmuştur. Gelenlerin büyük çoğunluğunun çiftçi olmaları nedeniyle, çiftçi mübadillere

⁶³⁹ Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 202, 204.

⁶⁴⁰ Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 211.

⁶⁴¹ Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 212.

⁶⁴² Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 214.

⁶⁴³ Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 218, 220, 222.

⁶⁴⁴ Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 228.

⁶⁴⁵ Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914*, s. 216.

tarım arazisi dağıtımına öncelik verilmiştir. 6 Temmuz 1924'te yayımlanan bir talimatname ile Tevzi ve Taksim Komisyonlarının kurulması kararlaştırılmıştır. Bir aile ortalama beş kişi kabul edilerek; araziler verimine göre yüksek, orta, düşük olmak üzere üç kısma ayrılmış, yüksek verimli olanlar 50-75 dönüm, orta verimli olanlar 75-100 dönüm, düşük verimli olanlar ise 100-140 dönüm olarak dağıtılmıştır.⁶⁴⁶

1923-1933 yıllarını kapsayan bir çalışmaya göre mübadillere hane başına ortalama 40 dönüm kültür toprağı dağıtılmıştır.⁶⁴⁷ Göçmenlere dağıtılan ortalama toprak miktarı, Türkiye'deki ortalama toprak mülkiyetine göre azımsanacak bir miktar değildir. Nitekim 1927'de yapılan bir araştırmada, Türkiye'de hane başına işlenen toprak miktarı ortalamasının 25 dönüm olduğu tespit edilmiştir.⁶⁴⁸

İhtiyaç sahibi mübadillere tohumluk, çift hayvanı ve ziraat aletlerinin temin ve dağıtımı işlemlerine de “*terfih*” denmiş, bu dağıtımın sistematik bir biçimde yapılabilmesi amacıyla da bir talimatname hazırlanmıştır.⁶⁴⁹

Sermayeleri ve imkânları olmayan sanatkâr mübadillerin sorunlarının çözümü için de 30 Nisan 1924'te “*Sanatkâr Muhacirlere Tavizen Verilecek Alat ve Edevat ve Sermaye Hakkındaki Talimatname*” yayımlanmıştır.⁶⁵⁰

Mübadiller ayrıca iskân tarihlerinden itibaren iki sene süreyle her türlü vergiden, hukuki işlemlerde alınan harçlardan ve belediye vergilerinden de muaf tutulmuşlardır.⁶⁵¹ İmar Vekâleti de Edirne'ye iskân edilen çiftçi mübadillere rehberlik hizmeti vermesi için bir ziraat uzmanı tayin etme kararı almıştır.⁶⁵²

1924 yılının Nisan ayında Paşaili Gazetesinde Edirne'de o zamana kadarki zirai faaliyetlerin değerlendirildiği makalede; son senelerin felaketli günlerinden önce Trakya'nın zirai konularda diğer vilayetlerden üstün bir konumda olduğu ancak savaş ve işgallerin her konuda olduğu gibi zirai alanda da derin yaralar açtığı, Trakya'nın işgalden kurtuluşundan sonra çiftçilerin her türlü zirai aletlerden mahrum ve yardıma

⁶⁴⁶ **Düstur**, 3. Tertib, Cilt: 5, Ankara, 1948, s. 648-654.

⁶⁴⁷ Geray, s. 56.

⁶⁴⁸ Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, s. 26.

⁶⁴⁹ İskân Tarihçesi, s. 27-28.

⁶⁵⁰ **Düstur**, 3. Tertip Cilt: 5, Ankara 1948, s. 1142-1145.

⁶⁵¹ İpek, s. 133.

⁶⁵² **Paşaili**, 16 Kanunu Sani 1340, Sayı: 89, s. 1.

muhtaç bir hale geldiği, bu süreçte de en önemli görevin Ziraat İdaresine düştüğü dile getirilmiştir. Yazının devamından anlaşıldığına göre; bu süreçte Edirne Ziraat Müdürü Ziya Bey'in üstün gayretleri, hükümetin teşvik ve yardımları Edirneli çiftçileri harekete geçirmiştir. Bu gayretlerin karşılığı da alınmıştır. 1924 ilkbaharı itibariyle Edirne'de yapılan ziraat neredeyse geçen sene bütün Trakya'da yapılmış olan ekili alanların toplamına denk hale gelmiştir. Ziraat Müdürlüğünün ihtiyaç sahibi çiftçilere ücretsiz olarak dağıttığı pulluklar ve ileride ödenmek üzere verdiği hayvanlar yalnız köylünün memnun olmasıyla kalmamış, hasat mevsiminde yapılacak üretim ile memleketin ekonomik hayatında önemli değişikliklere de zemin hazırlamıştır. Ziraat Müdürlüğünün memlekette sönmeye yüz tutan bağcılık ve meyve ağaçları hakkındaki çalışmaları ve girişimleriyle bu çiftçiliğin gelişimi konusunda da önemli gayretler olmuştur. Bu konuda da üstün gayretleri görülen Ziraat Müdürü Ziya Bey'in çalışmaları tüm Edirneliler tarafında takdirle karşılanmıştır.⁶⁵³

1924 Haziranının ortalarına kadar Edirne Vilayetine 1.883 ailede 5.734 nüfus mübadil yerleştirilmiştir. İskân edilen mübadiller kendilerine hükümet tarafından tohumluk olarak verilen 47.869 kilo arpa, 8.810 kilo mısır, 50 kilo buğday, 60 kilo fasulye, 45 kilo mercimek, 2.000 kilo susam ekmişlerdir. Ayrıca hükümet tarafından muhacirlere 272 kutu ipek böceği tohumu, 151 adet pulluk, 55 çift hayvanı dağıtılmış ve imece suretiyle de 8.558 dönüm nadas yapılmıştır. Muhacirler tütün ekiminde büyük bir başarı göstererek beraberlerine getirmiş oldukları tütün tohumlarıyla 1.156 dönüm arazi ettikleri gibi aynı zamanda 115 dönüm de bostan ekmişlerdir.⁶⁵⁴

1924-1925 Türk Ticaret Salnamesi, mübadelenin hala devam ettiği bir süreçte Edirne'nin ekonomik durumu hakkında son derece değerli bilgileri içermektedir.⁶⁵⁵ Salnameye göre Edirne'nin bu yıllardaki üretim ve ihracat kalemleri; koza, tütün, yapağı, yün, keçi kılı, davar ve sığır derileri, beyaz peynir ve kaşar, süt, zahire, susam yağı, süpürge, tahin, haffafiyecilik, koyunculuk, patates, nohut, fasulye, soğan ve sarımsaktan ibaretti. Yıllık koza üretimi 185 ton olup bunun büyük bölümü İtalya'ya, az bir kısmı ise İstanbul'a gönderilmekteydi. Tütün üretimiye yıllık 1.500 tondur.

⁶⁵³ Paşaili, 16 Nisan 1340, Sayı: 115, s. 1.

⁶⁵⁴ Paşaili, 18 Haziran 1340, Sayı: 132, s. 1.

⁶⁵⁵ Türk Ticaret Salnamesi, 1340-1341 Senesine Dair Nüsha, s. 410-411.

Davar ve sığır derilerinin bir kısmı içerde kullanılmakta ve geri kalanı da Avrupa'ya gönderilmekteydi. Yapağı ve keçi kılının ¼'ü içeride kullanılmakta, ¾'ü de Bulgaristan'a ihraç edilmekteydi.

Beyaz peynir ve kaşar peynirleri dünya savaşından önce İskenderiye'ye de ihraç ediliyorken şimdi sadece İstanbul'a gönderiliyordu. Süpürgeler ise İstanbul, Beyrut ve Marsilya'ya sevk ediliyordu. Edirne'de bir adet büyük un fabrikasının yanında su ve motorla çalışan birçok değirmen vardı.

1924 senesinde Trakya genelinde 40.000 teneke beyaz peynir ve kaşar peyniri imal edilmişti. Bulgaristan'dan Edirne halkındaki koyunlar kadar daha koyun alınması nedeniyle 1925 yılında üretimin iki katına çıkması beklenmekteydi. Bunun yanında zahire ve hububat üretiminin de yapılan hazırlıklar doğrultusunda iki kat artacağı tahmin ediliyordu.

1924 yılı itibariyle Edirne'nin dışarıdan satın aldığı ürünler; ip, bakır, pirinç, teneke, demir, tarım aletleri, işlenmiş deri, manifatura, kösele, şeker, kahve, gaz ve sac olup bunlar İstanbul üzerinden temin edilmekteydi.

1925 Türkiye Salnamesindeki bilgiler, nüfus mübadelesinin büyük ölçüde sona erdiği ve mübadillerin yavaş yavaş üretici durumuna geçtiği döneme ilişkin, ayrıntılı olmasa da, bir fikir vermektedir. Özellikle Edirne'nin ilçelerindeki ekonomik durumu aydınlatması açısından son derece önemli veriler içermektedir.⁶⁵⁶

1925 Salnamesine göre; Edirne merkez ilçede 7 un ve 1 buz fabrikası 36 ton un çıkarıyordu. 644.302 dönüm araziye çeşitli tahıl ürünleri ekilmiş olup, elde edilen ürünün 2.015 tonu ihraç edilmişti.

Toplam nüfusu 14.799 olan Lalapaşa ilçesinin halkı genelde çiftçi olup biri kapalı durumda toplam 4 un fabrikası vardı.

⁶⁵⁶ Oral Onur, *Cumhuriyet ve Osmanlı Dönemlerinde Edirne: Yönetim Şekli ve Edirne Valileri*, Edirne: Edirne Valiliği Yayınları, 2004, s. 85-86.

11.188 nüfuslu Kavaklı ilçesinde tarım yapılan arazi miktarı 140.000 dönümdü. Ekilen ürünler ile ipek kozasından 75.000 lira, peynirden de 40.000 lira tutarında ihracat yapılmıştı. İlçede faal durumda olan 2 un fabrikası vardı.

28.999 nüfusuyla Edirne'nin en büyük ilçesi konumundaki Uzunköprü halkının % 95'i çiftçiydi. 200.000 dönüm araziden 20.000.000 kg. çeşitli ürün alınmıştı. Ayrıca 900.000 kg. tütün, 15.000 kg. koza, 800 vagon karpuz, 6.000.000 adet yumurta, 14.000 teneke de beyaz peynir üretilmişti. İlçede koyunculuk ve besicilik yaygındı. Uzunköprü İlçesi; Malkara, Keşan, Kavaklı ve İpsala İlçelerinin ithalat ve ihracat merkezi konumundaydı. 11 un, 1 yağ fabrikası olup, ticaret ve sanayi odası faal durumdaydı.

Edirne'nin bir diğer ilçesi olan Havsa'da halkın tamamen çiftçiydi. İlçede 3 adet un fabrikası vardı. 1925 senesinde tahıl ürünlerinin 3/4'ü ihraç edilmişti.

Cumhuriyet döneminde yapılan ilk kapsamlı tarım sayımı olan **1927 Tarım Sayımı**, Edirne'nin mübadeleden sonraki üretim yapısı ve üretilen ürünlerin miktarı konusunda fikir sahibi olunmasını sağlayarak, mübadele öncesiyle mukayese yapmaya olanak veren bilgiler içermektedir. (Bakınız: Tablo 13)

1927 yılındaki sonuçlara göre; Edirne'de 17.500 çiftçi ailesi yaşamaktaydı. Bu ailelerdeki toplam çiftçi sayısı 89.000 olup çiftçi ailelerin ortalama nüfusu 5 kişiydi. Bir çiftçi ailesinin ektiği ortalama arazi 53 dönüm olarak hesaplanmıştı.⁶⁵⁷

Şehirdeki toplam ekili arazilerin dağılımı incelendiğinde çok büyük bir alanı tahılların kapladığı görülür. Toplam ekili alanların % 88,6'sına çeşitli tahıl ürünlerinin, % 9,2'sine sanayi bitkilerinin, % 2,2'sine de baklagillerin ekildiği anlaşılmaktadır.

Ekili alanların durumu ve üretim miktarları yakından incelendiğinde geleneksel olarak en çok ekilen tahıl türünün buğday olduğu, buğdayı ise arpa ve çavdarın takip ettiği görülmektedir. Yulaf ekimi de görülmekle birlikte son derece azalmıştır.

Cumhuriyet öncesi dönemde ekimi yapılan darı, kaplıca ve kuşyemini ise artık pek tercih edilmediği, tarımsal çeşitliliğin giderek azaldığı anlaşılmaktadır. 31.800

⁶⁵⁷ "Edirne", Yurt Ansiklopedisi, s. 2397.

hektar araziden 25.500 ton buğday alındığı göz önünde bulundurulduğunda ortalama bir dönümden 80,1 kilo verim alınmıştır. 19.800 hektar arpadan 17.200 ton, 14.800 hektar çavdardan 9.250 ton ürün elde edilmiştir.

Sanayi bitkilerinin ekimi konusunda Cumhuriyet öncesine göre bazı değişimler gözlenmekte olup ekimi yapılmayan pirinç ve pancar gibi ürünlerin ekimine başlanmış olduğu görülmektedir. 130 hektar pirinç ekili alandan toplam 115 ton ürün alınmıştır. 945 hektar şeker pancarı ekili alandan da 3.700 ton verim alınmıştır. Edirne’den ayrıca 950 ton susam ile 847 ton tütün üretimi yapılmıştır.

Tablo 13: Edirne’de Ekilen Ürünler ve Üretim Miktarları (1927)

Ekilen Ürünün Cinsi	Ekili Arazi (Hektar)	Üretim Miktarı (Ton)
Buğday	31.800	25.500
Arpa	19.800	17.200
Çavdar	14.800	9.250
Yulaf	1.800	970
Pirinç	130	115
Nohut	415	385
Fasulye	360	96
Burçak	1.055	645
Şeker Pancarı	945	3.700
Susam	?	950
Tütün	1.000	847

Kaynak: “Edirne”, Yurt Ansiklopedisi, s. 2397.

1927 Tarım Sayımının sonuçları içinde canlı hayvan varlığı incelendiğinde; şehirde 62.300 inek, 8.300 manda, 194.000 koyun ve 57.000 keçi olduğu görülür. Bunun yanında at, eşek, katır gibi çeki hayvanlarının toplamı 25.800’dür. 109.000’i tavuk ve horoz olmak üzere toplam 123.000 kümes hayvanı sayılmıştır.

Hristiyan nüfusun kentten ayrılmasına paralel olarak domuz çiftliklerinin tamamen yok olduğu ve domuz yetiştiriciliğinin bittiği istatistiklere de yansımıştır.

1928 Devlet Yıllığı’ndaki bilgilere göre Edirne’de; 326.360 dönüm buğdaydan 22.964 ton ürün alınmış, dönüm başına verim 70,3 kg. olmuştur. Buğdaydan sonra en çok ekilen tahıl türü arpa olup, 244.158 dönümden 23.602 ton verim alınmıştır. 151.682 dönüm çavdardan 17.280 ton, 45.498 dönüm mısırdan 3.109 ton, 11.886 dönüm burçaktan 1.034 ton, 4.557 dönüm darıdan 347 ton, 1.088 dönüm yulaftan da 348 ton ürün elde edilmiştir.⁶⁵⁸ (Bakınız: Tablo 14)

Sanayi bitkilerinin ekimi incelendiğinde en çok ekilen bitkinin susam olduğu, susamı kenevir, afyon ve tütünün izlediği görülmektedir. 34.803 dönüm susamdan 1.296 ton, 2.000 dönüm kenevirden 300 ton, 1.958 dönüm afyondan 1.25 ton, 830 dönüm tütünden 72,4 ton ve 12 ton pamuk elde edilmiştir.

Tablo 14: Edirne’de Ekilen Ürünler ve Üretim Miktarları (1928)

Ekilen Ürünün Cinsi	Ekili Arazi (Dönüm)	Üretim Miktarı (Ton)
Buğday	326.360	22.965
Arpa	244.158	23.602
Yulaf	1.088	348
Çavdar	151.682	17.280
Darı	4.557	347
Mısır	45.498	3.109
Bakla	625	7.5
Burçak	11.886	1.034
Patates	100	2
Pamuk		12
Kenevir	2.000	300
Susam	34.803	1.295
Tütün	830	72.4
Afyon	1.958	1.25

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı (1928-1929), s. 246-248.

⁶⁵⁸ **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı**, Matbuat Umum Müdürlüğü (1928-1929), İstanbul Devlet Matbaası, 1929, s. 246.

Edirne'deki bağılık ve dutluk araziler ile ilgili herhangi bir veri bulunmamaktadır. Ormanlık alanların toplamı ise 89.794 hektardır. Bunun yanında Keşan'ın Yeni Muhacir Köyünde bir adet kömür madeni işletmesi vardır.

1928 yılı verileri içerisinde Edirne'deki hayvan varlığı incelendiğinde; çiftlik hayvanları olarak 44.392 inek, 24.594 öküz, 7.287 manda, 227.302 koyun ve 62.003 adet keçi bulunmaktadır. Çeki hayvanı olarak ise; 5.441 eşek, 2.395 kısırak, 1.238 at, 279 katır ile beraber 111 adet de deve olduğu görülmektedir.⁶⁵⁹

1929 Devlet Yıllığına göre Edirne'de⁶⁶⁰; 156.000 dönüm tarlaya ekilen buğdaydan 2.600 ton ürün alınmıştır. Buğdaydan sonra en çok ekilen tahıl türü mısır olmuştur. 146.186 dönüm mısırdan 8.410 ton verim alınmıştır. 135.000 dönüm arpadan 5.300 ton, 80.000 dönüm çavdardan 7.200 ton, 16.000 dönüm yulaftan 540 ton, 13.500 dönüm burçaktan 670 ton ürün alınmıştır.

Ekilen sanayi bitkileri; susam, kenevir, tütün ve pamuktur. Ancak 114.000 dönüm ekili arazinin yanına “diğer” yazması ilginçtir. Bu denli büyük arazide muhtemelen şekerpancarı ve pirinç ekili olsa gerektir. (Bakınız: Tablo 15)

1929 yılı itibariyle Edirne'de; çiftlik hayvanları olarak 34.000 inek, 38.000 öküz, 10.000 manda, 215.000 koyun ve 59.000 adet keçi bulunmaktadır. Çeki hayvanı olarak ise; 6.000 eşek, 3.400 kısırak, 3.000 at, 200 katır ile beraber 160 adet de deve olduğu görülmektedir.

Ormanlık alanların toplam miktarı 89. 794 hektar olup, akçam, karaçam, ardıç, meşe, palamut, çınar ve çalılıklardan müteşekkil olduğu anlaşılmaktadır.

Edirne sınırları içerisinde 3 adet maden işletmesinin olduğu kayıtlıdır. Keşan İlçesinin Yeni Muhacir köyündeki linyit madeni kapalı olmasına karşın, Uzunköprü İlçesinin Kestanbolu ve Karapürçek Köylerindeki linyit madenleri aktif durumdadır.

⁶⁵⁹ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı (1928-1929), s. 248.

⁶⁶⁰ **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı**, Matbuat Umum Müdürlüğü (1929-1930), İstanbul Devlet Matbaası, 1930, s.359-360.

Tablo 15: Edirne’de Ekilen Ürünler ve Üretim Miktarları (1929)

Ekilen Ürünün Cinsi	Ekili Arazi (Dönüm)	Üretim Miktarı (Ton)
Buğday	156.000	2.600
Arpa	135.000	5.300
Yulaf	16.000	540
Çavdar	80.000	7.200
Darı	13.740	?
Mısır	146.186	8.410
Bakla	146	3
Burçak	13.500	670
Patates	464	140
Pamuk	?	7
Kenevir	3.300	310
Susam	16.900	250
Tütün	950	300
Diğer	114.000	8.000

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı (1928-1929), s. 359-360.

5.4.1.3. Tarımsal Etki Analizi

1923-1929 arasındaki zaman diliminde Türkiye ekonomisinin lokomotif sektörü tarım olmuştur. Savaşın ve yıkımın ardından ekonominin yeniden toparlanması, tarım kesiminin dinamizmi sayesinde olmuştur. Dünya Savaşı yıllarında üretimi çok sert şekilde düşen ürünlerde, bir iki yıl içinde savaş öncesindeki üretim hacmine tekrar ulaşılmıştır. Bu olumlu gelişmede; nüfusun yeniden toprağa dönmesini sağlayan barış ortamının yanı sıra, tarım kesimine yönelik olumlu politikaların da etkileri olmuştur.⁶⁶¹ Bu dönemde tarımsal üretim sabit fiyatlarla % 115, imalat sektörü % 56, ticaret ise % 71 oranında artmıştır.⁶⁶²

⁶⁶¹ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)**, 5. Baskı, İstanbul Gerçek Yayınevi, 1995, s. 38-39.

⁶⁶² Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, s. 58.

Türkiye'ye gelen mübadillerin eski memleketlerinde edindikleri üretim tekniklerini ve yöntemlerini Türkiye'ye aktarmaları sonucunda Türkiye ekonomisi, özellikle de tarım sektörü, yeni bir kaynağa kavuşmuştur. Zira Türkiye'ye gelen mübadillerin % 90'ı tarımsal üretimle uğraşan⁶⁶³ kırsal kökenli eğitimsiz köylülerdi.⁶⁶⁴ Göçmenlerin tarımsal faaliyetlerdeki çabalarının yanı sıra sulu tarım konusunda da ilerlemeler görülmüştür. Yerli halk o zamana kadar görmediği ve kullanmadığı yöntemleri ve zirai aletleri göçmenler sayesinde tanımış ve kullanmaya başlamıştır.⁶⁶⁵

1909 ile 1929 yılları arasındaki tarım istatistikleri yukarıdaki bölümlerde ayrıntılı olarak verilmişti. Bu bölümdeyse mübadele öncesindeki tarım sayımlarının sonuçları ile mübadelenin ardından yapılan sayımların sonuçları karşılaştırılacaktır. Kıyaslama esnasında 1913-1914 verilerinin temel alınmasının nedeni, nüfus mübadelesinden hemen önceki dönemi en iyi aydınlatan verilerin bunlar olmasıdır. Böylece nüfus mübadelesinin Edirne'deki tarımsal faaliyetler üzerinde meydana getirdiği etkiler açık bir şekilde görülmüş olacaktır.

5.4.1.3.1. Tahıl Üretiminin Karşılaştırılması

Mübadeleden önceki tarım sayımları buğday ekilen araziler açısından incelendiğinde önemli bir büyüme göze çarpmaktadır. 1914 yılında 120.154 dönüm araziye buğday ekilirken bu alanın 1928 senesinde 326.360 dönüme ulaşarak % 271 oranında arttığı görülmektedir. Toplam buğday üretimiye; 1914 yılından 1927'ye gelindiğinde 10.365 tondan 25.500 tona yükselerek % 246 oranında artış göstermiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında buğdayın iç ve dış pazarlarda yüksek fiyat bulması; ülke genelinde geniş köylü kitleleri içinde görece bir ilerleme sağladığı gibi,⁶⁶⁶ Edirneli çiftçileri de kalkındırmıştır. Böylece son yıllardaki savaş, işgal, kaos ve ekonomik çöküntünün yerini nispi bir rahatlama almıştır.⁶⁶⁷

⁶⁶³ Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, s. 43-44.

⁶⁶⁴ Çağlar Keyder, "Türk Tarımında Küçük Köylü Mülkiyetinin Tarihî Oluşumu ve Bugünkü Yapısı", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: V, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 1295.

⁶⁶⁵ Arı, s. 182.

⁶⁶⁶ Boratav, s. 43.

⁶⁶⁷ "Edirne", *Yurt Ansiklopedisi*, s. 2394.

Mübadele öncesine göre arpa ekili arazilerin büyüklüğü % 302 oranında artmıştır. 1913 yılında 80.873 dönüm arpa ekilirken, 1928'de 244.158 dönüm ekilmiştir. Arpa üretimi ise 13.171 tondan 23.602 tona yükselerek % 179 oranında artmıştır.

Mısır ekili arazilerin büyüklüğü 1913 yılında 45.286 dönümken, 1929'da 146.186 dönüme erişmiştir. Aynı periyotta üretim de 1.174 tondan 8.410 tona yükselmiştir. Özetle mısır ekili arazi % 323, mısır üretimiye % 716 oranında artmıştır.

1913 sayımında 7.218 dönüm yulaftan 911 ton, 1927 sayımında 18.000 dönüm yulaftan 970 ton ürün alınmıştır. Dolayısıyla yulaf ekili araziler % 249 oranında artarken toplam üretim artmamış ve aşağı yukarı aynı miktarda kalmıştır.

Mübadele öncesine göre çavdar ekiminde adeta bir patlama yaşandığı görülmektedir. 1914 sayımında 5.297 dönüm çavdardan 442 ton ürün alınırken, 1928 yılında 151.682 dönüm çavdardan 17.280 ton ürün elde edilmiştir. Dolayısıyla çavdar ekili arazi % 2.863 oranında, elde edilen ürün ise % 3.910 oranında artış yaşanmıştır.

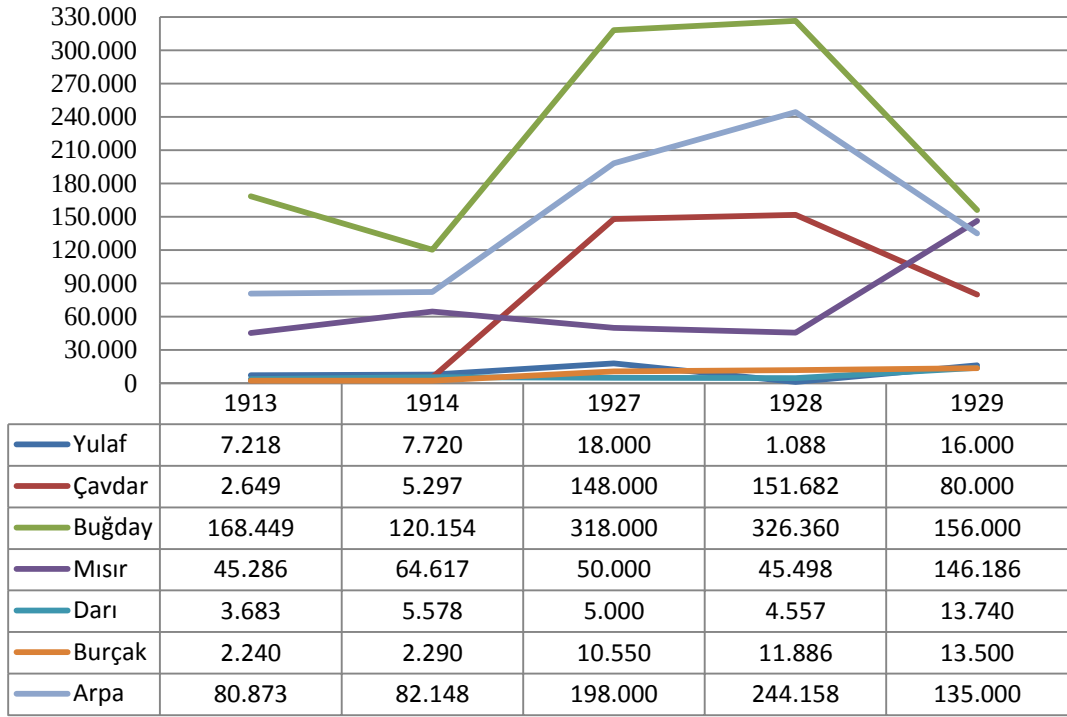
1914 sayımında darı ekili arazilerin büyüklüğü 5.578 dönüm iken 1929 yılına gelindiğinde 13.740 dönüme ulaşarak, % 246 oranında artmıştır.

1914 verilerine göre 2.290 dönüm burçak ekili araziden 401 ton ürün alınırken, 1928 yılına gelindiğinde 11.886 dönümden 1.034 ton burçak elde edildiği böylece mübadele öncesine göre burçak ekili toprakların % 519, toplam ürün miktarının ise % 258 oranında arttığı görülmektedir.

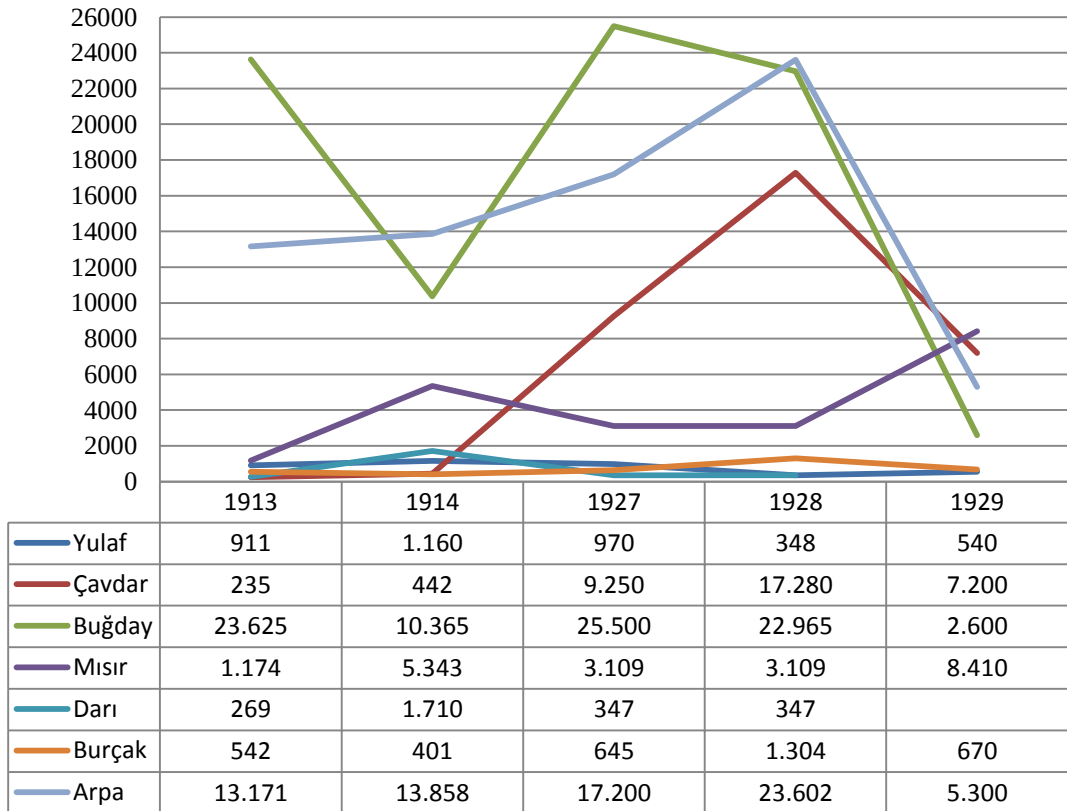
1927, 1928 ve 1929 yıllarına ait veriler incelendiğinde Cumhuriyet öncesi dönemde ekimi yapılan kaplıca ve kuşyeminin artık pek tercih edilmediği, dolayısıyla tahıl ürünleri ekimi konusunda tarımsal çeşitliliğin azaldığı anlaşılmaktadır.

Mübadeleden önceki ve sonraki dönemde tahıl ekili arazilerin büyüklüğünde son derece belirgin bir büyüme yaşanmıştır. 1914 yılında 297.643 dönüme çeşitli tahıl ürünleri ekiliyorken, 1928 yılında ise 785.229 dönüme ekim yapılmış, tahıl ekili alanlar % 264 oranında büyümüştür. 1927 yılındaki Edirne nüfusunun 1914 nüfusuna göre 101.000 kişi azaldığı düşünüldüğünde, işgücündeki bu devasa eksilmeye rağmen tarımsal faaliyetlerdeki büyüme daha da önemli hale gelmektedir.

Grafik 1: Yıllara Göre Tahıl Ürünleri Ekili Arazi (Dönüm)

Grafik 2: Yıllara Göre Tahıl Ürünleri Üretim Miktarları (Ton)

5.4.1.3.2. Sanayi Bitkileri Üretiminin Karşılaştırılması

Edirne’de ekimi yapılan başlıca sanayi bitkileri susam, pamuk, tütün, afyon, keten, kenevir ve pancardır. 1914’te çok ekilen sınai bitki türü susam olmuş ve 1.528 dönümden 55 ton ürün alınmıştır. 1928’de ise 34.803 dönümden 1.295 ton susam elde edilmiştir. Dolayısıyla mübadele öncesinde de mübadele sonrasında da en çok ekilen sınai bitki türü susam olmuştur. 1914 ile 1928 arasında susam ekili alanlar % 2.300, elde edilen susam miktarı ise % 2.350 oranında artmıştır.

Yağdan yararlanılan, tahin, simit ve çörek yapımında kullanılan susamın yaygın ekiminin nedeni bölgesel iklim özellikleriydi. Ergene ve Meriç havzalarında erken başlayan sonbahar yağmurlarının yol açtığı taşkınlar diğer ürünlere zarar verirken, susam daha geç ekildiği için bu durumdan zarar görmüyordu. 1927 tarım sayımı sonuçlarına göre Edirne, ülke genelinde susam eken iller arasında 4. Sıradaydı.⁶⁶⁸

1914 sayımına göre 845 dönüm ekilen tütünden 53 ton ürün alınırken 1927 verilerine göre Edirne’de 10.000 dönüm tütün ekilmiş ve 847 ton tütün elde edilmiştir. Buna göre mübadele öncesine kıyasla tütün ekilen arazi % 1.200, tütün miktarıysa % 1.600 oranında artmıştır.

Makedonya’da tütüncülükle uğraşan göçmenlerin yoğun olarak yerleştirildiği Edirne’de tütüncülükte önemli ilerlemeler sağlanmıştır. 1923 yılında tüm Türkiye’de tütün üretimi 23 milyon kg. iken bunun 2 milyon kilosu Edirne’de yetiştirilmiştir. Oysa Edirne’de bir yıl önce üretilen tütün miktarı 1 milyon kg. idi. Bu artışta gelen mübadillerin etkisi büyük olmuş, Rumların gidişiyle tütüncülükte oluşan boşluk,⁶⁶⁹ Makedonyalı mübadiller tarafından doldurulmuştur.⁶⁷⁰ Nitekim 1924 ilkbaharı itibariyle tütün ekim miktarının geçen seneki ekim miktarından 3 kat daha fazla olduğu yerel basına yansımıştı.⁶⁷¹ 20.050 dönüm araziye tütün ekilmiş olup iklim koşullarının müsaadesi oranında 1.700 ton tütün üretileceği tahmin edilmekteydi.⁶⁷² Bu rakamlar

⁶⁶⁸ “Edirne”, Yurt Ansiklopedisi, s. 2400.

⁶⁶⁹ 1926’da Yunanistan tütünün 2/3’ünü Türkiye’den giden göçmenler üretmişti: Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, s. 43.

⁶⁷⁰ Arı, s. 181.

⁶⁷¹ Paşaili, 21 Mayıs 1340, Sayı: 124, s. 1.

⁶⁷² Paşaili, 8 Haziran 1340, Sayı: 129, s. 1.

ışığında Edirne Vilayeti Samsun'un ardından yetiştirilen tütün miktarı açısından ikinci sıraya yükselmiş bulunmaktaydı.⁶⁷³

Mübadele öncesinde Edirne'de çok az tercih edilen pancar, 1913 sonuçlarına göre sadece 23 dönüme ekilmiş ve 12 ton ürün alınmıştır. 1927 verilerine göre ise 9.450 dönümden 3.700 ton şekerpancarı alınmıştır. Binaenaleyh Edirne'de şekerpancarı ekimi mübadele sonrasında 411 kat, toplam ürün miktarı da 308 kat artmıştır. Türkiye'nin ilk şeker fabrikalarından birisi olan Alpullu Şeker Fabrikası (1926) bölge çiftçisinin pancar üretimindeki becerisi sayesinde oldukça başarılı olmuştur.

1913 verilerine göre 243 dönüm pamuk ekili araziden 36 ton ürün alınırken 1928 verilerine göre üretilen pamuk miktarı 12 ton olmuş, dolayısıyla pamuk üretimi % 300 oranında düşmüştür.

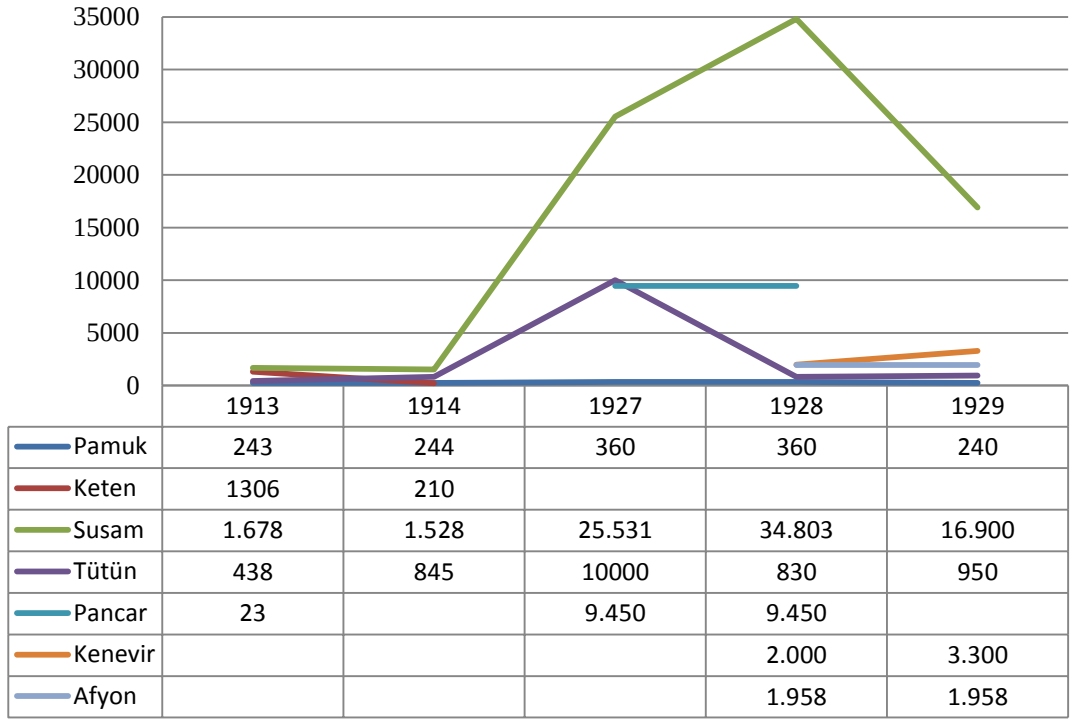
1913 tarım sayımında 1.306 dönüm toprağa keten ekildiği ve 151 ton ürün alındığı kayıtlıyken; 1927, 1928 ve 1929 kayıtlarında Edirne'de keten ekildiğine ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamasından hareketle, cumhuriyet döneminde Edirne'de keten ekiminden vazgeçildiği söylenebilir.

Edirne'de 1929 senesine kadar kenevir ekimi yapıldığına dair hiçbir bilgi yoktur. 1929 Devlet Yıllığında ise Edirne'deki tarım alanlarından 3.300 dönüm araziye kenevir ekildiği ve 300 ton ürün alındığı kayıtlıdır. Aynı şekilde mübadele öncesi dönemde afyon ekimine rastlanmazken 1928 kayıtlarında 1958 dönüm araziden 1.25 ton ürün alındığı kayıtlıdır.

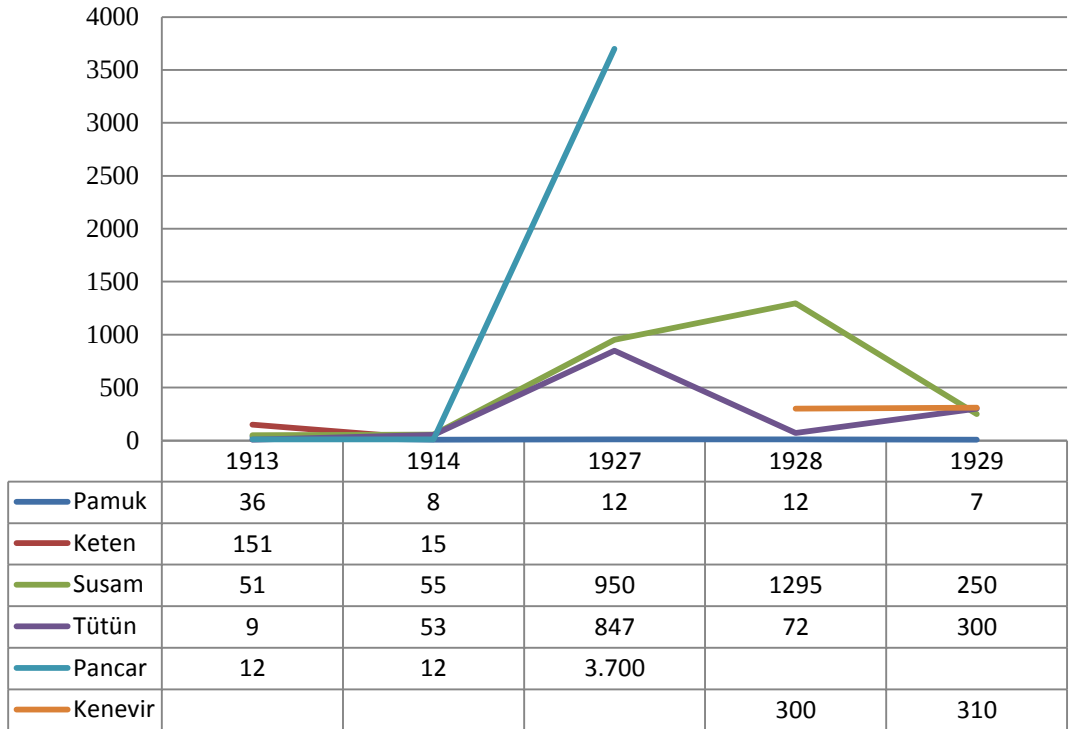
1913 tarım sayımı verilerine göre Edirne'de 3.688 dönüm araziye, 1914 verilerine göre de 2.827 dönüm araziye muhtelif sınıai bitki türleri ekilmiştir. 1927, 1928 ve 1929 verileri birlikte değerlendirildiğinde ise sınıai bitkilere ayrılan arazinin ortalama 50.000 dönüm civarında olduğu görülmektedir. Yani sınıai bitkilerin ekimine ayrılan arazi mübadele öncesine göre % 1.760 oranında artmıştır. Bunun yanında 1929 yıllığında diğer başlığı altında kaydedilen 114.000 dönüm arazinin de bir kısmının sanayi bitkilerine ayrılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

⁶⁷³ Paşaili, 21 Mayıs 1340, Sayı: 124, s. 1.

Grafik 3: Yıllara Göre Sanayi Bitkileri Ekili Arazi (Dönüm)

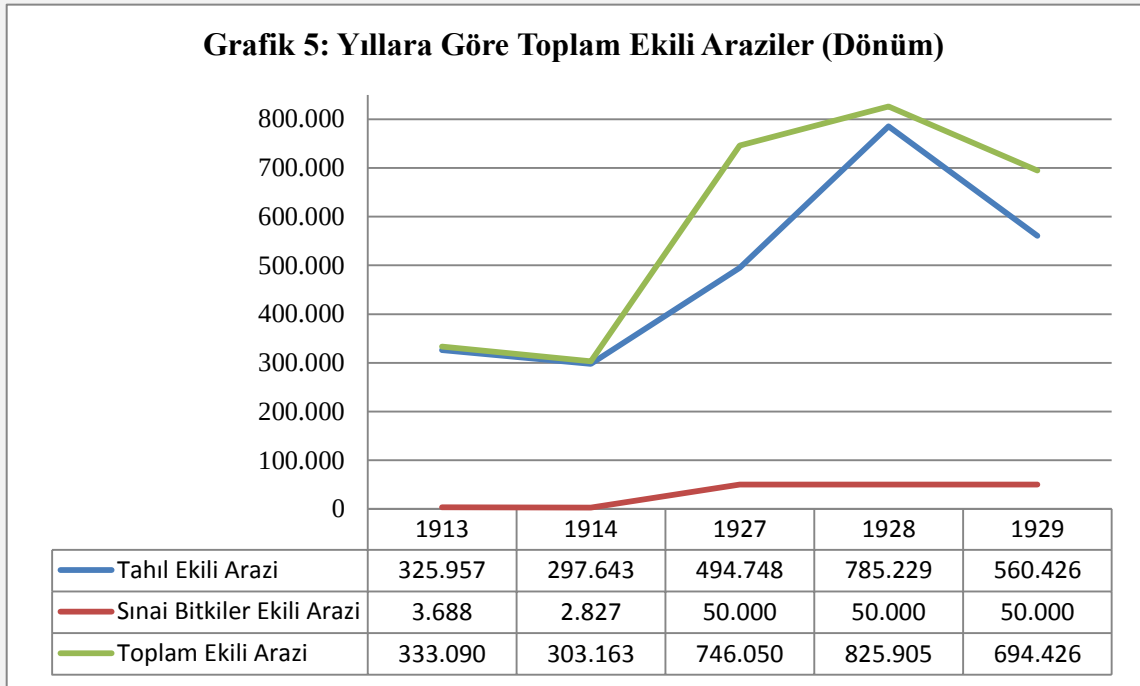

Grafik 4: Yıllara Göre Sanayi Bitkileri Üretim Miktarları (Ton)

Tahıl ürünleri ve sanayi bitkilerinin yanı sıra Edirne’de çeşitli baklagiller ve yumrulu bitkiler de ekilmekteydi. Ancak bu ürünler yerel ihtiyaçların karşılanması amacıyla üretilmekteydi. Diğer ürünlerin ekimi pek değişmemekle birlikte nohut ve fasulye ekiminde belirgin bir artış söz konusu olmuştu. Örneğin mübadele öncesinde 432 dönüm olan nohut ekimi 1927’de 4.150 dönüme, 622 dönüm olan fasulye ekimi de 1927 yılında 3.600 dönüme yükselmışti.

Tüm veriler birlikte değerlendirilmesinden yola çıkarak, Edirne’deki ekili arazi miktarında mübadele öncesine göre büyük bir artış olduğu anlaşılmaktadır. 1914 sayımında toplam ekili arazilerin büyüklüğü 303.136 iken; 1927 yılında 746.050 dönüme, 1928 yılında ise 825.905 dönüme ulaşmıştır. Yani mübadele öncesine göre Edirne’deki ekili araziler % 272 oranında büyümüştür.

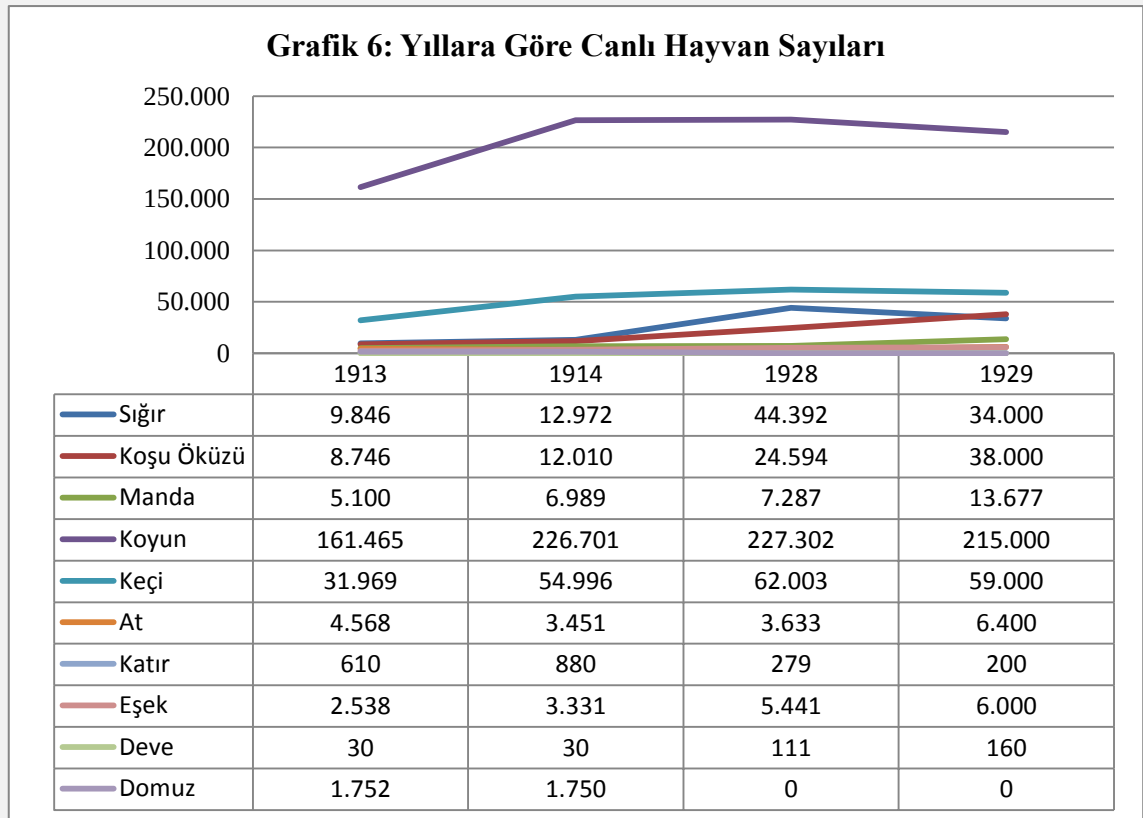
5.4.1.3.3. Canlı Hayvan Varlığının Karşılaştırılması

1913 tarım sayımında Edirne sınırları içerisinde 9.846 adet inek mevcutken bu sayı 1927’de 62.300’e ulaşmış ve 15 yılda % 632 oranında artış göstermiştir.

1913 itibariyle 8.746 olan koşu öküzü sayısı da 1929’da 38.000’e ulaşarak % 434 nisbetinde artmıştır. Aynı periyotta süt mandası ve koşu mandası olarak kullanılan hayvanların toplam sayısı da 5.100’den 10.000’e yükselmiştir. Koşu öküzlerinin ve koşu mandalarının günümüzdeki traktörlerin görevlerini üstlendiği düşünülürse, bu artışın tarımsal faaliyetlerdeki genişlemeyle doğru orantılı olduğu ortaya çıkmaktadır.

1913 ile 1928 arasındaki 15 yıllık zaman diliminde Edirne’deki koyun sayısı 161.465’den 227.302’ye; keçi sayısı da 31.696’den 62.000’e yükselmiştir. 1913 tarım sayımında 4.568 olan at sayısı 1929’da 6.400’e ulaşmıştır. 1913 tarım sayımında eşek ve katırların toplam sayısı 3.148 iken 1929’da 6.200’e ulaşmıştır. At, eşek ve katır gibi çeki hayvanlarının sayısındaki artış, tarımsal faaliyetlerin ve taşımacılık ile ulaşım işlemlerinin de arttığı anlamına gelmektedir.

1913 tarım sayımında Edirne dâhilinde toplam 1.752 adet domuz sayılmışken, cumhuriyet döneminden sonra yapılan sayımlarda herhangi bir domuz varlığına rastlanmamıştır. Bu durumun Edirne’deki Rumların ve Ermenilerin son on yılda şehirden ayrılmış olmalarıyla doğrudan ilintili olduğu düşünülebilir.

5.4.1.3.4. İpekböcekçiliği ve Bağcılığın Karşılaştırılması

Osmanlı Döneminde Edirne’de bağcılık ve şarapçılık oldukça gelişmişti. Üretilen şaraplar hem İstanbul’a hem de Avrupa pazarlarına gönderiliyordu. Ancak XX. yüzyıl başlarında üzüm bağlarının Avrupa menşeli hastalıklardan etkilenmesinin yanı sıra savaşlar ve işgaller bağcılığı olumsuz etkilemiştir.⁶⁷⁴

Nitekim 1909 tarım sayımında 49.535 dönüm bağlık arazi kayıtlıyken 1913 tarım sayımında; Edirne’deki bağlık arazi miktarı 22.000 dönüme gerilemiştir. 1913 yılında bu bağlardan 4.071 ton üzüm toplanmıştır. Kentteki koza üretimi de, 1914 tarım sayımı sonuçlarına göre 84 ton civarındadır. Fakat Edirneli Rumların geliştirdiği bağcılık, şarapçılık ve ipekböcekçiliği,⁶⁷⁵ nüfus mübadelesinden olumsuz etkilenmiştir. Yunanistan’dan gelen mübadillerin ipek böcekçiliğini ve bağcılığı bilmemeleri bu iki sektörün gerilemesine neden olmuştur.⁶⁷⁶

Diğer taraftan Türkiye’den giden ipek işinde çalışmış göçmenler sayesinde Yunanistan’daki ipek sanayii hızla gelişmiştir. Örneğin Mora’da hepsi ipek üretiminde uzmanlaşmış 550 göçmen ailesinden oluşan bir köy kurulmuştur. Yunanistan’ın ham ipek üretimi 1922-1926 arasında 3 kat, ipekli kumaş üretimi ise 1925-1930 arasında 3,1 kat artmıştır. Bu dönemde Türkiye’nin ipek ihracatı kısmen önemini kaybederken Yunanistan’ın ihracatı yükselmiştir. Türkiye ise artık ipek yerine koza yani mamul madde yerine hammadde ihraç etmeye başlamıştır. Bu durum ipek imalatı sanayiinin gerilemesiyle sonuçlanmıştır. Türk ipek sanayii, Rum atölye sahipleri ve işçilerini nüfus mübadelesiyle kaybettikten sonra, bir daha eski durumuna gelememiştir.⁶⁷⁷

Mübadelenin hemen ardından yerel yetkililer ipekböcekçiliğindeki bu gerilemeyi telafi etmeye yönelik önlemler almışlardır. Bu bağlamda; ürünlerin değerlendirilmesi ve istifçilerin vurgunlarına karşı üreticilerin korunması amacıyla Uzunköprü’de bir koza fırını inşasına başlanmıştır. Bunun yanında Edirne Ziraat Müdürlüğü de, üreticilerin kozalarını uygun fiyatlarla satabilmelerini temin maksadıyla, İstanbul ve Bursa havalisinde kozacılıkla uğraşan tüccarları Edirne’ye çekebilmek için

⁶⁷⁴ “Edirne”, Yurt Ansiklopedisi, s. 2401.

⁶⁷⁵ “Edirne”, Yurt Ansiklopedisi, s. 2390-2391.

⁶⁷⁶ “Edirne”, Yurt Ansiklopedisi, s. 2393-2394.

⁶⁷⁷ Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, s. 83.

girişimde bulunmuştur.⁶⁷⁸ Şehirde sektörün daha da gelişebilmesi ve halka yeni bir kazanç kapısı açmak amacıyla halka ipek böceği tohumu dağıtılmıştır.⁶⁷⁹ Diğer taraftan da Edirne Ziraat Okulu bünyesinde bir ipek böceği tohumu laboratuvarının kurulabilmesi için, Düyunu Umumiye'nin deposunda ve bazı kurumlarda bulunan laboratuvar malzemelerinin getirilmesi konusunda girişimlerde bulunulmuştur.⁶⁸⁰

5.4.2. Sanayi Alanındaki Etkileri

Osmanlı hâkimiyetinin ilk üç yüzyılında önemli bir üretim ve ticaret merkezine dönüşen Edirne⁶⁸¹, XVIII. yüzyıldan itibaren ekonomik durgunluğa sürüklenmiştir.⁶⁸² Sonraki süreçte, sanayi ve ticaret hayatı yerel kalmış, kent çevresine yönelik üretim yapılmamış, bölgelerarası ya da uluslararası bir ticaretin konusu olacak kadar yoğun üretime dayalı bir sanayi dalı gözlenmemiştir.⁶⁸³ El sanatları, sanayi inkılabı öncesindeki ekonomilerin tipik özelliği olarak, gelişmişse de; XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı ülkesinin Avrupa fabrikalarının hammadde kaynağı ve pazarı haline gelmesi sonucunda gerilemiştir.⁶⁸⁴

XIX. yüzyılın son çeyreğinde neşredilen salnamelerde yörenin sınai faaliyetler açısından geri kalmışlığı özellikle vurgulanmış, Edirne Sancağındaki ekonomik faaliyetlerin ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu belirtilmiştir. Bu salnamelere göre halk geleneksel yöntemlerle gıda ve giyim ürünleri üretmektedir. Üretim ve pazarlama yapan işletmeler küçük ölçeklidir. Fabrika olarak nitelendirilebilecek işletmelerin sayısı oldukça azdır.⁶⁸⁵

1874 yılı itibariyle Edirne merkez kazasında 1 sabun, 7 iplikçi, 2 ipçi, 4 çömlekçi olmak üzere 14 adet işletme bulunmaktadır. Tüm kaza genelinde; 5 buzhane,

⁶⁷⁸ Paşaili, 6 Haziran 1339, Sayı: 28, s. 2.

⁶⁷⁹ Paşaili, 16 Mart 1340, Sayı: 106, s. 1.

⁶⁸⁰ Paşaili, 11 Haziran 1340, Sayı: 130, s. 1.

⁶⁸¹ Tabakoğlu, s. 247.

⁶⁸² Sahillioğlu, s. 66.

⁶⁸³ Ergenç, s. 1423-1424.

⁶⁸⁴ Peremeci, s. 317.

⁶⁸⁵ Haluk Kayıcı, *Salnamelere Göre Edirne Sancağı*, 1. Baskı, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, 2013, s. 226.

1 tahmishane, 21 yağhane, 1 ambalaj ocağı, 6 mumhane, 20 kiremithane, 1 lüleci fırını, 32 debbağhane, 10 mezbaha, 88 değirmen 107 fırın vardır.⁶⁸⁶

XIX. yüzyıl boyunca Edirne'deki sınai faaliyetlerin durumu pek parlak değildir. Sanayi üretimi, pamuk ve ipek gibi hammaddelerin işlenmesine ilişkin alanlarda yapılmıştır. 1886-1887 yıllarında Osmanlı Devletindeki 1.300 imalathaneden sadece 54 tanesinin (% 4) Edirne'de olduğu saptanmıştır.⁶⁸⁷

1892 yılında şehirde 1 buz, 4 un ve 2 ipek kozası fabrikası vardı. 2 ipek kozası fabrikası da Karaağaçta olup çalışan sayısı yönünden dikkat çekmekteydi. Mösyö Rişar'ın fabrikasında 10'u erkek toplam 110, Aleksandır Kiryazi'nin fabrikasındaysa 10'u erkek toplam 120 işçi çalışmaktaydı. 4 un fabrikasından sadece bir tanesini Müslümanlar işletmekteydi.⁶⁸⁸

XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki siyasi ve askeri çalkantıları takip eden demografik değişimler şehirdeki ekonomik faaliyetleri derinden etkilemiştir. Özellikle mübadele yıllarındaki kitlesel göçler kent ekonomisinde büyük kırılmalara neden olmuştur. Ekonomik hayatta sadece esnaf ve zanaatkâr olarak değil, toptan ticaret, ithalat, ihracat ve finans sektörlerinde de belirleyici durumdaki Ermeni ve Rumların ayrılmaları girişimcilik bilgi ve becerisinin ciddi oranda azalması sonucunu vermiştir.⁶⁸⁹

Türkiye'yi terk eden Rumların yarısından fazlası tarım dışı sektörlerde çalışan insanlardı. Göçmenlerin içinde tacir, hekim, hukukçu, perakende satıcı, zanaatkâr ve her türden işçilerin oranı hayli yüksekti.⁶⁹⁰ Rumların Türkiye'den ayrılmalarından ötürü Türkiye'deki girişimci sınıf kan kaybetmiş ve özellikle zanaatlar olumsuz etkilenmiştir.⁶⁹¹ Buna bağlı olarak da çeşitli mesleklerden işgücüne ve küçük zanaatkârlara talep doğmuştur. Bu durum basına da yansımıştır.⁶⁹² 2 Kasım 1924 tarihli Paşaili Gazetesi'nde çıkan bir yazıda; Edirne'de sanat ve ticaret hayatının her gün bir

⁶⁸⁶ Kayıcı, s. 230.

⁶⁸⁷ "Edirne", Yurt Ansiklopedisi, s. 2379.

⁶⁸⁸ Kayıcı, s. 236-237.

⁶⁸⁹ Aktar, s. 118.

⁶⁹⁰ Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, s. 38.

⁶⁹¹ Murat Koraltürk, "Ekonominin Türkleştirilmesi ve Türk Yunan Nüfus Mübadelesinin İktisadi Sonuçları", Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk (drl.) **Mete Tunçay'a Armağan** içinde (s.603-638), 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007. s. 296.

⁶⁹² Koraltürk, *Ekonominin Türkleştirilmesi ve Türk Yunan Nüfus Mübadelesinin İktisadi Sonuçları*, s. 621.

parça daha geliŖeceęi umulurken çok yerlerde sanatkâr dükkânları aılacağına eski ticarethane mahallerinin kahvehane ve meyhaneye d n Ŗt ę nden yakınılıyordu. Mübadillerden Edirne’ye bir iki berber ile tek bir marangoz hariç esnaf ve sanat sahibi kimse gelmemiŖti. Halk doğru dürüst bir ekmece bile yaptırarak insaflı ve aklı baŖında bir usta bulamıyordu. Halk; **“böyle giderse kaplarımızı bile ecnebi memleketlerde kalaylatmak mecburiyetinde kalacağız”** Ŗeklinde serzeniŖte bulunuyordu.⁶⁹³

Edirne’nin ekonomik yaŖamı içinde Rum nüfus deęiŖik sektör ve iŖkollarında etkili bir konumdaydı. Sanayi ve ticaretin deęiŖik kollarında i ve dıŖ ticarete Ermenilerle birlikte önemli bir yer tutuyorlardı. Mübadeleden  nceki yılar incelendiğinde Müslüman Türk nüfusun daha ziyade tarım sektöründe yoęunlaŖtıęı görülmektedir.⁶⁹⁴ Yerli Müslüman halk arasında tüccar olanların sayısı oldukça azdı. Tenekecilik, manifatura ve tuhafiye ticareti Rumlardan boŖalan ortamda Yahudilerin eline geçiyordu. Eskiden Rumların elinde olan kiremitilik, tuğlacılık, camcılık, çanak ve çömlekçilik Rumların gidiŖiyle sarsıntıya uğradı.⁶⁹⁵

Türkiye’den giden Rumlar Yunanistan ekonomisine olumlu katkı yapmıŖlardır. Büyük ölçüde ticaret ve sanayi ile uęraŖan bu göçmenler sayesinde Yunan ekonomisi, hem ucuz iŖg c ne hem de yetenekli zanaatkârlara kavuŖmuŖtur. Göçmenlerin çoğunluğunu tüccar ve zanaatk rların oluŖturması nedeniyle Yunanistan’da halıcılık, ipekçilik, tütün, üzüm ve incir yetiŖtiricilięi geliŖmiŖtir.⁶⁹⁶

Türkiye’den giden yaklaşık 11.000 Rum göçmen Yunanistan’da halıcılık yapmaya baŖlamıŖtır. 1929’da Yunanistan’da hepsi 1922 sonrasında kurulmuŖ 135 halı atölyesi saptanmıŖtır. Yunanistan’daki ipek sanayii Türkiye’de ipekçilik sektöründe alıŖmıŖ Rumların gidiŖiyle hızla y kselmiŖtir. 1922-1926 arasında Yunanistan’daki ham ipek üretimi 3 kat, ipekli kumaŖ üretimi ise 3,1 kat artıŖ g stermiŖtir. Rum atölye sahipleri ve iŖilerini mübadele nedeniyle kaybeden Türk ipek sanayii bir daha eski durumuna gelememiŖtir.⁶⁹⁷

⁶⁹³ PaŖaili, 2 TeŖrini Sani 1340, Sayı: 169, s. 1.

⁶⁹⁴ Arı, s. 175.

⁶⁹⁵ Arı, s. 176.

⁶⁹⁶ Koraltürk, *Ekonominin T rkleŖtirilmesi ve Türk Yunan Nüfus Mübadelesinin İktisadi Sonuçları*, s. 617.

⁶⁹⁷ Arı, s. 179-180.

Trakya İmar, Mübadele ve İskân Müdürü Ali Beyin mübadele günlerinde verdiği bilgilere göre; Trakya'ya iskân olunan muhacirlerin çoğunun çiftçi ve tütüncüydüler.⁶⁹⁸

Yine aynı zaman diliminde Edirne İmar ve iskân müdürü Mehmet Rıza Bey de Edirne'ye iskân edilenlerin büyük çoğunluğu çiftçi olup sadece birkaç nüfus ehli sanat olduğunu dile getirmişti.⁶⁹⁹

Gelen mübadillerin geçimlerini tarım yaparak sağlayan köylü ve çiftçiler olmalarına karşın, giden Rumlar büyük oranda ticaret ve sanayi ile uğraşan şehirli kimselerdi. Yunan ekonomisinin Lozan sonrasında yaşadığı büyüme sürecinde Anadolu Rumlarının payı büyük olmuştur. Yunanistan'a giden göçmenler, ucuz emek kaynağı olan, becerili zanaatkâr kimselerdi. Bu tür nitelikli kişilerin varlıkları Yunanistan için zenginlik kaynağı olmuştur. Nitekim 1926 senesinde Milletler Cemiyeti tarafından yapılan bir araştırma sonuçlarına göre, 7.000 üyeli Atina Ticaret Odası'nın 1.000 üyesi Türkiye'den gelenlerden oluşuyordu. Bu oran Pire Ticaret Odası'nda daha da yüksekti. 1961 senesinde ise Yunanlı sanayicilerin % 20 si Türkiye kökenliydi.⁷⁰⁰

Amerikalı Diplomat Raymond Hare 1930 yılında hazırladığı bir raporda, genel anlamda nüfus mübadelesinden Yunanistan'ın ekonomik açıdan karlı çıkarken siyasi açıdan zarar ettiğini; Türkiye'nin ise siyasi açıdan kazançlı çıkmasına karşın ekonomik açıdan kayıplar verdiğini belirtmektedir.⁷⁰¹

Her şeye rağmen mübadele yıllarında ekonomik faaliyetler; üretim ve kısa vadeli karlılık açısından sarsıntıya uğramışsa da sonuçta, şartların zorlamasıyla da olsa, ulusal bir nitelik kazanmıştır. Türkler önceleri pek ilgi göstermedikleri sanayi ve ticaret alanlarına hükümetin de teşvikiyle girmeye başlamışlardır.⁷⁰²

Bu bağlamda 1923 yılında Edirne Ticaret ve Sanayi Odası, 1926'da da Edirne Ticaret Borsası çalışmalarına başlamıştır.⁷⁰³ Ancak buna rağmen Cumhuriyetin ilk

⁶⁹⁸ Paşaili, 27 Kanunu Sani 1340, Sayı: 92, s. 2.

⁶⁹⁹ Paşaili, 14 Mayıs 1340, Sayı: 122, s. 1.

⁷⁰⁰ Aktar, s. 118-119.

⁷⁰¹ Aktar, s. 114.

⁷⁰² Arı, s. 178.

⁷⁰³ "Edirne", Yurt Ansiklopedisi, s. 2430.

yıllarında Edirne’de modern sanayinin var olduğunu söylemek mümkün değildir. Sanayi kuruluşu denebilecek küçük ölçekli işletmeler bölgenin tarımsal üretimiyle ilişkilidir. Bu bağlamda kentteki işletmelerin başında un fabrikaları ve değirmenler gelmektedir.⁷⁰⁴

1924-1925 Türk Ticaret Salnamesinde, Yola Geldili Zade Kasım Bey’in işlettiği bir un fabrikasının yanında su ve motor gücüyle hareket eden çeşitli Değirmenlerin olduğu kayıtlıdır. Ayrıca şehrin ithalat kalemlerinin; ip, bakır, pirinç, teneke, demir, zirai aletler, işlenmiş deri, manifatura, kösele, şeker, kahve, gaz ve sac olduğu ve bu ürünlerin de İstanbul üzerinden sağlandığı belirtilmektedir.⁷⁰⁵

1925 Türkiye salnamesinde ise Edirne’de 7 un ve 1 buz fabrikasının faaliyette olduğu ve 36 ton un çıkardıkları görülmektedir. Sanayi Mektebi ve Ziraat Mektebi eğitime devam etmektedir. Lalapaşa ilçesinde 4 un fabrikası olup birisi kapalı durumdadır. Kavaklı’daki iki un fabrikası da faal durumdadır. Edirne’nin en büyük ve en canlı ekonomisine sahip olan Uzunköprü’de ise 11 un ve 1 yağ fabrikasının yanında ticaret ve sanayi odası da faaliyettedir. Ayrıca Havsa’da da 3 un fabrikası vardır.⁷⁰⁶

1926-1927 Devlet Salnamesindeki kayıtlara göreyse Edirne merkezde faaliyette olan küçük ölçekli 5 un fabrikası vardır. Bunlardan başka sanayi adına bir konserve, iki yapağı fabrikası, bir değirmen, iki torna atölyesi, bir buz fabrikası ve 6 araba imalathanesi bulunmaktadır. 1928 Salnamesine göreyse; 13 un, 1 buz, 3 araba, 1 tarım aletleri, 2 susamyağı ve tahin, 3 yapağı tarama, 1 konserve fabrikası, 2 dökümhane, 8 değirmen, 28 yağhane mevcuttur. Bu işletmeler sadece Edirne’den elde edilen susamları değil komşu illerden getirilen susamları da işlemektedirler.⁷⁰⁷

Bu yıllarda Edirne’deki sanayinin durumunu gösteren en mühim belgelerden biri olan 1927 Sanayi Sayımı Sonuçlarına göre; Türkiye’deki 65.245 sanayi işletmesinin 820’si yani % 1,2’si Edirne’deydi. Türkiye genelindeki 250.855 işçinin 2.219’u yani % 0,8’i bu sanayi kuruluşlarında çalışıyordu. İşletmeler küçük ölçekli olup, ortalama

⁷⁰⁴ Murat Koraltürk, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Edirne’de Ticaret ve Sanayi: Sermayenin Etnik Kompozisyonu”, Nedret İşli, M. Sabri Koz (hızl.) **Edirne: Serhatteki Payitaht**, İstanbul: YKY, 1998, s. 296.

⁷⁰⁵ Türk Ticaret Salnamesi, s. 410-411.

⁷⁰⁶ Onur, *Cumhuriyet ve Osmanlı Dönemlerinde Edirne: Yönetim Şekli ve Edirne Valileri*, s. 85-86.

⁷⁰⁷ Koraltürk, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Edirne’de Ticaret ve Sanayi: Sermayenin Etnik Kompozisyonu*, s. 297.

alışan sayısı üçtü. 10 kişiden fazla çalışanı olan işyeri sayısı ondu. 820 işletmenin 409’u tarıma dayalı sanayi ürünlerini, 158 işyeri ağaç ürünlerini, yine 158 işyeri madeni maden işletmesi ve makine sanayii üzerine çalışmaktaydı. 77 adet dokuma sanayii, 7 adet inşaat sanayii, 11 adet de çeşitli sanayi işletmeleri vardı. Bu sanayi kuruluşlarının nerdeyse tamamının mülkiyeti Müslüman Türk unsurun elindeydi.⁷⁰⁸

Tablo 16: Edirne’deki İşyeri ve alışan Sayısı (1927)

Sektörler	İşyeri Sayısı	alışan Sayısı
Tarıma Dayalı Sanayi	409	1.175
Dokuma sanayii	77	215
Ağaç Ürünleri Sanayii	158	460
İnşaat Sanayii	7	29
Maden, Maden İşletmesi ve Makine Sanayii	158	310
Diğer Sanayi Dalları	11	30
Toplam	820	2.219

Kaynak: “Edirne”, Yurt Ansiklopedisi, s. 2407.

1927 nüfus sayımı sonuçlarında göre; Edirne’deki her yüz kişiden sadece 33 tanesinin bir mesleği olduğu görünmektedir. Bu 33 kişinin 26 tanesi zirai meslek, 2.4 tanesi sınai meslek, 2.1 tanesi ticari meslek sahibi durumundadır. 70 kişi ise mesleksiz kategorisinde kaydedilmiştir.

1927 itibariyle Edirne’deki 12 yaşından büyük her 100 kişiden 48 tanesinin meslek sahibi olduğu anlaşılmaktadır. 12 yaşından büyük her yüz erkeğin 85 tanesinin mesleği vardır. Meslek sahibi olan 12 yaşından büyük her yüz kişiden 7 tanesi sınai, 6 tanesi ise ticari bir meslek icra etmektedir.

⁷⁰⁸ “Edirne”, Yurt Ansiklopedisi, s. 2407.

Tablo 17: Edirne Nüfusunun Mesleklere Göre Dağılımı (1927)

Mesleksizler	66.96
Meslekliler	33.04
Zirai Meslekler	26.18
Sınai Meslekler	2.41
Ticari Meslekler	2.12
Umumi Hizmetler	1.47
Serbest vs.	0.86

Kaynak: 28 Teşrini Evvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, s. 50.

Tablo 18: 12 Yaşından Büyüklerin Mesleki Dağılımları (1927)

Meslek sahibi olanlar	% 47.79
Zirai meslekler oranı	% 37.87
Erkeklerde meslek sahibi olanlar	% 85.71
Erkeklerde zirai meslekler oranı	% 65.64
Erkeklerde sınai meslekler oranı	% 7.01
Erkeklerde ticari meslekler oranı	% 6.35
Kadınlarda meslek sahibi olanlar	% 13.75
Kadınlarda zirai meslekler oranı	% 12.95

Kaynak: 28 Teşrini Evvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, s. 25-26-27-28.

5.4.2.1. Edirne Sanayi Okulu Fabrikaları

Edirne Sanayi Okulu Fabrikaları; 1913-1915 yılları arasında Edirne Valiliği yapmış olan Hacı Adil Bey zamanında kurulmuştur. Kuruluşu aşamasında bir hayli emek ve para harcanan fabrikanın düzeni ve işleyişi Hacı Adil Bey'in Edirne'den ayrılmasından sonra bozulmuştur. Bir süre sonra da kuruluş aşamasındaki beklentilerin tersine bütçeye yük olmaya başlamıştır. Tekirdağ, Kırklareli ve Gelibolu vilayetlerinin Edirne'den ayrılıp müstakil hale gelmelerinden sonra imalathanelerin verimi iyice düşmüştür. Yönetilemez ve işletilemez hale gelip de vilayet bütçesine yük olmaya

başlayınca da Edirne Valiliği, fabrikaları bütçeye yük olmaktan kurtarıp kar eden bir kurum haline getirebilmek için ihaleye çıkma kararı almıştır.⁷⁰⁹

1924 yılının Mayıs ayında sanayi mektebi fabrika ve imalathanelerinin müzayedeye çıkarılacağı ilan edilmiştir.⁷¹⁰ 4 Haziran 1924'te il encümeni müzayedenin şartlarını belirlemek amacıyla toplanmıştır. Müzayedenin şartnamesi hem imalathanelerin verimini artıracak hem de kiralayacak kişiyi kar ettirecek biçimde düzenlemiştir. Bu imalathanelerin üretime başlamasının Edirne'de atıl durumdaki birçok sektörü de hareketlendireceği tahmin edilmiştir.⁷¹¹ Haziran ayının sonunda yapılan ihaleyi, 5 yıl süreyle, eski Kırklareli Mutasarrıfı Tevfik Bey kazanmıştır.⁷¹² Çevresinde girişimci, gayretli ve başarılı bir işadami olarak tanınan Tevfik Bey, fabrikayı verimli bir şekilde işletebilmek için derhal eksiklikleri gidermek için çalışmalara başlamıştır. İki ay boyunca yürütülen çalışmalar sonucunda fabrikanın eksiklikleri giderilen bölümleri, 24 Ağustos 1924'te işbaşı yapmıştır.

Açılış töreninde Edirne milletvekillerinden Faik ve Hüseyin Rıfkı Beyler, Müftü Efendi, Ziraat Müdürü Ziya Bey, Ziraat Bankası Müdürü Sabri Bey, il encümeni Hüsamettin Bey ve şehir halkından bazı meraklı kişiler de hazır bulunmuşlardı. Milletvekili Faik Bey'in teşvik edici konuşmasından sonra kürsüye gelen Fabrika Müdürü Tevfik Bey, “açılan bu fabrikanın ancak halkın desteğiyle faaliyetlerine devam edebileceğini” söylemişti. Müftü Efendi tarafından okunan duayı müteakip kurban kesilerek makineler çalıştırılmıştı. Fabrikanın aldığı ilk iş; Edirne Erkek Öğretmen ve Kız Öğretmen Okullarıyla Edirne Ziraat Okulunun sıralarını üretmek olmuştur.⁷¹³

Fabrika; elektrik, ahşap, torna, demir ve döküm olmak üzere toplam 5 bölümden oluşmaktaydı. Ahşap bölümü; makine, marangoz ve doğrama, montaj ve araba montajı olarak üç bölüme ayrılmıştı. Torna şubesi; makine ve tesviye kısımlarını kapsamaktaydı. Tesviye kısmı arabadan başka genel olarak ziraat makinelerinin ahşap ve demir kısımlarını düzenlemek ve birleştirmekle görevliydi. Demirhane; ocaklar ve araba montajı kısımlarını kapsıyordu. 55 bar krikonun dizel motoruyla çalışan bir

⁷⁰⁹ Paşaili, 25 Ağustos 1340, Sayı. 150, s. 1.

⁷¹⁰ Paşaili, 21 Mayıs 1340, Sayı: 124, s. 1.

⁷¹¹ Paşaili, 4 Haziran 1340, Sayı: 128, s. 1.

⁷¹² Paşaili, 25 Haziran 1340, Sayı: 134, s. 1.

⁷¹³ Paşaili, 25 Ağustos 1340, Sayı 150, s. 1.

dinamosu vardı ve bu dinamo, gündüz ahşap, torna, demir döküm bölümlerini elektrik motoruyla çalıştırıp ve geceleri de Edirne'yi aydınlatıyordu. Fabrika yöneticileri, Avrupa'dan ithal edilen mısır, tınaz, ot, balya, tırmık ve sap kıyma makineleri, ufak pulluklar, basit öğütme yapan Değirmenler, köylü arabaları, bazı hafif makine ve aletleri ucuza üreterek kullanımlarının yaygınlaştırılmasını planlamaktaydı. Ancak bunun için fabrika birimlerinin bazı özel tezgâhlara ihtiyacı vardı. Fabrikanın çalışmasının dörtte üçünü teşkil eden demir işleri için önemli eksiklerin tamamlanması zorunlu olduğu için bulunabilenler yurt içinden bulunamayanlar da yurt dışından sipariş edilecekti. Özellikle demirhane bölümünün gerektirdiği otomatik çekiç, muhtelif presler, kopya, eğirme keski, zımba, matkap makineleri satın alınacaktı. Fabrikada çalışan toplam işçi sayısı doksan olup çalışanların tamamı Türk'tü.

Fabrikada üretilen arabalar piyasa fiyatından hem % 25 daha ucuz hem de daha sağlamdı. Resmi dairlerden alınan doğrama, marangoz işleriyle ilgili siparişler fabrika çalışanlarını hayli teşvik etmekteydi. Kullanılan keresteler İstanbul, Kırklareli ve Istanca'dan, demirler ise Avrupa'dan geliyordu. Fakat zirai aletlerin vergisiz ithal edilebilmesine rağmen demirden gümrük vergisi alınmasından şikâyetçiydi olan Tevfik Bey'e göre; yüksek sermayeli ve tecrübeli Avrupalı üreticilerle, büyümek isteyen bu tür şirketlerin rekabet edebilmesi için gümrük vergilerinin yeniden düzenlenmesi şarttı.⁷¹⁴ Fabrikanın, Paşaili Gazetesi'ne verdiği bir reklam şöyleydi (Bakınız: Ek 14):

“Tanzim ve ıslah edilen fabrikamızda mütehasıs ustalar marifetiyle:

- *Öküz, manda, tek ve çift bar gir, yaylı yaysız her çeşit arabalar,*
- *Mısır, tınaz, ot, balya makineleri, tek tekerlekli 6 numara pulluk,*
- *Her çeşit makine, motor ve değirmen tamirâtı,*
- *Değirmen inşaatı,*
- *Arı kovanları,*
- *Torna, tesviye, fereze işleri,*
- *Pirinç, bakır, demir dökümleri, demircilik işleri,*
- *Dolap, çerçeve, mobilya, marangoz ve doğrama işleri,*
- *Bil umum imalatımız metin, ucuz, sağlam ve çabuk yapılır.*

*Bu milli müessesenin mamulâtına rağbet, cümlemiz için borçtur.”*⁷¹⁵

⁷¹⁴ Paşaili, 13 Teşrin Sani 1340, Sayı: 171, s. 1.

⁷¹⁵ Paşaili, 13 Teşrin Sani 1340, Sayı: 171, s. 2. 1928 yılında bu fabrikanın hala faaliyetlerine devam ettiği anlaşılmaktadır; Koraltürk, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Edirne'de Ticaret ve Sanayi: Sermayenin Etnik Kompozisyonu*, s. 302.

5.4.2.2. Edirne Sebze ve Meyve Konserveçileri Şirketi

Osmanlı döneminde Edirne ve civarındaki bölgede bağ ve bahçe tarımı, sulama imkânlarının genişliği sayesinde, ileri düzeylere ulaşmıştır. Bahçecilik yapan diğer şehirler gibi Edirne'nin de etrafı, toprak ve suyun elverdiği ölçüde bostan, bağ ve meyveliklerle dolmuştur. Bu tür üretimden pazarları ve kapan hanlarını dolduracak miktarda bol ürün elde edildiği için, bahçecilik ve sebzecilik karlı sektörler haline gelmiş, işletmeler yeni ekim alanları bulmak istediklerinde, ellerinde toprak olan bazı vakıflar topraklarını öşür yerine nakit akçe karşılığı kiralama yoluna gitmişlerdir.⁷¹⁶

Cumhuriyetin ilk yılları itibariyle Edirne'nin bahçelerinde yetiştirilen fasulye, biber, patlıcan, patates gibi türlü sebzeler, lezzet ve tazelik açısından hem Edirne'de hem de başka yerlerde talep gören ürünler arasındaydı. Bu saiklerle Edirneli sebze ve meyve yetiştiricileri, ürettikleri malları daha iyi değerinde satabilmek için, mübadele yıllarında bir konserve fabrikası kurmuşlardı.⁷¹⁷

Edirne Sebze ve Meyve Konserveçileri Şirketi'nin kuruluş kararı 1924 senesinin ağustos ayı ortalarında, yani mübadelenin en yoğun olduğu dönemde alınmıştır. Şirket yöneticileri imalathane olarak, mübadeleyle Edirne'den ayrılan Rumlardan birine ait olan Karaağaçtaki eski bir un fabrikasını kullanmayı planlamışlardır. Yunan Ordusunun Edirne'yi terki zamanında tahribata uğrayan fabrika binasının tamir edilerek kullanılması kararlaştırılmıştır.⁷¹⁸

25 Ağustos 1924'te resmen kurulan şirketin İdare Heyeti Kasım, Rıza, İsmail, Aziz, Fikret, Pazarcı Kâhyası Refik ve Kara Ali Beylerden oluşturulmuştu. Teftiş Heyetinde ise Kadri Şerif Bey ve Şerif Efendi vardı. Her bir hissesi 10 lira olmak üzere Ağustos sonu itibariyle şirkete 835 hissedar kaydolmuştu.⁷¹⁹ Edirneli Yahudi tüccarlar da dâhil olmak üzere şehrin zenginleri bu şirkete ortak olmuşlardı. Bahçelerden

⁷¹⁶ Akdağ, s. 141.

⁷¹⁷ Oral Onur, "Cumhuriyet Döneminde Edirne'de İlk Endüstri Denemeleri" **EDSİAD DERGİSİ**, Yıl: 4, Sayı: 8, Edirne: Mayıs 2002, s. 16.

⁷¹⁸ **Paşaili**, 17 Ağustos 1340, Sayı: 148, s. 1; **Paşaili**, 20 Ağustos 1340, Sayı: 149, s. 1.

⁷¹⁹ **Paşaili**, 25 Ağustos 1340, Sayı: 150, s. 1.

fabrikaya getirilen sebzeler, vakum kazanlarında buharda pişirilerek kapalı tenekelere konuluyor ve piyasada satılıyordu.⁷²⁰

1920’lerde Türkiye genelindeki sebzeciliğin toplam tarım gelirindeki payı % 3 olmasına rağmen pazara açılma düzeyi oldukça yüksekti. Şehirlerin çevresini tamamen ticari amaçlı üretim yapan sebze bahçeleri kuşatıyor ve bu bahçeler, gelişmekte olan konserve sebze sanayiinin ihtiyacını karşılıyordu. 1923-24 yıllarında 500.000 kutu olan konserve üretimi 1929’da 4 milyon kutuya yükselmişti. Fakat bu dönemde şehirli nüfus artmadığı için sebzecilik daha fazla önem kazanamadı.⁷²¹

Edirne’deki fabrikada üretilen konserveelerin son derece kaliteli olmasına rağmen halkın ilgisizliği sebebiyle satışlar istenen düzeyde olamamıştır. Konserve ürünlerinin vitamin değerinin halk tarafından iyi bilinmemesi satışların ve karlılığın önündeki en büyük engel olmuştur. Bu olumsuz piyasa koşulları karşısında ancak bir kaç sene daha faaliyetlerine devam edebilen fabrika daha sonra kapanmıştır.⁷²²

5.4.3. Ticaret Alanındaki Etkileri

Edirne’nin Osmanlı yönetimine geçtikten sonra önemli bir üretim ve ticaret merkezine dönüşerek ekonomik yönden gelişmesinde, coğrafi konumu ile Osmanlı yol ağı üzerindeki stratejik yeri belirleyici olmuştur.

Osmanlı Devleti’nin yol sisteminde, Edirne’nin üzerinde bulunduğu “*Orta Kol*” askeri amaçlı nakliye işlerinde kullanıldığı gibi, kervan ticaretinin ve taşımacılığın da önemli bir noktası durumundaydı.⁷²³ Semendire, Vidin, Niğbolu, Silistre, Rusçuk, Kili gibi Tuna İskelelerinin, İstanbul’a bağlandıkları önemli bir transit ticaret güzergâhında bulunan Edirne, XV. yüzyıldan itibaren hızlı bir kalkınma ve zenginleşme sürecine girmişti.⁷²⁴ Edirne ile İstanbul arasındaki ticaret; Tekirdağ Limanı’na kadar

⁷²⁰ Onur, *Cumhuriyet Döneminde Edirne’de İlk Endüstri Denemeleri*, s. 16.

⁷²¹ Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, s. 34.

⁷²² Onur, *Cumhuriyet Döneminde Edirne’de İlk Endüstri Denemeleri*, s. 16. 1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi kayıtlarında şirketin faaliyette olduğu görülmektedir; Koraltürk, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Edirne’de Ticaret ve Sanayi: Sermayenin Etnik Kompozisyonu*, s. 302.

⁷²³ Halaçoğlu, *Osmanlı Menzil Teşkilatı*, s. 123.

⁷²⁴ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 311.

karadan, bu noktadan sonra da denizden yürütülmekteydi. Tekirdağ ve Gelibolu Limanları, Edirne'nin adeta Akdeniz ve Avrupa'ya açılan kapıları gibiydi.⁷²⁵

Özel bir sanayisi olmayan Edirne'nin XVIII. yüzyıldan itibaren hemen tüm ihtiyaçları ithalat yoluyla karşılanmaya başlanmış ve Avrupa menşeli mallar şehre İstanbul üzerinden gelmiştir.⁷²⁶ XVIII. yüzyılda, sanayi ve ticaret hayatının yerel çerçevede kaldığı, kent çevresine yönelik üretim yapılmadığı görülmektedir. Bundan sonraki zaman diliminde bölgelerarası ya da uluslararası bir ticaretin konusu olacak kadar yoğun üretime dayalı bir sanayi dalı da gözlenmemektedir.⁷²⁷

XVIII. yüzyıla kadar Edirne'deki tüccar ve sarrafların etnik ve dini dağılımı değerlendirildiğinde, Müslümanların da gayrimüslimler kadar faal oldukları anlaşılmaktadır. Müslümanlar daha ziyade doğu dünyasıyla ticaret yapmışlar, ancak Avrupa'da doğrudan ticari yatırımlara giriştikleri de görülmüştür. Batı dünyasıyla yapılan ticareti çoğunlukla gayrimüslim tüccarlar yürütmüştür. İlerleyen yüzyıllarda doğu ile yapılan ticaretin önemini yitirmesi ve Avrupalılar ile yapılan ticaretin piyasayı domine etmesi, gayrimüslim tüccarların piyasaya hâkim olmalarına zemin hazırlamıştır.⁷²⁸ Edirne gümrük defterleri incelendiğinde, XVIII. yüzyılın sonlarında zımmi ve Müslüman tüccarın sayıları birbirine yakinken, 1827'den sonra Müslüman tüccar sayısında azalma süreci başlamıştır. Özellikle 1829 yılında yaşanan savaş ve Rus işgali bu olumsuz tablonun kalıcı olmasına zemin hazırlamıştır. Yapılan ihracatta azınlık tüccarının sayısı Müslümanlardan daima daha fazla görünmektedir.⁷²⁹

93 Harbi öncesinde şehrin ticaretinin hayli canlanmış olup neredeyse ticaretin tamamı Rum ve Yahudi tüccarların elindeydi. Dışarıya yüksek miktarda yün, pamuk, ipek, şarap, peynir, palamut, çeşitli sebze ve gülyağı satılırken, pamuk kumaşlar, demir ürünleri, çuha ve bakkaliye ürünleri de ithal edilmekteydi. Açılan Rumeli demiryolu ticaretin daha da canlanmasını sağlamıştı. Asker bölge olması ve askerlerin iâşe zorunluluğu ticareti canlandıran bir etkendi. Tarım ve hayvancılık faaliyetleri neticesinde elde edilen ürünler Edirne'deki ekonomik faaliyetlerin temelini

⁷²⁵ Sahillioğlu, s. 62.

⁷²⁶ Kıvrak, s. 37.

⁷²⁷ Ergenç, s. 1423-1424.

⁷²⁸ İnalcık, *Devleti Aliyye*, s. 296.

⁷²⁹ Kıvrak, s. 39.

oluşturuyordu.⁷³⁰ Fakat 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı yörenin sosyal ve ekonomik hayatını olumsuz etkilemiş, savaş ve işgal sonrasında ortaya çıkan krizin etkileri salname kayıtlarına da yansımıştır.⁷³¹

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Edirne’de yaşanan toplumsal ve demografik değişimler şehirdeki ekonomik faaliyetleri de derinden etkilemiştir. Özellikle mübadele yıllarındaki nüfus değişimleri kent ekonomisinde büyük kırılmalara neden olmuştur. Şehrin toptan ticaret, ithalat, ihracat ve finans sektörlerinde belirleyici pozisyonda bulunan Ermeni ve Rumların ayrılmaları girişimcilik bilgi ve becerisinin ciddi oranda azalması sonucunu vermiştir.⁷³² Çünkü giden Rumların içinde tacir, hekim, hukukçu, perakende satıcı, zanaatkâr ve her türden işçilerin oranı hayli yüksekti.⁷³³ Mübadele öncesindeki yıllar incelendiğinde Müslüman nüfusun daha ziyade tarım sektöründe yoğunlaşmasına karşın Edirne’nin ekonomik yaşamı içinde iç ve dış ticarete Rumlar ve Ermeniler önemli bir yer tutuyorlardı.⁷³⁴

Bu durum Paşaili Gazetesindeki haber ve yorumlara da yansımıştır: **“Rum ve Ermenilerin Trakya’dan çekilmesiyle mühim bir boşluğun hâsıl olduğu”,**⁷³⁵ **“Edirne’nin her geçen gün ekonomik konumu ve ekonomik faaliyetlerinden bir parça daha kaybederek, biraz daha sarsılıp, günden güne söndüğü”,**⁷³⁶ **“Edirne ekonomisinin kötüleşmesi yüzünden bazı Yahudi tüccar ve esnafın Uzunköprü’ye taşındığı”**⁷³⁷ haberleri gazete sütunlarında sıkça görülmüştür.

30 Temmuz 1923 tarihli Paşaili Gazetesinde, Balkanlardaki Belçika ticaret ataşesinin Edirne ekonomisi hakkında Edirne’deki Belçika konsolosundan aldığı bilgilere dayanarak **“Luid Kommer Siyal”** gazetesine verdiği mülakata karşı bazı itirazlar kaleme alınmıştır. Bahsedilen bu mülakatta; son yıllarda siyasi olaylara sahne olmuş Doğu Trakya’da hiçbir ticari girişimde bulunulmaması, büyük hacimli ticareti, demir alet ve edevatı, camcılık, silah, ziraat, makine ve işlenmiş ürünleri elinde

⁷³⁰ Kayıcı, s. 227.

⁷³¹ Kayıcı, s. 226.

⁷³² Aktar, s. 118.

⁷³³ Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, s. 38.

⁷³⁴ Arı, s. 175.

⁷³⁵ Paşaili, 30 Temmuz 1339, Sayı: 43, s. 1.

⁷³⁶ Paşaili, 22 Eylül 1340, Sayı: 158, s. 1.

⁷³⁷ Paşaili, 27 Temmuz 1340, Sayı: 142, s. 1.

bulunduran Rum ve Ermenilerin Edirne'den ayrılmalardan sonra artık direkt olarak dış ülkelerden hiç bir şey ithal edilmediği, bazı Türk tacirlerin yeterli ölçekte sermayeye sahip olmaksızın İstanbul'dan edindikleri ufak şeylerle Edirne'nin çarşısını döndürmeye çalıştıkları iddia edilmiştir. Belçika ticaret ataşesinin bu iddialarına karşılık gazetenin yazarı da; tarımsal aletler ve demir ithalatında bir parça eksilme olduğunu, ancak bunun sebebinin Yunanlıların bütün makineleri çalıp beraberlerinde götürmelerine rağmen Türk mühendisleri tarafından yeniden tanzim edilen Türk sanayii fabrikasının birçok ikinci derecede aletleri Avrupa mallarından daha ucuz ve sağlam bir surette üretmeleri olduğunu, bu tür aleyhteki propagandaların temelinde yatan nedeninin ise, Edirneli Yahudilerin Edirne tüccarına karşı yabancıların güvenini kazanıp kendi menfaatlerini artırmak için yaptıkları garazkâr propagandalar olduğunu ileri sürmüştür.⁷³⁸

21 Kasım 1924 tarihli Paşaili Gazetesinde Edirne ekonomisinin mübadeleden sonraki durumunu, mübadele öncesinde ekonomik faaliyetlerde son derece etkili olan Rum ve Ermenilerin ülkeden ayrılmalardan sonra oluşan boşluğu Yahudilerin doldurduğunu ayrıntılı şekilde işleyen bir makale şöyledir:

“Bir zamanlar memleket iktisadiyatı Rum ve Ermeni unsurunun elinde idi. Memleketin hakiki servetine sahip onlar idi. Bir Türkün dar bir sermayeyle işe başlayıp onlarla iktisadi sahada rekabete girişebilmesi hemen hemen gayri kabil gibi bir şeydi.

Lakin bu gün Rumlar mübadele vesilesiyle, Ermeniler yaptıkları ihanetlerden ürkererek memleketimizden uzaklaşmışlardır. Artık memleketin her sahada istiklali tam olarak elimize geçmiştir. Hakikati itiraf etmeliyiz ki bu fırsat her zaman bulunmaz. Bizim en muhtaç olduğumuz iktisadi sahada terakkimiz hemen hiçbir engel, hiçbir hail kalmamıştır. Bununla beraber Rum ve Ermenilerin memlekettten uzaklaştırılmasıyla beraber tamamen bize intikal eden iktisadi sahaya bu gün ecnebi unsurların (muhtemelen Yahudi girişimciler) yerleştiğini veya yerleşmek üzere bulunduğunu görüyoruz.

Memleketimizde başkalarının kazanıp, zengin olmasına göz yummak şüphesiz büyük faciadır. Aradan 1-2 sene bir zaman geçtiği halde yazık henüz daha tamamıyla gözümüz açamadık. Şu kısa müddet

⁷³⁸ Paşaili, 30 Temmuz 1339, Sayı: 43, s. 1.

içinde memleketimizden uzaklaşan unsurların boşluğunu Türklerden gayri bir unsur (Yahudiler ?) işgal etmek üzeredir.

*Maalesef Türklerin iktisat sahasında Rum ve Ermenilerden intikal edip tevarüs etmek üzere bulundukları yalnız bir sanat görüyoruz. O da eski kahvehanelerin meyhanelere intikali. Bu memleket iktisadiyatı namına çok acı, çok feci bir hadisedir. Gözlerimizi biraz sağa sola çevirip etrafı görelim. Yoksa iktisat yolunun üzerindeki çukura kendi ayağımızla gidiyoruz. Bu o kadar açık ki izaha hacet yoktur. Etrafımızı saranların nasıl bir gayretle çalıştıklarını görmek ve bir de kendi yaptığımız işlere bakmak her şeyi anlamaya ve anlatmaya kâfidir.”*⁷³⁹

Türkiye’den giden ve büyük ölçüde ticaret ve sanayi ile uğraşan Rumlar sayesinde Yunan ekonomisi, hem ucuz işgücüne hem de yetenekli zanaatkârlara kavuşmuştur.⁷⁴⁰ Bu tür nitelikli kişilerin varlıkları Yunanistan için zenginlik kaynağı olmuştur. Nitekim 1926 senesinde Milletler Cemiyeti tarafından yapılan bir araştırma sonuçlarına göre, 7.000 üyeli Atina Ticaret Odası’nın 1.000 üyesi Türkiye’den gelenlerden oluşuyordu. Bu oran Pire Ticaret Odası’nda daha da yüksekti.⁷⁴¹

Edirne’de mübadele sonrasında genel anlamda sınai faaliyetlere göre ticari faaliyetlerin daha canlı olduğu söylenebilir. Tarımsal ürün ağırlıklı ticaretin yanı sıra, bankacılık ve özel sigortacılık faaliyetleri de bu yıllarda gelişmeye başlamıştır.⁷⁴² Bu bağlamda 1923 yılında Edirne Ticaret ve Sanayi Odası, 1926’da da Edirne Ticaret Borsası çalışmalarına başlamıştır.⁷⁴³

1924-1925 Türk Ticaret Salnamesi kayıtlarında Edirne’de çalışmalarına devam eden 33 adet ticari kuruluş görülmektedir.⁷⁴⁴ Bu 33 kuruluşun 19’u Müslüman girişimcilere, 13’ü Yahudi girişimcilere, 1’ i ise Ermeni bir girişimciye aitti. 13 Musevi tüccarın 2’si Alman 11’i de Seferad Yahudi’sidir. Paşaili Gazetesindeki bir habere de konu olduğu üzere Edirne’den giden Rum ve Ermenilerden oluşan boşluğu Edirneli Yahudilerin hızla doldurduğu anlaşılmaktadır.⁷⁴⁵

⁷³⁹ **Paşaili**, 21 Teşrini Sani 1340, Sayı: 173, s. 1.

⁷⁴⁰ Koraltürk, *Ekonominin Türkleştirilmesi ve Türk Yunan Nüfus Mübadelesinin İktisadi Sonuçları*, s. 617.

⁷⁴¹ Aktar, s. 118-119.

⁷⁴² Koraltürk, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Edirne’de Ticaret ve Sanayi: Sermayenin Etnik Kompozisyonu*, s. 297.

⁷⁴³ “Edirne”, *Yurt Ansiklopedisi*, s. 2430.

⁷⁴⁴ Türk Ticaret Salnamesi, s. 410-411.

⁷⁴⁵ **Paşaili**, 21 Teşrini Sani 1340, Sayı: 173, s. 1.

Edirneli tüccarların çalışma alanları ve etnik kompozisyonları incelendiğinde; Zahir  ticareti yapan 16 tüccarın 11'i Müslüman, 4'  Yahudi 1'i de Ermeni idi. Zahir  tüccarları aynı zamanda mandıracılık, değirmencilik, çiftçilik, yağhanecilik, tütüncülük, kozacılık ile de uğraşmaktaydı.

Büyük toprak sahibi olan çiftçiler aynı zamanda toptan tarımsal mal ticareti de yapıyordu. Bu şekilde ticaret yapanlar genelde Müslümanlardı.

Mandıracılık yapanların 4'  Müslüman 2'si de Musevi'ydi. Un  retimi ve değirmencilik alanlarında faaliyet gösteren 2 tüccar da Müslümandı. Tarımsal alet ticareti yapan tek bir tüccar vardı ve o a da Müslümandı.

Kösele ve kundura ticareti ise tamamen Yahudilerin elindeydi. 3 tüccarın hepsi Yahudi'ydi. Deri ticareti yapan 2 tüccarın birisi Yahudi birisi de Müslümandı.

Manifaturacılık ve tuhafiyecilik yapan 7 tüccarın 4'  Musevi'ydi. Bakkaliye işletenlerden 2'si Müslüman 2'si de Yahudi'ydi. İp ticaretiyle uğraşan tek bir tüccar vardı o da Musevi'ydi.

Tütün ticareti Müslüman tüccarların, Koz  ticareti ise tek bir Yahudi tüccarın tekelindeydi. Kentteki sarrafların ikisi de Musevi'ydi.

Askeri erzak ve yol müteahhitliği gibi resmi makamlarla beraber çalışmayı lüzumlu kılan işler ise Müslümanların kontrolünde idi. Yani açılan ihaleleri bu girişimcilerin aldığı ve taahhüt ettikleri anlaşılmaktaydı.

Sonuç olarak kösele, kunduracılık, ip ticareti, koz  ticareti ve sarraflık alanlarında Yahudi tüccarlar tekel durumundaydı. Manifaturacılık ve tuhafiy  ticareti yapanların da çoğu Yahudi'ydi.

Yahudiler sermaye gerektiren ve üretilip satmaktan ziyade doğrudan ticaret yapılan alanlarda faaliyet göstermekteydi. Müslüman tüccarlar ise çoğunlukla tarımsal uğraşların bir sonucu olan alanlarda ticaret yapıyorlardı.

Tablo 19: Edirne’deki Tüccarlar ve Ticaret Alanları (1924)

Tüccarın Adı	Ticaret Konusu
Azaryan Biraderler	Kundura, Zahire
Ahmet Muhtar	Zahire, Mandıra, Yol Müteahhitliği
İsrail A.	Sarraf, Zahire, Mandıra
Emin Bey Zade Fikret	Zahire, Değirmencilik
İsak Avadya	Bakkaliye
Bankacı Mehmet	Ziraat Aletleri, Tütün
Sabri Efendi	Manifatura
Bakkalbaş Zade İzzet	Bakkaliye, Mandıra, Zahire
Benadour ve Serpetrem	Manifatura
Tevfik	Zahire, Mandıra, Çiftçi
Touray Papo	Kundura, Zahire
Hafız Recep	Deri, Tuhafiye
Halid	Yağhane, Zahire
Rafael Toledo	Kösele, Tuhafiye
Mehmet Emin	Bakkaliye
Saatçi Hacı Ali	Tütün Ticareti
Seyit Ağa	Mültezim, Zahire
Avadia Hakikou ve Toledo	Sarraf
Kazım Nami ve Albert	Manifatura
Mehmet Karabekir	Mültezim, Zahire
Müfti Zade Şerif	Zahire, Çiftçi
Molla Mehmet Efendi	Zahire, Tütün
Mosse Taranto	Koza, Zahire
Nesim Rovidı	Tuhafiye, Aktariye
Nesim Kohen	Bakkaliye
Nesim Mayer	Deri
Nesim Navun	Mandıra
Nazmi Bey Zade İsmail	Zahire, Çiftçi
Yasef Zaharya	Zahire
Yoedan Aranghel Vici	İp Ticareti
Yolageldi Zade Cevad	Zahire, Askeri Erzak Müteahhitliği
Yolageldi Zade Kasım	Un Üretimi, Mandıra, Çiftçi
Yolageldi Zade Mustafa	Askeri ve Yol Müteahhitliği

Kaynak: Türk Ticaret Salnamesi, s. 410-411.

Yine 1924-1925 Türk Ticaret Salnamesindeki bilgilere göre; Edirne sınırları içerisindeki yıllık koza üretimi 185 ton olup mahsulün büyük bölümü İtalya'ya ihraç edilmekteydi. Davar ve sığır derilerinin bir kısmı şehirde kullanılıyor artan miktar ise Avrupa'ya gönderiliyordu. Yapağı ve keçi kılının $\frac{3}{4}$ 'ü de Bulgaristan'a ihraç edilmekteydi. I. Dünya Savaşından önce İskenderiye'ye gönderilen peynirler artık İstanbul'a gönderiliyordu. Edirne'de üretilen süpürgeler ise İstanbul'a, Beyrut'a ve Marsilya'ya sevk edilmekteydi.

Edirneli tacirlerin ithal ettikleri ürünler; ip, bakır, pirinç, teneke, demir, tarım aletleri, işlenmiş deri, manifatura, kösele, şeker, kahve, gaz ve sac olup bu ürünler İstanbul üzerinden temin ediliyordu.

Union, Şark, İstanbul Umum, Asikurazyoni Şirketleriyle, Duhan Anonim Şirketi, Şark Tütün Anonim Şirketi, Hasan Akif Zade ve Şürekâsı Tütün Şirketi ve Abdülgani Şürekâsı Tütün Şirketlerinin birer şubeleri, Standart Davil Gaz Şirketinin bir acentesi, Bakkaliye Anonim Şirketi ve Yeni Gün Şirketi Edirne'deki sigorta ve şirketlerdi.

Şehirde Osmanlı, Selanik ve Ziraat Bankalarının birer şubeleri faaliyet yürütüyordu. Başlıca oteller ise Anadolu, Rumeli, Selanik ve Yeni Trakya Otelleriydi.⁷⁴⁶

1928 itibariyle Edirne'deki 284 tüccar ve girişimcinin 149'u (% 52,4) Müslüman iken 135'i de (% 47,6) gayrimüslimdi. Gayrimüslim olarak kayıtlı girişimcilerin tamamı, Rumlar ve Ermeniler önceki zaman diliminde şehirden ayrıldıkları için, Yahudi idi. Diğer bir ifadeyle Edirne'deki ticaret ve sanayiın yaklaşık yarısı Yahudilerin elindeydi.⁷⁴⁷

1924 yılına ait istatistikler ile 1928 yılına ait olanlar kıyaslandığında Edirne'deki Yahudi girişimcilerin sayısal olarak kent ekonomisi içindeki ağırlıklarının arttığı anlaşılmaktadır. 1924 yılında kentteki tüccarların % 42,4'ü gayrimüslim iken, 1928 senesine gelindiğinde bu oran % 47,6'ya yükselmiş görünmektedir. Gayrimüslimlerin

⁷⁴⁶ Türk Ticaret Salnamesi, s. 410-411.

⁷⁴⁷ Koraltürk, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Edirne'de Ticaret ve Sanayi: Sermayenin Etnik Kompozisyonu*, s. 299.

sektörel olarak dağılımı ve faaliyet gösterdikleri alanların yanında toplam ciro ihtimalleri düşünüldüğünde şehir ekonomisi içindeki ağırlıklarının belirtilen oranlardan da fazla olacağını tahmin etmek zor değildir. Zaten mübadele sonrasında Edirne basınında da kentten ayrılan Rum ve Ermenilerin boşluğunu Türklerin doldurması beklenirken tam tersi yönde gayri Türk unsurların etkisini artırdığından yakınılmakta ve bu durumun son derece üzüntü verici olduğu vurgulanmaktadır.⁷⁴⁸

Salnamede kayıtlı girişimcilerin çalışma alanları toplam 40 başlık altında sıralanmıştır. Bu 40 faaliyet sahasının dokuzunda gayrimüslimler hiç faaliyet göstermiyorlardı. Bu alanlar; ziraat aletleri, ziraat aletleri imalathaneleri, buz fabrikası, balık tacirleri, hayvan tüccarları, değirmencilik, un fabrikaları, konservecilik, yük otomobil aletleriydi.

12 tütün tüccarının 8'i, 8 tuhafıye tüccarının 5'i, 7 un tüccarının 6'sı, 16 kereste tüccarının 14'ü, 14 müteahhidin 12'si, 7 içki tüccarının 4'ü Müslümandı. Buradan hareketle Müslümanların daha ziyade değirmencilik, un üretimi ve ticareti, zahire ticareti, müteahhitlik, kereste ticareti, tarımsal aletlerin üretimi ve ticareti, konservecilik alanlarında yoğunlaştıkları görülmektedir.

Müslüman girişimcilerin olmadığı 13 adet faaliyet alanıysa şunlardı: ip ticareti, buz fabrikası, bezzaziye tüccarları, boyacılar, baharat tacirleri, hırdavat tüccarları, deri tüccarları, züccaciye tacirleri, susamyağı tacirleri, şapka tüccarları, abacılık, kozacılık, yumurta ticareti.

Şehirdeki 18 bakkaliye tüccarının 13'ü, 15 peynircinin 9'u, 7 sigorta acentesinin 6'sı, 8 süpürge tüccarının 6'sı, 7 komisyoncunun 2'si, 7 yapağı tüccarının 5'i Yahudi'ydi. Bu verilerden hareketle Yahudilerin etkinliğinin daha çok nakit sermaye gerektiren alanlarda yoğunlaştığı söylenebilir.

⁷⁴⁸ **Paşaili Gazetesi**, 21 Kasım 1924, Sayı: 173, s. 1.

Tablo 20: Edirneli Tüccar ve Sanayicilerin Dinsel Kimlikleri (1928)

Çalışma Alanı	Toplam	Müslim	Gayrimüslim
Ziraat Aletleri	4	4	-
Ziraat Aletleri İmalathaneleri	4	4	-
İp Tüccarları	1	-	1
Buz Fabrikası	-	-	-
Balık Tacirleri	2	2	-
Bezzaziye Tüccarları	8	-	8
Bakkaliye Tüccarları	18	5	13
Boyacılar	1	-	1
Baharat Tacirleri	1	-	1
Peynirciler	24	9	15
Tütün Tacirleri	12	8	4
Tuhafiye Tüccarları	8	5	3
Hayvan Tüccarları	6	6	-
Hırdavat Tüccarları	5	-	5
Deri Tüccarları	5	-	5
Un Tüccarları	7	6	1
Değirmencilik	13	13	-
Un Fabrikaları	12	12	-
Zahireciler	55	26	29
Züccaciye Tacirleri	2	-	2
Süpürge Tüccarları	8	2	6
Sigorta Acentaları	7	1	6
Susamyağı Tüccarları	1	-	1
Susamyağı Fabrikaları	2	1	1
Şapka Tüccarları	1	-	1
Abacılık	1	-	1
Kuruyemişçiler	2	1	1
Kozacılık	1	-	1
Komisyoncular	7	2	5
Konserve	1	1	-
Kereste Tüccarları	16	14	2
Kösele Tüccarları	3	1	2
Manifatura Tüccarları	6	1	5
Müteahhitler	14	12	2
Müskirat Tacirleri	7	4	3
Meyve Tacirleri	3	2	1
Yapağı Tüccarları	7	2	5
Yapağı Fabrikaları	3	2	1
Yumurta Tüccarları	3	-	3
Yük Otomobil Alatu	2	2	-
Genel Toplam	284	149	135

Kaynak: Koralıttürk, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Edirne'de Ticaret ve Sanayi: Sermayenin Etnik Kompozisyonu*, s.302.

6. SONUÇ

Uzun tarihi boyunca Edirne'nin sosyo-ekonomik yapısında, Balkanlardaki gelişmelere bağlı olarak, büyük dalgalanmalar yaşanmıştır. Osmanlılar tarafından fethinden XVIII. yüzyıl başlarına kadar, ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerden gelişen kentin nüfusu da istikrarlı şekilde artmıştır.

XIX. yüzyılda uğradığı işgaller ve Balkanlar'daki demografik değişimler Edirne'nin sosyo ekonomik yapısını sarsmıştır. 1914 itibariyle şehirde; 142.692 Müslüman ve 88.157 Rum, 4.669 Ermeni, 14.700 Musevi, 827 Çingene, 882 Bulgar olmak üzere toplam 108.363 gayrimüslimin yaşadığı, günümüzdeki idari sınırlar kapsamında toplam vilayet nüfusunun 251.842 olduğu anlaşılmıştır.

Kurtuluş Savaşının başarıya ulaşmasının ardından yapılan Lozan Konferansındaki müzakerelerde nüfus mübadelesiyle ilgili çalışmalar uzlaşmayla noktalanmış, *Türk Yunan Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol* 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanarak yürürlüğe girmiş; İstanbul'daki Rumlar ile Batı Trakya'daki Müslümanlar haricinde Türkiye'deki Rum Ortodokslarla, Yunanistan'daki Müslümanların “zorunlu” mübadelesine girilmesi kararlaştırılmıştır.

Ancak; Lozan Antlaşmasında Edirne'deki sınır hattı çevresinde 30 kilometrelik bir alanın askerden arındırılması, bölgedeki askeri tesislerin yasaklanması, askerden arındırılan Türk topraklarında sadece beş bin kişilik bir kuvvet bulundurulması kararlaştırıldığı için, mübadele sürecinde Yunanistan'dan gelen mübadiller Edirne'ye yerleşmek istememişlerdir. Ayrıca Türkiye ile Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki askeri ve politik gerilim de mübadillerin güvenlik endişelerini pekiştirmiştir.

Nüfus Mübadelesi sonunda Yunanistan'dan Türkiye'ye toplam yarım milyon mübadil gelirken; 250.000'i Trakya'dan olmak üzere, Türkiye'den de bir buçuk milyon civarında Rum göçmen Yunanistan'a gitmiştir. Bu süreçte Edirne'den 90.000 civarında Rum ayrılmış, Yunanistan'dan da 40.041 mübadil şehre iskân edilmiştir. Türkiye genelinde en fazla mübadil yerleştirilen kent Edirne olmuştur. Gelen mübadillerin çok büyük bölümü üretici olabilmeleri için tercihen köylere iskân edilmiştir. Merkeze iskân edilen mübadil sayısının, *Edirne Merkezine İskân Gören Mübadil ve Gayri Mübadil*

Göçmenlere Mahsus Deftere göre, 6000-7000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Mübadeleden hemen sonra yapılan 1927 yılındaki genel nüfus sayımı sonuçlarıyla 1914 verileri kıyaslandığında; Edirne nüfusunun 100.000 eksildiği, şehir halkının % 26,5'inin mübadil olduğu, gayrimüslimlerin genel nüfusa oranının % 43,4'ten % 4.52'ye gerilediği, böylece toplumsal yapının çok daha homojen hale geldiği anlaşılmıştır.

Mübadele yıllarındaki kitlesel göçler Edirne ekonomisinde büyük kırılmalara neden olmuştur. Ekonomik hayatta sadece esnaf ve zanaatkâr olarak değil, toptan ticaret, ithalat, ihracat ve finans sektörlerinde de belirleyici durumdaki Ermeni ve Rumların ayrılmaları girişimcilik bilgi ve becerisinin ciddi oranda azalması sonucunu vermiştir. Rumların Türkiye'den ayrılmalarından ötürü Türkiye'deki girişimci sınıf kan kaybetmiş, zanaatlar olumsuz etkilenmiş, çeşitli mesleklerden işgücüne ve küçük zanaatkârlara talep doğmuştur. Paşaili Gazetesi'nde çıkan bir yazıda; Edirne'nin sanat ve ticaret hayatının her gün bir parça daha gelişeceği umulurken çok yerlerde eski ticarethane mahallerinin kahvehane ve meyhaneye dönüştüğünden, mübadillerden Edirne'ye bir iki berber ile tek bir marangoz hariç esnaf ve sanat sahibi kimse gelmediğinden, doğru dürüst bir çekmece bile yaptıracak insaflı ve aklı başında bir usta bulamayan halkın, ***“böyle giderse kaplarımızı bile ecnebi memleketlerde kalaylatmak mecburiyetinde kalacağız”*** şeklinde serzenişte bulunduğu bahsedilmiştir.

Türkiye'ye gelen mübadillerin % 90'ının çiftçi olmasına karşın, giden Rumların sadece % 35'inin çiftçi, diğer % 65'inin ise değişik meslek ve zanaat kollarına mensup olduğu anlaşılmaktadır. Edirne'ye yerleştirilen mübadillerin de büyük çoğunluğu çiftçi olup sadece birkaç nüfus ehli sanat gelmiştir. Edirne İskân Kadrosunda görevli yetkililerle yapılan mülakatların yanında kente gelen mübadillerin yalnızca % 15'inin merkez ilçeye yerleştirilmesi de bu durumu doğrulamaktadır.

Edirne nüfusunun son on üç yılda 100.000 kişi azalması, kent ekonomisi içinde önemli bir yer tutan büyük bir kitlenin ayrılırken tüm üretim araçlarını da götürmesi ekonomik ve sosyal açıdan önemli bir boşluk doğurmuştur. ***“Rum ve Ermenilerin Trakya'dan çekilmesiyle mühim bir boşluğun hâsıl olduğu, Edirne'nin her geçen gün ekonomik konumu ve ekonomik faaliyetlerinden bir parça daha kaybederek, biraz daha sarsılıp, günden güne söndüğü”*** şeklindeki haberler yerel basına yansımıştır.

Edirne'den ayrılan Rum ve Ermenilerin ekonomik alanda bıraktıkları boşlukların Yahudi girişimciler tarafından doldurulması, bu işadamlarının kent ekonomisindeki ağırlıklarının günden güne artması basında bir yakınma konusu olmuştur. O günlerde Paşaili Gazetesinde çıkan bir yazı şöyledir: ***“Rum ve Ermenilerin memleketten uzaklaştırılmasıyla beraber bize geçen iktisadi sahaya ecnebi unsurların yerleştiğini görüyoruz. Mademki Rum ve Ermenilerin iktisadi sahada bıraktıkları bir boşluk vardır, onu biz doldurmalyız. Şu kısa müddet içinde memleketimizden uzaklaşan unsurların boşluğunu Türklerden gayri bir unsur işgal etmek üzeredir.”***

Edirne'ye sevk edilen mübadillerin yerleştirilmelerinin ardından mübadilleri bir an evvel üretici durumuna geçirmenin planları yapılmış, ekilebilir toprakların işletmeye açılması, toplam üretim kapasitesinin artırılması ve göçmenlerin yardım almaksızın yaşamlarını sürdürebilmeleri amaçlanmıştır. Bu doğrultuda mübadillere üretim vasıtalarının dağıtımı gerekmiş, tohumluk ihtiyaçlarının temini için de buğday, mısır, arpa, darı, burçak gibi tarım ürünleri kullanılmıştır.

Edirne'de mübadele öncesi ile mübadele sonrası döneme ait verilerin ışığında bir tarımsal etki analizi yapıldığında; 1914'te 120.154 dönüm araziye buğday ekilirken 1928'e gelindiğinde 326.360 dönüme buğday ekildiği görülmüştür. Bu yıllarda buğdayın iç ve dış pazarlarda yüksek fiyat bulması; ülke genelinde geniş köylü kitleleri içinde görece bir ilerleme sağladığı gibi, Edirneli çiftçileri de kalkındırmıştır. Böylece son yıllardaki savaş, işgal, kaos ve ekonomik çöküntünün yerini nispi bir rahatlama almıştır.

1913'te 80.873 dönüm araziye arpa ekilirken 1928'de bu alan 244.158 dönüme yükselmiştir. Mısır ekili arazilerin büyüklüğü açısından ise mübadelenin öncesi ve sonrası arasında herhangi bir değişim söz konusu değildir. Ancak mübadele öncesine göre toplam mısır üretimi ve dönüm başına verimlilik üç katına çıkmıştır.

Yulaf ekili araziler 1913'te 7.218 dönüm iken 1928'de 1.088 dönüme gerilemiştir. Toplam ürün miktarı da 911 tondan 348 tona düşmüştür. Mübadele öncesine göre çavdar ekiminde adeta bir patlama yaşanmış, çavdar ekilen arazi tam 28 katına çıkmıştır. Toplam çavdar üretimi ise 39 katına yükselmiştir.

Mübadele öncesinde 5.578 dönüm darı ekilirken 1928 yılında 4.557 dönüm ekilmiştir. Burçak ekilen arazi ise 1913'ten 1928'e kadar beş katına çıkmıştır. Fakat toplam ürün miktarındaki artış sadece iki kat olmuştur. Mübadele sonrası dönemin verileri incelendiğinde daha önce ekimi yapılan kaplıca ve kuşyeminin artık pek tercih edilmediği, dolayısıyla tarımsal çeşitliliğin azaldığı görülmüştür.

1913 yılında tahıl ekili arazinin toplam büyüklüğü 310.000 dönüm iken, 1928 itibariyle bu rakam 785.000 dönüme ulaşmıştır. Yani nüfus mübadelesi sonrasında tahıl üretiminde anlamlı bir büyüme yaşanmıştır. 1914 ile 1927 yılları arasında Edirne nüfusunun 100.000 kişi azaldığı düşünüldüğünde, işgücündeki bu devasa eksilmeye rağmen tarımsal faaliyetlerdeki büyüme daha da önemli hale gelmektedir.

Edirne'de mübadele öncesinde de mübadele sonrasında da en çok ekilen sınai bitki türü susamdır. 1913 ile 1928 arasında susam ekili alanlar tam 26 kat, elde edilen susam miktarı da 25 kat artmıştır.

Makedonya'da tütüncülükle uğraşan göçmenlerin yoğun olarak yerleştirildiği Edirne'de tütüncülükte önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Mübadele sonrasında tütün ekilen arazi miktarı 12, toplam tütün miktarıysa 16 kat artmıştır. Bu artışta gelen mübadillerin etkisi büyük olmuş, Rumların gidişiyle tütüncülükte oluşan boşluk, büyük ölçüde Makedonyalı mübadiller tarafından doldurulmuştur.

1926'da açılan Alpullu Şeker Fabrikası, bölge çiftçisinin pancar üretimindeki becerisi sayesinde oldukça başarılı olmuştur. Edirne'de şekerpancarının ekimi mübadele sonrasında 411 katına, toplam ürün miktarı da 308 katına çıkmıştır.

1913 ile 1928 verileri karşılaştırıldığında pamuk ekiminde yaklaşık % 66 oranında bir azalma görülmektedir. Mübadele sonrasındaki dönemde Edirne'de keten ekiminden de vazgeçildiği anlaşılmaktadır. Önceki dönemde Edirne sınırlarında kenevir ekimi yapıldığına dair hiçbir bilgi yokken, 1929 yılında 3.300 dönüm kenevir ekildiği ve 300 ton ürün alındığı kayıtlıdır. Özetle Edirne'de sınai bitkilerin ekimine ayrılan arazinin mübadele öncesine göre tam 17 kat büyüdüğü anlaşılmaktadır.

Edirneli Rumların geliştirdiği bağcılık, şarapçılık ve ipekböcekçiliği, nüfus mübadelesinden olumsuz etkilenmiştir. Yunanistan'dan gelen mübadillerin ipek böcekçiliğini ve bağcılığı bilmemeleri bu iki sektörün gerilemesine neden olmuştur. Diğer taraftan Türkiye'den giden ipek işinde çalışmış göçmenler sayesinde Yunanistan'daki ipek sanayii hızla gelişmiştir. Yunanistan'ın ham ipek üretimi 1922-1926 arasında 3 kat, ipekli kumaş üretimiye 1925-1930 arasında 3,1 kat artmıştır. Türkiye ise artık ipek yerine koza yani mamul madde yerine hammadde ihraç etmeye başlamıştır. Bu durum ipek imalatı sanayiinin gerilemesiyle sonuçlanmış, Türk ipek sanayii, Rum atölye sahipleri ve işçilerini nüfus mübadelesiyle kaybettikten sonra, bir daha eski durumuna gelememiştir.

Edirne'deki canlı hayvan sayıları incelendiğinde; 1913 yılında 9.846 olan inek sayısının 1927'de 62.300'e ulaştığı görölmektedir. Aynı periyotta koşu öküzü sayısı da 8.746'dan 38.000'e çıkmıştır. O günkü şartlarda koşu öküzlerinin günümüzdeki traktörlerin görevlerini üstlendiği düşünöldüğünde, koşu öküzü sayısındaki artışın tarımsal faaliyetlerdeki genişlemeye doğru orantılı olduğu ortaya çıkmaktadır.

1913'te hem süt mandası hem de koşu mandası olarak kullanılan 5.100 hayvan varken 1927'de bu sayı 10.000 olmuştur. Bu durumda yine tarımsal faaliyetlerdeki artışla koşu mandalarındaki artış arasında doğru orantı kurulabilir. 1913'te 161.465 olan koyun sayısı 1928'de 227.302'ye ulaşırken keçi sayısı da 31.696'dan 62.000'e yükselmiştir.

1913'te Edirne'de 4.568 adet at, 3.148 adet de eşek ve katır varken, 1929'da 6.400 at, 6.200 de eşek ve katır sayılmıştır. At, eşek ve katır gibi çeki hayvanlarının sayısındaki artış, tarımsal faaliyetlerin yanında taşımacılık ve ulaşım işlemlerinin de arttığını göstermektedir.

1913 tarım sayımında Edirne'de toplam 1.752 adet domuz sayılmasına karşın mübadele sonrasında yapılan sayımlarda şehirde herhangi bir domuz varlığına rastlanmamıştır. Bu durum Edirne'deki gayrimöslim nüfusun şehirden ayrılmasının doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Edirne'deki sanayi üretimi hakkında mübadele öncesine ait hiç bir somut verinin bulunmaması, sonraki dönemle kıyaslama yapılmasını imkânsız hale getirmektedir. Ancak genel değerlendirmelere bakıldığında Cumhuriyetin ilk yıllarında Edirne'de modern sanayinin var olduğunu söylemek mümkün değildir. Sanayi kuruluşu denebilecek küçük ölçekli işletmeler bölgenin tarımsal üretimiyle ilişkili olup, kentteki işletmelerin başında un fabrikaları ve değirmenlerin geldiği anlaşılmaktadır. Şehrin ithalat kalemlerinin; ip, bakır, pirinç, teneke, demir, zirai aletler, işlenmiş deri, manifatura, kösele, şeker, kahve, gaz ve sac olduğu, bu ürünlerin de İstanbul üzerinden sağlandığı görülmektedir.

1927 itibariyle; Türkiye'deki sanayi işletmelerinin sadece % 1,2'sinin Edirne'de olduğu, ülke genelindeki 250.855 işçiden 2.219'unun (% 0,8) bu sanayi kuruluşlarında çalıştığı, küçük ölçekli bu işletmelerdeki işçi sayısı ortalamasının 3 olduğu anlaşılmaktadır. 820 işletmeden 409'u tarıma dayalı sanayi ürünleri, 158'i ağaç ürünleri, 158'i de maden ve makine sanayii üzerine çalışmaktadır. 77 adet dokuma sanayii, 7 adet inşaat sanayii, 11 adet de çeşitli sanayi işletmeleri vardır. Bu sanayi kuruluşlarının neredeyse tamamının mülkiyeti Türklerin elindedir.

Edirne'de mübadele sonrasında genel anlamda ticari faaliyetlerin sınıai faaliyetlere göre daha canlı olduğu görülmektedir. Tarımsal ürün ağırlıklı ticaretin yanı sıra, bankacılık ve özel sigortacılık faaliyetleri de bu yıllarda gelişmeye başlamıştır. Mübadelenin devam ettiği günlerde yapılan bir sayıma göre Edirne'de çalışmalarına devam eden 33 ticari kuruluş bulunmaktadır. Bu 33 kuruluşun 19'u Müslüman girişimcilere, 13'ü Yahudi girişimcilere, 1'i ise Ermeni bir girişimciye aittir. Rum ve Ermenilerin kentten ayrılmasıyla oluşan ekonomi alanındaki boşluğu Edirneli Yahudilerin doldurduğu anlaşılmaktadır. Yahudi tüccarların kösele, kunduracılık, ip ticareti, koza ticareti ve sarraflık alanlarında tekel durumunda olup, manifaturacılık ve tuhafiyeye ticaretini de büyük ölçüde ellerinde bulundurdıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Yahudi tüccarların sermaye gerektiren ve üretip satmaktan ziyade doğrudan ticaret yapılan alanlarda faaliyet gösterdikleri, Müslüman tüccarların ise çoğunlukla tarımsal uğraşların sonucu olan alanlarda ticaret yaptıkları ortaya çıkmaktadır.

1928 itibariyle Edirne'deki 284 tüccar ve girişimcilerin % 52,4'ünün Müslüman % 47,6'sının ise gayrimüslim (Yahudi) olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle Yahudi girişimciler Edirne'deki ticaret ve sanayiın yaklaşık yarısını kontrol etmektedir. 1924 yılında kentteki tüccarların % 42,4'ü gayrimüslimken, 1928 senesine gelindiğinde bu oranın % 47,6'ya yükseldiği, dolayısıyla Edirne'deki Yahudi girişimcilerin kent ekonomisi içindeki ağırlıklarının arttığı görülmektedir. Gayrimüslimlerin faaliyet alanlarının yanında toplam ciro olasılıkları da düşünüldüğünde şehir ekonomisi içindeki ağırlıklarının belirtilen oranlardan da fazla olduğu tahmin edilmektedir.

Mübadele ve iskân sürecinin ardından Edirne'ye yerleşen mübadillerle yerli halk arasında ciddi sorunlar yaşandığına dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Edirne halkının büyük bir kısmının göç ve işgallerin acısını yaşamış olması ve şehirdeki emvali metrukenin fazlalığı çıkması muhtemel tartışmaları önlemiş olmalıdır.

Edirne'ye yerleştirilen bazı mübadillerin Türkçe bilmedikleri ve Makedonca konuştukları, bu mübadillerin kamuda ve özel sektörde iş bulmakta zorlandıkları, dertlerini yetkililere anlatamadıkları için iskân sonrasındaki mal dağıtımı esansında ciddi sorunlar yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu sorunlar ancak ikinci kuşak mübadillerin sosyal hayata girmeye başlamalarıyla aşılabilmiştir. Edirne'li mübadillerin çocukları ve torunları ticarete, sosyal yaşamda, siyasette, kısaca her alanda kendilerini hissettirmeye başlamışlardır. Örneğin Edirne'de Belediye Başkanlığı yapan Güngör Mazlum ve Cengiz Varnatopu ikinci kuşak mübadillerdendir.

Mübadiller kendilerine özgü bazı adet, gelenek ve görenekleriyle beraber yaşam tarzlarını da Türkiye'ye aktarmışlardır. Bu bağlamda mübadillerin yerli halka tanıttığı ve aktardığı kültürel unsurlara fazlaca rastlanmaktadır. Örneğin, Edirne çevresinde iki tekerlekli kağnı arabaları, dört tekerlekli öküz ve manda arabaları yaygınken, mübadillerden sonra Rumeli'de yaygın olarak kullanılan dört tekerlekli at arabaları Edirne'de de kullanılmaya başlanmıştır. Bu arabalara muhacir arabası denmiştir. Özellikle hızlı hareket edebiliyor olması bu arabaların yerliler tarafından da tercih edilmesini sağlamıştır. Bu arabalar da sadece atlar koşulabildiği için o dönemde at ve arabaların koşum yapım tekniklerinde de önemli bir değişim gözlenmiştir.

Edirne yöresinde mübadele öncesinde inek, öküz veya manda koşularak çift sürülürken, mübadele sonrasında atlar da kullanılmaya başlanmıştır. Bu eğilim buğday ekiminde yeni yöntemleri ortaya çıkarmış, tarla sürmeye yarayan araç gereçler nitelik ve biçim değiştirmişlerdir. Mübadiller sayesinde tütün ve patates ekimi de yerliler arasında yaygınlık kazanmıştır.

Ekonomik faaliyetlerin tamamı bir bütün olarak değerlendirildiğinde tarım ve hayvancılık sektöründe mübadele öncesine göre herhangi bir azalma olmadığı gibi birçok alt üretim dalında artış gözlenmektedir. Ancak zanaatlar, sanayi ve ticaret alanında aynı durum söz konusu olmayıp mübadele öncesine göre ciddi boşluklar olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan Rumların ve Ermenilerin Edirne'den ayrılmaları neticesinde özellikle ticaret alanındaki boşluğu Musevilerin doldurduğu anlaşılmaktadır.

Her şeye rağmen mübadele yıllarında ekonomik faaliyetler, üretim ve kısa vadeli karlılık açısından sarsıntıya uğramışsa da sonuçta, şartların zorlamasıyla da olsa, ulusal bir nitelik kazanmıştır. Türkler önceleri pek ilgi göstermedikleri sanayi ve ticaret alanlarına girmeye başlamışlardır.

Nüfus Mübadelesi süreci tamamlandığında iskân işlemi gören mübadillerin büyük kısmının yerleştirildikleri yerlerde ekonomik ve sosyal bünyeye uyum sağladıkları ve kısa sürede üretim faaliyetlerine katıldıkları anlaşılmıştır. Gerek tarımsal alanlarda gerekse küçük el sanatlarında üretime ve milli gelire katkı yapmışlardır.

Mübadillerin kısa sürede Yunanistan'daki sosyo ekonomik ve kültürel durumlarına yeniden ulaştıklarını söylemek zordur. Ancak süreç içerisinde yeni memleketlerine uyum sağladıklarını, zorlukları aştıklarını, toplumsal ve ekonomik çevreye intibak ederek katkı yaptıklarını söylemek mümkündür.

EKLER

EK 1: Edirne Merkezine İskân Gören Mübadil ve Gayri Mübadil Göçmenlere Mahsus Defter

Sıra Numarası	Ailedeki Kişi Sayısı	Göçmenin Memleketi	Göçmenin İskân Yeri	İskân Yılı	Göçmene Verilen Gayrimenkul
1	2	Mustafa Paşa	Kirişhane	1926	Ev
2	5	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev, Dükkân
3	3	Mustafa Paşa	Kirişhane	1927	Ev
4	5	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
5	6	Şahince	Kirişhane	1924	Ev
6	2	Şahince	Kirişhane	1925	Ev
7	10	Ahırköy	Kirişhane	1925	Ev
8	3	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
9	3	Doğancayiarz	Kirişhane	1924	Ev
10	2	Ahırköy	Kirişhane	1925	Ev
11	4	Filiba	Kaleiçi	1926	Ev, Dükkân
12	3	Palanga	Kaleiçi	1927	Ev
13	5	Üsküp	Kaleiçi	1925	Ev
14	4	Adaiçi	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
15	2	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1926	Ev
16	4	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
17	5	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
18	3	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
19	5	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
20	2	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
21	6	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
22	4	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
23	2	İğrideveci	Kirişhane	1924	Ev
24	2	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
25	8	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
26	6	Palanga	Kirişhane	1926	Ev
27	6	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
28	2	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
29	5	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
30	4	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
31	3	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev

32	2	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
33	6	Parpustatar	Kirişhane	1924	Ev
34	4	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
35	5	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
36	2	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
37	3	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
38	3	İĞneoğlu	Kirişhane	1927	Ev
39	6	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
40	5	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
41	2	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
42	6	İĞneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
43	2	Doğancayıarz	Kirişhane	1926	Ev
44	5	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
45	5	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
46	2	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
47	3	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
48	4	İĞneoğlu	Kirişhane	1926	Ev
49	2	İĞneoğlu	Kirişhane	1927	Ev
50	3	Seymenli	Kirişhane	1926	Ev
51	5	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
52	4	İĞneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
53	4	İĞneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
54	4	İĞneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
55	5	İĞneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
56	4	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
57	2	Filibe	Kirişhane	1925	Ev
58	4	İĞneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
59	4	Ahırköy	Kirişhane	1925	Ev
60	5	Ahırköy	Kirişhane	1925	Ev
61	7	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
62	3	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
63	3	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
64	6	Seymenli	Kirişhane	1924	Ev
65	3	İĞneoğlu	Kirişhane	1926	Ev, Dükkân
66	4	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev

67	4	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
68	4	İğneoğlu	Kirişhane	1929	Ev
69	2	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
70	3	Mustafa Paşa	Kirişhane	1926	Ev
71	3	Mustafa Paşa	Kirişhane	1927	Ev
72	4	Bulgaristan	Kirişhane	1926	Ev
73	4	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
74	5	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
75	2	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
76	4	Şahince	Kirişhane	1924	Ev
77	3	Adaiçi	Kirişhane	1925	Ev
78	3	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
79	6	Umur Bey	Kirişhane	1924	Ev
80	3	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
81	4	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
82	4	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
83	6	Ahırköy	Kirişhane	1927	Ev
84	6	Adaiçi	Kirişhane	1925	Ev
85	4	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
86	5	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
87	5	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
88	4	Parpustatar	Kirişhane	1926	Ev
89	5	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
90	6	Mustafa Paşa	Kirişhane	1925	Ev
91	5	Emirli	Kirişhane	1926	Ev
92	3	Ahırköy	Kirişhane	1924	Ev
93	7	Ahırköy	Kirişhane	1927	Ev
94	7	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
95	5	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
96	7	Kör ümit	Kirişhane	1925	Ev
97	5	Kılıkış	Kirişhane	1926	Ev
98	5	Dimetoka	Kirişhane	1925	Ev
99	3	Mustafa Paşa	Kirişhane	1926	Ev
100	4	Dimetoka	Kirişhane	1927	Ev, Dükkân
101	5	Parpustatar	Kirişhane	1924	Ev

102	5	Ahirköy	Kirişhane	1925	Ev, Dükkân, Ahr
103	3	Ahirköy	Kirişhane	1926	Ev
104	4	Ahirköy	Kirişhane	1927	Ev
105	3	Mustafa Paşa	Kirişhane	1926	Ev, Dükkân
106	4	İğneoğlu	Kirişhane	1927	Ev, Dükkân
107	3	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
108	2	Mustafa Paşa	Kirişhane	1926	Ev
109	2	Kiliseli	Kirişhane	1926	Ev
110	3	Ahirköy	Kirişhane	1926	Ev
111	3	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
112	4	Ahirköy	Kirişhane	1927	Ev
113	2	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
114	4	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1926	Ev
115	4	Kavala	Kaleiçi	1923	Ev, Dükkân
116	5	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1924	Ev
117	5	Köprülü	Kaleiçi	1926	Ev, Dükkân
118	5	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1927	Ev
119	3	Üsküp	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
120	2	Gümölcine	Kaleiçi	1927	Ev
121	5	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1924	Ev
122	9	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1926	Ev, Dükkân
123	3	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1926	Ev
124	4	Gümölcine	Kaleiçi	1923	Ev, Dükkân
125	3	Ortaköy	Kaleiçi	1924	Ev
126	3	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
127	4	Köprülü	Kaleiçi	1926	Ev
128	1	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1926	Ev, Dükkân
129	2	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1926	Ev
130	6	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1926	Ev
131	4	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1926	Ev
132	7	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1927	Ev, Dükkân
133	2	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1927	Ev
134	7	Şumlu	Kaleiçi	1927	Ev, Dükkân
135	5	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1927	Ev
136	4	Ahi çelesi	Kaleiçi	1927	Ev, Dükkân

137	5	Gümülcine	Kaleiçi	1923	Ev
138	5	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1924	Ev
139	3	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1927	Ev
140	2	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1926	Ev, Dükkân
141	3	Filiba	Kaleiçi	1927	Ev, Dükkân
142	4	Preveze	Kaleiçi	1926	Ev
143	4	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1928	Ev
144	5	Ortaköy	Kaleiçi	1927	Ev
145	4	Kör ümit	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
146	4	Ahırköy	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
147	3	Çirmen	Kaleiçi	1927	Ev
148	2	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1926	Ev
149	3	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1927	Ev
150	4	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1926	Ev, Dükkân
151	7	Seymenli	Kaleiçi	1925	Ev
152	3	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1925	Ev
153	4	İstanamaka	Kaleiçi	1927	Ev, Dükkân
154	2	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1926	Ev
155	5	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1926	Ev, Dükkân
156	5	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1927	Ev, Dükkân
157	3	Harmanlı	Kaleiçi	1927	Ev
158	5	Ahırköy	Kaleiçi	1927	Ev
159	5	Yeni pazar	Kaleiçi	1927	Dükkân
160	3	Dimetoka	Kaleiçi	1926	Ev, Dükkân
161	4	Kiliseli	Kaleiçi	1926	Ev
162	3	Dimetoka	Kaleiçi	1925	Ev
163	3	Manastır	Kaleiçi	1926	Ev
164	5	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1925	Ev
165	3	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1927	Ev
166	2	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1927	Ev
167	8	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1928	Dükkân
168	3	Tatar Reşadiye	Kaleiçi	1927	Ev, Dükkân
169	3	Ahırköy	Kaleiçi	1927	Ev
170	5	Manastır	Kaleiçi	1925	Ev
171	3	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1925	Ev

172	1	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1924	Ev
173	2	Çirmen	Kaleiçi	1927	Ev, Dükkân
174	4	İstanamaka	Kaleiçi	1927	Ev
175	2	Adaîçi	Kaleiçi	1927	Ev
176	3	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1926	Ev
177	5	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1925	Ev
178	3	Seymenli	Kaleiçi	1927	Ev
179	1	Seymenli	Kaleiçi	1929	Ev, Dükkân
180	4	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1926	Ev
181	6	Ahırköy	Kaleiçi	1927	Hiç bir şey
182	4	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1926	Ev
183	4	Taşlıca	Kaleiçi	1927	Ev
184	1	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1929	Ev
185	3	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1927	Ev
186	4	Ahırköy	Kaleiçi	1925	Ev
187	4	Mustafa Paşa	Kaleiçi	1927	Ev
188	4	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
189	3	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
190	2	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
191	6	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
192	3	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
193	5	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
194	4	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
195	4	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
196	8	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
197	2	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
198	6	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
199	4	Serez	Kaleiçi	1927	Ev, Dükkân, Fırın, Otel, bahçe
200	3	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
201	2	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
202	5	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
203	5	Selanik	Kaleiçi	1927	Ev
204	3	Serez	Kaleiçi	1924	İki Ev, Dükkân
205	3	Drama	Kaleiçi	1924	Ev
206	4	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân

207	2	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
208	4	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
209	3	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Yağhane
210	2	Selanik	Kaleiçi	1926	Ev
211	3	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Fırın
212	2	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
213	1	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
214	5	Serez	Kaleiçi	1924	İki Ev, Dükkân
215	4	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
216	3	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
217	4	Serez	Kaleiçi	1925	Ev
218	3	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
219	2	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
220	3	Serez	Kaleiçi	1925	Ev
221	2	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
222	3	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
223	3	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
224	4	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
225	5	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
226	4	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
227	8	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
228	5	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
229	4	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
230	1	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
231	4	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
232	4	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
233	2	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
234	1	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
235	5	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
236	7	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
237	4	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
238	2	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
239	2	Vodina	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
240	5	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
241	2	Selanik	Kaleiçi	1924	Ev

242	4	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
243	2	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
244	4	Karacaova	Kaleiçi	1927	Ev
245	2	Serez	Kaleiçi	1928	Ev
246	4	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
247	2	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
248	7	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
249	3	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
250	3	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
251	4	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
252	2	Serez	Kaleiçi	1927	Ev
253	5	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
254	3	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
255	4	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
256	2	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
257	6	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
258	5	Selanik	Kaleiçi	1932	Ev
259	4	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
260	3	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
261	3	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
262	1	Serez	Kaleiçi	1929	Ev
263	3	Vodina	Kaleiçi	1925	Ev
264	3	Serez	Kaleiçi	1928	Ev
265	5	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
266	4	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
267	4	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
268	5	Serez	Kaleiçi	1927	Ev
269	4	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
270	5	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
271	4	Selanik	Kaleiçi	1924	Ev
272	1	Selanik	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
273	2	Karacaova	Kaleiçi	1927	Ev
274	2	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
275	5	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
276	5	Karacaova	Kaleiçi	1926	Ev

277	4	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
278	4	Yanya	Kaleiçi	1927	Ev, Dükkân
279	2	Serez	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
280	4	Kavala	Kaleiçi	1924	Ev, Dükkân
281	5	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
282	2	Serez	Kaleiçi	1924	Ev
283	3	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
284	2	Kesriye	Yelli Burgaz	1924	Ev
285	5	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
286	4	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
287	5	Kesriye	Yelli Burgaz	1924	Ev
288	2	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
289	5	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
290	8	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
291	8	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
292	5	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
293	9	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
294	7	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
295	6	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
296	2	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
297	3	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
298	5	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
299	2	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
300	3	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
301	5	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
302	3	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev, Dükkân
303	4	Serez	Yelli Burgaz	1925	Dükkân
304	3	Serez	Yelli Burgaz	1925	Ev
305	3	Serez	Yelli Burgaz	1926	Ev, Dükkân
306	4	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
307	3	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
308	4	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
309	5	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
310	3	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
311	2	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev, Arsa

312	2	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
313	3	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev, Dükkân
314	4	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
315	2	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
316	4	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
317	2	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
318	2	Karacaova	Yelli Burgaz	1925	Ev
319	3	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
320	2	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
321	2	Serez	Yelli Burgaz	1927	Ev
322	5	Karacaova	Yelli Burgaz	1927	Ev
323	3	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
324	3	Karacaova	Yelli Burgaz	1925	Ev
325	5	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
326	4	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
327	3	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
328	5	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
329	3	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
330	3	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
331	6	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev, Dükkân
332	6	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
333	4	Üsküp	Yelli Burgaz	1925	Ev
334	5	Drama	Yelli Burgaz	1926	Ev, Dükkân
335	2	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
336	5	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
337	5	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
338	6	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
339	6	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
340	7	Karacaova	Yelli Burgaz	1925	Ev
341	2	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
342	6	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
343	7	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
344	3	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
345	5	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
346	3	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev

347	6	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
348	6	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
349	3	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
350	3	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
351	3	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
352	4	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev, Dükkân
353	4	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
354	3	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
355	2	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
356	3	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
357	6	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
358	3	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
359	3	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
360	4	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
361	2	Serez	Yelli Burgaz	1924	Dükkân
362	3	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
363	2	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
364	5	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
365	3	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
366	5	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
367	3	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
368	6	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
369	6	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
370	2	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
371	4	Karacaova	Yelli Burgaz	1926	Ev
372	3	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
373	4	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
374	5	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
375	2	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
376	2	Serez	Yelli Burgaz	1927	Ev
377	6	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
378	4	Serez	Yelli Burgaz	1927	Ev, Dükkân
379	6	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
380	2	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
381	8	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev, Dükkân, Bahçe

382	8	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
383	6	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
384	4	Karacaova	Yelli Burgaz	1928	Ev
385	1	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
386	4	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
387	4	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
388	5	Serez	Yelli Burgaz	1924	Ev
389	4	Karacaova	Yelli Burgaz	1924	Ev
390	4	Filibe	Yelli Burgaz	1925	Ev
391	3	Dimetoka	Yelli Burgaz	1926	Ev, Dükkân
392	5	Çirmen	Yelli Burgaz	1926	Ev
393	2	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1925	Ev
394	5	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1925	Ev
395	4	Harmanlı	Yelli Burgaz	1960	Ev
396	2	İğneoğlu	Yelli Burgaz	1927	Ev
397	2	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1927	Ev
398	5	Dimetoka	Yelli Burgaz	1925	Ev, Dükkân
399	4	Filibe	Yelli Burgaz	1927	Ev
400	4	Çirmen	Yelli Burgaz	1926	Ev
401	4	Koşu Kavak	Yelli Burgaz	1924	Ev
402	5	İğneoğlu	Yelli Burgaz	1928	Ev
403	4	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1926	Ev, Dükkân
404	2	Manastır	Yelli Burgaz	1926	Ev
405	2	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1926	Ev
406	4	Filibe	Yelli Burgaz	1926	Ev, Dükkân
407	4	Çirmen	Yelli Burgaz	1925	Ev, Dükkân
408	2	Habipçe	Yelli Burgaz	1927	Ev
409	3	Dimetoka	Yelli Burgaz	1926	Ev
410	4	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1926	Ev
411	5	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1925	Ev
412	5	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1930	Dükkân
413	4	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1926	Ev
414	5	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1926	Ev
415	3	Çirmen	Yelli Burgaz	1926	Ev, Dükkân
416	7	Gümülcine	Yelli Burgaz	1925	Ev

417	5	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1927	Ev, Dükkân
418	4	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1926	Ev
419	3	Usturumca	Yelli Burgaz	1925	Ev
420	5	Gevgili	Yelli Burgaz	1927	Ev
421	3	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1927	Ev
422	3	Çirmen	Yelli Burgaz	1926	Ev, Dükkân
423	5	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1926	Ev
424	2	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1926	Ev
425	3	Söğüt	Yelli Burgaz	1927	Ev
426	6	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1926	Ev, Fırın
427	4	Kireçlik	Yelli Burgaz	1924	Ev
428	4	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1924	Ev
429	4	Armutluk	Yelli Burgaz	1924	Ev
430	3	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1924	Ev
431	2	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1926	Ev, Dükkân
432	5	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1927	Ev
433	5	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1926	Ev
434	4	Fikile	Yelli Burgaz	1925	Ev
435	3	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1926	Ev, Dükkân
436	5	Prizren	Yelli Burgaz	1925	Ev, Dükkân
437	4	Gevgili	Yelli Burgaz	1927	Ev, Dükkân
438	2	Doyran	Yelli Burgaz	1927	Ev
439	4	Çirmen	Yelli Burgaz	1926	Ev
440	6	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1928	Ev
441	10	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1926	Ev
442	2	Prizren	Yelli Burgaz	1927	Ev, Dükkân
443	3	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1927	Ev
444	5	Çirmen	Yelli Burgaz	1926	Ev
445	3	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1926	Ev
446	2	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1927	Ev
447	2	Hasköy	Yelli Burgaz	1927	Ev
448	4	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1927	Ev
449	3	Gevgili	Yelli Burgaz	1927	Ev
450	4	Kırcaali	Yelli Burgaz	1927	Ev
451	9	Gevgili	Yelli Burgaz	1926	Ev

452	4	Çirmen	Yelli Burgaz	1927	Ev
453	5	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1926	Ev
454	7	Çirmen	Yelli Burgaz	1926	Ev, Dükkân
455	4	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1925	Ev
456	2	Köprülü	Yelli Burgaz	1927	Ev
457	4	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1925	Ev
458	4	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1926	Ev
459	3	Koşu Kavak	Yelli Burgaz	1927	Ev
460	4	İğneoğlu	Yelli Burgaz	1926	Ev
461	3	Evciler	Saraçhane	1926	Ev, Dükkân
462	3	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1926	Ev
463	4	Üsküp	Yelli Burgaz	1925	Ev
464	3	Çirmen	Yelli Burgaz	1926	Ev
465	2	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1926	Ev
466	4	Çirmen	Yelli Burgaz	1926	Ev
467	8	Resne	Yelli Burgaz	1926	Ev
468	4	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1926	Ev
469	3	Yeni pazar	Yelli Burgaz	1926	Ev, Dükkân
470	2	Çirmen	Yelli Burgaz	1926	Ev
471	5	Manastır	Yelli Burgaz	1926	Ev
472	4	Gevgili	Yelli Burgaz	1924	Ev
473	4	Sadırlı	Yelli Burgaz	1925	Ev
474	2	Çirmen	Yelli Burgaz	1926	Ev
475	5	Çirmen	Yelli Burgaz	1926	Ev, Dükkân
476	3	Ortaköy	Yelli Burgaz	1926	Ev
477	2	Çirmen	Yelli Burgaz	1927	Ev
478	3	Filibe	Yelli Burgaz	1927	Ev
479	5	Çirmen	Yelli Burgaz	1926	Ev, Dükkân
480	6	Gevgili	Yelli Burgaz	1927	Ev
481	3	Yeni pazar	Yelli Burgaz	1925	Ev
482	4	Mustafa Paşa	Yelli Burgaz	1927	Ev
483	7	Köprülü	Yelli Burgaz	1925	Ev
484	3	Ortaköy	Yelli Burgaz	1925	Ev
485	2	Mustafa Paşa	Kirişhane	1926	Ev
486	5	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev, Dükkân

487	3	Mustafa Paşa	Kirişhane	1927	Ev
488	5	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
489	6	Şahince	Kirişhane	1924	Ev
490	2	Şahince	Kirişhane	1925	Ev
491	10	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
492	4	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
493	3	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
494	3	Doğancayiarz	Kirişhane	1924	Ev
495	2	Ahirköy	Kirişhane	1925	Ev
496	2	Filiba	Kirişhane	1925	Ev
497	4	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
498	4	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
499	5	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
500	4	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
501	5	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
502	3	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
503	5	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
504	2	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
505	6	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
506	4	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
507	2	Eğridere	Kirişhane	1924	Ev
508	2	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
509	8	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
510	6	Palanga	Kirişhane	1926	Ev
511	6	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
512	2	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
513	5	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
514	4	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
515	3	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
516	2	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
517	6	Parpustatar	Kirişhane	1924	Ev
518	4	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
519	5	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
520	2	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
521	3	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev

522	3	İğneoğlu	Kirişhane	1927	Ev
523	6	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
524	2	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
525	5	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
526	6	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
527	2	Doğancayiarz	Kirişhane	1926	Ev
528	5	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
529	5	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
530	2	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
531	3	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
532	4	İğneoğlu	Kirişhane	1926	Ev
533	2	İğneoğlu	Kirişhane	1927	Ev
534	3	Seymenli	Kirişhane	1926	Ev
535	5	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
536	4	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
537	4	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
538	4	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
539	5	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
540	3	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
541	3	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
542	4	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
543	4	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
544	3	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
545	6	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
546	3	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
547	3	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
548	6	Seymenli	Kirişhane	1924	Ev
549	3	İğneoğlu	Kirişhane	1926	Ev, Dükkân
550	4	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
551	4	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
552	4	İğneoğlu	Kirişhane	1928	Ev
553	2	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
554	3	Mustafa Paşa	Kirişhane	1926	Ev
555	3	Mustafa Paşa	Kirişhane	1927	Ev
556	4	Bulgaristan	Kirişhane	1926	Ev

557	4	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
558	5	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
559	2	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
560	4	Şahince	Kirişhane	1924	Ev
561	3	Adaiçi	Kirişhane	1925	Ev
562	3	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
563	6	Umur Bey	Kirişhane	1924	Ev
564	3	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
565	4	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
566	6	Ahirköy	Kirişhane	1927	Ev
567	6	Adaiçi	Kirişhane	1925	Ev
568	4	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
569	5	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
570	5	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
571	4	Parpustatar	Kirişhane	1926	Ev
572	5	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
573	6	Mustafa Paşa	Kirişhane	1924	Ev
574	5	Emirli	Kirişhane	1926	Ev
575	3	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
576	7	Ahirköy	Kirişhane	1927	Ev
577	7	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
578	5	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
579	7	Kör ümit	Kirişhane	1925	Ev
580	5	Kılıkış	Kirişhane	1926	Ev
581	5	Dimetoka	Kirişhane	1925	Ev
582	3	Mustafa Paşa	Kirişhane	1926	Ev
583	4	Dimetoka	Kirişhane	1925	Ev, Dükkân
584	5	Parpustatar	Kirişhane	1924	Ev
585	5	Ahirköy	Kirişhane	1925	Ev, Dükkân, Ahır
586	3	Mustafa Paşa	Kirişhane	1926	Ev, Dükkân
587	4	İğneoğlu	Kirişhane	1927	Ev, Dükkân
588	3	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
589	2	Mustafa Paşa	Kirişhane	1926	Ev
590	2	Kiliseli	Kirişhane	1926	Ev
591	3	Ahirköy	Kirişhane	1926	Ev

592	3	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
593	4	Ahirköy	Kirişhane	1927	Ev
594	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
595	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
596	6	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
597	2	Karacaova	Kirişhane	1924	Hiç bir şey
598	3	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
599	2	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
600	2	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
601	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
602	3	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
603	2	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
604	8	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
605	5	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
606	3	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
607	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
608	2	Bezova	Kirişhane	1924	Ev
609	6	Bezova	Kirişhane	1924	Ev
610	3	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
611	5	Bezova	Kirişhane	1924	Ev
612	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
613	2	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
614	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
615	6	Sepiska	Kirişhane	1924	Ev
616	2	Bezova	Kirişhane	1926	Ev
617	3	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
618	5	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
619	8	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
620	4	Bezova	Kirişhane	1924	Ev
621	2	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
622	3	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
623	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
624	2	Karacaova	Kirişhane	1926	Ev
625	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
626	8	Karacaova	Kirişhane	1925	Ev

627	3	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
628	6	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
629	2	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
630	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
631	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev, Dükkân
632	2	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
633	5	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
634	5	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
635	5	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
636	3	Serez	Kirişhane	1927	Ev
637	6	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
638	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
639	7	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
640	5	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
641	5	Selanik	Kirişhane	1926	Ev
642	3	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
643	3	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
644	3	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
645	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
646	5	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
647	5	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
648	2	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
649	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
650	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
651	3	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
652	2	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
653	4	Karacaova	Kirişhane	1928	Ev
654	5	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
655	6	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
656	5	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
657	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
658	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
659	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
660	6	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
661	3	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev

662	5	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
663	6	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
664	3	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
665	6	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev, Dükkân
666	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
667	5	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
668	2	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
669	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
670	3	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
671	3	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
672	8	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
673	1	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
674	5	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
675	3	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
676	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
677	3	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
678	6	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
679	4	Drama	Kirişhane	1925	Ev
680	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
681	2	Serez	Kirişhane	1924	Ev
682	2	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
683	5	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
684	5	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
685	1	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
686	7	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
687	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
688	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
689	2	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
690	3	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
691	5	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
692	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
693	7	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev, Dükkân
694	2	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
695	2	Karacaova	Kirişhane	1925	Ev, Dükkân
696	2	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev

697	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
698	6	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
699	3	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
700	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
701	5	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev, Dükkân
702	5	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
703	3	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
704	3	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
705	8	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
706	5	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
707	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
708	4	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
709	7	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
710	4	Serez	Kirişhane	1924	Ev
711	5	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
712	2	Karacaova	Kirişhane	1924	Ev
713	5	Serez	Kıyık	1924	Ev
714	7	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
715	5	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
716	4	Serez	Kıyık	1924	Ev
717	5	Serez	Kıyık	1924	Ev
718	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
719	5	Serez	Kıyık	1924	Ev
720	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
721	5	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
722	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
723	5	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
724	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
725	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
726	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
727	4	Serez	Kıyık	1924	Ev
728	6	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
729	5	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
730	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
731	3	Serez	Kıyık	1924	Ev

732	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
733	6	Serez	Kıyık	1924	Ev
734	9	Drama	Kıyık	1924	Ev
735	7	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
736	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
737	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
738	5	Serez	Kıyık	1924	Ev, Dükkân
739	6	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
740	5	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
741	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev, Dükkân
742	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
743	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
744	2	Filorina	Kıyık	1924	Ev
745	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
746	1	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
747	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
748	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
749	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
750	4	Serez	Kıyık	1924	Ev
751	4	Serez	Kıyık	1924	Ev
752	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
753	6	Serez	Kıyık	1924	Ev
754	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
755	6	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
756	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
757	6	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
758	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
759	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
760	9	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
761	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
762	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
763	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
764	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
765	5	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
766	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev

767	5	Karacaova	Kıyık	1925	Hiç bir şey
768	1	Karacaova	Kıyık	1925	Ev
769	1	Serez	Kıyık	1924	Ev
770	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
771	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
772	6	Serez	Kıyık	1924	Ev
773	5	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
774	4	Drama	Kıyık	1924	Ev
775	6	Serez	Kıyık	1924	Ev
776	9	Drama	Kıyık	1924	Ev
777	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
778	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
779	7	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
780	5	Karacaova	Kıyık	1926	Ev
781	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
782	4	Serez	Kıyık	1924	Ev
783	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
784	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
785	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
786	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
787	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
788	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
789	7	Serez	Kıyık	1924	Ev
790	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
791	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
792	5	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
793	5	Serez	Kıyık	1924	Ev
794	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
795	5	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
796	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
797	1	Serez	Kıyık	1924	Ev
798	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
799	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
800	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
801	5	Karacaova	Kıyık	1924	Ev

802	6	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
803	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
804	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
805	4	Serez	Kıyık	1924	Ev
806	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
807	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
808	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
809	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
810	5	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
811	4	Demirhisar	Kıyık	1924	Ev
812	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
813	4	Drama	Kıyık	1924	Ev
814	5	Serez	Kıyık	1924	Ev, Dükkân
815	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
816	5	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
817	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
818	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
819	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
820	7	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
821	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
822	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
823	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
824	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
825	6	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
826	5	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
827	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
828	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
829	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
830	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
831	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
832	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
833	6	Serez	Kıyık	1924	Ev
834	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
835	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
836	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev

837	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
838	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
839	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
840	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
841	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
842	5	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
843	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
844	5	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
845	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
846	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
847	7	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
848	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
849	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
850	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
851	9	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
852	4	Serez	Kıyık	1924	Ev
853	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
854	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
855	6	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
856	7	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
857	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
858	6	Serez	Kıyık	1925	Ev, Dükkân
859	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
860	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
861	1	Drama	Kıyık	1924	Ev
862	4	Drama	Kıyık	1924	Ev
863	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
864	5	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
865	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
866	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
867	5	Serez	Kıyık	1924	Ev
868	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
869	3	Drama	Kıyık	1924	Ev
870	4	Drama	Kıyık	1924	Ev
871	5	Drama	Kıyık	1924	Ev

872	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
873	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
874	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
875	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
876	3	Drama	Kıyık	1924	Ev
877	3	Drama	Kıyık	1924	Ev
878	4	Drama	Kıyık	1924	Ev
879	2	Drama	Kıyık	1924	Ev
880	6	Serez	Kıyık	1924	Ev
881	4	Drama	Kıyık	1924	Ev
882	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
883	5	Drama	Kıyık	1924	Ev
884	6	Drama	Kıyık	1924	Ev
885	4	Drama	Kıyık	1924	Ev
886	4	Drama	Kıyık	1924	Ev
887	3	Drama	Kıyık	1924	Ev
888	5	Karacaova	Kıyık	1926	Ev
889	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
890	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
891	5	Serez	Kıyık	1924	Ev
892	4	Drama	Kıyık	1924	Ev
893	1	Drama	Kıyık	1924	Ev
894	5	Langaza	Kıyık	1924	Ev
895	6	Drama	Kıyık	1924	Ev
896	6	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
897	7	Drama	Kıyık	1924	Ev
898	7	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
899	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
900	8	Vodina	Kıyık	1924	Ev
901	7	Vodina	Kıyık	1924	Ev
902	7	Vodina	Kıyık	1924	Ev
903	5	Serez	Kıyık	1924	Ev
904	7	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
905	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
906	2	Serez	Kıyık	1924	Ev

907	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
908	4	Serez	Kıyık	1924	Ev
909	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
910	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
911	1	Serez	Kıyık	1924	Ev
912	7	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
913	5	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
914	6	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
915	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
916	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
917	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
918	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
919	7	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
920	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev, Dükkân
921	5	Serez	Kıyık	1924	Ev
922	6	Serez	Kıyık	1925	Ev, Dükkân
923	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
924	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
925	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
926	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
927	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
928	6	Serez	Kıyık	1924	Ev
929	6	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
930	2	Karacaova	Kıyık	1926	Ev
931	5	Serez	Kıyık	1924	Ev
932	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
933	2	Kayalar	Kıyık	1927	Ev
934	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
935	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
936	4	Serez	Kıyık	1924	Ev
937	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
938	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
939	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev, Dükkân
940	4	Filorina	Kıyık	1924	Ev
941	6	Serez	Kıyık	1924	Ev

942	2	Karacaova	Kıyık	1925	Ev
943	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
944	5	Filorina	Kıyık	1924	Ev
945	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
946	4	Serez	Kıyık	1924	Ev
947	5	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
948	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
949	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
950	6	Serez	Kıyık	1924	Ev
951	5	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
952	3	Karacaova	Kıyık	1927	Ev
953	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
954	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
955	5	Serez	Kıyık	1924	Ev
956	5	Serez	Kıyık	1924	Ev
957	4	Serez	Kıyık	1924	Ev
958	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
959	4	Serez	Kıyık	1924	Ev
960	2	Serez	Kıyık	1924	Ev, Dükkân
961	7	Serez	Kıyık	1924	Ev
962	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
963	5	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
964	3	Filorina	Kıyık	1924	Ev
965	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev, Dükkân
966	3	Filorina	Kıyık	1924	Ev
967	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
968	5	Serez	Kıyık	1924	Ev
969	5	Drama	Kıyık	1924	Hiç bir şey
970	6	Filorina	Kıyık	1924	Ev
971	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
972	5	Serez	Kıyık	1924	Ev, Dükkân
973	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
974	2	Drama	Kıyık	1924	Ev
975	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
976	5	Serez	Kıyık	1924	Ev

977	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
978	6	Serez	Kıyık	1924	Ev
979	3	Serez	Kıyık	1924	Ev, Dükkân
980	5	Serez	Kıyık	1924	Ev
981	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
982	4	Drama	Kıyık	1924	Ev
983	5	Serez	Kıyık	1924	Ev
984	2	Filorina	Kıyık	1924	Ev
985	4	Serez	Kıyık	1924	Ev
986	2	Filorina	Kıyık	1926	Ev
987	5	Serez	Kıyık	1924	Ev
988	4	Serez	Kıyık	1924	Ev
989	2	Karacaova	Kıyık	1927	Ev
990	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
991	4	Serez	Kıyık	1924	Ev
992	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
993	5	Serez	Kıyık	1924	Ev
994	6	Serez	Kıyık	1924	Ev
995	2	Karacaova	Kıyık	1926	Ev
996	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
997	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev, Dükkân
998	3	Selanik	Kıyık	1926	Ev
999	13	Serez	Kıyık	1924	Ev
1000	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
1001	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
1002	4	Serez	Kıyık	1924	Ev
1003	5	Karacaova	Kıyık	1924	Ev, Dükkân
1004	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
1005	4	Drama	Kıyık	1924	Ev
1006	5	Serez	Kıyık	1924	İki Ev, Dükkân
1007	5	Drama	Kıyık	1924	Ev
1008	2	Serez	Kıyık	1924	Ev, Dükkân
1009	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
1010	7	Serez	Kıyık	1924	Ev
1011	3	Serez	Kıyık	1924	Ev

1012	5	Serez	Kıyık	1924	Ev, Dükkân
1013	9	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
1014	5	Drama	Kıyık	1924	Ev
1015	10	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
1016	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
1017	5	Serez	Kıyık	1924	Ev
1018	5	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
1019	4	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
1020	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
1021	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
1022	6	Drama	Kıyık	1924	Ev
1023	2	Serez	Kıyık	1924	Ev
1024	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
1025	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
1026	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
1027	5	Serez	Kıyık	1924	Ev
1028	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
1029	6	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
1030	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
1031	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
1032	4	Serez	Kıyık	1924	Ev
1033	7	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
1034	3	Serez	Kıyık	1924	Ev
1035	3	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
1036	2	Karacaova	Kıyık	1924	Ev
1037	3	Tatar Reşadiye	Kıyık	1927	Dükkân
1038	3	Mustafa Paşa	Kıyık	1925	Ev
1039	4	Kireçlik	Kıyık	1925	Ev, Yağhane
1040	2	Ahirköy	Kıyık	1926	Ev
1041	4	Ahirköy	Kıyık	1925	Dükkân, Değirmen
1042	2	Ahirköy	Kıyık	1924	Ev
1043	5	Kireçlik	Kıyık	1928	Ev, Dükkân
1044	7	Mustafa Paşa	Kıyık	1925	Ev
1045	5	Mustafa Paşa	Kıyık	1926	Ev
1046	2	Mustafa Paşa	Kıyık	1926	Ev

1047	6	Yahşibeyli	Kıyık	1926	Ev
1048	8	Nevrekop	Kıyık	1926	Ev
1049	3	Mustafa Paşa	Kıyık	1926	Ev
1050	3	Mustafa Paşa	Kıyık	1926	Ev
1051	3	Mustafa Paşa	Kıyık	1926	Ev
1052	3	Mustafa Paşa	Kıyık	1926	Ev
1053	3	Mustafa Paşa	Kıyık	1927	Ev
1054	2	Yahşibeyli	Kıyık	1926	Ev
1055	2	Mustafa Paşa	Kıyık	1925	Ev
1056	6	Mustafa Paşa	Kıyık	1924	Ev
1057	3	Mustafa Paşa	Kıyık	1926	Ev
1058	4	Mustafa Paşa	Kıyık	1927	Ev
1059	5	Mustafa Paşa	Kıyık	1925	Ev
1060	5	Habipçe	Kıyık	1926	Ev
1061	2	Manastır	Kıyık	1925	Ev
1062	4	Mustafa Paşa	Kıyık	1926	Ev
1063	4	Priştine	Kıyık	1926	Ev
1064	7	Mustafa Paşa	Kıyık	1925	Ev
1065	3	Eğridere	Kıyık	1926	Ev
1066	5	Debre	Kıyık	1925	Ev, Dükkân
1067	3	Ahirköy	Kıyık	1926	Ev
1068	12	Prizren	Kıyık	1926	Ev, Dükkân
1069	2	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1070	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1071	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1072	7	Serez	Yıldırım	1924	Ev, Dükkân
1073	3	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1074	7	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1075	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1076	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1077	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1078	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1079	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1080	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1081	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev

1082	2	Drama	Yıldırım	1924	Ev
1083	3	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1084	5	Karacaova	Yıldırım	1928	Ev
1085	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1086	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1087	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1088	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1089	10	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1090	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1091	5	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1092	2	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1093	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1094	6	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1095	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1096	3	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1097	7	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1098	1	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1099	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1100	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1101	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1102	2	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1103	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1104	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1105	8	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1106	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1107	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1108	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1109	4	Gevgili	Yıldırım	1926	Ev
1110	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1111	3	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
1112	3	Kiliseli	Kirişhane	1924	Ev
1113	4	Ahirköy	Kirişhane	1924	Ev
1114	4	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
1115	3	İğneoğlu	Kirişhane	1924	Ev
1116	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev, Çömlekhane

1117	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1118	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1119	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1120	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1121	5	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1122	5	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1123	8	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1124	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1125	6	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1126	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1127	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1128	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1129	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1130	8	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1131	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1132	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1133	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1134	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1135	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1136	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1137	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1138	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1139	7	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1140	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1141	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1142	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1143	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1144	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1145	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1146	5	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1147	5	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1148	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1149	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1150	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1151	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev

1152	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1153	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1154	2	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1155	5	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1156	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1157	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1158	5	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1159	6	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1160	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1161	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1162	3	Karacaova	Yıldırım	1926	Ev
1163	6	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1164	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1165	2	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1166	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1167	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1168	6	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1169	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1170	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1171	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1172	2	Karacaova	Yıldırım	1927	Ev
1173	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1174	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1175	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1176	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1177	2	Serez	Yıldırım	1927	Ev
1178	7	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1179	3	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1180	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1181	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1182	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1183	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1184	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1185	6	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1186	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev

1187	3	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1188	6	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1189	6	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1190	5	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1191	4	Karacaova	Yıldırım	1927	Ev, Dükkân
1192	2	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1193	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1194	5	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1195	5	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1196	2	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1197	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1198	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1199	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1200	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1201	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1202	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1203	3	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1204	3	Karacaova	Yıldırım	1927	Ev
1205	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1206	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1207	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1208	3	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1209	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1210	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1211	2	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1212	6	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1213	3	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1214	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1215	3	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1216	5	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1217	5	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1218	3	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1219	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1220	2	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1221	5	Serez	Yıldırım	1924	Ev

1222	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1223	3	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1224	4	Serez	Yıldırım	1927	Ev
1225	2	Serez	Yıldırım	1925	Ev
1226	7	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1227	6	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev, Dükkân
1228	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1229	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1230	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1231	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1232	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1233	7	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev, Han
1234	3	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1235	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1236	7	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1237	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1238	2	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1239	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1240	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1241	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1242	3	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1243	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1244	2	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1245	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1246	2	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1247	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1248	3	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1249	8	Drama	Yıldırım	1924	Ev, Dükkân
1250	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1251	3	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1252	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1253	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1254	6	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1255	7	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1256	7	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev

1257	7	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1258	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1259	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1260	7	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1261	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1262	2	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1263	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1264	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1265	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1266	3	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1267	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1268	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1269	3	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1270	6	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1271	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1272	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1273	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1274	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1275	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1276	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1277	7	Vodina	Yıldırım	1924	Ev
1278	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1279	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1280	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1281	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1282	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1283	2	Karacaova	Yıldırım	1925	Ev
1284	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1285	6	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1286	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1287	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1288	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1289	7	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1290	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1291	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev

1292	5	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1293	1	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1294	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1295	2	Karacaova	Yıldırım	1926	Ev
1296	4	Karacaova	Yıldırım	1925	Ev
1297	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1298	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1299	4	Gevgili	Yıldırım	1926	Ev
1300	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1301	4	Karacaova	Yıldırım	1925	Ev
1302	7	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1303	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1304	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1305	6	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1306	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1307	2	Gevgili	Yıldırım	1923	Ev
1308	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1309	2	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1310	3	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1311	3	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1312	6	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1313	6	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1314	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev, Değirmen
1315	5	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1316	3	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1317	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1318	7	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1319	7	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1320	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1321	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1322	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1323	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1324	1	Karacaova	Yıldırım	1927	Ev
1325	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1326	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev

1327	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1328	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1329	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1330	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1331	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1332	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1333	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1334	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1335	3	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1336	7	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1337	10	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1338	7	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1339	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1340	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1341	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1342	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1343	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1344	1	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1345	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1346	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1347	8	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1348	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1349	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1350	7	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1351	5	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1352	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1353	3	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1354	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1355	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1356	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1357	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1358	9	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1359	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1360	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1361	3	Serez	Yıldırım	1925	Ev

1362	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1363	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1364	4	Drama	Yıldırım	1926	Ev
1365	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1366	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1367	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1368	5	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1369	4	Vodina	Yıldırım	1924	Ev
1370	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1371	5	Vodina	Yıldırım	1924	Ev
1372	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1373	2	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1374	6	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1375	4	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1376	4	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1377	5	Mustafa Paşa	Yıldırım	1924	Ev
1378	6	Çirmen	Yıldırım	1925	Ev
1379	3	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1380	4	Çirmen	Yıldırım	1925	Ev
1381	2	Eğridere	Yıldırım	1925	Ev
1382	2	Mustafa Paşa	Yıldırım	1926	Ev
1383	4	Gevgili	Yıldırım	1922	Ev
1384	3	Koyunlu	Yıldırım	1924	Ev
1385	3	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1386	4	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1387	3	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1388	3	Koyunlu	Yıldırım	1926	Ev
1389	3	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1390	5	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1391	4	Sadırlı	Yıldırım	1924	Ev
1392	5	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1393	4	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1394	4	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1395	2	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1396	2	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev

1397	5	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1398	3	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1399	6	Mustafa Paşa	Yıldırım	1927	Ev
1400	5	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1401	5	Palanga	Yıldırım	1927	Ev
1402	4	Mustafa Paşa	Yıldırım	1925	Ev
1403	3	Mustafa Paşa	Yıldırım	1926	Dükkân
1404	5	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1405	5	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1406	6	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1407	6	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1408	10	Mustafa Paşa	Yıldırım	1927	Ev
1409	6	Üsküp	Yıldırım	1926	Ev
1410	3	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1411	5	Çirmen	Yıldırım	1927	Ev
1412	4	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1413	3	Palanga	Yıldırım	1926	Ev
1414	3	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1415	4	Sadırlı	Yıldırım	1924	Ev
1416	2	Resne	Yıldırım	1925	Ev
1417	3	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1418	3	Çirmen	Yıldırım	1927	Ev
1419	2	Mustafa Paşa	Yıldırım	1926	Ev
1420	3	Çirmen	Yıldırım	1926	Ev
1421	1	Mustafa Paşa	Yıldırım	1927	Ev
1422	5	Çirmen	Yıldırım	1927	Ev
1423	5	Mustafa Paşa	Yıldırım	1926	Ev
1424	4	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1425	5	Mustafa Paşa	Yıldırım	1926	Ev
1426	3	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1427	3	Mustafa Paşa	Yıldırım	1926	Ev, Böceklik
1428	4	Mustafa Paşa	Yıldırım	1926	Ev
1429	6	Mustafa Paşa	Yıldırım	1926	Ev
1430	5	İslimiye	Yıldırım	1926	Ev
1431	3	Mustafa Paşa	Yıldırım	1926	Ev

1432	6	Koyunlu	Yıldırım	1927	Ev
1433	3	Gevgili	Yıldırım	1926	Ev
1434	3	Çirmen	Yıldırım	1927	Ev
1435	2	Çirmen	Yıldırım	1927	Ev
1436	2	Koyunlu	Yıldırım	1924	Ev
1437	3	Kireçlik	Yıldırım	1925	Ev
1438	3	Koyunlu	Yıldırım	1925	Ev
1439	6	Palanga	Yıldırım	1926	Ev
1440	3	Koyunlu	Yıldırım	1924	Ev
1441	4	Gevgili	Yıldırım	1922	Ev
1442	5	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1443	2	Eğridere	Yıldırım	1924	Ev
1444	3	Çirmen	Yıldırım	1927	Ev
1445	7	İskeçe	Yıldırım	1923	Ev
1446	5	Koyunlu	Yıldırım	1924	Ev
1447	4	Debre	Yıldırım	1925	Ev
1448	4	Mustafa Paşa	Yıldırım	1926	Ev
1449	4	Koyunlu	Yıldırım	1924	Ev
1450	5	Çirmen	Yıldırım	1926	Ev
1451	2	Adaiçi	Yıldırım	1926	Ev
1452	5	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1453	7	Mustafa Paşa	Yıldırım	1926	Ev, Dükkân
1454	5	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1455	4	Mustafa Paşa	Yıldırım	1926	Ev, Dükkân
1456	4	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1457	4	Mustafa Paşa	Yıldırım	1926	Ev
1458	5	Doyran	Yıldırım	1928	Ev
1459	4	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1460	2	Mustafa Paşa	Yıldırım	1927	Ev
1461	3	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1462	5	Koyunlu	Yıldırım	1924	Ev
1463	3	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1464	4	Çirmen	Yıldırım	1926	Ev
1465	5	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1466	5	Koyunlu	Yıldırım	1924	Ev

1467	6	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1468	3	Mustafa Paşa	Yıldırım	1927	Ev
1469	4	Gevgili	Yıldırım	1922	Ev
1470	7	Mustafa Paşa	Yıldırım	1924	Ev
1471	5	Koyunlu	Yıldırım	1924	Ev
1472	5	Filiba	Yıldırım	1926	Ev
1473	3	Mustafa Paşa	Yıldırım	1926	Ev
1474	4	Gevgili	Yıldırım	1926	Ev
1475	5	Çirmen	Yıldırım	1927	Ev
1476	2	Gevgili	Yıldırım	1923	Ev
1477	5	Gevgili	Yıldırım	1922	Ev
1478	8	Çirmen	Yıldırım	1925	Ev
1479	4	Çirmen	Yıldırım	1925	Ev
1480	3	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1481	3	Sadırlı	Yıldırım	1926	Ev
1482	6	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1483	3	Koyunlu	Yıldırım	1924	Ev
1484	4	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1485	6	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1486	4	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1487	3	Çirmen	Yıldırım	1927	Ev
1488	5	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1489	3	Mustafa Paşa	Yıldırım	1926	Ev
1490	5	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1491	6	Gevgili	Yıldırım	1922	Ev
1492	4	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1493	2	Gevgili	Yıldırım	1922	Ev
1494	5	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1495	2	Gevgili	Yıldırım	1924	Ev
1496	4	Gevgili	Yıldırım	1926	Ev
1497	3	Mustafa Paşa	Yıldırım	1923	Ev
1498	2	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1499	4	Mustafa Paşa	Yıldırım	1927	Fırın
1500	4	Çirmen	Yıldırım	1927	Ev
1501	4	Mustafa Paşa	Yıldırım	1927	Ev

1502	4	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1503	4	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1504	4	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1505	3	Koyunlu	Yıldırım	1926	Ev
1506	7	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1507	5	Koyunlu	Yıldırım	1924	Ev
1508	3	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1509	3	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1510	4	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1511	6	Çirmen	Yıldırım	1925	Ev
1512	5	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1513	3	Çirmen	Yıldırım	1924	Ev
1514	5	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1515	4	Serez	Yıldırım	1924	Ev
1516	3	Karacaova	Yıldırım	1924	Ev
1517	4	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1518	4	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1519	5	Gevgili	Karaağaç	1924	Ev
1520	5	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1521	5	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1522	5	Gevgili	Karaağaç	1927	Ev
1523	5	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1524	2	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1525	3	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1526	2	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1527	3	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1528	4	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1529	2	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1530	2	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1531	5	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1532	3	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1533	2	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1534	2	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1535	5	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1536	2	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev

1537	4	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1538	2	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1539	6	Gevgili	Karaağaç	1924	Ev
1540	3	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1541	2	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1542	4	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1543	5	Gevgili	Karaağaç	1924	Ev
1544	3	Gevgili	Karaağaç	1924	Ev
1545	3	Gevgili	Karaağaç	1927	Ev
1546	4	Gevgili	Karaağaç	1924	Ev
1547	5	Gevgili	Karaağaç	1924	Ev
1548	5	Gevgili	Karaağaç	1924	Ev
1549	4	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1550	6	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1551	6	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1552	5	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1553	3	Gevgili	Karaağaç	1924	Ev
1554	5	Gevgili	Karaağaç	1924	Ev
1555	7	Gevgili	Karaağaç	1924	Ev
1556	3	Gevgili	Karaağaç	1924	Ev
1557	2	Gevgili	Karaağaç	1924	Ev
1558	5	Gevgili	Karaağaç	1924	Ev
1559	3	Gevgili	Karaağaç	1927	Ev
1560	5	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1561	4	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1562	6	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1563	3	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1564	3	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1565	7	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1566	4	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1567	3	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1568	2	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1569	3	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1570	5	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1571	4	Kayalar	Karaağaç	1925	Ev

1572	6	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1573	3	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1574	4	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1575	3	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1576	4	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1577	6	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1578	3	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1579	2	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1580	2	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1581	3	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1582	4	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1583	5	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1584	5	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1585	5	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1586	9	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1587	5	Kayalar	Karaağaç	1925	Ev
1588	2	Kayalar	Karaağaç	1925	Ev
1589	6	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1590	2	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1591	6	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1592	2	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1593	6	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1594	6	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev, Dükkân
1595	4	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1596	5	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1597	3	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1598	6	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1599	4	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1600	2	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1601	3	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1602	6	Kayalar	Karaağaç	1925	Ev
1603	4	Kayalar	Karaağaç	1926	Ev
1604	3	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1605	6	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1606	6	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev

1607	5	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1608	5	Kayalar	Karaağaç	1925	Ev
1609	5	Selanik	Karaağaç	1925	Ev
1610	1	Selanik	Karaağaç	1925	Ev
1611	5	Yenice Vardar	Karaağaç	1924	Ev
1612	5	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1613	6	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev, Dükkân
1614	2	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1615	2	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1616	6	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1617	9	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1618	4	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1619	5	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1620	5	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1621	4	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1622	4	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1623	4	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1624	3	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev, Dükkân
1625	2	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1626	5	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1627	2	Karacaova	Karaağaç	1927	Ev
1628	6	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1629	2	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1630	6	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev, Fırın
1631	5	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1632	3	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1633	4	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1634	4	Karacaova	Karaağaç	1925	Ev
1635	5	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1636	2	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1637	2	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1638	5	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1639	2	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1640	4	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1641	3	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev

1642	5	Karacaoa	Karaağaç	1924	Ev
1643	3	Karacaoa	Karaağaç	1924	Ev
1644	3	Karacaoa	Karaağaç	1924	Ev
1645	7	Karacaoa	Karaağaç	1924	Ev
1646	5	Karacaoa	Karaağaç	1924	Ev, Dükkân
1647	6	Karacaoa	Karaağaç	1924	Ev
1648	8	Karacaoa	Karaağaç	1924	Ev
1649	5	Karacaoa	Karaağaç	1924	Ev
1650	6	Karacaoa	Karaağaç	1924	Ev
1651	8	Karacaoa	Karaağaç	1925	Ev
1652	2	Karacaoa	Karaağaç	1924	Ev
1653	2	Karacaoa	Karaağaç	1924	Ev
1654	4	Karacaoa	Karaağaç	1924	Ev
1655	4	Karacaoa	Karaağaç	1924	Ev
1656	4	Karacaoa	Karaağaç	1924	Ev
1657	4	Karacaoa	Karaağaç	1924	Ev
1658	3	Karacaoa	Karaağaç	1926	Ev
1659	4	Karacaoa	Karaağaç	1924	Ev
1660	8	Karacaoa	Karaağaç	1924	Ev
1661	6	Karacaoa	Karaağaç	1924	Ev
1662	5	Karacaoa	Karaağaç	1924	Ev
1663	4	Karacaoa	Karaağaç	1924	Ev
1664	4	Karacaoa	Karaağaç	1927	Ev
1665	3	Karacaoa	Karaağaç	1924	Ev
1666	3	Karacaoa	Karaağaç	1924	Ev
1667	5	Drama	Karaağaç	1925	Ev
1668	2	Drama	Karaağaç	1924	Ev
1669	4	Drama	Karaağaç	1925	Ev
1670	4	Drama	Karaağaç	1925	Ev
1671	6	Demirhisar	Karaağaç	1924	Ev
1672	7	Demirhisar	Karaağaç	1924	Ev
1673	3	Demirhisar	Karaağaç	1924	Ev
1674	5	Demirhisar	Karaağaç	1925	Ev
1675	3	Selanik	Karaağaç	1924	Ev
1676	4	Selanik	Karaağaç	1924	Ev

1677	4	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1678	3	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1679	3	Demirhisar	Karaağaç	1924	Ev
1680	4	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1681	4	Serez	Karaağaç	1924	Ev
1682	3	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1683	6	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1684	3	Gevgili	Karaağaç	1924	Ev
1685	4	Karacaova	Karaağaç	1927	Ev
1686	6	Langaza	Karaağaç	1924	Ev
1687	3	Karacaova	Karaağaç	1926	Ev
1688	2	Karacaova	Karaağaç	1925	Ev
1689	2	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1690	2	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1691	9	Drama	Karaağaç	1923	Ev
1692	3	Serez	Karaağaç	1927	Ev
1693	5	Karacaova	Karaağaç	1927	Ev
1694	4	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1695	4	Drama	Karaağaç	1924	Ev
1696	8	Drama	Karaağaç	1923	Ev
1697	4	Selanik	Karaağaç	1924	Ev, Dükkân
1698	3	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1699	4	Kayalar	Karaağaç	1924	Ev
1700	2	Karacaova	Karaağaç	1924	Ev
1701	2	Kayalar	Karaağaç	1925	Ev
1702	4	Selanik	Karaağaç	1924	Ev, Dükkân
1703	6	Filibe	Karaağaç	1924	Ev
1704	3	Doğancayiarz	Karaağaç	1924	Ev
1705	5	Emirli	Karaağaç	1924	Ev
1706	3	Çirmen	Karaağaç	1924	Ev
1707	7	Doğancayiarz	Karaağaç	1924	Ev
1708	8	Çirmen	Karaağaç	1924	Ev
1709	3	Gümülcine	Karaağaç	1923	Ev
1710	4	Emirli	Karaağaç	1924	Ev
1711	5	Çirmen	Karaağaç	1924	Ev

1712	6	Emirli	Karaağaç	1924	Ev
1713	6	Gümülcine	Karaağaç	1924	Ev
1714	5	Manastır	Karaağaç	1926	Ev
1715	3	Doğancayiarz	Karaağaç	1924	Ev
1716	5	Kör ümit	Karaağaç	1924	Ev
1717	6	Emirli	Karaağaç	1924	Ev
1718	2	Emirli	Karaağaç	1924	Ev
1719	2	Emirli	Karaağaç	1924	Ev
1720	4	Çirmen	Karaağaç	1924	Ev
1721	4	Emirli	Karaağaç	1924	Ev
1722	6	Mitroviçe	Karaağaç	1925	Ev
1723	6	Gümülcine	Karaağaç	1923	Ev
1724	5	Seymenli	Karaağaç	1924	Ev
1725	4	Sadırlı	Karaağaç	1927	Ev
1726	3	İğneoğlu	Karaağaç	1924	Ev
1727	6	Habipçe	Karaağaç	1924	Ev
1728	4	Çirmen	Karaağaç	1924	Ev
1729	6	Doğancayiarz	Karaağaç	1924	Ev
1730	7	İskeçe	Karaağaç	1924	Ev
1731	2	Umur Bey	Karaağaç	1924	Ev
1732	2	Doğancayiarz	Karaağaç	1924	Ev
1733	8	Habipçe	Karaağaç	1927	Ev
1734	5	Doğancayiarz	Karaağaç	1924	Ev
1735	5	Doğancayiarz	Karaağaç	1924	Ev
1736	3	Seymenli	Karaağaç	1924	Ev
1737	3	Çirmen	Karaağaç	1925	Ev
1738	3	İğneoğlu	Karaağaç	1924	Ev
1739	6	İskeçe	Karaağaç	1924	Ev
1740	4	Doğancayiarz	Karaağaç	1924	Ev
1741	5	Mustafa Paşa	Karaağaç	1926	Ev, Dükkân
1742	6	Doğancayiarz	Karaağaç	1924	Ev
1743	6	Mustafa Paşa	Karaağaç	1924	Ev
1744	4	Seymenli	Karaağaç	1927	Ev
1745	3	Mitroviçe	Karaağaç	1924	Ev
1746	5	Mustafa Paşa	Karaağaç	1926	Ev

1747	4	Doğancaylarz	Karaağaç	1924	Ev
1748	3	Habipçe	Karaağaç	1924	Ev
1749	5	Maraş	Karaağaç	1924	Ev
1750	3	Pirlepe	Karaağaç	1927	Ev
1751	4	İğneoğlu	Karaağaç	1928	Ev
1752	4	Palanga	Karaağaç	1924	Ev
1753	4	Ahirköy	Karaağaç	1927	Ev
1754	2	Sofular	Karaağaç	1928	Ev
1755	6	Yanya	Karaağaç	1925	Ev
1756	5	Manastır	Karaağaç	1927	Ev
1757	2	Sadırlı	Karaağaç	1924	Ev
1758	3	Kör ümit	Karaağaç	1924	Ev
1759	5	Kör ümit	Karaağaç	1924	Ev
1760	3	İstanamaka	Karaağaç	1925	Ev, Dükkân
1761	4	Ortaköy	Karaağaç	1927	Ev
1762	3	Çirmen	Karaağaç	1927	Ev
1763	3	Habipçe	Karaağaç	1927	Ev
1764	6	Ahirköy	Karaağaç	1927	Ev
1765	4	Yanya	Karaağaç	1926	Ev
1766	5	Kör ümit	Karaağaç	1925	Ev
1767	5	Bosna	Karaağaç	1927	Ev
1768	4	Habipçe	Karaağaç	1924	Ev
1769	6	Emirli	Karaağaç	1924	Ev
1770	2	Kör ümit	Karaağaç	1926	Ev
1771	6	Doğancaylarz	Karaağaç	1924	Ev
1772	6	Maraş	Karaağaç	1925	Ev
1773	3	Habipçe	Karaağaç	1924	Ev
1774	3	İslimiye	Karaağaç	1927	Ev
TOPLAM	1.978 Aile 7.082 Kişi				

Kaynak: Edirne İl Özel İdaresi Arşivi.

Ek 2: Yıllara Göre Edirne’de Ekilen Ürünler ve Üretim Miktarları

	1909	1913	1914	1927	1928	1929
Buğday (Dönüm)	460.000	168.449	120.154	318.000	326.360	156.000
Buğday (Ton)	21.665	23.625	10.365	25.500	22.965	2.600
Arpa (Dönüm)	70.650	80.873	82.148	198.000	244.158	135.000
Arpa (Ton)	6.290	13.171	13.858	17.200	23.602	5.300
Yulaf (Dönüm)	24.800	7.218	7.720	18.000	1.088	16.000
Yulaf (Ton)	2.121	911	1.160	970	348	540
Çavdar (Dönüm)	37.000	2.649	5.297	148.000	151.682	80.000
Çavdar (Ton)	3.258	235	442	9.250	17.280	7.200
Kaplıca (Dönüm)	18.600	11.346	9.441			
Kaplıca (Ton)	954	1.068	1.252			
Darı (Dönüm)	9.040	3.683	5.578		4.557	13.740
Darı (Ton)	440	269	1.710		347	
Mısır (Dönüm)	71.000	45.286	64.617		45.498	146.186
Mısır (Ton)	7.460	1.174	5.343		3.109	8.410
Nohut (Dönüm)	240	345	432	4.150		
Nohut (Ton)	20	45	56	385		
Fasulye (Dönüm)	2.000	419	622	3.600		
Fasulye (Ton)	102	96	79	96		
Bakla (Dönüm)	525	1.256	182		625	146
Bakla (Ton)	8	140	25		7.5	3
Mercimek (Dönüm)	550	37	121			
Mercimek (Ton)	29	4	6			
Burçak (Dönüm)	4.950	2.240	2.290	10.550	11.886	13.500
Burçak (Ton)	623	542	401	645	1.034	670
Patates(Dönüm)	300	300	756		100	464
Patates (Ton)	28	385	488		2	140
Pamuk (Dönüm)	3.000	243	244			
Pamuk (Ton)		36	8		12	7

Keten (Dönüm)	400	1.306	210			
Keten (Ton)		151	15			
Susam (Dönüm)	28.200	1.678	1.528	?	34.803	16.900
Susam (Ton)		51	55	950	1.295	250
Tütün (Dönüm)	2.200	438	845	10.000	830	950
Tütün (Ton)		9	53	847	72.4	300
Pancar (Dönüm)		23		9.450		
Pancar (Ton)		12		3.700		
Soğan (Dönüm)		445	436			
Soğan (Ton)		598	487			
Sarımsak (Dönüm)		640	66			
Sarımsak (Ton)		68	13			
Havuç (Dönüm)		3				
Havuç (Ton)		2				
Kuşyemi (Dönüm)		4.213	398			
Kuşyemi (Ton)		225	52			
Bezelye (Dönüm)			42			
Bezelye (Ton)			3			
Fiğ (Dönüm)			9			
Fiğ (Ton)			3			
Pirinç (Dönüm)				1.300		
Pirinç (Ton)				115		
Kenevir (Dönüm)					2.000	3.300
Kenevir (Ton)					300	310
Afyon (Dönüm)					1.958	
Afyon (Ton)					1.25	
Diğer (Dönüm)						114.000
Diğer (Ton)						8.000

۱۳۳۹ سنه سی شواله قوروش

خالق ایچون قاندهلی یازیلر. هیجهریمز آچقدر .

— نهر اولتیا اورداق لاده اوتان —

آبونه شراطلی

سنه کی ۲۶۰ . آتی آیلی ۱۳۰ . ارج آیلی ۲۵ غرودر .

پاشایلیک

هفته ایکی دفعه میقات سیاسی غلغ غرضی

امتازلی آلان : مصطفی قاسم

اداره بری : بالیق بازاری

تلفات آدرسی : ادرنه . ایشا ایل .

نسخه سی ۱۰۰ پاره در

۴۲ صافی

۲۵ تموز ۱۳۳۹

چهارشنبه

۱۰ ذی الحجه ۱۳۴۱

۱ ییل

صلح نسخہ سی

استقلال و حاکمیت مزک طاندینی صلح کونده ادراک ایتدیکمز مسعود ییرامی بوتون او قوی یحلمز تبریک ایدرز. بزه غریز جانلری بهاسنه صلحی قازانیدیران استقلال شهیدلرینک پاک روحلری شاد و غریمله ایمانیله بو کونی یاراتان بویوک ملت مجلسی وار اولسون .

لوزان صلحی

دنیاک تاریخچه معلوم اولان اک اسکی و ماملرندن بری ، شہامت و مدنیت بولرند خارقہ یاراتان بر ملت . یاریکی نسله استقلال عبادتسک اک جین واک بارلاق صحیفه لری بوتون برجهانک سایش و آلفیشلری مظهر اولماق سورنیله حیدر ایتدی . و غریز ، دعوانی و حق و فضیلت دعوانی سبب سارجه چیکنه مک ایتن وحشی مفتخرستله . بویکله بن قونی ، صاصیلیمه یمن ایمانی ایل غلبه ایتدی . فضیلت و وجدانی جز داند ، حق دہ قوتده آرا ازان پالانغی مدنیٹک دیاکار اقدیرلری قارشى قال کلدی .

دعوان قادر مشروع ، دعوان قادر حق دایده هیچ بدعو بودی . نه کیمسک طوبراغده کوزمز ، نه دہ قازاننده فکرمن واردی . اک حبس املارین دنیاک اک کوزل واک انسانی فکر و نظریلری سیر انخا ایدن جلیزمه تیجیلرینک یالکمز ویاکمز حرومستقل بر توکیا ایتدیردی . اعلان و وعد ایدین ملت اساسلری ، معهود و پلسون پرئسیلری موندورسد . تارکین قبول ایدرند کلاجلرمنی تسلیم ایتک ایچون کفایت ایتدی . اگر دشمنلرمزده کوچیک بر حسن نیت ، اوفاق برحس انسانی بولونمیدی دها دونه قدار آزارمزدہ کزمن ، ساری قسولاقدر مزده چیلایان یوز بیگلرجه انسان بوکون قارا طوبراقلرک آلتدہ جورومردی . فقط اوئر ، قحبہ لکتری یالکمز ، تیپیدن آمین ایدیلر . آیرا اوتلرک طوی ، میترالیوزی و دیردو طوی خلاصہ جیات سوندورمک ، غلبه نامین ایدہ . ییلک ایچون هریشلری واردی . بزم ایسه ، وسائط مدافعه تانہ آئیزده هیچ بر شیشر قندی . سلاجرمن ایلرندہ ایدی . فقط بیلرمن ، کندیلر حقیقت قلمده بوتون بر مہ قاری دزبلر ایزه ازان اوسر اتان روسی

صلح اولدی

آقرہ ۲۵ تموز اجرا وکیللری هیئت دلیتی طرفدن نشر ایدین تبلیغ رسیدر . بوزک بکری دزدیجی عالی کونی بیات اوجده باشلاب دزدہ خناسولان جلسہ تورکی بیوک ملت مجلس حکومتی صلح مرخصلریه انکتره ، فرانسه ، ایتالیا ، ژاپونیا ، رومانی و یونانستان مرخصلری آرمندہ صلح معاہدہ نامی امضا ایدلشد . یالکمز صربستان تورکیایه تلقی ایتیان اسایدن طولای معاہدہ نی امضا ایتاش و قونفرانسی طرفدن معاہدہ تک موقع مرعیت و شہ قدر امضایه امکان برافا قی اوزدہ بروروتوقول تنظیم اولمشدر .

پاشا ایل : صلح بوکون بر امر واقعدر . صربستانک سہرہ معاہدہ سندہ اولدینکی امضادن چکیمسی بڑہ تلقی ایتدوب دیون عمومیہ مسائیلہ علاقہ دار و احمیشدرد .

لوزان ۲۴ — تموز ساعت ۱۱ تاریخی شدی آقشام غریزه سنہ کن طرفادو بر منیجواندہ معظم بر تہاج واردی مرخصلر ساعت لوجده مواصلت ایتدیلر اسونچرہ رئیس جہودی ساعت اوچی اون چکوک قونفرانسی جلسہ سی قیصہ بر نقطہ کشاد ایدرندہ مرخصلری معاہدہ تک امضاسہ دعوت ایتشد . قونفرانسی کاتب عمومیہ یاسیق قونفرانسی نامہ ایلک امضای وضع ایتکہ دعوت ایتشد . عصمت پاشا خضرتری جیتدن چیقاردینی آلتون قلمہ ساعت تام اوچی یکرکی دقیقه چکوک معاہدہ نی امضالاشدر . و دیگر مرخصلر اونی تعقیباً وضع امضا ایدہ چکارد .

غازی پاشانک مدافعه حقوقہ ییرام تبریکی

ادراک ایتدیکمز ییرام لوزان صلحک امضا ایدیلرکی کونہ تصادف ایدیور ملککتک فلاکتیلہ یونانی بر زمانہ ملق خلاص و استقلالہ ایریشدیرمک ایچون کیریشدیکمز عجلہ سلاجرمنک و سیاستمزک قازاندینی موقتیلرہ ایلک بویوک مرحلہ سنہ واسل اولمشدر . تورک ملتک حر اولدینی قدار حقیق بر نظام اجتناب ایتدہ و نکلن ، مرہ ، صاحب مرہ قان و صنعت اولار قیشامہ سی کنڈیستہ غایہ اتخاذ ایدن جیتمز و فرقه من صلحک تلمأ عقدندن سوکرہ اغا ایدہ چیکی و نظریلرہ حاضرانلرک اتخا ایدہ ملتک عینی فکر الحرفادہ طویلاش ذواتہ رأی و یرمک سودنیله کوزدیک وحدت و تساندک صلحک امضای مہم بر ایتدہ تسجیل ایش اولدینی بیان و غریز و ملحد ایشلرمنی ملی تاریخمزک بویوک بر موقتیت مرحلہ سی اولان بوسمود بار ایدن دولای بوتون قلبہ تبریک ایلرم .

غازی مصطفی کال

غازی مصطفی کال

غازی پاشانک مدافعه حقوقہ ییرام تبریکی

غازی پاشانک مدافعه حقوقہ ییرام تبریکی

غازی مصطفی کال

غازی مصطفی کال

۱۳۳۹ سنس شباطه قورولشور

خاق ایچون قالدیل یازیلر صحیفه لرین آچققدور .

— نهر اولتپان اوراق اناهه اولتاق —

آونه شرائطی

سنه لکی ۲۶۰ ، آلتی آلتی ۱۲۰ ، اوج آلتی ۶۵ هرودور .

پاشایلیک

هفته ایکی دفعه بیقار سیاسی علم غزنیسی

استیازی آلان : مصطفی فاسم

اداره بری : بالی یازادی

تلفاز آدرسی : ادرنه * اشایی *

نسخه سی ۱۰۰ پاره در

۱ میل

۱۵ ذی الحجه ۱۳۴۱

۳۰ تموز ۱۳۳۹

سالی ۴۳

« صلح »

شهر عزمده بک بالاق برصونده

تعبید ایدلی

خصوصی و رسمی تلفازلرک قلعی اولاق

امضالاش اولدین ییلردیکی صلح چهارشنبه کون شهر عزمده بک بالاق برصونده تعبید ایدلی . نوروک اوجانی اعشارلندن حمالالین فکرت علی ، حسن ، ملازم کال و صائب و حبیب بکلردن مرکب هفت تریبه اولجیه حاضر لاش و صلح ایدلی . ک عالی به داغلاش اولان و درغرام داخلده تظاهرلک ممکن سرتبه انتظام داخلده اولمسه صرف غیرت ایلشدر

چهارشنبه کون نام ساعت اوچده نوروک اوجانی بناسی اوکنده و مکتبلر ، زاهداریا ، اصناف و اهالیلین مرکب مهم بر غلبه کون طویللاق بارانی اولدین حلاله آلی حالنده بالی یازادین ادرنه جاده طریقه حکومت دایرمنه حرکت ایلشدر . [پاشا] ، [واد اول] ، نادرله یلیرلین آلی غریب بر تصادف اری اولان بوسته خانه اوکلنده صبی بر انغوره طرولشورلر سیده حکومت دایرمنه کاندیک زمان انغورده دیش بولونوردی . آلی حکومتده سابق واپز شاکر بک ووالی وکی عبدالله باقی بکر طرقدن استقال ایدلی ... سابق ووالی شاکر بک صلح تظاهراتی مناسقبه برورده ایدلیک هیجانلن و یوتون یونره درغام هریشدن اول تراکیالی منقبه دوشونک غریب تراکیا به قووش ایدیزلک حاصل ایدیک یاسدن و سوکرده کاندیک معیوت اولمسی اعتبارله سوکی ادرنه و عتقم ادره لردن آریق جیجوریلر سیده حس ایدیک نأردن یاحت جوق آقیشلانل حزن بر تلق ابراد ییوردیلر . نام نقللری بیتمشور ایدی ک تلفرات مأمورلردن رذت شاکر بک یافلاشارق بر تفراف و یردی . شاکر بکده بو تلفرات حاضرته او قودی . هفت وکیل و یاسلک صاحب قلباً امضالاش اولدین رسا یلقرن بولتفراف شدله آقیشلاندی . یورده کی مراسمه بوسورده نهایت بریلرک عینی طریق ایله دایر عسکره اوکنه کیدلی . خلقل جاندن کان [پاشاون اورد] ، [پاشاون قورمانلرغیز] ، صدارتی متعاقب منطقه مقتضی ممتاز بک بلایر برلماق ابراد ایلشدرده شدلی آقیشلرله نهایت ایلر یونقلقدن سوکره عسکری دایرمدن بیجیلاری بلایر به موصلت ایدلی .

تراکیا تجارتی حقهده

— بلایر قورولسه اعاف —

استانبوله بک واقفانه برصورنده انتشار ایندیران [تروکیا اقتصاد مجموعه سی] نك اون دو قوزغی سایسند ادرنه تروکیا اقتصادیا حقهده بالاق ادرنه کی بلایر تجارت آتسه نك ادرنه کی بلایر قونسلوسنك اشاراته عطفاً [لوند قور سیال] غزته سنه وردیکی حقیقه موافق اولمیان حوادثک بر ترجمه سی موجود درک : حلاله بیلر بیزجه بز توکلر ایچون خیرحواد اولقلری ظن اولونان غیر تروکیا شخصلرک اجنی قونسلر سرتبه قووش ایدلی . کلدیک دجه ده اجرا ایلدیکلی طادی و غرضکارانه بر یوفانداری ادرنه ایلهمسی جهله نرم ایچون بک شایان استفاده در ، لریکلن حوادث شودر :

[ادرنه کی بلایر قونسلوسنك بکا کوندوریک نمایانه نظر ا قایع سیاسی به حته اولش اولان شرقی تراکیا ده هر دولو تشببات تجارتیه بولونمائی توصیه ایدور . روم و ارمینلرک تجارت طایبی ، ده میر ادواتی و جابجایی ، سلاح ، ذراعت ، ماکنه و ادواتی ، مواد معموله و سائرته ایلله ایتشدری . یونرک ادرنه دن مفارقتلردن سوکره آرتق دوغرین دوغر ی به ماکه اجنبیهده هیچ رشی اشغال ایدلشدر . بعضی تروکیا تاجرلری کافی سورنده وساطت مالیه ماکه اولقسوزن استانبولدن ایدیلرکی اوقاق شیلرله ادرنه نك چاروشوی کاندیک ییلورلر .]

بو قدر غیر شللی و مهم بر حوادث شیمیدی به قدر غزته ستوتلرک کورلشمشدر . استدلال طریقهله آتیق بوکار بر معا ویره ییلر . قونسلوس اقدی وقایع سیاسی ظهور ایدیک ایچون ادرنه ایله تجارت اجرا ایلهمنک جائز اولماجانی سولیدور و درحال پشمان اولور . تجارت طایبی ایلله بولوندرن روم و ارمینلرک شهر ی ترکی بوکار بپ اولدینکی بولیه بک ساقلامتی ایستمدیک بالاقانی آغزندن جبقا یور یور . شوبله بر تدقیق ایدلم عیقا قونسلوس اقدینک بو ادعای و ارمیز ؟ بر ملکتهده وقایع سیاسی نظم دی هر زمان ایچون اولاجی حالاندنر . بو اولمکتک تجارتیه خال ابراشایددهده هیچ بر سبب اولمادن باشقه ملکتلر تجارتی ایچون اعتادی غیر جائز اولماز . و لوک بولنریلک و سائرته کی اوروپا یوزدور لریک اوقولر قیچیران بر یاز موجود اولسون ... اگر صرافتی برصورنده و قایع سیاسی ظهوری دولایسیله هر ملککت

مهاجرین حقنده بر ملاقات	
ایکی	تکفور طاعننه ایضای وظیفه ایکنده اولان
چشم	امبار و میادله واسکان مدیری علی بکله تکفور
قادر	طاعن خنابر خصوصاً بروجه آتی ملاقاتی
بده	یا بکشد :
من	— میادله کان وکله بک اولان مهاجرلرک
ده	سوق واسکانلری ایچون نه صورته یالینلمه قده ده ؟
ز	— تکفور طاعننه اموال متروکدن خراب
ه	بر بنا بعد التعمیر مسافر خانه اتخاذ ایدلمشدر .
نه	مهاجرین - سوقاتی ایچون کلیولی و قرق کلیسا
ن	چناق قلعه ولایت مرکز لرنده ایکیشتر بیک
ی	کیشیک مسافر خانه تأسیس اولمشدر .
ب	مرادیلده یدی یوز ، لوله بورغاز و آلواللی
ی	استاسونلرنده اوزون کورری ایله کشان آراشده
ی	یاشا بیکت قریه سده کشان ایله کلیولی آراشده
ی	عادل خان قریه سده ایکیشتر یوز کیشیک قوناق
ی	محلی احضار ایدلمشدر . اوزون کورری سده
ی	بیک یدی یوز اللی کیشیک مسافر خانه ایچون
ی	مقتضی مابینک تعمیر ، ایچون عکله دوت یوز
ی	لیراق حواله ویرلمشدر .
ی	ادرنه قارا آغاجنده ایکی بیک کیشیک بر
ی	مسافر خانه تک تأسیس ایچون مقتضی نه براته
ی	قایم شوق اولاراق محاله سکر یوز ایرا تخصیصات
ی	ویرلمشدر .
ی	چناق قلعه کیره - سون وایوریله ایکی بیک
ی	ایکی یوز کیشیک بر قاقله مهاجرین اخراج
ی	ایندره ک مسافر خانه لره یزلمشدر و ایشلری
ی	تأمین اولمشدر .
ی	— تکفور طاعننه بولتان مهاجرلرک
ی	وعلیلک اوراسی اولدیتی کوردم . مکرر
ی	یونان مذبحه لرندن قور تولیده چاقه چاق اولان
ی	قلاکت زده لری آلداتمه و صوبته کان برسی دی
ی	یه دی ایش بن قصبته دوتوب دراجی سده
ی	سوق اوکره توبه بو دیندارلری خنابر
ی	ایندره ک قدر داللی قریب و ملاکت و...
ی	سولوک کسیر یور ترک کامر قی شتر...
ی	مراتبه اولوب یور مشر بوروالی مهاجرلر...
ی	قاجیر بیلکلی سولک یارم چقلری ده بوراده
ی	ایچق کوز ملنک قارتالرینه قایدیرمشدر .
ی	انصاف یاهو بیک قلاکت و محرومیت ایچرو سنده
ی	ایتم ایتم ایتم بوزواللیله قارشى نه حسیس
ی	امل ، نه ظالمانه تجارت بو یهودیلر یونانیلر
ی	یورالری ایشغال آنته الدیق زمان بویله
ی	یا بجه مشلری ایدی ؟ باشلرینه کجیردکلی بر
ی	یونان قیرمه سی شایقلر ایله غصه و قان ملنک
ی	التدن تورک کاغدلری طویلاما مشلری ایدی .
ی	اراق تورک یارم سیک یونان سده تداول
ی	ایدلیجکی اونلر - ویلورلری ایدی . اوق
ی	یتر . . . بوحالی آلان کتچلر برلیک بوسه یئو -
ی	بولنک اوکنه طورده ایسته مشلر ایسته ده
ی	ایش ایشدن کیشی مهاجرک یارم لریده
ی	یهودیلرک جیلرینه کیرمش بولونمشدی .
ی	مسوالت نظرآ رنک کتچلری مهاجرین
ی	مقدورنک تهوین احتیاجلرینه مدار اولق
ی	اوزده آدرلنده ایجه برمیلق طویلاما مشلر .
ی	ملنک قیری اولانلریک یوزی قیزارسون .
ی	ع . ر
اسکانلری نره سیدو ؟	
— بولنک محل اسکانلری قور کلیسا ،	
یایاسی ، لوله بورغاز ، بیکار حصار قضالریدر .	
ا آتوسیده محل مرتیلریله سوق ایدلمشدر .	
— تراکیه اسکان اولتان مهاجرلر نره	
مهاجرلریدر و نیایله مشغولدر ؟	
— بومهاجرلر قیاقیش و نقطه اهالی سندن	
اولوب چقشی و توتوجیدر . حرب عمومی	
ایشلنده اسکان اولتان نقطه لیلر تراکیه منطقه	
سده حقیقی برر چقشی اولدیلری جهنلریکی	
مهاجرلرک آز زمانده مشهریلری درجه - سده	
ارتقا ایدمکچلری شهبه سزدر .	
— حیوان و آلات ذراعیدهن محروم بولتان	
بومهاجرلرک ذریعای نه سوخته نامین ایدیلر	
یله بکدر ؟	
— تکفور طاعن مرکز قضا سنده اسکان	
اولتان مهاجرلرک حیوان و آلات ذراعیه تدارک	
ایندجه قدر نامین ذراعیلری ایچون قری اهالی	
ایندجه سی ایشی شورریله ذریعای نامین تعهد	
ایندمشدر . بیکر قنار اهالی سیکده عینی	
لر زده حرکت ایدمک اراز حیت ایشلری	
ایان تمید	
— مهاجرلر مسافر ایدمکده درخسته	
کلیک تدوینی ایچون نه کج تدابیر اتخاذ	
ایدلمشدر ؟	
— تکفور طاعننه کج مهاجرین مسافر خانه	
لری متفرق محللرده اولدیلری ایچون دوت	
منطقه یه تقریب ایدیلرک هر منطقه یه برآمور	
ایله خدمه تأمین اولنیش و بو منطقه لره حلال	
احمر ، حکومت ، حسته فانه و بلدی طیبیلری	
ده هر صباح او قنار یق مهاجرلری و مسافر	
خانه لری تقیش و خسته قانی معینه ایدمک تحت	
تدوینی آلمشدر .	
حلال احمر انداد محلی حق خسته نامین	
قرق یاقا قنار ایدلمشدر . تاکت خسته	
سده مهاجرین ایچون اوتوز اوق احضار	
ایتم بولنک کج قور ایتم بولنک کج قور	
بورایه ورود ایدن مهاجرین سلا سیکده ایلرجه	
سوق اورتلرنده شایق هواشییه ممروش	
قلمش ، بولنک دولای اسوال حیللری آزچوق	
محلی اولمشدر . سلا سده بولتان مهاجرین	
آدم سده دیزانتریک اجرای حکم ایتمکی	
آکلاشلدیقتن منطقه داخله کان مهاجرینه	
دیزانتری آشیسک تملیقه باشلاش و ماحقانه	
بولتان مهاجرینه آشی تطبیق کج اجراسی ایچون	
احمر و برمشدر . تکفور طاعننه لزومی قدر قوللرا	
ویا ، دیزانتری آشیسی کلرک قضا لره توزیع	
ایدلمشدر .	
ادرنه ، کشان ، قرق کجیا خسته خانه لرنده	
مهاجرین ایچون اوتوز شاقاقی بوز محل تفریق	
ایدلمشدر .	
توضیح	
محترم جریده لوزک ۹ کانون نای ۳۴ نارنجی	
نسخه سده تکفور طاعن بلدی سی حقنده مندرج	
مکتوبده ۴ کانون نای ۳۴ نارنجیده مهاجرین	
میاسده قرق سکر و قیات وقوع اولدیقی مذکور	
بولنقه در .	

مهاجر ایشلری حقیقده

اعمار واسكان منطقه مدیری علی بك غزنه مره بیاناتی

تراکیا ولایتی داخلینده برندق سباحی
الجراسه ماءور ایتدی کمز عبت نحر بریه مزدن
ابن نجم الدین بك مهاجر ایشلری حقیقده
معلومات المی اوزره اعمار واسكان منطقه مدیری
علی سینی بی زیات ایتشدیر . علی سینی بك
محررمزی حسن قبول ایدرك بروجہ آتی
ایضاحی ویرمیشلدیر .

— ادرنیه اسكان اولمق اوزره تكفور
طاعی اسكانه چیتمش اولان مهاجریندن
(۲۵۰) خانه سیرووك شهرلی خلقندن و (۱۰۰)
خانهده سیرووك کوبلی اها ایستندن سوق ایدلمشدر
آبرجہ راها (۷۶) خانه قصبه لی و (۹۰) خانهده
سیرووك قصبه و قرایی خلقندن مهاجر در دست
سوقدر . بو کون « تشوشیه » و اوروپه گمش
اولان قیالری و دبره قراندن (۱۵۰۰) نفوس
مهاجرنده محل اسكانلری ادرنده در .

شمدی به قدر تراکیا داخلنه اسكان اولنان
مهاجریندن درامه ، قیلقدش ، لغظه مهاجرلری
جیفتهچیلک و بی غیرت خصوصنده تمایز
ایتمشلدیر . شارکوی و مرفه حوالیسنه اسكان
اولنان [مایه داغی] مهاجرلریده چوق چالیشقان

اولوب آزیر زمان ظراندی . مستحصل ده نیله
جك بر حاله گمشلدیر . شیمدی به قدر کلن
مهاجرین اکثریت اعتباریه احتساب زراعتدن
اولوب عمومینله باشچی قوزمچی ، توتونچی
و بیروجی دولر .

زراعت موسسندہ کلن مهاجرلر زراعتده
بولمشلر و یازلق محصولا قلیرد . شایان مذکورت
درجده بتمشلدیر . شیمدی مهاجرینه توزیع
ایدلك اوزره تراکیا ایچون تخلیق مایه
اولمق اوزره [۲۵۰،۰۰۰] لیرالقی تخصیصات
وارد اولمشدر ، باقینده مایه ایتد . بولسایه رق
توزیماته باشلا بتمشدر ، بینه مهاجرلره توزیع
اولمق اوزره (۵۰۰) بوللق گمشدر که تراکیا
ولایتلرندکی مهاجرلره توزیم اولمق اوزره
محللرینه کوندیشدر . هر طرفده اراضی توزیع
قومه سیونلری اشکل ایدرك فعالیتنه باشلامشدر .
بر قاج کونه قدرده تكفور طاعی اسكانه
تراکیا داخلنده اسكان اولن اوزره ایکی بیرکه
قرب مهاجر کله چکدر .

محررمزی علی بك لطف ایتدکری ایضاحانه
تشکرلر ایدرك موسی الیهک نزدندن آیرمیشدر .

حقسز لقلر توالی ایدیور

— نظر دقنه —

لائفاطه مهاجر لرندن اولوب استخلاصدن
صوکره اوزون کویری قضاسنه تابع ظالم ناحیه سنده
اختیار اقامت ایدن احتیاط ضابطانندن عین بر
اوغلی محمد امین ائندی دوچار اولدینی بر
حقسز لقلر بروجہ آتی صورتده بزه نقل ائتمشدر.
— یونان ایشانی متعاقب یکدیکم طرفه
قضاسندن ترا کیانک استخلاصندن صوکره
عودت ائدیگنده مخالف تاسنده ائمت ائتمک
قرار ویردم. و اوراده اموال متروکه خانه.
لرندن بر او طونارق آبریمجه ایجار ائدیکم
دکانده بقاللق باغچه باشلادم. صوبلرده ناحیه.
منزه مهاجر اسکنه مباشرت اولونماسی اوزرینه
مبادله تابع مهاجر لرندن بولونقلقمه و احتیاجه
صالح برچوق اولر و دکانلرک موجود اولماسنه
رغماً هر نه دئسه بنم کیرالادیقم اوه و دکانه بر
مهاجر اقامه سی ناحیه اراکجه مناسب کورلدی.
قانونه معاوضتی و اونک ایجاباتی مدرک
اولدیم ایچون بر استدعا ایله اوزون کویری
قائم مقامنه مراجعت ائتم. اوزمان وکیل
بولنان مالدیری بک استدعای بر ائک تحقیق
زاندارمه قوماندانله حواله ائدیگنده ویریان
غرضکارانه معلومات اوزرینه استدعایم ذکر
ائدیکم اسباب خلاف حقیقت اولارق کوسترلمک
ایستغندی. معافیته ائدیکم محمولاتی طوبیلا
بیلمک، او دن و دکاندن نقل ایدیه بیله جاک بر
وقت اولارق ۳۳ کون مهلت ویرلدی. ناحیه
کئدیگنده ایشو مهلت ۹۳ کون قالدینی حالده
بر کون دکانی و اوی تخلیه ائتمککم خصوصی
بیلدیرلدی و قائم مقامانک ویرمش اولدینی مدتک
حلول ائتمش اولدینی سوبله هم اوزرینه جبراً
تخلیه اولوندم. اولا مبادله تابع اولدیم ایچون
هر مهاجر کی بنده اسکان حق مالکم بونی
بر طرف ایتسه ک ایکنجی اولارق بنم بریمه
اسکان ایدیلن بر مهاجر اولجه اسکان ایدیلش

سپارش ائدیکی فورمه و ایاق قایلر مهم برمدت
دولاییتله ماچ کونته یئشمه دیکی ایچون او جا.
قایلر کندی قانیلا و ایاق قایلر یله ساحه
چیقدیلر. قلمه لر انتخاب اولنهرق فوطوضرافر
آلندی. او جاق طاقی شو صورتله تشکی ائتمشدی:

حسن خاله
قریدون

نجم الدین حسن
محرر ناصر ناجی نجم الدین
تکفور طاغلی صبری بک حکم لیکله ماچ
باشلادی. ایلک آقین او جاق قایلرده. ضابطان
طاقی قلمه سی او کئنده دوام ایدن قاریشیق
ائتمشده طوب قلمه اوزندن آشدی. هر ایکی
طرف یکدیگرینک قوت و قابیلیتی آکلامق
مقصدیله چالیشیور. طوب بعضاً بر قلمه ده
بعضاً دیگر قلمه تک اوزرندن آتی صورتده
آشیور.

ضابطان قلمه سته کئردی. ایلک غولک
ویردیکی نشه ایچنده او جاق قایلر ده آهنگدار
اولماسنه باشلادیور. ضابطان طاقی بو آتی
بایرلان غولدن غصیلشمت سرت اویونی وقیصه
یاسلریله مطلقاً او بونه حاکم اولوق ایستیمورلر.
بوغیرتک ثمره سی اوله رق برنجی دورمه تک صوک
دقیقه سنده او جاق قلمه سی او کئنده بر آن دوام
ایدن قارغشله قندن صکره صول ایچ حسام الدین
بک طرفندن اوراق برضربه ایله او جاق قلمه سته
ایلک غول بایلیدی.

بریدیور. بر کیفیت او مهاجرک بکنمه مش
اولدینی اودن و دکاندن بنم او طور دیم اوه
نقل ائتمش ایله خلاصه اولونمایایز.

قائم مقامانک ویرمش اولدینی مهانی ناحیه
نه حقله تنقیص ایدیه بیلیمور ؟ . .

نائماً بونجه بوش ویا مهاجر اولمایانلر
— فرضا بر بهودی — طرفندن مسکون اولر
و دکانلر دورورکن بنم او طور دیم اوه و حانه
بروجه بالا اوصافی خاثر بر مهاجر اقامه ائتمک
بکا قارشی پرورده ایدیلن بر قصدی افاده
ایتمی ؟ . .

پاشایا

امتیازی آقا : مصطفی ناسم

اداره یری : بالی یازاری

تغرافی آقرمسی : ادرنه • پاشا ایل

شخصی ۱۰۰ یارودر

کودرله کج اوراقی مدبر مسئول نامه کودرله لیدر

۱۳۴۰ مایس ۲۸

سال ۱۲۶۹

هفده ایی دفره میقات سیاسی غلغ غرضی

تکفور طاقانده مساسره

تکفور دای لیسیمی سته درسیه نهایی

اولان ۲۲ مایس رخنه کونی خانشاره
وجهه کیچیمی ارکشاره اولوق اوزره بر
مساسره ورمشدر .

[یاز سانته] اوندع شالاندی .

باشده والی احسان پک اولدی حانه
بوتون رذای حکومت و مأمورین و امرای
عسکری بهایمان بکار کمالاً تشریف ایشلر
وصالون مدعورین ایله خنا خج دولشی .

ایک نوسروی استقلال مارنی تشکیل اید-
بیوردی . ایسه موسیقی معلی مصطفی قواد
پک طرقدن یک ستمکارانه بتهلن و بوتون
قرمکنی طایفه ایله طایفه طرقدن
ایک سس اوزدرنه سولهش بر مارش قائما
استماع ایدلش ویک زیاده آلفیشلانددر .

۲ عی نوسروی تورک حطانی نامه
فیض اساجد بک منظمه معنی تشکیل ایدبیوردی
۳ عی نوسروی [ایسه مدبر معاولی علی
رضا بک] یاز مارش اولدی [سلطنت احترامی
آدی] ح و صدهش تمیل ایدن بش پردمک
یوسک رنجی کیمی تشکیل ایدبیوردی .

۴ عی نوسروی : کاظم قره بکر
یاشا حضر تونیک مینی مینی جوجقیر ایجون
ترکیب ایشدی چیر وسواری اونی تشکیل
ایدیوردی . کوجوک اقدیرلر ایکی اویودده
پک زیاده موق اولدی و آلفیشلانددر .

۵ عی نوسروی پک سوسرم مورولونی
تشکیل ایدبیوردی . طیار اقدی طرقدن
سولهش بر مورولونی پک خوش اولدی و سامیق
بر قاق دوقه کولوددی .

۶ عی استقلال طایفه ایلی . بو طایفه
جداً یک جانی یک ستمکارانه ترتیب و تنظیم
ایدلندی . بیوک قطعه ده پایش رسملر قاقور-
سند محمدای بک شاه ازلون نظر و انقلاب
آدی منظمه معنی مقابل ایی اقدی طرقدن
بیوک بر موقیتله انشاد ایدلش ویک زیاده
آلفیشلانددر .

۷ عی نهایت کوجوک بارلامتو نامنده بته
علی رضا بک جوجقیر ایجون یازمش اولدی
(تومسی) حسین اقدی اوقدشاری طرقدن
تمیل ایدلش کوجوک میوزن و طایفه اوندع
زیادده موق اولدی و آلفیشلانددر و اک
سوک طایفه حسن اقدینک تشکرله مسا-
هرمه ساعت ۱۵۰۰ نه نهایت وریلشدر .

مساحر حجت عومیه بیه بلاستان قوروسو
اجرا ایدلش موق و اولوغشدر . و الحاصل
ایسه تکفور داغیلر آبی بر کون و کیچه
باشاش اولدیقدن طایفه و هیئت نمایینی
تقدیر و تبریک ایددو .

تراخورلر حقتده

زراعت و کلاکندن مورود بر نلنر افهامده
کودرلین بش تراخورلر هوز توزیع ایدلش
و بنا توزی خصوصده بر جوق مشکلات
طهوری ملخرط بولدیقدن اک قولا و بریار
ایله زراعت مال ایکنک [چاییشلاندی و غلغ
خصوصده استناد ایدول قویمایی
زراعت باقی مدیریت عومیه می آرسنده بر
اتفاق حاصل اولدیقدن هرته واسطه ایله
اولورسه تراخورلر توزیع و تبریکچدن
معلومات اعطای طلب اولوغشدر .

زراعت مدبری

زراعت مدبری ضیا بک بوساچکی تیرمه
بر قاق کون سورکره عودت ایشک اوزره
اوزون کوی یه حرکت ایشدر .

کاظم قره بکر پاشا

جماکونی قراکلمنه دعوت ایدلش
تراکیا داخلده تدقیقته بولوغده اولان
کاظم قره بکر پاشا و رفقای عترتمسی تورک
اوجانک و وجهه کونی سرای ایکی سیرمسنده
ترتیب ایشدی مساسره بر وجهه آبی تلغرافله
دعوت ایدلشدر :

کاظم قره بکر پاشا حضر تیرنه

عترم هیتکونک بو مقته ایچنده ادرنه
کلهچکی استخبار ایدن اوجانر حضر لادینی
بیولا اکنجه می بر وجهه کونه ترتیب ایشدر .
بیوک وظیفه کونک بوکون بوراده بولنگره
مانی اولازسه بوشرقی بتون رفقا کوله اوجانر
و بتون خلکته یختی یورسگری دجایده وز .

ادرنه تورک اوجانر دیمی
اسماعیل حیب

قوانلی قاعتمای

قوانل قاعتمای ساور قاعتمای نشئت
پک تمین ایدلشدر .

تمین

ولایت طرق خصوصیه هرکز کای
نقلی اقدی سکر یوز غروش ماشه طرق
عومیه قوندو کونر نامن دلکته تمین اولوشدر .

۱ ادرنه هرکز رسومات مدبری فاضل
پک بش بیک غروش ماشه غازی عینای
وسرمان باش مدبریته تمین ایدلشدر .

۲ ادرنه زراعت مکتبی مدبری ثابت بک
قسطلونی ولایت زراعت مدبریته تمین
ایدلشدر مستخبردر .

ضم معاش

طرق عومیه مکتبی سمدالین بک
ماشته بیک غروش ضم اجراسله ایی بیک
یشور غروش ایلخ ایدلشدر .

عسایه ولایت قادورومی

۱ عی عسایه ولایت قادورومده بیکدن
بر میبلاک ورده مقدمک اجدات ایدلش
اولوب میبلاک سکر یوز غروش ماشه
علا الدین اوراق مقیدلگنده عینی معاشه
وائف اقدیلر تمین اولوشدر . ولایت کای
معاونی حسی و تخصصات کای اجد اقدیلر کده
معاشرتیه ایشدر یوز غروش ضم اجرا
ایدلش و تقاضا مال مدبریتی رفیقار بیک معاشاتی
الق یوز غروش سکر یوز غروش ایلخ
اولوشدر .

تکفور طای ایلیمی

اجرا اولوغش مکتبیلر پارامی مناسبته
شهرمن کلش اولان تکفور طای ایلیمی
هیئت تمین یسندن پیش ذوات ایله طایفه
اقدیلر کین یاز ارایشی کونی تکفور طاقانده
عودت ایشلشدر .

مقاعدن و ایتم ارامل معاشاتی

مقاعدن و ایتم ارامل مایس معاشتنک
توزیه دولکی کون مباشرت اولوغشدر .

قره قاجانلر

تراکیا قشلاق اوزره کان بالعمور قره
قاجان اولاحلر هر شته اولدی کوی یوزاده
تاماً بولار ستمه کیشلدر .

کایولی ولایت بودجیسی

کایولی عیلس عومی ولایتجه الفیون
برای اصدیق آقرمه کودرلین ۳۴۰ عسایه
خصوصیه بودجیسی پیش تقاضا بیک کای
ایجون ااده ایدلشدر . بودجه ایجن دایمه
نوامی ایام اولهرق کیکرو آقرمه ارسال
اولوشدر .

داخلی حوادث

ادرنه کلهچک مهاجرل

مبادله ککده اولان مهاجرلیندن نفس
سلاک و کیچه وارداد خلقتک برای اسکان
ادرنه کوندولر بیکاری خیر آلتشدر .

اوزون کویری - کشان ده قوولی

حرب عومی انشاندع نسویه توابیه سیه
کویریلر انشا آبی ختام بولان کشان - اوزون
کویری شوندر خنک اکال انشا آبی
ایجون بوزالی بیک لیرالی تخصیصات کوندور-
یشدر . قریباً خلقتک تشریفاته و پیش نواتک
اکالته باشلاچقدور .

چومکلی مهاجرل

بوکونی تیرمه برای اسکان ادرنه
آلتش دوت اوزون کویریه قرق بر نفوس
چومکلی مهاجرل کوندولر بیک ایجار و اسکان
منطقه مدبریتدن اشار قلدشدر .

اکسره س بته بولدن چققدی

اکسره س تیردن ۲۶ مایس تابیغنده
[۷۷] عی کوی متروده [چانچله - قیابچه
آرسنده] خلدن چقش ایسه قوسیه
میج بر ضایعات وقوع بولدی آلفیشلانددر .
بونکده دینک اولورکه ایدکیر عینی برده
تیردن خلدن چقشدر . خلقتک حیاتیله
اویانلار قومو بایه اکر مد کور عله اسایی
تسیراند بولازسه میج شیه یوق قریباً جوق
شیج نیکلرک و قوعته شامع اولاجیز .
سکونک امریتله نظر دق جاب ایددر .

آطه زراعت سرکسته کوندولرین تمیل

اوزون کویری و لایلاش قضا رندن آتله
زراعت سرکسته برای تشیر قوشی - بیام
کن و قشاق [یازاق بدهای - غار دال آریه
بولاق - چلدار - قزلبچه - سوتر - توتون
غره - قسولیه - بوجاق - داری - مصر ،
قالبچه خلدن بر کوی کوندولشدر .

توزیع اولوغش بولاقلر

محتاجین زراعت عیلاً عیلاً توزیع اولوق اوزره
روغنای سیمتندع تک نکرلکی چت قوالی
بولقاردن اوزون کویری قضاسته (۱۵۰)
قوانل قضاسته (۵۰) عذکر کوندولر بیک خیر
آلتشدر .

داخلی قادورومی

داخلیه قادورومی ایوم ولایزه تیلیخ
ایدلشدر . بوندن دولای داخلیه مأمور
لرینک مایس مامشارینک کدومسی قادورونک
ورودیه قدر تاخره اوجا ایچین طن اولوغشدر .

الکتریک کورانی

الکتریک کورانت بدلاتنک سورت جبارش
و تأسیسات حقتده ایجن دایمی ولایتجه احضار
اولان نمایانته برای تطبیق مقام ولایتدن
ستابع مکتبته کوندولشدر . مذکور نمایانته
موجبیه الکتریک تأسیسات پدما دوشورون
دورغوره نال اولدی مأمورلر معرفتله یلیار
چی و آوتار بیکدن قید اولوغشدر .
آیونمانلرک قید و ترتیبه قدر یقی بش
کون ماشه ایشله بیکدر تطبیق ایشله بیک
اولان بو نمایانته نیک بر سورتی کلهچک
سایزده دوج ایدیکر .

عودت

برای تفتیش اوزون کویری یه کیدن ایلاک
نویسیت مقشدرلن کال و حوصلا و پاشیه
کیدن عی الدین بیکر اکال وظیفه ایدک
شهرمن عودت ایشلشدر .

ادرنه مزومهاجرل

کون کون بولانلاندن بیکشدره اصحاب
اراشیدن احسان محمدوائف داخلی بر مکتوب
آدی بومکتوبده خلاصه ویدورک :

بن مبادله تابع بیکشدر اهالیستدن ایم
ساحی بولدی بر حرمن ماکتبی و سناط
تقلیده ک سولای وعلتک یازلاق اولان
آبی زراعتی نظر دق اهرق ادرنه ولایت
نقله قرار ورم و بومخصوصده خلط مبادله
قومیسون عیلتک مساعده سده استحصا
ایتمد هائی شپرده ماکتبه احتیاجک فله
اولدی و نه مقدار زراعتده بولدی حقتده
معلومات آتی ایتوردم . نه اعلا ... یتم
بو عترم فرمته کوسحی شیه یوقه اوی
ادرنه دعوت ایشکدن یازاق برنی اولاماز
تراکیا بر زراعت مجلسکی و بر چیغی
دیارد . خلق چاییشقاندور . سیاه
ولا کتی کونردن سورکره بتون بر بوشوق
ایچنده قالا تراکیا خلق بونه اولاجی کوی
طوراعه ویدی اویشدنک بیکسکته وارویمه
قدر حبسی آکمی . اکر جتوار سوربری
کوزل ملکتمیزی ترک ایدرکن چیغی بیک
وساط زراعتی ، حیوانات هر شتی کوی
سوروب کوندولر ایدی استمال شیدن
تراکیا عیلاً ایتلماق بیک برقرارش طوراق
بیله قابیلندی .

ایشته بتون بونقسانلر و نما خلق ایچه
و کرکه مختلف سوربرله کوجنک شیدنی
قدر طوراعه لازمکلن احق ویدی . شیدمی
تاسیل آکمی ایسه بته عینی وساط و شرائط
آتنده حصادی ، حرمانی باقی بیجوریتده
چونکه ادرانی بیبیک حرمانی کوجک
ماکتسی یوقدر . آلیچه اوجا شارق دیدنه رک
ساحدن اقسامه قدر اوراقی بیبیک مک
هری اکر اکر زیاده حوزمن بایته چاییشقاندور .
تراکیا بیکر کل ایستین صاحب مکتوب
بو چیغی هر شیه یوق ، مزروعی کیش
وساطی تقاضا بریه بر عیط ایچنده مالک
بولدی ماکتبه ایله خلقتک وساط خدو
منه می احتیاجی میج ایلازسه قضا بتون
و هر مه هر سوربرله کندی رهاش تمین
ایدلش بیکدر .

پاکنر تراکیا کیمز اک بیوک اک مهم بر
جودی . نوسر ققدر و تمد ایدن اسکیلا
قاجملری بولار بومده تورک قوشنده آقا
تشدر . میج شیه سوز بولکک نفوس ایله
بایان قیرتر و صابر مهاجر ورودیه طایف
جوق یزاده تضاعت ایدمک و ملکتمیزی
حتیق بر چیغی و تجارت داری اولاجقدور .
ایشتیمکیز کوره مبادله سوربرله
کلهچک مهاجرلر کادرلنک حدود اوزره
بولندن ایدلش ایدیلرلرمتن . بو عتر
قارداشره تمین ایدیلرورک : بو خصوصده
رشدن بر بولقاردلرله آفانامیلر و عیسی
لالان عیسی اراجیشدر .

بوکون آتفره ویاسویان تاسیل مومن
ایسه تورک بیکر جرجز لایق اولان ادرنه
عیق سورله هر دولو شهر وادیشلر کون
وارتندور . تمین ادرنه مال کوزله باقی
ایسته بیکر کوزی چقارنده کتک تورک ملی
مقتدردر .

نای علیو بو خصوصده قطعی آتدیه
علی یوقدر . و امم مایله اراشیز و صیلا
رمن واردر . آرزو اید بیککزر وجهه
چایله بایر سکر .

پاشایلی

فهرده ایلی دفتر جیشاد سیاسی مشورہ غرضی

پاڑا بازار

امتیازی آلان : مصطفی قاسم

ادارہ ری : یالتی یازاری

تلفاز آدرس : ادولہ : پاشا ایل

نسخہ سی ۱۰۰ پارہ در

کرتدیچک اوراق مدیر مشورہ نامہ کونہ لید

ماہ ۱۲۵

۲۵ مایس ۱۳۴۰

آکلاشیلمازایشلر

شرق ایجین آردوایلر مہاجریلر،
رہجہ بوطن بر وحنہ عیارند۔ فقط عقل
ایرمیجک اکسکاکلریز آؤدر چؤدک
قرہ نکلرہ آؤدہ حق ورمک ضروریدر۔
ہلہ تنکیلاچیلکہ کوسٹیلن یجریکسولر
عوامک بیہ فرق ایلمہجی مرتبہ اہمیتلدر۔
بوسطاروہ علاقہ دار صیلمک نظر دقتی
جلب ایلک ایلمہجی مثاللر ذکر ایلمہجی۔
اموال متروکہ ایشلری ایک شہدتری قاج
شکلہ کیشدری اوچوز اؤتوزکین یاسلندہ
چقان قانون رستہ یلہ تطبیق ایلمہجی۔
اوچوز اؤتوز دوقوزدہ بر پاشا قانونہ تعزیر
قومیسوناری تشکیل اولور۔ بر مدت
قومیسونارک سیاسی جوق کورولدی و
تاکیلک امد ایلمہجی عددری تنشیل ایلمہجی۔
تایث حیح برایتی تفسیر اولونامدن قومیسونار
نلرک لئری اسری کلدی۔ فی الحقیقہ قانونہ
تفسیر قومیسونارک رستہ یلہ تطبیق کورود۔
یکلری ضروردر۔ فقط ہستی بر رستہ یلہ
اولامادی۔ قانون استحسان غائبہ و فراہلر
نامہ معاملہ و دیون و مطولہ ک قومیسونار
ممرقہ تفسیر ایلمہجی تفسیر مہتملہ لک
دعیمک طرفدن تصدیق قلمچق ائرد۔
شیدیہ قدر تسبیل ایشلری یانورہ عکمدہ
عمر اولوتش بر تفسیر مہتملہ یلمہ یوز۔
او جلالہ قانونک حکمی نہ اولاجن ائردہجی
تورک دانتور دن و نامیل استیفای حقوق
ایلمہجی۔ مادہ ک قومیسونار لولاییشدر
تفسیر معاملہ سی کم کورہجکدر ؟
تفسیر ایلمہجی ؟ یا یلمہجی موقوف ایلمہجی
موجود اولان بر قانون تاملہ ونہ سورنہ لانا
اولوتور و رستہ ہائی قانون قائم اولور ؟
یورالری نہ ایلمہجی ائردہجی۔ یلدرن
آلارندری آئردہجی۔ صراحت ویتہ سی ایلمہجی
کوزن اصحاب مطلوب واستحقاق ایلمہجی
نامیل استعمال حق ایلمہجی کلدہ متروکہ بر
جلالہ حق تلبیلاہ ششدر۔ حکومت اموال
متروکہ یلہ حق کی ائردہجی۔ سرلستدر۔
آحق ملکیت مدعی کی تلبیلہ حقوق و شریک
عین زمانہ تشر ایلمہجی قانونلر اسکا حق تطبیق
ایلمہجی کلدہ۔ خلق شیدیہ قدر متروکہ
و غیر متروکہ اموال متروکہ ایلمہجی آری
اسکا تلبیلہ ایلمہجی۔ شہدن صوکرہ
ایلمہجی تلبیلہ ششدر۔ چونکہ برتیلخ رسی
ایلمہجی قانون دہ کیشدر۔ کم یلمہجی دہا
شکلہ کورہجکدر ؟
آکلاشیلمازایشلرین یوزہ منحصر
قائم۔ بر زمانہ یوزہ مہتملہ سی افکار عمومی
اشغال ایشلری۔ آجیق حقدہ غفلت تخفیز
و تولد تولد یازار دوشونلیدی۔ انہ تلبیلہ
کشف ایلانک دتیر۔ قولومک مشورہ و شریک
کی و آکلاشیلمازایشلر۔ مہتملہ تصرف یا یلمہجی
بی و ارباد برلواناق آجیق قانونچدی
حالیکہ تلبیلہجی پاشا شکل کورولور۔
معضلریک ایلقری آئردہجی و بر طاقتور
پش۔ حیح تلبیلہجی ایلمہجی۔ ملا جو
تلبیلہجی تلبیلہجی قانون قائم۔ آؤرہ مامورینہ
بر مقدار عدلیہ ارکانہ و سازبہ ضرارجرا
قائدی۔ پش شہسز جوق تلموز۔ چونکہ
یورکین یلمہجی تلبیلہجی اشتراکیستہ کورہجکدر
پش آؤدہ۔ حق یا یلمہجی ضرر یلمہجی
تلمین ایلمہجی اوزاندر۔ فقط بری طرفدک
تصرفات ایلمہجی بر آؤدہ منطق آرائس ؟
الذریک یلمہجی شوش ماشلہ جیخانہ مدیری
استخدام ایلمہجی۔ ولایت جیخانہ تاجدہ
یشلری شوش آتاق و یلمہجی۔ یوزہ لالہ

داخلی حوادث

فوزی وکالم قرہ بکر پاشا
ارکان حربہ عربیہ دیشی فوزی وریجی
اردو مقتدی کالم قرہ بکر پاشا علی حکمت
و شکری نائل پاشا و ارکان حربہ ہیجی
تراکیہ داخلندہ بر آئی سیاسی اجرا ایلمہجی
تدقیقاندہ یولتی اؤدہجی کین رشتہ کوی
استانبولدن چنالیہ کشلور۔ تخمینہ نظر
یورکین یورولویہ واصل اولمشدر۔ بوختہ
تایثتہ دوشو ادرہجی تشریفاتی ملحوظ
یولقدہ در۔
قراولر مسئلہ سی تحقیقاتی
قراری ادرہجی روملرک ملکیتور عودت
حقدہ امور حقوقہ مدیری ایشی بیجیک
پاشا اولدہجی تحقیقاتک اکان ایلک اؤدہ
اولدہجی و اوراق تحقیقک ولایت واسطہ
داخلیہ وکالتہ کورولدیجی مسخردہ۔
شم معاش
تبع ماموری رمزی ائدریک ماشلہ ایلمہجی
یوز شوش شم اجرا اولدہجی یک ایک یوزہ
ایلمہجی۔
رستہ ایلمہجی۔ یوز لیسر لکلر دہا بیوک مقیادہ
تادی ایلمہجی۔ جیخانہ قانونلر
یشلری شوش شریک تخصیص اولوتش۔
بر مامور کاتبہ علی المادہ خدمتک فرق یوز۔
سوکرا طایر دارمسیک قادوسی تدقیق
ایلمہجی۔ مدبر ایلمہجی کاتب عین مکانی
آیلور۔ یوز مکانی رستہ۔ فقط عراق
ایلمہجی۔ قادورلر جوق عرسو شیلور۔ بی
وکیل یلمہجی دیگر بر مجلس طرفدن آؤت
صوکرہ۔ دیکشدر یلمہجی شہ ایلمہجی۔
ایلمہجی تصرف زمرہ و نامیل یا یلمہجی۔
ایلمہجی ایلمہجی برندن قویلیق۔ یوزہجک یوز
شیف و کوچک اوموزلہ جمیل ایلمہجی
صورتلہ۔۔۔
عدلیہ ایشلری۔ سوک قانونلر کیشدر
تتو ایلمہجی۔ کیشلہ خاص ایلمہجی۔
تخصیص و متعین حقوقن حالتی بر ذالہ
ماشلہ ایلمہجی۔ یوز قانونلر کیشدر۔
شش خوشنوسلری کورولدی۔ ایلمہجی
یوزی یک یلمہجی وجودہ کیشدر۔
وکتسز دوشان بر شوق کی عسری نقصان
و شیش یوزی۔ بر قسم ارباب حقوق ایلمہجی
تلمیز برتہ تشوین و قویلیق مصالح ایلمہجی۔
چکارہ قائم اولور۔ یوز ایلمہجی۔
مطالہ درمیان ایلمہجی۔ بر آؤ زمان کیشدر
و بالیل تطبیقات یا یلمہجی۔ او وقت مشاہدہ
مشلہ ملاحظہ یوزی۔ یوزہجک یوز
علاوہ ایلمہجی کیشدر۔ یوز ایلمہجی
دہا تلبیلہجی اول کورہجکدر۔ پاشا مشدر
بر جوق یوزہجک حیات حاکمہ طویلنامور
ایشلر کورولہجی و یوز حال ظن ایلمہجی۔
کوردہ۔ کاش حاج اسولہ رجوع ایلمہجی
قدیر بر و آؤ سیرا دوام ایلمہجی۔
کوردہ یلمہجی۔ و تاملہ و اجالہ
نظرلہ تدقیق امکان یوزہجک یوز۔
کوردہ حکم و ریاستہ آکلاشیلمازایشلری
ادراک ایلمہجی۔ یوز ایشلری جوق کوردہ
پاشا۔ یلمہجی اتورہ حکومت ماکہ۔
شش ایلمہجی کیشلرک سبق سبق تجرہ اوغورندہ
تورلور۔ اوشاماسین۔ ایلر جی تدقیق
مستند و مستقر اسلرساندہ تلبیلہجی اولوتش۔
یوزہجک ششلیق یلمہجی۔ یوز
سوکدہ قانونلر لایمک۔ دولت قدرت
متوینہ قاضی حرمسول کلدہ۔

مکتبیلر بارباری بوکون

کین۔ مامور۔ یازدینم۔ جہنہ مکتبیلر
بارباری بوکون سرای ایلمہجی اوکلدن صوکرہ
اجرا ایلمہجی۔ یوز یلمہجی نہ سورنہ
تسبیلہجی اؤدہجک یلمہجی۔ قانونلر
مفصل مملوکات ورمکچک۔
ادرنہجی کلن مہاجرلر
اولی کون درامہ مہاجرلر دن (۱۲۳)
نقوس۔ کیشدر۔ (۱۵) نقوس مہاجرلر دن
کوردہ قرہ آتاج سافرشانہ مہاجرلر دن
یوز مہاجر۔ آئی تطبیق ایلمہجی۔ اولوب
مدیریتدن وارد اولاجی اسرہ نظر آتیین
ایلمہجی اسکان عمارتہ یوز اولدہجی۔
اسکان اولان مہاجرلر
برتیین تاریخدن ۱۸ مایس تاریخہ قدر
تراکیہ منطقہ سہیلہ سورنہ کلن مہاجرلر دن
(۱۹) نقوس کشفورطافہ (۱۶۱۰) مرقہجی
(۲۰) ایلمہجی تاجہجی۔ (۸۹) مرقہجی
(۱۸۲) چورلویہ۔ (۱۳۴) سرای قشاشہ
(۸۸۵) شادکوبہ۔ (۲۱۳) فرق کلبیاسہ
(۲۱) لولہ رغوزہ۔ (۱۱۱) یا یلمہجی
(۷۷) ادرہجی۔ (۳۵) اوزون کورویہ
(۱۶۵۴) قوانینہجی ک جمہ (۶۳۵۸) نقوس
اسکان اولمشدر۔
معاینہ انتہایہ
اوج یوز اون مقور تولدی افرادک معاینہ
انتہایہجی ختام برلش اولوب اخذ عسکر
ہیجی حوصا ولالا پاشا قضاوندہ ۳۱۹ تولدی
افرادک معاینہ انتہایہجی اجرا ایلک اؤدہ
مذکور قضاوہ کیشدر۔
عدلیہ تلبیلری
قرق کلیسا حکمہ اسلامیہ۔ ریاست قرسی
ملکریہ مانا قضاوت ترک ماموری حسین
فہمی۔ مرقہجی صلیح کای توفیق۔ جیخانہ
حکمہ اسلامیہ مدعی عریضلکہ امین اوک صالح
باش کای احد رفیق بکر تلبیل اولمشدر۔
یلدرم یازیدہ مملکتدن اولوب یوستک
قادورہجی آجیق جیقاریلان ذوق ایلمہجی
یک ایک یوز شوش ماشلہ آتیش استقلال
مکتی مملکتکہ تلبیل ایشلدر۔
جیخانہ حکمہ اسلامیہ۔ ریاست قرسی
استیفاء دیشی یکر سفقہ و اعضا لائریہ
جیخانہ قاضیہجی محمد اسد۔ ادرہجی استیفاء
اعضادن حسین عولی۔ اعضا ملازلککہ
حقوقدن مآذون احد شری۔ حکمہ اسلامیہ
مدعی عریضلکہ استیفاء استیفاء مدعی
عریضلکہ مآذون رفت۔ مستند قضاوتہ ایلمہجی
قائی بکر تلبیل ایشلدر۔
تلبیل
ادرہجی ولایت تافہ سرہیلککہ سرسین
سرہیلککہ محمد علی یک تلبیل ایشلدر۔
یوز قادورہجی قائلان لالا پاشا و برکادی
دوق طاس ائدی۔ یوز شوش ماشلہ
واردات کتایتہ تلبیل ایشلدر۔
یوز دارالمالین ادبیات مامور جیخانہ
مکتی مذکورہجی خط مملکتکہ تلبیل ایشلدر۔
محمد علی یک
کین۔ قاضی اؤتدیک ادرہ دارالمالین
حقوق و اقتصاد و اخلاذ و سرای۔ مملکتکہ
یوزہجک ارباب لیسیم حقوق و اقتصاد مملی
محمد علی یک خواجہجی وکالتہ تلبیل ایشلدر۔
کیشلری تلبیل ایلر و یک اکمدار و کورلی
برمعی اولان محمد علی یک اسکا تلبیل
خصوصہجی مامور وکالتکہ حق بکلر۔

آجیقہ قائلان مملک
شکلات اخیرہ اؤدہجی آجیقہ قائلان
مملکتدن برقیسک تکفور طائی ولا
داخلندہ محل مملکتکہ تلبیل ایلمہجی
خیر آئشدر۔
مکتب ایشلری
بوکون مکتب ایشلری عریض انتحالیہ
مباشرت تاریخک تلبیل ایلمہجی۔ تلبیل
مقروک ایلمہجی۔
تکفور طائی والیک
تکفور طائی ولایتی ایلمہجی اعمارو اسکا
و کاتی مقتدرتدن سری بکک تلبیل ایشلری
داخلیہ وکالتکدن تفرافہ ایشلر
سری یک اولی کون آؤرندہ انتحالیہ
ککش اولوب یوز کون تکفور طافہ کلدہ
و تلبیلہجی مباشرت ایلمہجی ظن اولدہجی۔
ایلمہجی تدریسات مملکری
شہرمدی ایلک تدریسات مملکری
دورنہجی عقد اجتماع ایلرک کی حجت ادا
انتخاب ایشلدر۔ و یوزہجک ریاست خالہ
کتایتہجی عریضلکہ حوریہ۔ و تلبیلہجی
دارالہجی مصلحتی ششلیق۔ ادارہ مامورلر
محمد علی و عریضلکہ سافط صادق و قاطل
خاتم و بکلر انتخاب اولمشدر۔
مؤسست بر حادثہ
مالیک بکرمدیجی مالی کون دارلہجی
لرندہجی ممدود اولان مامورلر آرائندہجی
تأسیس یوزہجی جریان ایلمہجی مطلع اولدہجی
جیخانہ مدیری صادق یک دارلہجی
عائدہجی امور دیشی یوز کوروشک اؤر
تازدارمہجی یوز کون دیشی حیح عو
اؤدی تلبیلہجی کیشدر و یرمدت مکتلہجی سور
عوی ائدریک خاتونہجی عریضلکہ
خیر و بریان خدمتک حقیقت اولاماسی جو
حق ایلمہجی۔ فقط دوشو ایلمہجی چرکک
ایلمہجی۔ مؤسست۔ یا یلمہجی صادق یک
مفتوح حالہ مکتلہجی حرجت و حجت بیلہجی
برذات حقدہجی و تلبیلہجی یوزہجک یوزہجک
مسموعانہجی کوردہجی حیح عوی ائدر
عائندہجی دوشو ائدی اولان صادق
طرفندن قائمہجی دوشو ائدر۔
مقابلہ ماشلہ
اسوج شاریہ نظارتدن استیفاء
مصلحتکدہجی و برلن قورودہ مقابلہ
اساسی اؤدہجی۔ تورک مامورین۔ سیاسیہ
شہیدلریک کورہجی خصوص اوکومولر
رسم آتیشجی ذکر ایلمہجی و تورک
اسوج مامورین سیاسیہ و شہیدلری او
موبیلریکدہجی و سمدن معافیہجی ایلمہجی
چورلو استانیون طریق کمپرائز
سکر یک ابراہام ایلمہجی طائی تلبیلہجی
یوزلر چورلو استانیون طریق تعمیراتی آؤ
الشی اولدہجی۔ یوزہجک اوج تلبیلہجی ط
اولان ۲۸ مایس۔ ۳۴۰ سالی کون یوزہجک
ساعت یزہ قدر تکفور طافہ نامہ دارلہجی
صراحت ایشلری تکفور طائی نامہ
مہتملکدن یلمہجی کلدہجی۔
تسج
۲۱ مایس ۳۵۰ تاریخل نسخہ
لالا پاشا قاضی طایر ماموری شمس
الشی اؤدہجی کورویہ اؤدہجی کور
ماموری قاتل ائدریک حوصایہ۔
ماموری سرقدینک لالا پاشا تلبیلہجی
حقدہجی حوزادک اسل اولدہجی
طایر مدیریتدن یلمہجی کلدہجی۔

بويله می اولمالی ایدی ؟
مبادلهیه تابع اولوب یونانستانه سوق ایدیلن
روم مهاجرلرینلی الاصول اموال متروکلرینه
عائد آناختارلری یولیه تسلیم ایتشلردر .
بونکله برابر هیچ برکیمسه طرفدن بوتخلیه
اولان مبانینک خود بخود اشغال اولماق
واستیجار ایتک ایستینلرک تصفییه قومیدسیونه
مراسیمتک لازم کله چکی تقرر ایتدیکی حالده
حاصل اولاجق اختلافاتک حل وقصلنه تصفییه
قانونی موجبنجه مأمور اولان دوائر رؤسایندن
برقاچ ذاتک ، روملرک سوقیه برابر لازم کلن
محالره معلومات ویرمهک احتیاج کورمکسزین
هان اموال متروکه خانلرینک قابیلرینی اجوب
فضولی اولارق ینلری اشغال ایتشلردر . بو
ضریب ایشی هر هاندکی بر شخصی یا عیش اولسه
ایدی قانونه وقوفی یوقدر ، بیلمز ده یر و احتمال
معدور کوریله بیلیر ، فقط بالذات قانونک تطبیق
واجراسته وتوزیع حق وعدالتیه مأمور ایدیلن بر
قسم دوائر مأمورینک بو حرکتی بزی تعجبه
سوق ایتدی . و اینانق ایسته مدک ، بونک اوزرینه
عائد اولدینی دائره دن تحقیق کیفیت ایتدی کمزده
مسئله تک بوصورتله اولدینی آکلاش-یلیدی ،
آرتیق بوکا قارشى فضله برشی علاوه ایتک
ایسته مئیز ، یالکوز مرجع عائدی تک اهمیتله
بومسئله نی نظر اعتباره المسئله انتظار ایدمیز .

اعمار واسكان قادروسی

ولایتی اعمار واسكان دائرہ سی مأموریتک
۳۴۰ سنہ سی قادروسی بروجہ آتی تبلیغ
اولئشدر : ادرتہ اسكان واعمار مدیری رضا
بك معاش اصلیدی اوج بیك ، سوق واعاشہ
مأموری محمد علی ، اسكان مأموری صدرالدین
بکلبیك بشر یوز ، کاتب نجفی بك بیك ایبی
یوز ، مسافر خانہ مأموری حاجی محمد افندی
مقطوعاً آتی بیك ، کاتب وحساب مأموری انور
افندی اجرت شہریہ سی درت بیك بشیوز ، اوزون
کوپری وقواقلی اسكان مأموری غالب بك
مقطوعاً بش بیك ، سیار سوق واسكان واعاشہ
مأموری شفیق بك معاش اصلیدی ایکی بیك ،
اوزون کوپری مسافر خانہ مأموری مقطوعاً
آتی بیك ، سوق مأموری درت بیك بشیوز ،
کاتبی درت بیك فروشدر .

بویله می ترقی ایدہ جگہز ؟

بز ادرنہ دہ صنعت و تجارت حیاتنک هر کون
بر بارچه دها انکشافی امید ایدیوروز . حالبو له
تغییریمز بزی انکساره اوضراتمقدمه در : چوق
یرلرده صنعتکار دکانلری آجیلاجغه اسی
تجارتخانه محللارینک بوکون قهوه خانه و میخانه
اولدیغنی کوریوروز . میاجرلردن ادرنہ مزه
بر ایکی بربر ایله تنک بر ماراقوروز مستأ اولاق
اوزده اصناف و صنعت صاحبی کله دیمکدر .
خلق ایسه دوعمر و درست بر چکجه بیه
بایدیراجق منصف و عقلی باشند . بر اوسته
بولامبور . صنعته هوس ایدلم دبدیکمز حالده
بوسوزلریمز بر تورلو عمل تطبیق بولماقده در .
قورقارز که بویله کیده رسه قابلیتمیزی بیه اجنبی
ملکته اوده قالا یالتمق مجبوریتده قالا بفر .

[illegible]

تراکیا زراعت ماکنه لری فابریقه سی

تنظیم و اصلاح ایدیلن فابریقه مزده مقننر و متخصص اوسته لر معرفیه :

- اوکوز ، ماندا ، نک وچفت بارکیر ، یایی ، یاییز هر نوع آرابه لر .
- مصر ، طناز ، اوت بالیه ماکنه لر .
- نک تکرلسکلی آلتی نومرو بولاق .
- هر نوع ماکنه ، موتور و دکرمن تعمیراتی .
- دکرمن انشا آتی .
- آری قروانلری .
- طورنه ، تسویه ، فره زه ایشلری
- برنج ، باقیر ، دمبر دوکوملری .
- دمبرجیلک ایشلری .
- دولاب ، چارچبوه ، موبیلیه ، مرافقوز و طوغرامه ایشلری .

بالعموم اعمالاتمز متین ، اوجوز و صاعلاه و چابوق بایلیز .

بو ملی مؤسسه نلک معمولاتنه رغبت جمله منی ایچون بوجلدنر

KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

Edirne Merkezine İskân Gören Mübadil ve Gayri Mübadil Göçmenlere Mahsus Defter,
Edirne İl Özel İdaresi Arşivi.

Türkiye Hilali Ahmer Mecmuası, Sayı: 18, 26, 27, 28, 29, 31, 33, 35, 36, 38, 45, 48 ve 49.
Ankara: Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi.

II. BİRİNCİL KAYNAKLAR

A. Resmi Yayınlar

Düstur, 3. Tertib, 5. Cilt. Ankara: 1948.

Düstur, 3. Tertip, 6. Cilt. Ankara: 1953.

Hayvanlar İstatistiği (1929-1937), Ankara: Başbakanlık DİE Yayınları, 1938.

Osmanlı İmparatorluğunun ve Türkiye'nin Nüfusu (1520-1927). Hazırlayan: Cem Behar,
Tarihi İstatistikler Dizisi. Cilt: 2. Ankara: Başbakanlık DİE Yayınları, 1996.

Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri: 1909, 1913 ve 1914. Hazırlayan: Tefik Güran, Tarihi
İstatistikler Dizisi. Cilt: 3. Ankara: Başbakanlık, 1997.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı (1928-1929). İstanbul Devlet Matbaası, 1929.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı (1929-1930). İstanbul Devlet Matbaası, 1930.

Türk Ticaret Salnamesi. 1340-1341 Senesine Dair Nüsha.

B. Süreli Yayınlar

Paşaili, 6 Haziran 1339, Sayı: 28.

Paşaili, 25 Haziran 1339, Sayı: 33.

Paşaili, 15 Temmuz 1339, Sayı: 39.

Paşaili, 25 Temmuz 1339, Sayı: 42.

Paşaili, 30 Temmuz 1339, Sayı: 43.

Paşaili, 26 Kanunu Evvel, 1339, Sayı: 83.

Paşaili, 2 Kanunu Sani 1340, Sayı: 85.

Paşaili, 6 Kanunu Sani 1340, Sayı: 86.

Paşaili, 9 Kanunu Sani 1340, Sayı: 87.

Paşaili, 13 Kanunu Sani 1340, Sayı: 88.

Paşaili, 16 Kanunu Sani, 1340, Sayı: 89.

Paşaili, 20 Kanunu Sani 1340, Sayı: 90.

Paşaili, 23 Kanunu Sani 1340, Sayı: 91.

Paşaili, 27 Kanunu Sani 1340, Sayı: 92.

Paşaili, 24 Şubat 1340, Sayı: 100.

Paşaili, 27 Şubat 1340, Sayı: 101.

Paşaili, 2 Mart 1340, Sayı: 102.

Paşaili, 5 Mart 1340, Sayı: 103.

Paşaili, 9 Mart 1340, Sayı:104.

Paşaili, 12 Mart 1340, Sayı: 105.

Paşaili, 16 Mart 1340, Sayı: 106.

Paşaili, 19 Mart 1340, Sayı: 107.

Paşaili, 23 Mart 1340, Sayı: 108.

Paşaili, 26 Mart 1340, Sayı:109.

Paşaili, 30 Mart 1340, Sayı: 110.

Paşaili, 2 Nisan 1340, Sayı: 111.

Paşaili, 9 Nisan 1340, Sayı: 113.

Paşaili, 13 Nisan 1340, Sayı: 114.

Paşaili, 16 Nisan 1340, Sayı: 115.

Paşaili, 23 Nisan 1340, Sayı: 117.

Paşaili, 27 Nisan 1340, Sayı: 118.

Paşaili, 30 Nisan 1340, Sayı: 119.

Paşaili, 11 Mayıs 1340, Sayı: 121.

Paşaili, 14 Mayıs 1340, Sayı: 122.

Paşaili, 18 Mayıs 1340, Sayı: 123.

Paşaili, 21 Mayıs 1340, Sayı: 124.

Paşaili, 25 Mayıs 1340, Sayı: 125.

Paşaili, 28 Mayıs 1340, Sayı: 126.

Paşaili, 1 Haziran 1340, Sayı: 127.

Paşaili, 4 Haziran 1340, Sayı: 128.

Paşaili, 8 Haziran 1340, Sayı: 129.

Paşaili, 11 Haziran 1340, Sayı: 130.

Paşaili, 18 Haziran 1340, Sayı: 132.

Paşaili, 22 Haziran 1340, Sayı: 133.

Paşaili, 25 Haziran 1340, Sayı: 134.

Paşaili, 2 Temmuz 1340, Sayı: 136.

Paşaili, 6 Temmuz 1340, Sayı: 137.

Paşaili, 13 Temmuz 1340, Sayı: 139.

Paşaili, 20 Temmuz 1340, Sayı: 140.

Paşaili, 23 Temmuz 1340, Sayı: 141.

Paşaili, 27 Temmuz 1340, Sayı: 142.

Paşaili, 30 Temmuz 1340, Sayı: 143.

Paşaili, 3 Ağustos 1340, Sayı: 144.

Paşaili, 10 Ağustos 1340, Sayı: 146.

Paşaili, 6 Ağustos 1340, Sayı: 145.

Paşaili, 17 Ağustos 1340, Sayı: 148.

Paşaili, 20 Ağustos 1340, Sayı: 149.

Paşaili, 25 Ağustos 1340, Sayı: 150.

Paşaili, 28 Ağustos 1340, Sayı: 151.

Paşaili, 1 Eylül 1340, Sayı: 152.

Paşaili, 4 Eylül 1340, Sayı: 153.

Paşaili, 8 Eylül 1340, Sayı: 154.

Paşaili, 11 Eylül 1340, Sayı: 155.

Paşaili, 15 Eylül 1340, Sayı: 156.

Paşaili, 18 Eylül 1340, Sayı: 157.

Paşaili, 22 Eylül 1340, Sayı: 158.

Paşaili, 25 Eylül 1340, Sayı: 159.

Paşaili, 1 Teşrini Evvel 1340, Sayı: 160.

Paşaili, 9 Teşrini Evvel, 1340, Sayı: 162.

Paşaili, 16 Teşrini Evvel 1340, Sayı: 164.

Paşaili, 20 Teşrini Evvel 1340, Sayı: 165.

Paşaili, 23 Teşrini Evvel 1340, Sayı: 166.

Paşaili, 27 Teşrini Evvel 1340, Sayı: 167.

Paşaili, 30 Teşrini Evvel 1340, Sayı: 168.

Paşaili, 2 Teşrini Sani 1340, Sayı: 169.

Paşaili, 10 Teşrini Sani 1340, Sayı: 170.

Paşaili, 13 Teşrini Sani 1340, Sayı: 171.

Paşaili, 17 Teşrini Sani 1340, Sayı: 172.

Paşaili, 21 Teşrini Sani 1340, Sayı: 173.

Paşaili, 25 Teşrini Sani 1340, Sayı: 174.

Paşaili, 8 Kanunu Evvel 1340, Sayı: 177.

Paşaili, 15 Kanunu Evvel 1340, Sayı: 178.

Paşaili, 19 Kanunu Evvel 1340, Sayı: 179.

Paşaili, 23 Kanunu Evvel 1340, Sayı: 180.

Paşaili, 28 Kanunu Evvel 1340, Sayı: 181.

Paşaili, 1 Kanunu Sani 1341, Sayı: 182.

Paşaili, 8 Kanunu Sani 1341, Sayı: 184.

Paşaili, 21 Kanunu Sani 1341, Sayı: 186.

Paşaili, 25 Kanunu Sani 1341, Sayı: 187.

Paşaili, 29 Kanunu Sani 1341, Sayı: 188.

Paşaili, 2 Şubat 1341, Sayı: 189.

Paşaili, 7 Şubat 1341, Sayı: 190.

Paşaili, 12 Şubat 1341, Sayı: 191.

Paşaili, 16 Şubat 1341, Sayı: 192.

III. KİTAPLAR

Aghatabay, Cahide Zengin. **Mübadelenin Mazlum Misafirleri, Mübadele ve Kamuoyu.** 2. Baskı. İstanbul: Bengi Yayınları, 2009.

Ahmad, Feroz. **İttihatçılıktan Kemalizme.** 3. Baskı. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996.

Akdağ, Mustafa. **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi.** İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.

Arı, Kemal. **Büyük Mübadele.** İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.

Armaoğlu, Fahir. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi.** 11. Baskı. İstanbul: Alkım Yayınevi.

Âşık Paşaoğlu Tarihi. İstanbul: MEB. Yayınları, 1992.

Barkan, Ömer Lütfi. **Osmanlı Devletinin Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Tetkikler Makaleler.** İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.

Barkan, Ömer Lütfi. **Türkiye'de Toprak Meselesi.** Toplu Eserler, C: I, 1. Baskı. İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980.

Başer, Edip. **Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri ve Trakya Politikaları.** İstanbul: IQ Sanat Yayıncılık, 2009.

Bıyıklıoğlu, Tevfik. **Trakya'da Milli Mücadele.** Ankara: TTK. Yayınları, 1987.

Bilar, Ender. Can, Cahit. **Edirne Bibliyografyası,** 1. Baskı. Edirne: Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2009.

Bilsel, M. Cemil. **Lozan,** Cilt: II. İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1933.

Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi.** 5. Baskı. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1995.

Ch. Schefer. **Bertrandon La Broquiere'in Denizaşırı Seyahati.** İstanbul: Eren Yayınları, 2000.

- Clark, Bruce. **İki Kere Yabancı, Kitleseİ İnsan İhracı Modern Türkiye'yi ve Yunanistan'ı Nasıl Biçimlendirdi?** İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Çapa, Mesut. **Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti.** Ankara: Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2009.
- Dinler, Zeynel. **İktisada Giriş.** 12. Baskı. Bursa: 2006.
- Duman, Hasan. **Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı Türk Süreli Yayınlar Ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu (1828-1928).** Ankara: 2000.
- Emgili, Fahriye. **Yunanistan'dan Mersin'e Köklerinden Koparılmış Hayatlar.** İstanbul: Bilge Kùltür Sanat Yayınları, 2011.
- Erdem, Nilüfer. **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923).** İstanbul: Derlem Yayınları, 2010.
- Eren, Ahmet Cevat. **Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri.** İstanbul: Nur Gök Matbaası, 1966.
- Gökbilgin, M. Tayyib. **XV–XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası.** İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi Yayınları, 1952.
- Güner, Zekai. **Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuruluşu ve Faaliyetleri.** Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998.
- Güran, Tevfik. **İktisat Tarihi.** İstanbul: 1997.
- Halaçoğlu, Yusuf. **Osmanlı Menzil Teşkilatı.** İstanbul: 1981.
- Hammer Burgstall, Joseph Von. **Osmanlı Devleti Tarihi.** İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1983.
- Hirschon, Renée. (Drl.) **Egeyi Geçerken, 1923 Türk Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi,** Müfide Pekin ve Ertuğ Altınay. (Çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Hirschon, Renée. **Mübadele Çocukları.** 2. Basım. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.

- İhsanoğlu, Ekmeleddin. (Ed.) **Osmanlı Devleti Tarihi**. İstanbul: Zaman Yayınları, 1999.
- İnalcık, Halil. **Makaleler**. 2. Baskı. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2009.
- İnalcık, Halil. **Devleti Aliyye**. 49. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- İnalcık, Halil. **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**. 3. Baskı. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2009.
- İpek, Nedim. **Mübadele ve Samsun**. Ankara: TTK Yayınları, 2000.
- İskân Tarihçesi**, İstanbul; Hamit Matbaası, 1932.
- İşli, Nedret. Koz, M. Sabri. (Hızl.) **Edirne: Serhatteki Payitaht**. İstanbul: YKY, 1998.
- Jorga, Nicolae. **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2009.
- Karal, Enver Ziya. **Osmanlı Tarihi**. Cilt: IX, Ankara: TTK. Basımevi, 1996.
- Karpat, H. Kemal. **Osmanlı Nüfusu 1830-1914**. 2. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Karpat, H. Kemal. **Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**. Timaş Yayınları, İstanbul: 2010.
- Karpat, H. Kemal. **Türk Demokrasi Tarihi, Ekonomik Kültürel Temeller**. İstanbul: Alfa Yayınları, 1996.
- Kayıcı, Haluk. **Salnamelere Göre Edirne Sancağı**. 1. Baskı. Edirne Valiliği Kültür Yayınları, 2013.
- Kazancıgil, Ratip. **Edirne'nin Sağlık ve Sosyal Yardım Tarihi (1361-2008)**. Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 1996.
- Keyder, Çağlar. **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1989.
- Keyder, Çağlar. **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)**. Ankara: Yurt Yayınları, 1982.

- Kıvrak, Güler. “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Edirne Gümrüğü”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. İstanbul Üniversitesi SBE. Tarih Bölümü, 1989.
- Kurtulgan, Kürşat. **Balkan Muhacirlerinin Konya Vilayetine İskânı**, Konya: Çizgi Kitabevi, 2010.
- Quatert, Donald. **Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- McCarthy, Justin. **Ölüm ve Sürgün**, Fatma Sarıkaya. (Çev.) Ankara: TTK Yayınları, 2012.
- Meray, Seha L. (Çev.) **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler**. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1973.
- Mevsim, Hüseyin. (Ed.) **Bulgar Gözüyle Edirne**. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012.
- Neşri Tarihi**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Onur, Oral. **Cumhuriyet ve Osmanlı Dönemlerinde Edirne: Yönetim Şekli ve Edirne Valileri**. Edirne: Edirne Valiliği Yayınları, 2004.
- Özkan, Salih. **Milli Devlet Olma Sürecinde Mübadele ve Niğde’ye Yapılan İskân**. Konya: Kömen Yayınları, 2010.
- Özsoy, İskender. **İki Vatan Yorgunları, Mübadele Acısını Yaşayanlar Anlatıyor**. 2. Baskı. İstanbul: 2003.
- Pamuk, Şevket. **Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Pamuk, Şevket. **Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**. 6. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Pekin, Müfide. (Ed.) **Mübadil Kentler: Türkiye**. İstanbul: Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, 2013.
- Peremeci, Osman Nuri. **Edirne Tarihi**. İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1939.

- Rifat Osman, Tosyavizade. **Edirne Rehnüması**. Edirne: Türk Kütüphanecileri Derneği Edirne Şubesi Yayınları, 1994.
- Sakin, Orhan. **Osmanlıda Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu**. 2. Baskı. İstanbul: Ekim Yayınları, 2008.
- Soysal, İsmail. **Tarihçe ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları**, Cilt: I, Ankara: TTK Yayınları, 1989.
- Tabakoğlu, Ahmet. **Türk İktisat Tarihi**. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2003.
- Türk Tarih Kurumu, **Edirne: Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**. Ankara, 1965.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Tarihi**. Cilt I. Ankara: TTK Basımevi, 1995.
- Yıldırım, Onur. **Diplomasi ve Göç, Türk Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü**. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Yiğit, Ahmet. "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Kazası", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. İnönü Üniversitesi SBE. Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, 1998.

IV. MAKALELER VE ANSİKLOPEDİLER

- Akgün, Seçil. “Birkaç Amerikan Kaynağından Türk Yunan Mübadelesi Sorunu”, **Türk Yunan İlişkileri, III. Askeri Tarih Semineri**, Genel Kurmay Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1986.
- Akın, Veysi. “Milli Mücadelede Edirne ve Çevresinde Yunan Mezalimi”. **Yedi İklim**, Şubat 1994.
- Atalay, Bülent “İşgalden İstiklale Dönemin Gazetelerinde Edirne”, **Uluslararası Balkan Ülkeleri Arşiv Kaynaklarında Edirne Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Edirne: Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2010.
- Bayur, Y. Hikmet. “Lozan Barış Antlaşması”, **İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi**. Cilt:7, İstanbul: 1952.
- Bozkurt, Abdurrahman. “Yunanistan’ın Edirne’de İşgal Uygulamalarından Örnekler (1920-1922)”, **Uluslararası Edirne’nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu Bildirileri Kitabı**, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Çanlı, Mehmet. “Yunanistan’daki Türklerin Anadolu’ya Nakledilmesi”. **Tarih ve Toplum**. Sayı.130, 1994.
- Çelebi, Ercan. “Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Oluşturulan Komisyonlardan Muhtelit Mübadele Komisyonu ve Faaliyetleri”. **Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi**. Cilt: 8, Sayı:1, 2006.
- Çelebi, Ercan. “Mübadillerin Yunanistan’daki Mal Kayıtları ve Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri”. **Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**. Cilt: V, Sayı:12, Bahar, 2006.
- Çelik, Gülfettin. “Osmanlı Devleti’nin Nüfus ve İskân Politikası”, **Divan Dergisi**, Yıl:4, Sayı: 6, 1999.

Çiçekli, Bülent. **Açıklamalı Göç ve İltica Hukuku Terimleri Sözlüğü**, 2013,

Devellioğlu, Ferit. **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 11. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi, 1993

“Edirne”, **Yurt Ansiklopedisi**, C: IV, 1982.

Emgili, Fahriye. “Mübadeleden Kurtulma Çabası Olarak: İhtida”. **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**. Cilt: 28, Sayı: 45, 2009.

Ergenç, Özer. “XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne’nin Demografik Durumu Hakkında Bazı Bilgiler”, **IX. Türk Tarih Kongresi**, Cilt: III, Ankara: 1988.

Güllü, Ramazan Erhan. “Lozan Konferansında Tazminat Meselesi ve Karaağaç’ın Türkiye’ye İadesi”, **Edirne’nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu Kitabı**, İbrahim Sezgin. (Ed.) Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2012.

Gökbilgin, M. Tayyib. “Edirne”, **İslam Ansiklopedisi**. C: 4, İstanbul: 1977.

Gökbilgin, M. Tayyib. “Edirne”, **İslam Ansiklopedisi**. C: 10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

Hatıpler, Mustafa. “Kafî-i Mazluminin Hikâyesi ya da Edirne’de Mübadil Olmak”, **I. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, Edirne: Edirne Valiliği Yayınları, 2003.

Keyder, Çağlar. “Türk Tarımında Küçük Köylü Mülkiyetinin Tarihsel Oluşumu ve Bugünkü Yapısı”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**. C: V, İstanbul: İletişim Yayınları.

Koraltürk, Murat, “Ekonominin Türkleştirilmesi ve Türk Yunan Nüfus Mübadelesinin İktisadi Sonuçları”, Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk. (Drl.) **Mete Tunçay’a Armağan** içinde (s.603-638), 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

- Mazlum, Güngör “Mübadil Kent Edirne”. **Mübadil Kentler: Türkiye**. Müfide Pekin. (Ed.) 1. Baskı, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, 2013.
- Onur, Oral. “Cumhuriyet Döneminde Edirne’de İlk Endüstri Denemeleri”. **EDSİAD Dergisi**. Yıl:4, Sayı:8, Mayıs, 2002.
- Öztel, Muharrem “20. Yüzyıl Başlarında Rumeli Vilayetlerinin Mali Gücü (1909-1912)”, **Uluslararası II. Trakya Bölgesi Kalkınma Girişimcilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt: II, Kırklareli Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Parmaksızoğlu, İsmet “Edirne”, **Türk Ansiklopedisi**. C: XIV, Ankara: MEB. Yayınları, 1966.
- Peeva, Kalina. “XX. Yüzyılın 20’li Yıllarında Bulgar Diplomatların Bakışından Doğu Trakya”, **Keşan Sempozyumu**. Keşan Belediye Başkanlığı Yayınları, 2003.
- Sahillioğlu, Halil. “XVIII. Yüzyılda Edirne’nin Ticari İmkânları”. **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**. Sayı: XIII, Ankara: 1968.
- Sepetçioğlu, Tuncay Ercan. “İki Tarihsel “Eski” Kavram, Bir Sosyo-Kültürel “Yeni” Kimlik: Mübadele Nedir, Mübadiller Kimlerdir?”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 18, Sayı: 3, Ocak 2014.